

T20 86/

Con

Scrieri social-politice

Cuvînt înainte, studiu introductiv, note,
EMIL VÎRTOSU

21075

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
București, 1974

Cuvînt înainte

În „Viața Românească“ din 1930 (XXII), nr. 4—5, pp. 83—100, se publică *Un pamflet moldovenesc din vremea Eteriei*, scriere a comisului Ionică Tăutul, și al cărei titlu: *Strigarea norodului Moldavii către boierii pribegii și către Mitropolitul*, arată limpede un conținut de critică socială a momentului istoric 1821—1822.

G. Ibrăileanu pune a un preț deosebit pe cunoașterea scrierilor lui Tăutul, considerînd-o drept cheia înțelegerii spiritului de început de secol (al XIX-lea) ¹.

În legătură directă cu publicarea acestui text, tot G. Ibrăileanu, mentorul „Vieții Românești“, — care din acel an (1930) apărea la București și nu la Iași, ca mai înainte—se exprima astfel către M. Sevastos, redactorul revistei: „Ai avut norocul de a publica în revistă cel mai interesant document de istorie literară care a apărut în „Viața Românească“ de la întemeierea ei pînă astăzi...²

¹ Importanța operelor și activității lui Tăutul a fost relevată de Mihail Kogălniceanu, la 1838; apoi de ALECU RUSSO, (*Amintiri*, VI, VII, IX, XIII, în „România Literară“, 1855; v. și AL. RUSSO, *Scrieri*, ed. P. V. HANEȘ, București, 1908, pp. 112—117, 121—124); de G. IBRĂILEANU, încă din cursurile universitare pe care le-a ținut începînd din anii 1909—1910 (după comunicarea lui Gh. Agavriloaiei-Iași, fost asistent al lui Ibrăileanu). Esența acestor cursuri este redată în lucrarea: *Spiritul critic în cultura românească*, apărută la Iași, în 1922 (pp. 76—78), adică la o dată cînd nu se cunoșteau încă textele ce se publică acum. Menționăm apoi pe D. V. BARNOSCHI, *Originile democrației române. Cărvunarii, Constituția Moldovei de la 1822*, Iași, 1922; N. IORGA, *Un jacobin moldave au XIX-e siècle. Conférence donnée à la Société du centre d'études de la Révolution française*, Paris, 1936; EMIL VÎRTOSU, *Un pamflet moldovenesc din vremea Eteriei*, în „Viața Românească“, XXII (1930), nr. 4—5, pp. 83—100; IDEM, *Din scrierile inedite ale comisului Ionică Tăutul*, op. cit., XXXI (1939), nr. 8, pp. 60—70; D. POPOVICI, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, passim; GH. I. GEORGESCU, *Un vechiu propovăduitor al democrației, Comisul Ionică Tăutul*, București, f.a. (pagini din istoria românilor bibliotecă de popularizare); precum și alții.

² MIHAIL SEVASTOS, *Amintiri de la „Viața Românească“*, București, 1956, p.p. 305—306; ediția a II-a (București, 1966) p. 423.

Editura Științifică vrea acum să răspundă necesității de a face cunoscute cele mai importante din scrierile social-politice postume ale comisului Ionică Tăutul, acțiune menită să integreze istoriei noastre culturale scrierile unui autor pe care critica literară și socială va avea acum prilejul să le cunoască și să le pună în adevărata și totală lumină. Cît despre scrierile literare și filozofice, volumul de față le prezintă critic în Studiul introductiv, publicarea integrală urmînd să formeze obiectul unei ediții aparte.

În prealabil, trebuie să menționăm că textul *Cuvînt al unui țăran către boieri*, publicat de N. Bălcescu în „Popolul suveran“, I, nr. 20 din 1848, Paris, și atribuit lui Ionică Tăutul de O. Densușianu, N. Iorga, și de cele mai noi istorii literare (Al. Piru, *Literatura română premodernă*, București, 1964, p. 229; G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, București, 1969, pp. 347—348), nu-i aparține nici prin idei, nici prin stil. Nici traducerea *Ruinelor* lui Volney nu-i poate fi atribuită cu certitudine.

În schimb, corespondența, mai bine spus o mare parte din corespondența primită de Ionică Tăutul, există și-și așteaptă editorul.

Textele de față se publică după conceptele autografe ale comisului, ajunse, printr-o fericită întîmplare³, de la Stambul — unde comisul se stîngea, după o lungă suferință, în aprilie 1830 — la Arhivele Statului din Iași, în cea mai mare parte. Pentru puține din ele, pentru care nu ni s-au păstrat conceptele autografe, se face mențiune expresă despre aceasta, indicîndu-se însă, la toate, depozitul și cota. Notele ce aparțin textului lui Tăutul poartă mențiunea, între paranteze, a acestei apartenențe (*I.T.*), iar cele fără nici o mențiune, editorului (*E.V.*).

Am optat pentru onomasticul Ionică Tăutul, și nu Ioan Tăutul, deoarece este încetățenit astfel în istoria literaturii,

³ Desigur, au fost aduse în țară odată cu hîrțile răposatului beizadea Neculachi Sturza, în iunie 1838, ceea ce ar explica și publicația lui M. Kogălniceanu din același an (v. la Arh. St. București, *Curtea Apelativă*, dos. 627/1862, f. 647).

pe de o parte spre a-l deosebi de omonimul său contemporan Ioan Tăutul, ajuns la rangul de ban, iar pe de altă parte, spre a folosi denumirea dată de contemporani și, probabil, și de cei apropiați lui.

În ceea ce privește metoda de publicare, ea ține seama, în primul rînd, de formele de limbă — moldovenești, pe care le păstrează întru totul. De asemenea, și de celelalte aspecte, în special de corectările laborioase introduse de autor, și înregistrează în note tot ce a suferit o schimbare de stil în text. Prezența multiplă a acestor corectări, chiar la texte mai simple, arată adîncă și susținută preocupare a lui Tăutul de a exprima în forme cît mai limpezi, dar în același timp cît mai complexe și mai literare, ideile și desfășurarea lor. De aici, adăugiri, reveniri, ștersături etc. Uneori, pentru precizarea nuanței, lîngă termenul românesc, dădea, în paranteze și termenul propriu din limba franceză, alteori, pe cel din limba greacă. În sfîrșit, trebuie să menționăm că punctuația și ortografia, în măsura necesității lor, aparțin editorului (*E.V.*)

Am renunțat la unele discuții și note, din lipsă de spațiu. De asemenea, din aceleași motive, nu au fost incluse: varianta *Chezășiei* cerută de Marele Vizir pentru siguranța ostașilor și a neguțătorilor turci din Moldova; variantele II și III ale *Socotînții* asupra meșteșugului ocîrmuirii; alte fragmente și variante parțiale la *Socotînți*; varianta *Cercării* împotriva deiștilor și materialiştilor. Au mai fost omise cîteva texte și scrisori personale și anume: două rugăciuni ale lui Ionică Tăutul pentru vindecarea de boala care îl chinuie, trei scrisori și o variantă ale lui I. Tăutul pentru obținerea unor ajutoare materiale.

În Studiul introductiv, s-a renunțat la referințele de depozit și cotă, acestea fiind prezente la sfîrșitul fiecărui text reprodus în *Scrieri*, acolo unde textele citate sînt incluse în *Scrieri*.

Menționăm că textele prezentate păstrează vechile cote de la Arhivele Statului Iași.

În ceea ce privește conținutul acestor *Scrieri* ..., precizăm că titlurile și selectarea materialului prezentat aparțin editorului (*E.V.*). Datarea textelor fără dată este întemeiată

pe considerarea că plecarea lui Ionică Tăutul din Moldova la Stambul, în toamna anului 1824, dă scrierilor sale o coloratură nouă. Textele aparținând acestei din urmă perioade au un răstimp de șase ani pentru o datare mai sigură, dar, totuși, cu o aproximare care nu distonează în raport cu textele care poartă dată. Sperăm că ulterior vor apărea și textele datate și finite, pierdute în cine știe ce unghere de poduri sau arhive, astfel că punerea lor în valoare să ridice și mai mult prestigiul acestui scriitor și gânditor.

Cuprins

CUVÎNT ÎNAINTE	3
STUDIUL INTRODUCȚIV	9
CAPITOLUL I SCRIERI SOCIALE, POLITICE, SCRISORI Texte inedite	79
CAPITOLUL II TEXTE FRAGMENTARE, INEDITE, VARIANTE ETC.	287
CAPITOLUL III ACTE BIOGRAFICE	299
CAPITOLUL IV ECOURI ALE VREMII	347

Studiu introductiv

Spre deosebire de Țara Românească, unde la 1821, mișcarea revoluționară a poporului își desfășura acțiunea armată sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, în Moldova de atunci, nu apare și acolo un om de arme, sub al cărui stindard și conducere să se înmănuceze lupta poporului pentru eliberarea de sub stăpânirea turcească și de sub anarhia și ohlocrația cetelor prădalnice ale Eteriei.

În schimb, în Moldova apare un gânditor parenetico-politic, care caută prin scrierile sale să lămurească pe contemporanii săi asupra tuturor problemelor acute care frământau societatea moldovenească. Acesta arăta nu numai aspectul politic al celor ce se petreceau atunci, ci și, sau *mai ales*, aspectul lor social, scoțînd fără cruțare pe vinovați în fața opiniei poporului întreg, punîndu-i la stîlpul infamiei. Vinovații erau în primul rînd marii boieri și conducătorul lor spiritual: mitropolitul Veniamin Costache. Iar gânditorul de care vorbim, înzestrat și cu darul scrisului, era un mic boier-naș: Ionică Tăutul.

Despre acest patetic luptător din Moldova, minte politică îndrăzneată și dibaci mînuitor al condeiului, *Amintirile* lui Alecu Russo ne-au păstrat o luminoasă înduișoare: „Ionică Tăutul e România reînviată, mișcată de toate patimile patriotice și giucînd tot acelaș rol prin condei și stăruinți în politică, care îl giuca Vladimirescu cu pușca plăișească. Pamfletist călduros și convins, în corespondențe cu toate partizile și căutat de toate căpeteniile partizilor, giudecîndu-le toate, și iar singur de o partidă... partida țarei... Fără Tăutu, istoria nu se poate înțelege“¹.

Numele lui Ionică Tăutul se întîlnește destul de des în cercetările privind Moldova primei jumătăți a secolului al XIX-lea, întovărășit aproape totdeauna de o aureolă de

---

¹ ALECU RUSSO, *Scrieri*, publicate de P. V. Haneș, București, 1908, pp. 112, 114.

legendă. Astfel, se afirmă despre el că era „oracolul junimei Moldovene”², că de către contemporani i se dăduse porecla de „Ionică filozoful”³. Se mai spune de asemenea că moare la Stambul, la o dată neprecizată, în „mrejiile unei dragoste veninoase”⁴, și că, între altele, moartea i s-ar fi datorat și faptului că numele lui fusese înscris, de către Marele Vizir, pe lista candidaților la domnia Moldovei. Se mai amintește că era de meserie inginer hotarnic.

În realitate, nu se știa aproape nimic sigur despre viața, cultura și faptele lui, ce era legendă și ce era adevăr din tot ce se spusese. Deși la 1838, publicându-i poezia *Epitafu*, M. Kogălniceanu făgăduise, în „Alăuta Românească”, că va publica și biografia acestui „poet suav”, totuși această biografie nu avea să apară niciodată și nici nu s-a găsit ceva în acest sens între nenumăratele hîrtii rămase de la Kogălniceanu. În schimb, hîrțile rămase de la Tăutul însuși, astăzi la Arhivele Statului din Iași (în cea mai mare parte), ne vor aduce, cel puțin în parte, răspuns la unele din întrebările noastre și-l vor coborî din legendă pe pămînt.

Ionică Tăutul vine pe lume în noiembrie 1795⁵, poate la Botoșani sau poate la Brîndești (Botoșani), „unde iaste și așezarea părintească”, ca fiu al lui Gheorghe Tăutul — vornic de poartă, și al Ileanei — n. Ilschi⁶. Gheorghe Tăutul era fiul lui Simion Tăutul — vornic al Sucevei și descendent din cunoscutul Ioan Tăutul — grămătic și apoi mare logofăt al lui Ștefan cel Mare și al unora din urmașii acestuia (Bogdan Vodă și Ștefăniță Vodă). Pentru situarea lui Ionică Tăutul în raport cu puzderia de Tăutulești pe care-i înflnim în actele moldovenești din cea dintîi jumătate a secolului

² AL. Russo, *op. cit.*, p. 113.

³ *Ibidem*.

⁴ C. SION, *Arhondologia Moldovei...*, Iași, 1892, p. 369: „fără urmași, fiind holtei”.

⁵ AL. Russo susține ca dată a nașterii anul 1798 (*Scriveri*, p. 112). Dar dintr-o mărturisire autobiografică, făcută în 1829, unchiului său Ilie Ilschi, rezultă data de noiembrie 1795.

⁶ Nu este fiu al lui Vasile Tăutul, cum afirmă CONSTANTIN SION (*Arhondologia*, p. 369); Alecu Russo este mai bine informat în aceasta, dar insuficient. N. IORGA îl consideră pe Vasile Tăutul drept frate, așa cum și era în realitate (*Studii și Documente*, V, pp. 263—264). Era și un alt Vasile, unchi acesta, care moare la 14 aprilie 1809.

al XIX-lea, socotim necesare și alte date genealogice documentare, după cum urmează.

Tatăl său, vornicul de poartă Gheorghe Tăutul (m. 27 iulie 1802) își împarte existența între moșia Brîndești și orașul Botoșani. Gheorghe Tăutul are mai mulți frați: Vasile (m. 14 aprilie 1809), Costache, însurat cu Catinca Cazacliu (m. 10 martie 1827) și Ioan — ajuns mare ban al Moldovei (m. 10 martie 1827), cu toții fii ai lui Simion Tăutul — fost vornic al Sucevei și coborîtor direct din Ioan Tăutul — marele logofăt al lui Ștefan cel Mare. Sînt și cinci surori: Maria, Safta, Paraschiva, Nastasia și Casandra.

Gheorghe Tăutul, însurat cu Ileana Ilschi (m. 1813), are șapte copii, din aceștia, trei băieți: Stavrachî, sau Valachî, ajuns medelnicer (m. 15 aprilie 1823); Vasile, paharnic (m. 24 mai 1825); și Ionică, ajuns comis (m. 20 aprilie 1830). Precum și patru fete: Zmaranda, măritată întîi cu logofătul Ilie Georgeanu, apoi cu serdarul Tudorache Ursache; Mări-oara, măritată cu Costache „fon” Morțun; Safta, măritată cu Dumitrache Virgolici; și Ileana, fata cea mai mică, măritată cu Gheorghe Pistoșchi. Adăugăm că poetul Gheorghe Tăutul (n. 24 aprilie 1821) precum și Ioan Tăutul (n. 22 august 1822) sînt urmașii direcți ai medelnicerului Stavrachî Tăutul. În același timp, paharnicul Vasile are ca urmași o fată, Anica (n. februarie 1820) și un băiat, Ioan (n. 22 iulie 1824).

Poate pentru că frații săi erau „o leacă” de hotarnici — mai ales paharnicul Vasile⁷, iar vornicia de poartă a tatălui său era în directă legătură cu această meserie, constatăm, fără să știm precis unde, cînd și cum s-a pregătit, că și Ionică Tăutul lucrează de foarte tînar ca hotarnic. Astfel, la 29 iunie 1815, încheie planul moșilor Scînteești, Giurenești, Corlătești, Onțaști, Costești, Dărăști și Foltești, partea căminarului Iordache Miclescul⁸, iar la 18 martie 1816 încheie un contract cu egumenul mănăstirii Doljești, „ca să rădice plan arătător pre larg” al moșilor Havărna, Cordăreni și Șipoteni, toate ale mănăstirii, în fostul ținut al Dorohoiului⁹. Peste trei ani, la 22 mai 1819, îl găsim încheind alt contract,

⁷ N. IORGA, *op. cit.*, *loc. cit.*

⁸ Planul dat la D. BODIN, *Glose și știri noi privitoare la comisul Ionică Tăutul*, în „Revista istorică română”, XIV (1944), pp. 448—457.

⁹ Arh. St. București, *M-rea Doljești*, X/129; autograf I. T.

cu spătarul Grigorie Razul, pentru ridicarea în plan a moșiilor Păunești, Ruginești, Anghelești, Copăcești, Bode, Bîlca și Domnești, din fostul ținut Putna¹⁰. Apoi, în 1820, ridică în plan moșia Cioara (Botoșani)¹¹. Iar între 1 februarie 1823 — 1 februarie 1824 vedem că i se mai dau 180 lei, pentru a face harta tîrgului Botoșani¹². Desigur, cu vremea, vor ieși la iveală și alte contracte, și alte planuri, și alte aspecte ale activității de hotarnic a lui Tăutul.

În februarie 1818, cei trei frați și patru surori își împart între ei rămasurile părintești, lui Ionică Tăutul revenindu-i jumătate din moșia Brîndești (Botoșani), ca parte egală cu a celorlalți, și prețuită la 12.248 lei, iar pe deasupra și o familie de țigani: tatăl, mama și doi feciori¹³. Își împart de asemenea veniturile moșiilor Brîndești, Prilipca și Tălăhărești (Botoșani)¹⁴.

Împreună cu un cumnat al său, Tudorache Ursachi, la 1818, ia în arendă moșiile Pașcani, Hărmănești și altele, cum ia în arendă, singur de astă dată, moșiile sau părțile de moșii părintești intrate în loturile de moștenire ale fraților săi.

Pe scurt, este un tînăr foarte activ, care se consideră „moldovan adevărat“.

Este, cîtva timp, scriitor în cancelaria episcopului de Huși.

Dar, odată cu instaurarea domniei pămîntene a lui Ioniță Sandul Sturza Voievod (iulie 1822), el părăsește definitiv toate ocupațiile (meseria de hotarnic, etc.) și intră grămătic (scriitor) în cancelaria domnească, așezîndu-se definitiv în Iași¹⁵.

La o dată pe care n-o cunoaștem, dar probabil nu mult după intrarea sa ca scriitor în cancelaria domnească, Tăutul este ridicat la micul rang boieresc de căminar, iar la 5 octom-

brie 1824, deci cu puține zile înainte de plecarea sa la Stambul, este ridicat la rangul de comis¹⁶.

La 1 decembrie 1824, beizadeaua Nicolae Sturza — rezidentul Moldovei la Poartă — lua în căsătorie, la Ortachioi, pe tărmlul european al Bosforului, pe fata boierului moldovean Dumitrache Ghica. Slujba cununiei se oficiază de către Hrisant, patriarhul Constantinopolului. Oamenii din Țara Românească și din Moldova au ajutat cu bani din bugetul țării respective sumedenie de biserici și mănăstiri, ajutîndule să subsiste. Cîteva date concludente. Astfel, biserica de la Curù-Ceșme, cu hramul Sf. Dimitrie, „unde își fac închinăciunea și să bisericesc cele mai multe și cele mai dintăi obraze cinstite de boieri evgheniști și din mahalagii ce sînt lăcuitori la Curù-Ceșme“, din venitul ocnelor cîte 100 și din venitul vămilor 50 de taleri, îi dă anual domnul Țării Românești. Iar la 18 ianuarie 1799, tot domnul Țării Românești îi mai dădea 350 de taleri din venitul ocnelor și 150 de taleri de la Carvasara (Arh. St. București, Condica domnească nr. 40, f. 185 v).

Din Moldova, însoțind-o pe mireasă, venise însăși Doamna țării, Doamna Ecaterina, împreună cu două beizadele: Iordache și Costache și cu domnița Elena — fata cea mai mică. Iar cu ei, încă 25 însoțitori, slugi domnești și boiernași moldoveni¹⁷, între aceștia și comisul Ionică Tăutul. Cortegiul, plecat din Iași pe la 18 octombrie, părăsea Silistra la 6 noiembrie, îndreptîndu-se mai departe tot pe uscat spre Stambul. Călătoria se făcea pentru unii în trăsură: Doamna, Mireasa și Domnița, iar pentru ceilalți, beizadelele și tinerii boiernași, etc., călare. În sfîrșit, după aproape douăzeci de zile de la plecarea din Silistra, cortegiul ajungea la Kuciuk-Cekmege, la trei ceasuri depărtare de Stambul¹⁸, zăbovind aici mai mult, pentru control. Călătoria se încheie pe tărmlul Bosforului la Cenghel-chioi, la conacul oficial al rezidentului moldovean, conac pregătit de Nicolae Sturza pentru a-și primi

¹⁰ Arh. St. Iași, doc. 129/48; autograf I.T.

¹¹ Originalul la Arh. St. București, *Planuri Botoșani*, nr. 8.

¹² N. IORGA, *Studii și Documente*, V, pp. 263—264.

¹³ Arh. St. Iași, doc. 128/32.

¹⁴ Arh. St. Iași, doc. 128/51.

¹⁵ M. DRĂGHICI, *Istoria Moldovei*, II, p. 168, spune că a fost toată vremea secretarul lui Ioniță Sandul Sturza.

¹⁶ Lista și boieriile acordate la această dată, la Arh. St. Iași, 48/2, f. 5, publicate la GH. GHIȚĂNESCU, *Surete și izvoade*. X (Documente cu privire la familia Rîșcanu, Iași 1915), p. 276.

¹⁷ H. DJ. SIRUNI, *Două beizadele la Cenghel-chioi. Glosar*, București, 1940, pp. 22—23.

¹⁸ EMIL VÎRTOSU, *1821. Date și fapte noi*, București, 1932, p. 149.

logodnica, sau poate chiar la Ortachioi, unde avea să se facă nunta ¹⁹.

Cu sine, la Stambul, Tăutul luase puține lucruri, de îmbrăcăminte, de pat, de masă. Când se întoarce în țară alaiul însoțind pe Doamna Ecaterina, nu știm. Dar comisul Ionică Tăutul fusese trimis nu numai ca nuntaș, ci în continuare avea să rămână secretar la rezidența diplomatică a Moldovei, și ca un fel de sfătuitor al beizadelei Nicolae Sturza, capucehaia și ostategul țării la Înalta Poartă. Ca să înțelegem în adevărata ei semnificație misiunea încredințată lui Tăutul, amintim cuvintele pe care i le scrie Vodă Sturza la 12 decembrie 1824, ca răspuns la o scrisoare de la 1 noiembrie același an: „Comise Ionică, m-am bucurat nu puțin de bunele științi ce-mi dai... Îți mulțumesc de bunele cuvântări ce-mi aduci asupra pășirei fiului meu în a doua vîrstă a omului. Purtările și sentimenturile ce ți-am cunoscut în cită vreme ai fost aici <la Iași>, acești vîrtos m-au îndemnat de a te alege și a te triimite într-o slujbă delicată, avînd puternice nădejdi că todeauna vei da dovadă de curățăniiia dumitali cu credincioasele și neprihănitele slujbe, care îți vor fi în tot chipul nu puțin priincioase lîngă Înalta Poartă“ ²⁰.

Nicolae Sturza își avea locuința, obligatorie, în afara Stambulului, în sat la Cenghel-chioi, pe țărmul asiatic al Bosforului, într-o casă așezată în fața unui heleșteu; o altă casă alături era rezervată de turci beizadelei Costache Ghica, capucehaia Țării Românești ²¹. Fără îndoială, această locuință a lui Nicolae Sturza servea totdeodată și de sediu pentru rezidența oficială a Moldovei și aici lucra și Tăutul și, probabil, își avea și locuința în același sat, sau chiar la rezidență.

Și C. Sion știe că Tăutul este „Secretariu fiului său <al voievodului> beizadea Niculai, ce era bașcapichihia sau ambasador țării“ ²².

¹⁹ H. DJ. SIRUNI, *op. cit.*, p. 23.

²⁰ Scrisoarea originală la Academia R. S. România, 235/57. Rezumat și extras la CONSTANTIN IORDĂCHESCU, *Catagrafia Museului „N. Iorga“*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României“, București, XV(1936), p. 103 (nr. 58). Semnalat și folosit și la N. IORGA, *Un jacobin moldave au XIX-e siècle*. Conférence donnée à la Société du centre d'études de la Révolution française, Paris, 1936, p. 12).

²¹ H. DJ. SIRUNI, *op. cit.*, p. 31.

²² C. SION, *op. cit.*, p. 369; v. și DRĂGHICI, *op. cit.*, II, p. 168 n.

Începînd din toamna anului 1824, Tăutul trăiește în acest Cosmopolis care este Stambulul, capitală a contrastelor, unde trecutul conviețuia strîns cu prezentul, Bizanțul cu Islamul, naționalismul șovin cu cosmopolitismul burghez; unde se ciocneau atîtea interese politico-economice și se manifestau influențele de toate felurile, unde orientul se întîlnea cu occidentul; unde societatea turcească, înveșmîntată în feudalism și arbitrar, lega și întreținea raporturi, mai ales comerciale și culturale, cu societatea apuseană, purtătoare a relațiilor capitaliste, a ideilor înaintate pentru acea epocă și a spiritului legalist.

Aici, Tăutul își îndeplinește obligațiunile slujbei sale de secretar, scriind corespondența oficială pentru Iași ca și pentru Înalta Poartă. Dar, totodată, se perfecționează în cunoașterea celor trei limbi necesare: limba turcă-osmană — cu ajutorul gramaticii grecești a lui Alexandridi ²³, limba greacă și limba franceză ²⁴, deși încă mai dinainte, din țară, pe cele două din urmă, le știa aproape bine, mai ales limba franceză.

Pentru administrarea averii sale din țară, Tăutul apelase la unii din cei mai apropiați prieteni, spătarii Răducan Botetzatul, Grigore Carp și Costache Lipan, despre a căror prietenie vorbește comparînd-o cu prietenia antică dintre Damon și Fintias: „Damon și Fintias nici au avut altă legătură decît pe a inimii lor și de aceia este cea mai tare“.

Este adevărat că Tăutul nu făcea pentru înția oară cunoștință cu străinătatea. Dar, de astă dată, era într-o situație oficială destul de înaltă și departe mult de Moldova.

Dar nici la Stambul nu poate rămîne numai la activitatea de secretar. Era un spirit prea activ, întreprinzător și tînăr, și înțelegea să pună în practică ideile pe care le admira la alte popoare și le dorea pentru neamul său, pentru țara sa

²³ Δ. Ἀλεξανδριδῆς, *Γραμματικὴ γραικικο-τουρκικὴ*, Viena, 1812.

²⁴ Pentru aceasta din urmă vezi și CH. P. GIRAULT-DUVIVIER, *Grammaire des grammairres ou analyse raisonnée des meilleurs traités sur la langue française*, Paris, 1814 (v. DAN MĂNUCĂ, *Gramatica manuscrisă a comisului Ionică Tăutu*, în „Studii și cercetări științifice, istorie-filologie, filologie“, X (1959), fasc. 1—2, pp. 140—144 (Academia R. S. România, filiala Iași). Traducînd gramatica franceză a lui Girault-Duvivier, Tăutul încerca să adapteze terminologie specială la spiritul limbii române, introducînd o terminologie care n-a rămas (La Arh. St. Iași, doc. 126/219, 354—366, materialul în legătură cu această traducere; *ibidem*, ms. 362, textul francez al lui Girault-Duvivier).

Moldova. Astfel, la 10 ianuarie 1825, încheie un contract cu căminarul Ilie Gherghel, întovărășindu-se, unul — care rămîne la Stambul, să cumpere lucruri: postav, șaluri, piepteni, basmale etc., iar cellalt — care se întorcea în țară, să ia cu el aceste lucruri și să le vîndă la Iași și la Botoșani. Tovărășia aceasta de negoț avea ca termen de durată doi ani și se desfășura în noiembrie 1827.

Altă tovărășie de negoț încheie la 15 februarie 1826, cu spătarul Costache Lipan, pentru export de sare în Turcia. Iar la 21 aprilie 1828, altă tovărășie de negoț, cu aga Nicolae Bosie, pentru import de untdelemn și săpun din Turcia. Și, probabil, vor mai fi fost și altele.

În același timp, are la Iași opt „dugheni“, pentru a căror clădire pe locul fost al mănăstirilor închinată și dăruit lui de domn, Tăutul se împrumută și apoi le dă cu chirie, la 6 ianuarie 1825.

Veniturile care i s-ar fi convenit de la pămîntul și dughenile din țară, Tăutul le capitalizează, prin epitropia de prieteni de care am amintit mai înainte, în scopul de a răscumpăra moșia de baștină a neamului său, Bălinești. Iată propria-i mărturisire în acest sens:

„Prieteni! În vremi ce sînt strîmtorit de alte nevoie, care mi-ar da dreptate a vinde din cele ce am, iar nu a mai cumpăra, vi să va päre, poate, dișăntat acest interes de a lua moșia din Bucovina. Ertăți-mi-l, vă rog, acest interes! El nu-mi este de speculație, ci în inima me el este o ispravă a evlaviei fiești, atîta de mare, încît aş primi să mă strîmtoresc de o sută de ori mai mult și să nu-l pierd. Trei sute de ani această moșie au fost a niamului nostru; ia este o baștină strămoșească, deci nu mi-ar fi de puțină durere a o vide înstreinată fără-înturnare“...

La un moment pe care nu-l putem încă preciza, probabil mult după 1825, Tăutul aduce la Stambul pe un băiat al sorei sale Zmaranda, spre a-l da la învățătură; de acest copil va fi însoțit la băile de la Brusa. Iată ce scrie în țară, probabil sorei sale, înainte de a fi adus copilul la Stambul:

„Doresc să înveță. Învățătura este ce mai temelnică avere însuși a celui bogat. Prin învățătură, numai, este pomăzuit omul a fi fericit pre pămînt. Și dacă pe alocuria se află învățați ticăloșiți, aceia este sămn că acolo omeniria este departe încă

de triapta în care îi pomăzuită a agiunge într-o zi. Și este adivărat că sînt noroade astăz care să află cu cîteva vecuri înapoia altora, dar aceia este o dovadă mai mult a trebuinții ce au de învățătură“.

Scrisoarea aceasta constituie o adevărată profesiune de credință luministă²⁵.

Dar la Stambul se simțea singur și bolnav, de aceea doi ani în șir ceruse de la domnie „slobozănia mea din slujba de aice“, și o obține în primăvara anului 1828. „Dar tocmai cînd mă gătisăm, scosăsăm și teșcheriaua drumului, pusăsăm și o parte din lucruri în corabie, intrasăm și eu ca să le aşăz, atunce tocmai au venit vestia stricării păcii“... Începea războiul ruso-turc din 1828.

Deci din aprilie 1828, Tăutul nu se mai poate întoarce în țară.

O boală, despre care înțelegem pînă la urmă că este tuberculoză pulmonară, începe să-l chinuie. La 16/28 april 1827 obține de la autoritățile turcești învoirea ca să plece, prin Mudania, la Brusa, pentru băi, unde se îndreaptă la sfîrșitul lui iunie și de unde se întoarce după o lună, fără să știm dacă sănătatea îi revenise și în ce măsură. În scrisoarea către unchiul său Ilie Ilschi din <1829> arată că este bolnav, dar că are foarte bune rezultate cu tratamentul Le Roy, leacul căruia toată Europa, și aproape pentru orice boală, îi cerea și atribuia vindecarea²⁶. Din teșchereaua dată de

²⁵ Folosim termenul „luminist“ în locul echivalentului de origină italiană „iluminist“, căutînd să-l încetățenim în limba română într-o formă proprie ei (v. pentru aceasta și LIVIU RUSU, „Luminism“ „iluminism“, în „Contemporanul“ din 30 aprilie 1965, (XVIII)).

²⁶ La Academia Republicii Socialiste România, ms. 1977, f. 1, databil după 1854, găsim „Însemnare pentru facerea balsamului Leroa, care se întrebuințează pentru orice boală, iar mai virtos pentru venin. Dramuri 9 gumi scamonii fain, 12 rădăcină de tulpet, 40 rădăcină de talapa nepisată, 40 sinamicie bună, 425 spirt de 35 de graduri, 135 zahnă bun. Acestea toate pisându-să bine și cernîndu-să, le pui în spirtul cel mai sus arătat, într-un clondir de două oca și jumătate; de va fi vara, să pune la soare, iar iarna să pune în casă, la căldură; și să să bată de trei ori pã zi, în opt zile. Și atunci, făcînd un săculeț de flanelă albă, să toarnă toată dohtoria din clondir în săculeț, fiind o tingire curată dedesupt. Și după ce să va scurge bine, să pune 150 dramuri apă curată iarăș peste buruienile din săculeț și frămîntîndu-le bine pînă ce să va strecura de tot în tingire și, luănd proba cu care se cearcă spirtul, să sloboadă în tingire și, de va fi mai sus de 16 graduri, să mai pune apă, pînă va veni la 16 graduri.

autorități spre a merge cu o corabie pînă la Mudania pentru Brusa, aflăm că Tăutul era „de statură mijlocie, cu mustață neagră și subțire”. Iar teșchereaua dată de Nicolae Sturza, la 9 iunie 1827, repetă datele din teșchereaua turcească, dar cu adăugirea că este în vîrstă de 28 de ani, vîrstă care nu corespunde cu indicația autobiografică amintită la începutul acestor pagini.

Din aprilie-mai 1828, rămas cu totul izolat din cauza războiului ruso-turc, fără să mai primească nici un ban de nicăieri, dar cheltuind continuu pentru medicamente, agoni-seala i se topește vîzînd cu ochii. După un an de așteptări și datorii, Tăutul începe să se stingă în mizerie. Tuberculoza nu-l iartă. Odată cu ivirea primăverii timpurii a unui nou an, Tăutul înțelege că acesta e cel din urmă al vieții lui și că este pierdut. Vinde haine, vinde tot ce mai putea fi vîndut, implorînd mila străinilor pe care-i cunoscuse cîndva în răs-timpul celor șase ani de cînd trăia la Stambul. Și toate acestea în speranța că poate va îmblînzi Parcele, poate va prelungi agonia, așa încît să apuce a-și mai revedea patria, de la care aștepta încă vindecarea. Dar la 20 aprilie 1830, cei aproape treizeci și cinci de ani ai comisului se frîng ireparabil, pe țăr-mul Bosforului. De atunci, viața, faptele și scrisesele lui se topesc în legendă...

După ce am expus viața lui Ionică Tăutul în elementele ei mai caracteristice, vom prezenta în continuare scrierile care îl îndreptățesc să merite prețuirea de care se bucură și, mai ales, ar trebui să se bucure.

După aceea, luând zaharul cel mai sus arătat, să să piseze bine și pe urmă să să toarne în tingirea cu dohtoria și mestecându-se bine, să să deșarte în clondir. Și celui ce pătimeste de venin să i să dea 12 dramuri la o băutură și luând puțină apă, să-ș clătească gura și să o lepede jos. Și după aceea să nu fie slobod să mănince nimic, nici să bea, nici să să culce, pînă ce va face zece curi. Și pe urmă făcînd o ciorbă de orez cu zeamă de lămie, să i se dea să mănince și să bea puțină lemonadă, ferindu-se foarte de apă rece, pînă în 24 de ceasuri. Iar la copii mici să nu să dia”.
Tot la Academia Republicii Socialiste România, ms. 1599, f. 18—19, 36—37, variante ale rețetei dată aici.

Scrierile lui Ionică Tăutul

Versurile. Întocmind un conspect a literaturii române, Mihail Kogălniceanu scria, pe la 1843—1844: „Ionică Tăutul, traducător al *Ruinelor* lui Volney și autor al unui mănunchi de poezii suave ca parfumul de trandafiri. . .”²⁷

Delicată și justă apreciere, întemeiată, desigur, pe cunoașterea manuscriselor poetului care-i erau la îndemîină atunci și care-i dădeau dreptul să spună și mai înainte, cu alt prilej, că acesta (Tăutul) „au scris multe poezii, din care cea mai mare parte s-au pierdut”²⁸. Tot M. Kogălniceanu îi publică și singura poezie cunoscută pînă acum, *Epitaf*, adăugînd totdeodată că-i va publica și „o culegere de sorți în stihuri, pentru Anul Nou”²⁹. Mai tîrziu, în 1855, făgăduiește că-i va publica biografia³⁰, dar amîndouă promisiunile rămîn numai intenții neîndeplinite, deoarece, ca și atunci (1838—1855), din poeziile sale nu se cunoaște, pînă acum, decît acel *Epitaf* publicat de Kogălniceanu în „Alăuta Românească”, la Iași, în 1838³¹. Astăzi însă, cercetările noastre au identificat și alte versuri, inedite, datorate ace-luiași poet, versuri care, deși reduse cantitativ, depășesc calitativ media versurilor contemporane moldovenești și, în primul rînd, stihurile lui Costache Conachi. Sînt versuri de dragoste, în care răsună de multe ori accente și apar

²⁷ Academia Republicii Socialiste România, ms. 1176, f. 262; vezi și N. CARTOJAN, *Kogălniceanu și Societatea de Arheologie și istorie veche a Nordului*, în „Drum drept”, X (1915), pp. 37—38; textul original e în limba franceză: „Jean Téoutou, traducteur des *Ruines* de Volney et auteur d'un recueil de poésies aussi suaves que le parfum de la rose, mourut à Constantinople”. Același conspect are și o a doua versiune: „Jean Téoutou, traducteur des *Ruines* de Volney et poète suave, ne fit que se montrer. Il mourut à Constantinople” (*ibidem*, f. 260 v).

²⁸ „Alăuta Românească”, Iași, 1838, nr. 5, pp. 52—54; v. și N. CARTOJAN, *Alăuta Românească — Întîia revistă literară a Moldovei*. Extras din „Omagiu lui I. Bianu”, București, 1927, p. 15.

²⁹ *Ibidem*. Aceste stihuri nu se cunosc nici acum.

³⁰ „Stéoa Dunării”, 1855, nr. 25, p. 99.

³¹ Vezi și AL. PIRU, *Literatura română premodernă*, București, 1964, pp. 229—233.

imagini ale sensibilității din zilele noastre, fără lamentele, de cele mai multe ori ridicole, ale contemporanilor săi. Iată de pildă versurile:

Dacă inima ți-i prinsă
Și pentru altul aprinsă,
Poți să-mi arăți lămurit!
Și ceriul mi-i mărturie
Că, în taina ce mai vie,
Și de min-a fi slăvit!

Însă de-i numai cruzime
A unui piept cu asprime,
Eu voi striga cu amar,
Cind voi mergi-ntru peire:
Răsplătire! Răsplătire!
Și voi be acel pahar.³²

Evident, versurile lui Tăutul aduc în parte și ecoul unei inspirații din poezia populară, subtil decantată, dar, totdeodată, și al unei sensibilități moderne, deși, în mică măsură, ele sînt încă tributare spiritului vremii cînd au fost scrise, adică începutului celui de al XIX-lea secol. Alături de expresii compromise ca a „amoriului. . . vâpae“, întîlnim aceeași „vâpae“ dar în alt context, ca de pildă: „vâpae ce scoate, /dintr-a meli simțiri toate/ sucul cel mai tăinuit/“. Și mai departe:

Eu Ț-am arătat de față
Rău-n care, cu dulciață,
Iubesc a mă chinui...³³

Sau:

Cu a chieului³⁴ cîntare,
Ce răsună atunci cînd moare,
Asămănez al tău glas...

³² Arh. St. Iași, 130/59; scris cu creionul.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Cycnus = lebăda (*lat.*).

Iată și o strofă din cunoscutul *Epitaf*:

Așa-i la o floare,
Ci-a vîntului boare
Cu a zorilor plins
O fac să răsae;
Săcerea de-o tae,
Tot lustru i-au stîns!...
Fericirea-i dusă,
Lumina-i apusă...³⁵

Așa cum *Epitaf* are în acrostih numele Zamfira, s-ar putea foarte bine ca și versurile de dragoste ale lui Tăutul să fi avut un rol funcțional, acela de a aduce la cunoștința ființei iubite sentimentul care umplea sufletul poetului și pe care acesta nu îndrăznea să i-l mărturisească direct. În schimb, prezența unei poezii precedată de un fel de preambul în proză, amîndouă cu un conținut identic și despre care vom vorbi în continuare, ne introduce în atelierul poetului, dacă nu chiar în atelierul poetic al vremii sale. Textul în discuție e un elogiu adresat unei tinere, pentru care are o dragoste plină de admirație:

„Eu nu mă ghizuesc să cînt darurile ce ții de la fire, nici cu sumețire de a-ți tragi portretul. Nu, nicidecît! Căci am

³⁵ „Alăuta Românească“, Iași, 1838, nr. 5, pp. 52–54. Revista încetează cu acest număr (N. CARTOJAN, *Alăuta Românească — Întîia revistă literară a Moldovei*. Extras din „Omagiu lui I. Bianu“, București, 1927, pp. 15–17); redactorul revistei este M. Kogălniceanu. La Academia Republicii Socialiste România, *ms. miscelaneu 21*, f. 109–192, conține nr. 5 din „Alăuta Românească“ (imprimat), cu acest epitaf. Manuscrisul vine din Biblioteca Scheiană; *ibidem*, f. 38v–39v., același epitaf, în transcriere manuscrisă; *Ibidem*, *ms. miscelaneu 4730*, f. 47, altă copie după epitaf. Tot aceste versuri servesc drept inscripție funerară unui mormînt, datat 1841, și aflat la Biserica Mavromolu din Galați, fără menționarea numelui lui Tăutul. Inscripția este reprodusă la N. IORGA, *Inscripții din bisericile României*, 11, București, 1908, pp. 345–346.

În „Foaea Șoșicțaeții pe-ntru literactura și cultura românae în Bucovina“, Cernăuți, IV (1868), pp. 146–147, este publicat același epitaf, cu câteva schimbări, sub titlul: *Un epitaf acrostih*. Acrostihul este Zamfira.

Iată și aprecierea lui Kogălniceanu: „Acest epitaf frumos este făcut de răposatul Ionică Tăutu. Acest poet, care au murit în Constantinopol, au scris multe poezii, din care cea mai mare parte s-au perdut. Mai avem încă de la el traducerea *Ruinelor* lui VOLNEI și o culegere de sorți în stihuri, pentru Anul Nou. Noi le vom împărtăși cetitorilor noștri, la vremea cuvenită“ („Alăuta Românească“, Iași, 1838, nr. 5 din 1 septembrie, pp. 52–54).

trebuință a împrumuta un glas mai înalt și un condei mai iscusit. Și vai mie, unde le poci afla?³⁶ Și mai departe:

„Dar, ca să nu mă osîndesc pentru tăcere, iartă-mă, domniță, dacă îndrăznesc a te asămălui unii tinere prințasă trasă din tulpina vechilor noștri vovezozi. . .“

Elogiul continuă în același ton. Pînă aici, deci, nimic deosebit față de poeziile lirice amintite. După încheierea textului în proză, cînd poetul spune că „Omîr însuș ar fi făcut zăbavă întru a-ț face portretul de iznoavă“, urmează aproape un același text, de astă dată în versuri:

Nu am nîcicum sumețire
Darurile, ci-ai din fire,
Să-ndrăznesc a le cănta!
De care am trebuință
De o nouă iscusință
Innadins a-nprumuta,
Măcar cit de cu încetul
Pentru a-ț face portretul,
Deși nu mă ghizuesc —
Neputința me îmi cere
Un condei mult mai cu putere...

Așadar, sentimentul de dragoste al poetului se exprimă întîi în proză poetică, fără ca această proză să aibă intercalări de versuri și nici să dea impresia unor versuri albe, ritmate altfel decît de ritmul *in crescendo* al sentimentului exprimat, rămînînd totuși destul de strînsă lîngă obiect, ca o proză valoroasă prin ea însăși. Dar poetul reia această proză și o transpune în versuri, prelucrare care înlătură unele asperități și prozaisme, precizează unele imagini, adaugă altele, totul supus rimei și ritmului. Deci, din proza poetică se făurește o poezie de tip clasic. Este, această prelucrare, un procedeu întîmplător, folosit numai de Tăutul — poate, numai o singură dată? Ori este un procedeu literar general, sau aproape general, al timpului, de care nu luăm cunoștință decît acum și numai întîmplător? Răspunsul cert se lasă

³⁶ Arh. St. Iași, 130/12; parte cu creionul, parte cu cerneală. Scrisă pe dosul unei jălbi cu cerneală, adresată către domn, datată aprilie 1823, în pricina zestrei de dat Ilincăi, sora măritată cu Gheorghe Pîsoțchi. De aici și datarea aproximativă a versurilor.

așteptat, dar convingerea noastră este că ne aflăm în fața unui procedeu de atelier poetic, destul de răspîndit în acea vreme.

Alte texte literare. Tot între manuscrisele autografe ale lui Ionică Tăutul se găsesc și texte în proză, unele în limba franceză, două din ele deosebit de interesante. Unul, dedicat Zoei Muruzi, însoțea un exemplar din *La Henriade* de Voltaire, constituind o parafrazare a cîtorva versuri din cîntul al IX-lea al acestei poeme și încheindu-se cu un catren, care nu pare să aparțină condeiului lui Ionică Tăutul:

Mais pour tout dire, elle est unique:
Il faut, pour lui faire la cour,
Lui parler de métaphysique,
Tandis qu'à d'autres on parle d'amour.

Al doilea text, adresat Luizei Muruzi, era destinat să însoțească cartea *Ruines* a lui Volney³⁷. După ce, în *envoi*, Tăutul arată că Luiza Muruzi a citit mai înainte cartea de călătorii a lui Volney, urmează o invocație în proză către autorul *Ruinelor*, invocație în care îi cere acestuia să vină din nou în mijlocul oamenilor — deci Volney nu mai era în viață (m.1820), și să le arate „pe ce principii trebuie să se întemeieze pacea între popoare (sociétés) și fericirea oamenilor“. Adăugînd că Luiza Muruzi, „după ce a mers, cu gîndul, pe urmele osteneților tale“ (ale lui Volney), „printre rămășițele fostelor state, vrea să consulte învățăturile sublime pe care le-ai adunat, ca să-și făurească sufletul său la idei demne de Platon și să-și făurească inima după felul în care și-au făurit-o Socrate și Aristide“. Iar cunoașterea lui Pindar și Ovidiu îi sînt doar clipe de răgaz, spre a se avînta cu și mai multă putere în filozofia „austeră“ a lui Aristotel și a lui

³⁷ F. C. VOLNEY, *Ruines ou méditations sur les révolutions des empires*. Geneva, 1791. La Academia Republicii Socialiste România, vezi. ms. 2502, 2692, 5285, 6020, 6021, 3154, 5669, traduceri din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Primele două atribuite de N. Cartoian, lui I. Tăutul. (N. CARTOIAN, *op.*, cit. p. 121). La Biblioteca Centrală din Iași, ms. 182, o traducere cu titlul: *Sfărămările. Procetire asupra revoluțiilor înpărățiilor*. Pe ms. 3154 (Academia Republicii Socialiste România), o însemnare: „S-au scripsit <copiat> cu poftorire numele meu de zăce ori de la macava la alta“. Rezultă din text că a fost scris de Alecu Balica, în anul 1831.

Locke, Luiza Muruzi, chiar pe un tron fiind, n-ar putea fi fericită decât cu „Leibnitzl”.

Din cunoașterea acestor două texte ale lui Tăutul constatăm că istoria literaturii și a culturii românești cîștigă prețioase elemente certe, care deschid o mai largă și mai adîncă perspectivă asupra pătrunderii ideilor luminate în Moldova, la începutul secolului al XIX-lea, și asupra sensului frămîntărilor la care aceste idei au dat naștere. Aflăm, astfel, rolul jucat de poema *Henriada* lui Voltaire în orientarea discuțiilor serioase ale tinerimii moldovene de amîndouă sexele și faptul că poema aceasta, ideile voltairiene³⁸, formau subiectul de predilecție al acestor discuții încă înainte de apariția traducerii, tot în versuri, pe care Vasile Pogor-Tatăl avea să o publice în București, în tipografia lui Ioan Eliad, de-abia la 1838³⁹.

Observăm, de asemenea, că și lucrarea *Ruinele*... lui Volney, care circula în Moldova în limba franceză, contribuia la această orientare a discuțiilor în cadrul tinerimii moldovene din preajma anilor 1820—1821.

Constatăm, pe de altă parte, că amîndouă aceste lucrări, *Henriada* și *Ruinele*, ca și autorii lor, Voltaire și Volney, nu erau numai simple lecturi pentru amatorii de cultură și literatură de la noi. Pentru tinerii cititori și admiratori moldoveni din generația lui Ionică Tăutul, ele constituiau mai mult decât simple pretexte literare de a-și îmbogăți spiritul și experiența poetică, oferindu-le, totdeauna, idei călăuzitoare, înălțătoare și noi, pentru întocmirea unui sis-

³⁸ Pentru răspîndirea ideilor voltairiene în țările noastre și în Orientul balcanic, să se vadă ARIADNA CAMARIANO, *Spiritul revoluționar francez și Voltaire în limba greacă și română*, București, 1946 (Institutul de studii și cercetări balcanice. Seria istorică, n. 6).

³⁹ Titlul traducerii: *Henriada lui Voltaire, tradusă de d. comisul V. Pogor*, București, 1838. Manuscrisul autograf al acestei traduceri, cu îndreptările, tot autografe, ale lui Costache Conachi, la Academia Republicii Socialiste România, ms. 5228. Putem adăuga că *Vedenie ce au văzut un schimnic Varlaam de la mănăstirea Secului din Moldova, la anii de la zidirea lumii 7329, iar de la întruparea mîntuitorului nostru Isus Hristos, 1821*, poema neterminată a lui VASILE POGOR, are ca model, deși oarecum îndepărtat, *La Henriade* de VOLTAIRE. Poema lui Pogor este publicată la EMIL VIRTOSU, *O satiră în versuri din Moldova anulului 1821*. Extras... București, 1957. În sfîrșit, între hîrțile rămase de la Tăutul se găsește și un fragment de traducere în proză a *Henriadei* (autograf al lui I.T.).

tem politic valabil, pentru conducerea rațională a statului moldovean pe care îl voiau fericit. Generația lui Ionică Tăutul, însușindu-și tradiția și experiența politică a poporului și statului ai cărui exponenți au fost Voltaire și Volney, începe să se afirme prin unele idei capabile să servească la conducerea și organizarea statului moldovenesc.

De aceea, și *Henriada* și *Ruinele* trebuie privite de acum înainte și sub aspectul lor politic, ca ferment de formare și maturizare, în Moldova, a unei opinii capabile și avizate să ajute la conducerea statului. Iar Tăutul trebuie înțeles ca un spirit care, fără să fie propriu-zis revoluționar, era, totuși, un *rerum novarum cupidus*, în sensul creator al acestei expresii.

Strigarea norodului... Spre deosebire de Țara Românească, la 1821, în Moldova apare un gînditor etico-politic, care caută prin scrierile sale să lămurească pe contemporanii săi asupra tuturor problemelor acute care frămîntau societatea moldovenească, arătînd și soluțiile eficiente. Acesta este Ionică Tăutul.

În clipa cînd răscoala Eteriei, pornind din Iași, în primăvara anului 1821, sub conducerea lui Alexandru Ipsilanti, împrăștia neliniștea și dezordinea peste întreaga Moldovă, Tăutul așternea pe hîrtie *Strigarea norodului Moldovei către boierii pribegiți și către mitropolitul*, scriere ale cărei titlu și conținut exprimau mînia poporului, ca un glas răzbunător (*ex ossibus ultor*) ridicat împotriva marilor boieri și a mitropolitului Veniamin Costache, pe care îi învinuiește că, nescotînd interesele generale ale țării, lipsiseră de la datorie, lăsînd țara în mina aventurii. În plină fierbere a mișcării revoluționare, *Strigarea norodului*... întreprinde o critică totală, acerbă dar justă, a întregii stări social-politice a Moldovei⁴⁰. Textul nu poartă nici numele nici vreo altă indicație privind autorul.

⁴⁰ La Academia Republicii Socialiste România, ms. 110, pp. 64—70, în tovărășia *Tragodiei* lui Al. Beldiman, se găsește o copie completă a *Strigării norodului*..., transcrisă în 1838, la Bacău, de paharnicul Costache Nastacu, după alt text, probabil tot copie, al serdarului Iordachi Lascăr. Aceasta e dealtfel și cea mai recentă copie. În ms. 203, f. 17—32, se află o altă copie, defectuoasă, prescrisă de Andrei Lipan la Brașov, în iulie

Titlul ne amintește caracterizarea făcută de Russo acestui pamflet: *Strigarea obștei* este doprosul <ancheta> și giudecata regimului trecut, în care nimic nu e uitat, de la vechile privilegii pînă la școale⁴¹, cercetînd cu luare-aminte toată racila ce minează din temelie viața socială și de stat a Moldovei.

Pe de altă parte, fragmentele pe care Russo le citează din pamfletul lui Tăutul se suprapun întru totul frazelor cu care începe și continuă manuscrisul nostru. Extragem din Russo primul citat: „Au fost vremi să lăsați pentru un minut tot felul de interese particulare și să vă țintiți gîndirea și îngrijirea la interesul obștesc, să lăsați prigonirea și dihononia ce aveți între dv. și cu o unire să lucrați cele de folosul patriei”⁴². Identitatea cu textul copiilor amintite este perfectă: *Strigarea norodului*. . . este neîndoios opera lui Ionică Tăutul⁴³. Iată în același sens și o mărturisire personală a lui Tăutul, într-o scrisoare către Ilie Ilschi, din 1829: „Patrioții știu că, cu cîțiva ani mai înainte, scrisurile mele dovede că făcuserăm pîn-atuncea destul sporiri în a mele procetiri”.

Strigarea norodului Moldavii. . . se poate dispensa de un comentariu istoric. E un pamflet mai mult de atmosferă și cu valoare literară deosebită și mai puțin de fapte. Procedînd metodic, comisiunea Tăutul incrimina purtarea marilor boieri moldoveni în vremea Eteriei, cînd toți s-au gîndit numai la propriul lor interes, ignorînd complet soarta întregului popor. Nu este cruțat nici mitropolitul Veniamin Costache, păstorul care uită de turmă și de nevoile ei. Cercetînd, apoi, mobilul adînc al purtărilor unora dintre marii boieri, Tăutul

1822. Un fragment de la început cuprinde ms. 95, f. 210. O altă copie și aceasta defectuoasă, este în ms. 4193, f. 27—35, prescrisă de Ion Orbescu probabil tot la Brașov, în martie 1822.

Aceste copii păstrează forma moldovenească a limbii, cu toată distanța în timp și spațiu care le separă. Nu poartă însă nici una mențiune despre autor. Existența unor copii la începutul lui martie 1822, la Brașov, ne dă siguranța că pamfletul a fost scris în vălmășagul vremilor tulburi ale anului 1821 și, astfel, a putut avea un rol eficient în desfășurarea ulterioară a evenimentelor.

⁴¹ AL. RUSSO, *op. cit.*, p. 115.

⁴² *Ibidem*, p. 114.

⁴³ *Istoria României*, III, pp. 919, 1111, atribuie *Strigarea*... comisiunii, Ionică Tăutul.

le dovedește că onorurile și bogățiile la care rîvneau, le-ar fi putut dobîndi demn, pe altă cale, pe calea patriotismului și a democrației.

Analizînd cu amănuntul, dar și cu spirit larg, el supune discuției diverse aspecte: obligațiile materiale către Înalta Poartă — devenite oneroase; administrația Moldovei — ale cărei slujbe, mari și mici, se cumpărau cu bani; abuzul cu acordarea de scutelnici, boierilor; paza țării încredințată unor străini; pravilele, după care se fac judecățile, nu numai că sînt într-o limbă străină—Condica lui Calimah (1817), în limba greacă—, dar nici nu țin seama de „obicejurile vechi” (obicejul pămîntului); ele sînt făcute numai pentru cei mari, nu și pentru cei mici; școlile, în sfîrșit, nu sînt în slujba culturii și nu dau rezultatele așteptate, încheind această trecere în revistă cu o dezolantă constatare: „Iată stat dezbrăcat de toată buna rînduială, supt care norodul Moldavii de atîta vreme au stătut nădușit di cătră boierii săi”, de la care în zadar locuitorii au așteptat îndreptarea lucrurilor ca, „în locul ticăloșiei să vă siliți <voi, boierii> a sădi fericire”. Analizînd astfel substratul real, autentic, al instituțiilor politico-sociale, deci însuși fundamentul societății moldovenești de la începutul secolului al XIX-lea, *Strigarea norodului*. . . evidențiază condițiile și formele arbitrare, abuzive și corupte, în care se mențineau aceste instituții tradiționale, precum și necesitatea inexorabilă a îndreptărilor, a schimbărilor profunde. Iată, de pildă, un fragment din acuzarea pe care o formulează împotriva marilor boieri:

„Au fost vremi să lăsați, pentru un minut, tot felul de interese particulare și să vă țintiți gîndire și îngrijire la interesul obștesc! Să lăsați prigonirile și dihononia ce aveți între dumnevoastră și, cu unire, să lucrați cele de folosul patriei! Să lăsați *ura ce purtați către toți cielanții mai mici (pe care îi socotiți și credeți că sînt înadînși născuți ca, pe spatele lor grămădînd mîgle de lemn, să le aprindeți și, arzînd cu foc, ei să le rabde, fără a vă bănuși)*⁴⁴ și să sădiți, în locul potrivniciei urmări din partea dumnevoastră, dulcele santiment al patriotismului! . . .”

⁴⁴ Sublinierea noastră.

Dar cum, la chemarea patriei, nimic din tot ce ar fi trebuit să se schimbe în organizarea socială și politică a Moldovei nu s-a clintit, iar sufletele celor mari, puternici și bogați, au rămas mai departe surde și reci ca piatra, preocupate numai de privilegiile lor, *Strigarea norodului*. . . ridică tonul și devine un acuzator, impresionant prin virulență și patetism. O pasiune lucidă, altoită pe o stare de înaltă tensiune spirituală, îl face astfel pe Tăutul să azvârle în fața vinovaților adevăruri crude, direct și lapidar exprimate, dar care nu sînt numai la adresa boierilor ci și a marilor ierarhi în frunte cu mitropolitul Veniamin Costache:

„Fugiți, nevrednicilor, fugiți! Ascundeți-vă în întuneric și, acolo, puneți în aceeași cumpănă evghenie—singuratica voastră îndeletnicire, păcatul și rușinea — singuraticul vostru rod a vinovatei fapte! Fugiți! Dar osînda vă gonește! Căci dreapta judecată. . . și lacrimile celor înstrîmbătați, a celor jăcuiți: a văduvii — pe care n-ați căutat, a săracului — pe care ați asuprit, a tot norodul Moldovii — pe care acum în sfîrșit, l-ați adus în uimire și primejdie, vor striga răsplătire, pînă la cele mai depărtate veuri ale vremii viitoare! . . .“

Imprecația continuă, necruțătoare:

„Fugiți! Rușinați-vă de voi însuși! Tînguți-vă, căci v-ați vindut haractirul! Înstreinați-vă, căci patria, maica voastră, într-al căreia sîn ați șezut ca puii năpîrcii, mai mult nu vă cunoaște! . . .“

Pentru ca finalul să capete accente și viziune de tragedie antică:

„Patrie! Patrie! Iată vrăjmașii ce i-ai hrănit la sînul tău, cu laptele nevinovăției tale!“

Lament care ne reamintește dureroasele cuvinte ale lui Ioan Neculce, scrise cam cu o sută de ani înainte: „Oh! Oh! Oh! Vai de biata țară a Moldovei!“

Lauda anului 1822. Vara anului 1822 aducea pentru țările române ca un fel de renaștere națională așteptată, simbolizată prin restaurarea domniilor pămîntene: la 1 iulie se urcă pe tronul Moldovei Ioan Sandul Sturza. Din adînc — unde aproape fuseseră strivite — ies atunci la lumină toate speranțele de mai bine ale Moldovei, făurind un climat favorabil pentru schimbările și îndreptările ce se doreau și se așteptau a fi împlinite. O tălăzuire nemaîntîlnită de

entuziasm și idealuri reînviată întovărășește astfel cei dinții pași ai noului domn. Țara părea prea strîmtă pentru atîta bucurie! Cărturarul Gheorghe Asachi exprima lapidar toate aceste așteptări în oda *Către Moldoveni*: „legea, patria, unirea și un cuget bun și drept“ aveau să fie țării „*temei și cîrmă*“.

Tot astfel, *Lauda anului 1822* (titlul ne aparține), scrisă atunci de Tăutul, nu avea să însemne cîtuși de puțin o simplă înșiruire verbală encomiastică și hiperbolică. Dimpotrivă! Un întreg program de reforme, spărgînd zăgăzurile scepticismului general și ale indiferentismului, este prezent în fiecare cuvînt. Atitudinea aceasta creatoare trîmbează o eră nouă în istoria Moldovei:

„Pre cît anul 1821 va pricinui întristare și uimire vecurilor viitoare, înmîit mai multă mulțămire va aduce în sufletele urmașilor anul acesta 1822, înșămnat cu înviere drepturilor noastre, acelor omorîte de învechime și încununate cu ziua aceasta mare în care, precum odinioară strămoșii noștri, asămine și noi gustăm fericire ace dulce, de a vide pe scaunul țării noastre șezînd un fiu al patriei“.

Și mai departe:

„Aceasta este zioa care pune hotar plîngerii vremii trecute și, făcînd a să mai naște nedejde ce mîngîitoare în inima fiiștecăruia patriot, să face început unei fericiri dorite cu atîta înșătare și de atîta vreme necunoscute în pămîntul nostru! Astăzi se usucă izvorul lacrimilor pre care, cu puhoi, Moldova întregă au vărsat, în curgire de atîția ani, pre mormîntul drepturilor sale. . .“

În continuare, și ca un corolar, apare învocația către istoricii timpurilor noi ce se vesteau, istorici ai unei domnii excepționale, deoarece avea să fie domnia legii și a dreptății:

„Condeiu vostru, o! istornicilor! de acum înainte, îndeletnicit numai de fapta bună, de dreptate, de o slobodă umilîntă, de curățenie inimii, de iubire patriei, de supunire la pravile, de credința cătră stăpînire și de frica lui Dumnezeu, pentru ca să zugrăvească haractirurile miniștrilor oblăduirii noastre, vor împrumuta din anelele vecurilor portreturile vechiului Tăutul, Balica hatmanul, Nădăbaicu vornic, Ureche vornic și alții. . .“

Observăm că, tot acum, Tăutul — de meserie inginer hotarnic, dar totdeodată boier mic, proprietar de moșie, descendent dintr-un mare boier al trecutului — își îndreaptă inima către țărani necăjiți — sarea pământului, cu înțelegere nefățărîtă, cu patos, cu dragostea de frate către frate:

„Voi, muncitori ai pământului! Sprijinitori ai opștii! Cutezați! Ogoarile voastre nu vor mai fi udate cu lacrimi! Voi, carii v-ați deprins a vă încujba supt asupriri, bucurați-vă! Sarcina voastră va fi de snopi săcerați în veselie și fericirea noastră este că ceriul, spre învățatură, au purtat pre obștescu nostru părinte <noul domn> printre toate truzile voastre! Adesăori, părtași durerii ce vă stăpîne în vreme plîngerii, au unit cu a voastre, lacrămile sale! Nimine, dar, altul, n-ar pute atîrni în inimile voastre o nedejde atît de sfîntă, decît acela care, povățuit de mîna proniei pre drumul scaunului, de mii de ori au odihnit în umiltele voastre colibi! . . .“

Dealtfel, și în dispozițiile trimise din Stambul și privind avutul său din țară, Tăutul face să apară, într-o formulare generală și de aplicat cu discernămint de către legatarii și, totdeodată, prietenii săi, o preocupare privind pe țărani de pe moșia sa Brîndești (Botoșani):

„Se înțelege că dumnevoastră veți voi bine a mijloci totdeauna, în cît vă veți îndămîna, ocrotire și ușurința bieților lăcuiitori ai satului, la nevoile lor“.

Neguțătoria, considerată de Tăutul drept o mediatore necesară pentru valorificarea produselor țării, este pusă și ea la locul de cinste: „Moldavie, totdeauna silită a plăți răsfațuri, jacuri și asupriri, n-au avut nici un ceas de neguțatorie! Deci, pre cît de mare au fost pîn-acum lipsa, fără îndoială pre atîta va fi înbelșugare, cînd aurul va fi chemat de glasul dreptății și păstrat de bunile rîndue! Însămnaț, dar, o neguțitorilor, zioa aceasta ca un început a vechii fericirii!“

Totuși, fără o justiție adevărată, societatea șchioapătă. Iată, deci, necesitatea unui apel către judecători, interpreți ai justiției:

„Judecătorilor, iubitori de dreptate! În adevăr, ocărmuire grecească v-au fost răpit pravilele din judecătoria voastră, și din fundul Fanarului au adus, pentru regulă, interesul, mita și părtinirea! Bucurați-vă! Voevodul vostru patriot,

părintele patriei noastre, va chema adevărul din ceruri și cu mîna dreptății va scrie codicul fiilor săi, cu care între toate vițele supușilor va lega nodul unei frății adevărate! . . .“

De acest apel se leagă chemarea adresată scriitorilor cancelariei justițiare:

„Scriitorilor ai arhivelor noastre! Fără îndoială, condeiul vostru, de multe vecri neîndulcit de vreo fericire a țării, a obosit scriind, cu slove de sînge, ticăloșiile noastre! De mulțimea lor, negreșit, duhul vostru a putut ameți și agerimea să vă lase. Mai înnoiți-vă, dar, puterile, din veselie zilei acesteia mari, în care tot moldoveanu, ca în Siloam spălîndu-se de lepra vremii trecute, se face ca un nou născut! O fericire a patriei mulțamește sufletul, rădică duhul, umple inimile de entusiasm și pana, făcîndu-se isvor ideilor, nu se satură de a le prescrie! . . .“

Nu este uitat nici omul de rînd, „omul oarecare“, eternul necăjit, neodihnit și nedreptățit, categorie socială pe care reformatorul trebuie să o aibă printre primele în vedere, pentru că omul de rînd este ipostaza nemijlocită a fiecărui mic moldovean, este demosul însuși. Acestuia îi vestește calea deschisă pentru înlăturarea nedreptății și a bunului plac de pînă atunci:

„Și tu, tristele jăluitor! Care mai înaintea tremurai dinaintea ușilor unui stăpîn strein! Tu, care cumpărai intrare, și eșire o plăteai cu nemulțămirea și, după ce la cerire ta, tăetă de suspinuri, luai un răspuns îngăimat și într-o limbă necunoscută, pășai pragul cu un picior poticnitor, lăsat și de însuș nedejde ce te povățuisă: cuteză, acum! Întră! Ușile sînt deșchisă! Vorbește în limba maicii tale! Întreabă cu îndrăsneală! Spune, fără a te sfii! Este tatăl tău, care te ascultă! Este un bărbat însătat de dreptate, care îți va da hotărîre! Mîinile lui, prigonite lungă vreme de strîmbătate, țin acum cumpăna și arma dreptății: cu una va lămuri nevinovăție; cu cealaltă, ocrotindu-o, va pedepsi sîlnica năvălire“.

În concluzie, se poate spune că *Lauda anului 1822*, scrisă după numirea și instalarea lui Ioan Sandul Sturza ca domn al Moldovei, vine ca un complement necesar și pozitiv al criticii pe care Tăutul o făcuse vieții social-politice a Moldovei, larg desfășurată și cunoscută din *Strigarea norodului... Lauda anului 1822*, social și literar gîndită, asemenea *Strigării*. . .

este ca un adevărat program de domnie, cu tot atâtea sugestii pentru noul domn, și ca un fel de *credo* luminist. Prin el, se constată legătura rațională a Moldovei cu democrația occidentală și se documentează că principiile acestei democrații făceau parte integrantă din zestrea spirituală a poporului român încă de acum aproape un secol și jumătate.

Scrisoare ce au trimis. De pamfletul prezentat mai sus se leagă, și prin formă, dar mai ales prin conținut, un altul intitulat: *Scrisoare ce au trimis un boieriu din Moldova către dumnelui logofăt Grigoraș Sturza, la Cernăuți*, și datat 2 martie 1824. Faptele sînt următoarele: văzînd obstrucția pe care i-o face marea boierime refugiată peste graniță, Vodă I.S. Sturza îi adresează o scurtă scrisoare, la 7 februarie 1824, întrebînd-o dacă se solidarizează cu acei boieri care au trecut de la Cernăuți spre Silistra, purtători de plîngeră împotriva domniei la Înalta Poartă. Marea boierime îi răspunde prin logofătul Grigoraș Sturza, conducătorul „deștăraților” și autorul de fapt al acestei stări de nemulțumire. Răspunsul este dat în doi peri, marea boierime făcînd să vibreze coarda patriotică și declarînd că ea reprezintă „țara”. Tăutul își ia sarcina să analizeze cu amănuntul răspunsul boieresc și să pună lucrurile la punct, pe linia realității și a rațiunii. Deși scrisoarea-răspuns a lui este *ad hominem*, ea constituie un model de analiză logică și reușește să se ridice de la fapte la formularea de principii, folosînd pentru demonstrație și imagini elocvente. Astfel, considerînd că marea boierime nu este „țara”, ci o foarte mică tagmă de beneficiari, el spune: „Săracă-i, dar, patria, stearpă și pustie, dacă cei adivărați fii ei sînt numai acele vreo patru familii a dumnevoastră!” Și reia imaginea într-o formă deosebit de expresivă, astfel: „patru sau cinci familii a tiscui <tescui> pre toți cielanți”. Și în același sens dă și sensul adevărat al politicii: „Un norod nu poate gusta tîcna decît numai atunce cînd cu toții, ascultători ocîrmuitorilor, să vor împărtăși fieștecarile analogos și din bunătățile și din nevoile țării”.

În acest răspuns al lui Tăutul se pune, pentru întia oară atît de puternic și total, accentul luminist de respectare și supunere la legi ca o elementară și fundamentală datorie pentru oricine, de orice treaptă ar fi, ca o condiție implicită în noțiunea de patrie: „Căci di a ne supune pravililor,

fără cîrtire, numai atuncea este patria în stare de a pute gusta în tîcna dulceața liniștirii”. . . „cînd fieștecare își va pute cunoaște și dreptățile și datoriiile sale. . .”

Tăutul, analizînd, pe rînd, fiecare paragraf al răspunsului marii boierimi, descrie realitățile din care este clădită societatea moldovenească și arată că bunul plac al marilor boieri, ei îl consideră ca lege. „Voința dumisale <a unui mare boier> era pravilă”. Sau „. . . a ajuns să nu avem rînduele decît numai caprițiile celorde slujbă. . .” Denunță totdeodată proporțiile „caprițiilor”: un mare boier care trimite arnăuți „de a împușcat vitele lăcuiitorilor”. Un alt mare boier care declară: „Avem dreptul de a nu plăti niciodată nimărui nimică, și nici plătem, afară de jafurile ce făcem unul altuia”. Dar marii boieri nu sînt singuri. Ei au în jurul lor „clientela”, care freamătă „în așteptarea prilejurilor de jăcuit”. Oare, se întrebă Tăutul, „numai țăranul este raiua împăratului, de dă și face numai el singur birul și harvalele?” Constatare în care nu e vorba de filantropie principială, formă specifică pentru luminism, ci de o realitate socială, de un aspect dureros al felului de trai al țăranului din Moldova (și Țara Românească).

Tăutul mai constată că, după pilda marii boierimi trîndave, „nici un moldovan nu-i negușitoriu, mai nici unul nu-i iconom”, cînd se știe prea bine că „înflorirea noroadelor spînzură de la învîrtirea negușitoriei”.

De aceea, pentru „a cîrpi pînza ce spartă a vechilor noastre rînduele trebuiesc petici nouă, luate de la o judecată sănătoasă și nepărtinitoare”. Dar „pravilile nu pot lua o întregă stăpînire decît numai atunci cînd va fi pusă buna rîndueală, care să îndrepteze celi în lucrare, în toate dregătorele”.

Toate acestea îl obligă să vorbească și despre stat, despre rolul său: „Un stat nu poate intra în fericire pînă cînd toți lăcuiitorii de obștie nu să vor împărtăși și de bunătățile și de nevoile sale”.

Statul pe care îl voiește și îl așteaptă este un stat burghez.

„Eu voesc” — spune Tăutul — „ca în Moldova să fie boierii în driturile averilor lor, precum au fost și precum sînt pretutindeni, *dar* în slujba țării”. Deoarece „pravilile și rînduelile să statornicesc pentru a lipsi volnicia celui tare și caprițiile lui”. Și această repunere în drepturi a pravilelor

și instituțiilor era cu atât mai necesară cu cât, spune Tăutul, „Am văzut egoismul în toată pompa lui, uitându-se numai pre sine, învîrtindu-să numai înprejurul celui în parte interes al său și ticăindu-să în păreri și rătăcirii“ <...>

Cele două pamflete despre care am vorbit pînă acum, *Strigarea...* și *Scrisoarea*, cel dintîi mai înflăcărat, cel de al doilea mai argumentat, mai raționalist, pot fi considerate ca două opere de o deosebită valoare literară și istorică, unice ca preocupări și realizare. Ele vestesc, drept concluzie, apariția și a unei sinteze, care va fi tratatul de politică, despre care vom vorbi mai departe.

Un alt text, de teorie și practică politică, îl constituie *Socotința* privind propunerea turcilor de a părăsi Moldova numai cu anumite condiții, într-un cuvînt, de a-și retrage trupele de ocupație în schimbul cheazășiei scrise din partea domnului și a Obșteștii Adunări, că nu se vor mai întimpla răzvrătiri și viața musulmanilor cu treburi prin țară va fi sigur ocrotită. Răspunsul, favorabil, redactat de Tăutul, constituie o apărare a suveranității Moldovei care trebuie să-și reia plenitudinea drepturilor sale de „Stat stăpînitor“ și consideră în același timp necesare unele schimbări în structura administrației Moldovei, în primul rînd, introducerea slujbelor fără cumpărare cu bani și fără venituri, și a introducerii domniei pe viață și ereditară. Fără să o spună direct, demonstrația lui Tăutul pleacă de la și se sprijină pe principiul: *Sublata causa, tollitur effectus*.

Tratat de politică. Se știe că în literatura româno-slavă există un „manual“ de politică, așa-numitele *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, operă care a dat naștere la o discuție încă insuficient de concludentă în ceea ce privește paternitatea (Neagoe Basarab?) și originalitatea ei. Acest „manual“ este scris în limba slavonă, alcătuit din texte preexistente și într-un stil parenetic-teologal, caracteristic culturii feudale ⁴⁵.

⁴⁵ În *Literatura română veche* (ed. II., București, 1962), AL. PIRU consideră că toate incertitudinile privind paternitatea și originalitatea acestui text sînt definitiv rezolvate, în sensul lor pozitiv (pp. 38–42, 44–45). Vezi în același sens și *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. Text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introductiv și note de Dan Zamfirescu și G. Mihăilă, București, 1970.

Ionică Tăutul încearcă să scrie un „tratată“ laic de politică, întemeiat pe cunoașterea psihologică și sociologică a firii omenești ⁴⁶. Pentru el, statul (în speță Moldova) poate, și trebuie, să fie condus după anumite reguli prestabilite și, în felul acesta, se poate vorbi de fundamentarea unei științe a conducerii statale, știință numită *Politica*, adică „meșteșugul de a ocărui statul (țara)“. Iată, formulată de autor, o schiță sumară a tablei de materie pentru acest tratat:

Starea firească a omului
Începutul ocăruiilor
Ideea de ocăruiire
Mersul aceștii științi
Piedica ce mare a desăvirșirii ei
Dacă toate locurile sînt primitoare ori nu de aceleași sisteme
Dacă o sistemă poate fi vecinică.

Început la 1 octombrie 1827, la Stambul, tratatul de politică se păstrează în trei versiuni, denumite arbitrar de noi: varianta I,II,III, și deosebite între ele nu numai prin ordinea de tratare a materiei, dar și prin conținut, avînd, totuși, suficiente interferențe, iar ca element fundamental comun faptul că toate trei au rămas neterminate, sau cel puțin, așa au ajuns pînă la noi. Probabil că, în intenția autorului, aceste trei versiuni aveau să-și înglobeze materia într-una singură, de mai mare adîncime și amploare a demonstrației, mai ales dacă avem în vedere conținutul a ceea ce am numit tabla de materie, care nu corespunde cu nici una din cele trei versiuni. Să încercăm o prezentare succintă a celor trei versiuni. Una are ca titlu: *Zidire politicii întemeiată pe firia omului*, și este alcătuită din următoarele capitole: I. Idee opștiască de politică; II. Pravilile firii; III. <Lipsește în întregime>; IV. Moralul.

În dezvoltarea acestor capitole, autorul se sprijină pe autorități ale gîndirii politico-juridice, din antichitatea greacă și, mai ales, din secolul al XVIII-lea francez, secolul așa-numit al luminilor. Din antichitatea greacă citează cunoscuta părere a lui Platon, din *De republica*: „Atunce vor fi fericite noroadele cînd filosofii vor fi împărați, ori împărații vor fi filosofi“. Dar marea autoritate, și numită și nenumită

⁴⁶ Fără nici o legătură, nici structurală nici ca amănunte, cu GASPARD DE RÉAL, *La Science du Gouvernement, contenant le Gouvernement de France, le Droit Naturel, le Droit Public, le Droit des Gens, le Traité de Politique, le Droit Ecclésiastique*, vol. I–VIII, Aix-la-Chapelle – Paris, 1761–1764.

în cursul discuției, este Montesquieu, cu al său *Esprit des lois*. Din acesta, discutând critic problema legii, Tăutul citează cu trimitere două fragmente din cartea întâi, capitolul întâi: „I. Dumnezeu are aducere cu lumina ca un ziditor și păstrător (țiuitor) al ei. Pravilele după care el au zidit sînt acelaș după care și păstrează. El lucriază după acele pravili, pentru că le cunoaște. El le cunoaște pentru că li-au făcut. El li-au făcut pentru că ele au aduceri cu a sa înțălăpciune și a sa putere”⁴⁷. „Aduciri” înseamnă raporturi, cuvînt și sens care nu s-au putut impune în limbajul filozofic românesc.

Reproducem și al doilea citat: „Fiiștecare felurime este uniformă și fiiștecare schimbare, statornicie”⁴⁸.

Montesquieu, „părintele liberalismului” cum a mai fost numit, este prezent în text prin idei și expresii, dar fără să mai fie menționat, de-a lungul întregului text al acestei încercări unice în literatura noastră veche și modernă, de a scrie un tratat științific de politică. Iar teismul lui Ionică Tăutul: firea — Dumnezeu și Dumnezeu — firea — creatorul, vine tot de la Montesquieu. Această atitudine, de natură sociologică, îi permite să vadă în om o dualitate: „Omul pe pămînt trăește în două lumi deosăbite: în lumia fiziciască și în lumia înțălegătoare”. Existența sa se întemeiază pe echilibrul („cumpăna”) între cele două lumi. Iar viața politică, cu alte cuvinte Politica însăși, ca „meșteșug” de a conduce un stat, trebuie să fie parenetică, adică fondată pe cunoașterea legilor naturii omului, pe morală.

A doua versiune poartă aceeași dată de începere ca și celelalte două, dar n-are nici un titlu și începe direct cu capitolul I: Idee opștiască de politică. Urmează capitolul II: Staria firiască a omului. Aici amintește că „Platon au dat

⁴⁷ Tăutul dă, în notă, nu numai trimiterea la izvorul respectiv (*Esprit des lois*, livre I, chap. 1), ci și însuși textul francez, pe care îl reproducem, spre a se vedea dificultățile de care avea să se lovească traducerea românească: „Dieu a du rapport avec l'univers comme créateur et comme conservateur; les lois selon lesquelles il a créé sont celles selon lesquelles il conserve. Il agit selon ces règles, parce qu'il les connaît; il les connaît, parce qu'il les a faites; il les a faites parce qu'elles ont du rapport avec sa sagesse et sa puissance”. (Pentru verificarea textului ne folosim de MONTESQUIEU, *Esprit des lois*, livres I-V. Edition annoté par Paul Janet, Paris, 1871, p. 101).

⁴⁸ „Chaque diversité est uniformité, chaque changement est constance” (MONTESQUIEU, *op. cit.*, p. 101), citat în notă în limba originală.

titlu de politică (πολιτεία = republică) socotinților ce el au scris asupra meșteșugului ocărmuirii, nume pe care evropii îl tălmăcesc cu cuvîntul republică (république)”. „Politica, zice el <Platon>, este meșteșugul de a poronci oamenilor și de a cîrmui lucrul opștesc”. De astă dată, Tăutul citează pe Platon cu *Dialogul politicesc*. Vorbește apoi de „acea ce înțălege Socrat prin demonul lui”. Este convins de „luminile și haractirul vecului” în care trăiește, de „inima și luminile omului de stat”, precizînd că „drogurile politicești trebuiesc a fi fierțe la focul drepte giudecăți”. Aceasta constituie „una din greutățile care au făcut ca politica să rămie mult în urmă în aflaria temeiurilor pre care răzimă fericiria noroadilor, în vremi ce fizica au făcut mari sporiri în cercetare firii”. Polemizează cu „Lexiconul Academiei Franțuzăști”, în legătură cu afirmația din „Lexicona”: „Fire este minunată până și în cele mai mici lucruri”, spunînd: „Cred că face greșală <Lexiconul> cînd pune supt aciastă înțălegire *pravilile firii* căci într-acest fras supt cuvîntul fire să înțălegi *Dumnezeu însuș*, iar nu *rănduiala* pe care Dumnezeu au pus lucrurilor ce au zidit”.

Este interesant de relevat și faptul că autoritatea științifică a unui text, chiar tipărit, nu vine, pentru Tăutul, din limba în care e scris sau din firma pe care o poartă, și nici din renumele autorului, ci numai din conținutul său de gîndire valabilă. De aceea, cîteva rînduri mai departe, el spune: „Acelaș *Lexicon* cred că mai face încă greșală. . .” Spațiul nu ne permite să insistăm; putem preciza însă că este vorba tot de „fire”. Repetă și „ideia ce înnaltă a unui scriitor nou”, pe care o vom reproduce mai departe (la prezentarea versiunii următoare), dar fără să dea și numele „scriitorului nou”.

În continuare, Tăutul face elogiul istoriei: „Nici o știință alta nu are atîta trebuință, precît politica, de istoriia vremii trecute. Istoriia este cătră dînsa mai mai aceia ce cătră fizică este himiia . . .”

În preocuparea de a descoperi legile vieții sociale, pentru care cercetările sale caută temeiuri și în regnul animal (furnica, albina etc.), Tăutul consideră necesară rezolvarea problemei de „a dovedi o haracteristică opștiască la ființele ce au plecarea soțietății”. Calea aceasta de investigație sociologică îi apare pe cît de importantă pe atît de nouă, încît simte

nevoie de a pune, într-o notă, cutezătoarea propoziție: „Eu nu știu încă dacă aciastă întrebare este pân-acum tratată de cineva, în toată întindirea ei“.

Mai departe, într-o notă, un citat din Montesquieu: „Însă mult lipsăște ca lumia înțelegătoare să fie așa de bine ocărmită ca lumia fiziciască, căci măcar că lumia înțelegătoare are asămine pravilele sale (firești), care de felii lor sînt neprefăcute, ia, însă, nu le urmiază întocma precum lumia firiască urmiază pre a sale. Pricina este că ființele înțelegătoare sînt mărginite de felii lor și supusă la rătăcire. Pe de altă parte, este de a lor fire ca să se poarte de sine. Deci, ele nu urmiază întocma pravilele lor cele primari și nu urmiază totdeauna nici pe acele ce ele îș dau singure“.

De astă dată nu mai redă și textul francez al citatului (care începe: „Mais il s'en faut bien“), iar trimiterea la original este în limba română: „Monteschiu, în *Duhul pravelilor*, cartia 1, cap. I“.

Dar Tăutul rediscută și poziția lui J.-J. Rousseau față de societate: „Ruso, căruia a lui ticăloasă stare i-au însuflat o ură neînpăcată asupra celor mari și a celor bogați, au scris ritorica pentru a dovedi că firia au făcut pe om să trăiască răzleț, că oamenii de sine, ca cu un contract, au intrat în soțietate; că soțietatia au chiricit staria omului și altele. Chiar de n-ar fi apucat în urmă niște mari filosofi a dezvăli aceste sofisme și a dovedi a lor rătăcire (Volter, în *Lexiconul filosoficesc* și Laharp în *Cursul Literaturii*)⁴⁹, eu tot nu m-aș ghizui, într-aciastă zbatire, a intra în luptă cu un scriitor mare, și însuș în rătăcirile lui...“

Discuția asupra lui Rousseau continuă, dar ne oprim aici.

În expunerea sa, Tăutul menționează ca izvoare folosite: „*Enchiclopedia*“ (de sub conducerea lui d'Alembert și Diderot), Mirabeau („Mirabo“), *Essai sur le despotisme*, Paris, 1774, din care citează „Omul este împlinirea trebuincioasă a slăbiciunii omului“, iar în notă reproduce și textul francez: „L'homme est le supplément nécessaire de la faiblesse de l'homme“.

Amintește de asemenea de Platon, Aristotel, Locke („Loke“), Newton, Linné („Lineu“), Sabatier de Castres („Sabatier de Castr“); din acesta din urmă dă și un citat: „Este mai

⁴⁹ VOLTAIRE, *Dictionnaire philosophique*; LA HARPE, *Cours de Littérature*.

multă deosăbire de la un om pân-la altul, decît de la om pân-la dobitoac“.

A treia versiune a tratatului de politică poartă aceeași dată de începere (1 oct. 1827) și se intitulează *Socotinșile mele asupra meșteșugului ocărmiturii*, text în care Tăutul își propune să trateze, în capitolul I „Idee opștiască de politică“, iar în capitolul al doilea, „Pravilele firii“; cap. III. „Moralul“ (nedezvoltat, probabil avea să fie luat din versiunea I); alt cap. III. „Elementurile omului“.

Dintr-un scriitor „nou“ pe care nu-l numește, dar de care amintește și în versiunea precedentă, extrage o definiție pesimistă a Politicii, tocmai spre a scoate în evidență greutățile: „Știința de a ocărmiti oamenii este o mare mai fără fund și fără țarmuri, pe care Platon au cutezat să o măsoare întâi, însă el au fost departe de a-i putea face harta. Și pentru a-i însămma întocma toate stîncile, cine știe dacă nu trebuiesc triizăci de vecuri de călătorie și, poate, de furtuni“⁵⁰.

Dar această afirmație descurajantă nu-l face să renunțe la cercetarea întreprinsă, căreia îi pune ca o temelie apodictică textul faimos al lui Platon din *De republica*, folosit și în prima versiune. În sprijinul argumentării pentru o morală individuală și socială, Tăutul citează și versete din *Evangheliia*. Totdeodată, îl folosește pe J.-J. Rousseau („Ruso“), nesfiindu-se a-l critica, cum am văzut și în versiunea precedentă: „Sînt unii și mai vîrtos Ruso, care au zis că omul nu este născut firește pentru soțietate, ci el de sine au intrat într-aciastă stare. Ace socotință este greșită și este de trebuință a o dizvăli, pentru a-i arăta rătăcirile. Dar, precum lungimia unii asămine dizvăli nu are aice locul ei, rămîne să facem, la sfîrșitul acestui cap, o cercetare acestui punct“. Și într-adevăr, cîteva pagini mai departe, Tăutul spune: „Di aceia, Ruso, vîrtos scriitor împotriva soțietății, n-au putut lipsi niciodată de a trăi în soțietate“. Textul acestei note este întregit de o critică a mizantropismului lui „Dioghenos“, și, în continuare, se discută un pasaj din *Evangheliia lui Matei* (cap. VI, stih 25). Cu acest prilej, Tăutul încearcă să introducă în vocabularul filozofic românesc cuvîntul „prigrijire“, cu sensul de spirit de prevedere („Prigrijire este un cuvînt nou

⁵⁰ Textul acesta, în limba franceză, este și pe o hîrtie deosebită, cu indicația: Eponine, tome. I, page 87 (Arh. St. Iași, 129/41).

în limba noastră. . ."). În sfârșit, Tăutul se ridică împotriva celor ce susțin că omul are idei înnăscute: „Eu sînt departe de sistema celor ce cred că omul are *idei sădite* (des idées <in> nées)“.

Scrisori către Marele Postelnic al Moldovei. Alături de cele trei versiuni neterminate ale tratatului de politică, trebuie să punem și cele cîteva scrisori de teorie și practică politică, adresate din Stambul, între 1825—1826, Marelui Postelnic al Moldovei, nenumit, care pare să fie Teodor Balș. La cererea corespondentului său, Tăutul schițează teoria politică, adăugînd și aplicarea ei la starea Moldovei, ca și la demnitatea de Mare Postelnic. Ideile politice, prezentate pe scurt, aproape enunțiativ, nu apar limpede în textele amintite pînă acum. Astfel, el mărturisește că, în apus, ideile sale sînt la îndemîna oricui vrea: „Ideile mele“, spune Tăutul, „sînt din ideile celor ce le-au cules mai înainte“. Iar scopul teoriei Politicii este cel pe care l-am subscris și astăzi. El arată, și pragmatic, ideea centrală a Politicii sale, spunînd: „A fiuștecăriia ocărmuirii pravățul cel drept și firesc este a face cît să poate mai lungă viața norodului său, dacă-mi este ertat a mă tălmăci așa, și cît se poate mai bună pitrecerea fiuștecăriia om din norod“. Din nefericire, scrisorile păstrate sînt puține și, uneori, conceptul rămîne neterminat.

În sfârșit, Tăutul dă și o foarte interesantă descriere a instituțiilor Moldovei: *Politicești luări amînte asupra Moldovei*, lucrare neterminată care, pe de o parte, are marea calitate de a fi scrisă de un om al țării, situat într-un loc unde putea fi informat direct și exhaustiv, iar pe de altă parte, îl arată ca înarmat cu un spirit critic veșnic treaz și în măsură să privească pînă la inima lucrurilor, nelăsîndu-se amăgit de aparențe și spunînd adevărul fără reticențe.

Tot acestei perioade 1825—1830, și îndeosebi anilor 1828—1829, urmează să-i atribuim și două proiecte nedatate, întocmite probabil la cererea prietenilor săi turci și legate fără îndoială de nevoile războiului ruso-turc:

1. Cum să recruteze imperiul turcesc mai mulți ostași;
2. Cum să dispună același imperiu de mai mulți bani prin emiterea de asigurate, text care cuprinde idei economice interesante, ca și scrisoarea către un „milord“, privind situația

economică a Moldovei și bogățiile miniere pe care le conține și care nu sînt puse în valoare.

Semnalăm și două texte cu conținut filozofic. Cel dintîi tratează tema: „Moarte nu este decît desfacere materiei“ și reprezintă o dezvoltare a învățaturii creștine despre moarte și înviere. Pare un cuvînt funebru, de rostit la moartea unei femei de către un slujitor al bisericii sau un eseu cu tema amintită.

Al doilea text, datat ianuarie 1828, se intitulează: *Cercare împotriva Deistilor. . . și împotriva Materialiștilor. . .* Cum vedem din titlu, Tăutul caută să încetățenească genul și denumirea „eseu“, prin traducerea lui din limba franceză: „cercare“. Și de astă dată, conținutul este doctrina creștină a existenței lui Dumnezeu, împotriva căreia argumentele deistilor și ale materialiştilor se dovedesc inoperante, conchide autorul, care își ia cea mai mare parte din demonstrație din deosebirea dintre om și animal, cel dintîi întemeindu-și existența pe rațiune, cel de al doilea pe instinct. Reținem din text cîteva propoziții în strînsă legătură cu etica și mai ales cu politica:

„Moralul are, în adivăr, adivăruri vecinice. . . însă unde este pînă-acum catehismul lui primit, nu de toată omenirea, ci măcar de un săbor de filosofi?“

„Ocărmuirile sînt nu iscodire a omului, precum au zis-o unii, ci plecare opșiască a omenirii“.

„O acest fel de lege, care să struniască mai vîrtos pe omul norodului, nu poate fi decît un vicleșug a omului luminat“.

„O acest fel de lege, care să slujească ocărmuirilor întru a supune pre noroade, este nelegiuire, este sacrilej“.

Reținem din text că omul este „amfibiu“, adică trăiește concomitent în lumea fizică și în cea rațională. Denumeste enciclopedia lui Diderot „enchiclopedie tomoasă“ (cu 33 de tomuri, text și planșe), „slavă vecinică a vecului al 18-le“. Vorbește de „himere“, „paradoxuri“, „paravoluri“ (parabole), „cuțitul anatomiei“, „nematerialnic“, „nematerialnicime“, „subțirătate“, „treptuit“, „prentipuri moralicești și maximuri“ etc.

Reținem și faptul că majoritatea cuvintelor pe care Tăutul încearcă să le introducă în limbă, între altele și pentru a-și crea terminologia filozofică, formează un vocabular destul de

curios pentru noi, care n-a circulat, ci a rămas închis în textul eseului. Acesta n-a circulat, iar limba vie și-a format terminologia respectivă mai târziu și pe alte temeuri.

Reținem de asemenea critica pe care o face materialismului lui Sabatier de Castres [„avva Sabatier de Castr“ (1742—1817)] ca și citarea lui Platon, Locke („Loke“) și Raynal (1713—1796) și două versuri în limba franceză (alexandrini, probabil dintr-o lucrare a lui Voltaire).

Candidatura la tronul Moldovei (1829). După doi ani de sedere la Stambul, Tăutul cerea de la Ioan Sandul Sturza Voievod învoirea să renunțe la slujba domnească de acolo și să se întoarcă în patrie. Învoirea îi este dată târziu, cu puțin înainte de izbucnirea războiului ruso-turc: „Dar tocmai când mă gătisem, scosăsăm și teșchieriaoa drumului, pusăsăm și o parte din lucruri în corabie, intrasem și eu, ca să le așăzi; atunce, tocmai, au venit vestia stricării păcii“ (25 aprilie/7 mai 1828).

Succesul obținut în anul următor de către armata rusească, prin luarea Adrianopolului (8/20 august 1829), obligă pe turci la începerea tratativelor pentru încheierea păcii (2/14 septembrie 1829). Cu puțin timp înainte de încheierea păcii, împrejurări personale favorabile, pe care încă nu le cunoaștem, deschid lui Tăutul drumul spre domnia Moldovei, ajunsă vacantă după detronarea fostului său sprijinitor, Ioan Sandul Sturza Voievod⁵¹.

Această perspectivă se datora, desigur, și faptului că relațiile politice făcute în răstimp de aproape cinci ani de zile, de când debarcase la Stambul și avusese prilejul să frecventeze cercurile oficiale ale marilor demnitari turci, îi făcuseră pe aceștia să prețuiască în mod deosebit inteligența, cultura, pregătirea și spiritul politic ale lui Tăutul și să-l considere în același timp ca pe un devotat al politicii pro-turcești.

⁵¹ Regulamentul privind eligibilitatea la tronul Moldovei și al Țării Românești a membrilor celor patru familii fanariote privilegiate: Scarlat Calimahi, Al. Suțul, Mihail Suțul și D. Moruzi, promulgat de Poarta otomană la începutul anului 1819, fusese anulat prin restabilirea domniilor pămîntene, în 1822 (A. OȚETEȘA, *Un cartel fanariot pentru exploatarea țărilor române*, în „Studii“, XII (1959), nr. 3, pp. 111-121).

Pentru reușita acestei candidaturi, el trebuia ca, potrivit actului adițional al convenției de la Akkerman (1826), să fie ales de „Adunarea opștiască a divanului, întocmai după vechiul obicei al locului, după priimirea și voința Înaltei Porți“ și apoi recomandat printr-o cerere adresată Porții⁵².

Tăutul știa prea bine că nu va putea obține sprijinul divanului, alcătuit din reprezentanții marii boierimi, și pentru faptul că, începînd din 1821, criticase neconținut și public această mare boierime, în termeni aspri, vehemenți chiar, cum am văzut mai înainte.

De aceea, toată speranța el și-o pune în mica boierime, pătura socială din care făcea parte, în primul rînd prin avere. Avea de asemenea în vedere și sprijinirea sa de către boierimea de mijloc, ale cărei interese economice, politice și sociale coincideau, într-o anumită măsură, cu interesele micii boierimi. În acest scop, se adresează lui Ilie Ilșchi, unchiul său dinspre mamă⁵³, sfătuitor iubit ca un părinte, căruia, într-o lungă scrisoare, îi împărtășește temeuriile pentru care se socotește îndreptățit să aspire la domnie⁵⁴.

În același timp, el consideră nu numai util dar chiar necesar să întocmească și o serie de texte (manifeste), prin care să arate concetățenilor săi că îi era bine cunoscută situația economică, socială și culturală a Moldovei și că el venea la domnie cu soluții teoretice și practice în măsură să aducă îndreptarea de care țara sa avea nevoie.

Alte texte, redactate tot atunci de Tăutul, cuprind cereri pentru ridicarea lui pe tronul Moldovei, întocmite ca din partea boierimii, cereri care, după ce această boierime le va fi fost scrisorile, trebuiau trimise una țarului și a doua sultanului⁵⁵.

⁵² Textul convenției, în traducere contemporană, la Academia Republicii Socialiste România, CCLXX/69.

⁵³ Pentru această înrudire vezi ARTUR GOROVEI, *Documente Tăutuilești*, în „Junimea literară“, XIII (1924), pp. 325—326, nr. 41.

⁵⁴ Această scrisoare, ca și celelalte texte despre care vorbim mai departe se păstrează numai în conceptele autografe, la Arh. St. Iași.

⁵⁵ Este interesant de constatat frecvența, la Iași, începînd din februarie 1822, închegării a tot felul de facțiuni între boieri, pentru apărarea intereselor de clasă și personale. Astfel, boierii de clasă a doua fac un „act de înfrățire“, elaborînd și un memoriu către Înalta Poartă, prin care cer ca domnul să fie ales de către toți boierii (la ION I. NIȘTOR, *Clasele boierești din*

Întrucît această candidatură a lui Tăutul la tronul Moldovei constituie prilejul care îi permite formularea unui principial, deși incomplet, program politic de domnie, fapt excepțional în analele istoriei noastre, socotim necesară o cercetare cît mai amănunțită a textelor care o exprimă, spre a cunoaște din ele esența cugetării politice a lui Tăutul, în clipa în care aspira la domnia Moldovei.

Este bine să precizăm de la început că programul acesta nu se înfățișează într-o formă sistematică, articulată, în care indicarea precisă a obiectivelor să fie însoțită și de determinarea mijloacelor de realizare practică, cum ne-am fi așteptat, ci este alcătuit, în cea mai mare parte, din observații de critică socială asupra stării de fapt a Moldovei, împletite cu soluții în care se arată necesitatea și sensul general al reorganizării acestui stat, cu specială privire asupra fundamentului și rolului domniei. Indirect, cunoașterea acestui program de domnie ne va pune în contact cu o parte din ideile care frământau Moldova în preajma încheierii tratatului de la Adrianopol.

După cum se știe, Moldova se găsea atunci în pragul unei mari transformări a economiei sale feudale, ca urmare a destrămării relațiilor feudale începută de la jumătatea secolului al XVIII-lea și care pregătea, astfel, condițiile pentru dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste.

Îndoita exploatare a țării: turco-fanariotă și a clasei exploatare autohtone făcea ca, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primele decenii ale celui de-al XIX-lea, situația țărănimii să ajungă a fi tot mai grea. Este dovedit că libertatea de navigație pe Dunăre și pe Marea Neagră, obținută de Rusia prin pacea de la Kuciuk-Kainargi, deși nu înlătură monopolul turcesc asupra principalelor produse ale Principatelor și, în primul rînd, asupra cerealelor, totuși imprimă un categoric avînt economiei Moldovei, influențînd puternic dezvoltarea forțelor ei de producție. Se mărește în primul rînd producția agricolă, care dă din ce în ce mai multe

Moldova și privilegiile lor, București, 1944, p. 9). În octombrie 1824, la Iași, cinci mari boieri: C. Canta, mare logofăt, Costachi Roset, vornic, Petrachi Sturza, vistiernic, Buhuș, hatman, Alexandru Sturza, spătar, se leagă din nou între ei să se ajute la nevoie (*Hurmuzachi*, X, p. 596). Alte legături se înnoadă, după mai 1827 (*Hurmuzachi*, X, pp. 605—607). Și desigur, vor mai fi fost și altele, încă necunoscute.

cereale pentru vînzare. Aceasta duce la creșterea directă a exploatării țărănimii de către stăpîinii de moșii, prin sporirea obligațiilor feudale de zile de muncă ale țărănimii (boierescul), transformate în cantități enorme de muncă pe zi. Dar jaful fiscal rămîne încă principalul mijloc de exploatare a țărănimii. Persistă și se întărește monopolul feudal al stăpînului moșiei asupra morilor, velnițelor, cîrciumilor (vînzarea de vin, rachiu), trecerii apelor și chiar a drumurilor. Se înăspresc, deși relativ în proporție mai redusă, obligațiile fiscale față de stat. Funcționează, ca pînă atunci, sistemul monopolului turcesc, de cumpărare prin colectare, la prețuri fixe și derizorii, a cerealelor, mierei, untului, seului, lînii, etc., pentru aprovizionarea Stambulului, monopol ale cărui greutate și năpaste cădeau asupra gospodăriei țărănești, constituind o stoarcere cruntă a țării. La acestea se adaugă livrările de produse în natură, peste plata tributului, ca și prestațiile în natură (corvezile), împovărătoare de totdeauna⁵⁶. În schimb, însă, se accentuează și împotrivirea țărănimii la intensificarea exploatării feudale, vîdînd, astfel, creșterea contradicțiilor de clasă.

Se observă, pe de altă parte, o creștere continuă a orașelor (mai bine spus, a târgurilor). Prin daniile domnești, cele mai multe și mai importante orașe (în afară de Iași) încap în stăpînirea boierilor și a mănăstirilor, care procedează la o exploatare sistematică a locuitorilor, cerîndu-le plata bezmănului (embaticului), îndeplinirea unor zile de clacă și impunîndu-le totdeauna o serie de monopoluri feudale. Orașenii vor duce o luptă continuă: pe de o parte, pentru răscumpărarea proprietății lor orașenești; pe de alta, pentru suprimarea monopolurilor locale. Dar chiar și în aceste condiții se constată o creștere a activității neguțătoarești și meșteșugărești, prin creșterea numărului breslelor. Crește și populația orașelor și se îndreaptă fie spre neguțătorie, fie spre meșteșuguri, dar, în orice caz, se rupe în parte de agricultură. Apar și se dezvoltă, alături de

⁵⁶ Obligațiile către Poartă încep, după 1774, să fie mai reduse, cel puțin formal. Vezi, în acest sens, M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA, *Rolul hatîșerifurilor de privilegii în limitarea obligațiilor către Poartă (1774—1802)*, în „Studii”, XI (1958), nr. 6, pp. 101—121 și bibliografia de la p. 101, n. 1.

ateliere manufacturiere, și ateliere pe baza cooperăției capitaliste simple, precum și manufacturi capitaliste. Rolul neguțătorului în viața social-politică se arată a fi din ce în ce mai important. În același timp, regimul de breaslă slăbește și, în anumite epoci, chiar se destramă, prin acordarea libertății comerțului și a exercitării meșteșugului. Crește circulația mărfurilor și cererea de produse țărănești. În măsura în care faptele arătate mai sus largesc și adâncesc contradicțiile din lăuntru societății feudale moldovenești, în aceeași măsură se întăresc premisele favorabile formării pieței interne unice, se zdruncină sistemul de asuprire și exploatare feudală a poporului și se ajunge la măcinarea fundamentului economico-social al instituțiilor feudale. În același sens, se adaugă și factorii politici externi: pacea de la Kuciuk-Kainargi — despre care am mai amintit, războiul ruso-turc din 1806—1812, ca și răscoala Eteriei, fapte care reprezintă și ele etape importante din drumul pe care îl parcurge destrămarea feudalității. În sfârșit, prin pacea de la Adrianopol (1829), se codifică desființarea monopolului turcesc și reorganizarea internă a țării.

Condițiile economice generează și un climat de gândire favorabil înlăturării formelor de viață feudale ale societății moldovenești și înlocuirii lor prin forme noi⁵⁷; aceasta, prin procesul de formare a națiunii, de renaștere a ideii naționale (a cărei origine în timp poate fi găsită cel puțin la cronicarii moldoveni din secolul al XVII-lea) și de dezvoltare a luptei pentru formarea unui stat modern, unitar și independent.

Iată acum, în acest cadru social-economic, esența cugețării politice a lui Tăutul, așa cum reiese din textele ce alcătuiesc programul lui de domnie.

În primul rând, originea comună a muntenilor și moldovenilor este pentru Tăutul o axiomă. Unul din manifeste este intitulat: *F<rați> R<omâni>*, apelativ pe care în preambul îl motivează astfel, subliniindu-l odată cu ideea unității moldovean-muntean:

„Eu mă slujăsc de acest titlu pentru că vreau să mă adreșăc cătră tot moldovanul și cătră tot valahul, a căruia

⁵⁷ O analiză amănunțită a situației economice, sociale și politice a țărilor române în *Istoria României*, III, București, 1964, cu deosebire pp. 624—682.

suflet simte că are o patrie și că interesul său și al urmașilor săi este virtos legat de al ei interes opștesc“⁵⁸.

El este de asemenea convins de originea exclusiv romană a moldovenilor și a muntenilor — potrivit convingerilor timpului său, stăpinit de ideile Școlii ardelenne. În acest sens, Tăutul se fălește și el că „prin mijlocul vecurilor și prin atîția strămutări a vremilor, noi sîntem cei sînguri din odraslele Romi<i>, în linie driaptă, carii cu numele de român am putut păstra pînă astăzi și am ferit de o stîngire de tot numile cel mare al stăpînitor lumii“.

Prin fermitatea prezentării lor, aceste idei citate atestă că sîntem în fața unui om care a meditat asupra lecturilor sale, multiple și specifice, comparîndu-le și îmbogățindu-le cu cunoașterea realităților geografice și istorice ale timpului său. Această legătură, și directă și mediată, cu contemporaneitatea îi permite, pe de o parte, să accepte pentru țara sa rolul pasiv, de „nație mică“, jucat de Moldova: — „ca jivinile ce pitrec iarna în leșinare“, spune el — în timpul conflictului armat dintre Turcia și Rusia, la 1828—1829. Dar, pe de altă parte, în același timp îi formează convingerea de nezdruncinat că, odată cu încetarea războiului, „se ivește și primăvara noastră, în care ne este și noi ertat a face mișcările ce privesc spre a noastră estime“ (după cum se exprimă în alt manifest intitulat: *Frate moldovene*).

Totuși, situația politică, socială și economică a țării sale și valul de reacționarism abătut asupra Europei fac ca spiritul său realist să nu întrevadă încă nici o posibilitate directă sau apropiată, pentru Moldova și Țara Românească, de a dobîndi separat independența statală, sau de a ajunge prin unirea țărilor române la cîștigarea acestei independențe statale. Constatare dezarmantă în sine, dar care, pentru el, devine mobilizatoare, deoarece îl obligă moralmente să se preocupe adînc de modalitatea de existență viitoare și de perenitatea poporului său.

Considerînd critic realitatea socială, Tăutul trece în revistă situația internă a Moldovei și constată că „de atîta vreme fără pravili și în dijghinări, noi am sosit la triapta ce

⁵⁸ Între hîrțile lui Tăutul se găsesc și *Remarques relatives à la Moldavie et à la Valachie, extraites de l'Empire Ottoman par le prince Cantemir*, Edition de Paris, an MDCCXLIII (1743).

mai de pre urmă a stricăciunii năravurilor și avem ce mai mare trebuință a le îndrepta“.

Pe de altă parte, insuficient și tendențios informat de către cei interesați, el nu este în măsură să afle la timp că încheierea tratatului de la Adrianopol avea să consacre solemn autonomia administrativă a Țării Românești și a Moldovei. Aceasta, însă, nu-l împiedică să fie convins că, chiar dacă acest tratat nu avea să dea Moldovei posibilitatea de a-și recâștiga total independența, îi aducea, totuși, neașteptatul și minunatul prilej epocal de a se reorganiza, de a reînvia, prilej ce nu trebuia pierdut. De aceea, în ceea ce îl privește, el, care o viață întreagă s-a preocupat de starea Moldovei, ca și de „procetire lucrurilor ce fac fericirea ori ticăloșia oamenilor în straija soțietății“, adică a studiat nu numai realitățile social-economice și politice ale țării sale, dar și teoria politică a statului, consideră că a sosit momentul să-și exprime în mod public unele din ideile și concluziile sale în legătură cu organizarea statului în general și a statului moldovenesc în special.

De la început, Tăutul se arată adânc pătruns de necesitatea și importanța fundamentală a legii într-un stat. Legea este organic necesară Moldovei deoarece, stabilind în primul rând raporturile dintre cetățean și stat, dintre individ și societate, va preciza în același timp drepturile și datoriile fiecăreia dintre cele două părți și va pune, astfel, capăt raporturilor anarhice dintre ele, raporturi întemeiate pînă atunci de „legea“ feudală, reprezentată prin domnul feudal și întregul său aparat juridico-administrativ. Această atitudine cu caracter de clasă rezultă din faptul că, pentru el, cea dintîi reformă de adus statului moldovenesc este transformarea acestuia într-un stat de drept, prin introducerea unui larg cadru juridic, de esență specific burgheză, de diviziune a dreptului pe ramuri, denumite cu o terminologie arhaică, făurită prin interpretarea lingvistică a unei terminologii străine (franceze), astfel:

1. „Dritul oamenilor asupra căruia razămă shesurile <raporturile> ce poate ave un stat cu altul“ (dreptul internațional).

2. „Pravilile de temelie, asupra cărora razămă așezămînturile unui stat“ (dreptul constituțional).

3. „Pravilile politicești, asupra cărora razămă shesurile unei ocărmuirii cu supușii“ (dreptul administrativ).

4. „Pravilile pîrgărești, asupra cărora razămă shesurile dintre cei particularnici și shesurile între oameni și între lucruri“ (dreptul civil).

5. „Pravilile cremenalicești, care pun hotară datoriiilor între oameni și pedepsăsc a lor călcări“ (dreptul penal).

6. „Pravilile care așază formalitățile pîrgărești și cremenalicești“ (procedura civilă și penală).

7. „Pravilile negușitoriei“ (dreptul comercial).

După această precizare de natură juridică, Tăutul continuă:

„Avem trebuință de așazămînturi“. Dar aceste „așazămînturi“ sau instituții nu pot fi întocmite oricum, deoarece „așazămînturile staturilor se află astăz într-un shesis <raport> silît cu pozițiile gheograficești“. Această atitudine, definitorie — într-o anumită măsură — pentru conținutul și esența instituțiilor statului moldovenesc pe care îl propune, arată că Tăutul admite nu un determinism geografic propriu-zis, strîmt, direct și local, așa cum îl formulase Montesquieu, ci un determinism pe linii mari, legat de așezarea topică a statului în cadrul larg politico-continental, fără să observe, totuși, că mediul geografic joacă numai un rol de *condiție* în dezvoltarea vieții sociale, influențînd dar nu determinînd această dezvoltare.

În același timp, ca unul care a „străbătut prințipurile economiei politicești“, Tăutul *știe* că o „ocărmuire înțăliaptă ține în mînă izvorul bogăției tuturor“, iar procurarea acestei bogății pentru toți ocărmuiții este mai puțin o posibilitate virtuală cît, mai ales, „datoria ocărmuirii“. Din nefericire, el nu dă indicații precise în sensul de mai sus, dar, judecînd după starea Moldovei, ca și după unele preocupări de ordin practic ale activității sale — putem considera că se gîndește mai ales la dezvoltarea comerțului, a agriculturii, a meșteșugurilor și a altor activități productive direct.

Preocupîndu-se apoi de realitatea economică, politică și culturală a Moldovei, el concludă că „avem trebuință de învățături, de *lumini*, fără care niciodată nu vom pute fi aceia ce ar trebui să fim“. Constatarea aceasta, vizibil luminiștă, revine frecvent sub condeiul său, vorbind uneori de „Staria înapoiată în care ne aflăm despre lumini“, iar alteori

plîngîndu-se că „a noastre lumini sînt pre puține“, și sfîrșind prin a pune ca ideal imediat poporului moldovean să devină o „nație luminată“. Într-o formulare mai dezvoltată, aceasta înseamnă, în chip mai concret, „trebuință de întocmiria și înpodobirea limbii, de sporirea cărturăriei, de științi și meșteșuguri, de îndrăsniala și desăvîrșirea plugăriei, de tot ce alcătuește economia cîmpască în parte și de opște; într-un cuvînt, avem trebuință de întocmiria și înpodobirea țării și a norodului, adecă avem trebuință și de grădină și de grădinar“.

Iar cu alt prilej, într-o scrisoare adresată, în aprilie 1828, unor prieteni din țară, el spune: „Învățătura este ce mei temelnică avere însuș a celui bogat; cu cît mai vîrtos poate fi acestora carii nici o altă avere nu au asupra feții pămîntului! Prin învățatură, numai, este pomăzuit omul a fi fericit pre pămînt! Și dacă, pe alocuria, să află învățați ticăloșiți, aceia este sămn că acolo omenirea este departe încă de triapta în care îi pomăzuită a ajunge într-o zi. Și este adivărat că sînt noroade, astăzi, care se află cu cîteva vecuri înapoia altora, dar aceia este o dovadă mai mult a trebuinții ce au de învățatură!“

Revenind la organizarea țării, Tăutul consideră că ea nu se poate face pe compartimente închise, ci trebuie să reprezinte un sistem echilibrat, o conlucrare în urmărirea unui același scop. De aceea, el vede administrația țării întocmită rațional, „ca un organ mihanicesc, a căruia răzoară trebui să aibă armonie între dînsele, trebui să se întragiute, iar nu să să înpotrivască, să să încrește, să să încîlciască și să să roadă“.

Cu același prilej vorbește și de „mihanica politicăscă“, tot un ecou al mecanicismului sociologic ce stăpînea secolul luminilor.

În continuare, el mai observă că, deoarece statul trebuie condus, formele de conducere nu pot fi indiferente, nici uniforme, întrucît țin, în esența lor, de dezvoltarea istorică a unui stat, de nivelul și etapa de civilizație în care se găsește. După acest criteriu deosebește trei trepte, trei forme:

1. Cînd unui stat îi lipsesc cu totul pravilele și regulile, adică „temeiurile pe care ar trebui să fie zidită a sa administrație din lăuntru“.

2. Cînd „pravilele și regulamentele statului sînt învechite“ și, prin aceasta, insuficiente, „hrentuite și nepotrivite cu starea vremii de față“. Într-un astfel de stat, „năravurile, negreșit, sînt în gradul cel mai de pre urmă a distrămării și soțietatea în crisul boalii“.

3. „Cînd toate temeiurile trebuințoasă soțietății sînt așa-zate și cînd calia tuturor treburilor statului este hotărîtă de pravili țintite“.

Aceste trei trepte de dezvoltare a unui stat se pot compara, spune Tăutul: cea dintîi, cu un pustiu, capabil să devină o grădină; a doua, cu o grădină învechită și părăsită; a treia, cu o grădină lucrată și îngrijită de grădinar, în perfectă stare de activitate și dînd roade bune.

Pentru a hotărî asupra felului de conducere potrivit pentru un stat aflat într-unul din aceste trei stadii, Tăutul discută rolul și necesitatea personalității în istorie, deci în politică, în viața social-economică, în cultură. El este convins — în mod eronat potrivit cu concepția materialiştilor francezi din secolul al XVIII-lea, că numai acțiunea personalității are o eficiență fundamentală: „Theoriia metafiziciască a firii omului răsleț și în soțietate, și ispita vecurilor dau destule dovezi că voința începătoriului are ce mai mare încurgire asupra așăzămînturilor și că, acestia, vecuri întregi să sînt de a lui duh, puternic ori slab, precum ele fac ticna ori ticăloșia norodului“.

Spre a putea înțelege și genetic concepția lui Tăutul asupra rolului personalității este necesar să ne reamintim că, în secolul al XVIII-lea, oamenii care se ocupau cu filozofia reduceau totul la activitatea conștientă a personalităților.

El revine continuu la ideea primatului și a rolului jucat de personalitate în istorie, ignorînd rolul maselor populare și admițînd chiar că — evident în mod greșit — și legea este tot expresia personalității, „oricît măcar de ar zice dimocratul că pravila, nefiind decît expresia voinții opștești, tot norodul să cuvine a o face“.

Această atitudine strict individualistă capătă, sub pana lui Tăutul, o largă dezvoltare. Afirmația că „nici un norod, nică<i>uria și niciodată, nu s-au putut îndrepta el singur, totdeauna cîte un începător singur au fost care au putut să îndrepteze noroadele“, o exemplifică prin pilda lui Zalevcos, care a „îndreptat“ pe locrieni, a lui Solon, care a „îndreptat“ pe

„athinieni“, a lui Licurg, care a „îndreptat“ pe „spartiați“, a lui Numa Pompiliu, care a „îndreptat“ pe „romani“, a lui Petru cel Mare, care a „îndreptat“ pe ruși, și așa mai departe.

Pornind deci de la atribuirea unei importanțe capitale, decisive, rolului personalității în făurirea istoriei, Tăutul consideră că statele din starea întâia de dezvoltare au mai înainte de toate nevoie de un „legiuitor“, iar cele din starea a treia numai de un „ocărmuitor“, în timp ce, pentru statele aflate în starea a doua, vede necesar un conducător care să fie mult „mai presus de un bun prințip <...> cel puțin deopotrivă cu un bun legiuitor“. Și pentru a da și mai multă tărie afirmației, el invocă un citat din Jean-Jacques Rousseau („Ruso“): „Însă dacă este adivărat <...> că un mare prințip este un om rar, ce rămîne a fi un legiuitor? Prințipiul nu are decît a urma prubii ce legiuitorul are să pue. Legiuitorul este mihanicul care iscodește mașina; prințipiul nu este decît lucrătorul care o întoarce și o face să umble“.

Comparația finală, pe de o parte, ne arată semnificația „legiuitorului“: personalitate politică luminată și creatoare; iar pe de alta, ne edifică asupra puținei prețuiri pe care Tăutul o manifestă în general pentru încoronării conducători de state, cărora le recunoaște numai calitatea de simpli executanți.

De asemenea, fără să precizeze că este vorba de Moldova ca de un stat care se găsește pe treapta a doua de dezvoltare economică, politică și culturală, Tăutul vorbește despre rolul important, fundamental chiar, pe care îl deține „legiuitorul“, într-un stat în care „temeiurile zidirii politicești sînt putrede, încît zidirea să năruiește din toate părțile <...>; în care duhul de interes este pierdut; unde virtuțile publicești sînt fără preț și răutățile fără sfiială; unde năravurile sînt stricate“. Acolo, „îndreptătorul“ — legiuitorul trebuie să-și exercite gîndirea pentru ca, prin socotelile „teoriei“, să determine exact cum și cînd trebuie să acționeze asupra mecanismului administrației, așa încît să nu lase nici o clipă „zidirea fără poprele“. El trebuie în același timp să lupte cu „duhuri în care vechile catahrisuri au făcut rădăcini adînci“, cum are totdeauna „a iconomisi mii de interesuri și a înpăca mii de patimi“.

Deși nu discută forma de stat preferabilă sau necesară Moldovei, în momentul istoric de înnoire ce trebuia — după

el — să urmeze încheierii tratatului de la Adrianopol, Tăutul lasă să se înțeleagă că această formă de conducere este numai domnia (i.e. monarhia), spunînd: „Noi avem trebuință de un domn, acesta este un adivăr simțit de tot moldovanul!“ În același timp, el nu lasă să se întrevadă nici o altă forță din procesul economic și social-politic contemporan care ar putea îndeplini acest rol. De aceea, în primă și ultimă analiză, îndreptarea relexelor de care suferă statul moldovenesc este, după el, „triaba domnului ce vom ave“. Iar dacă această îndreptare nu s-a făcut pînă atunci, deși Moldova a fost de totdeauna condusă tot de domni, aceasta vine numai din carența domniei, deoarece, „dintr-un început și pîn-acum, domnii noștri, atît pămînteni cît și streini, au fost fără aceste științe și di aceia am venit în starea aceasta ticăloasă, în care ne aflăm“. „Științi“ este sinonim aici cu „lumini“, cunoștințe, cultură social-politico-economică. În felul acesta, lumismul trebuia pe viitor să stea la baza conducerii statale a Moldovei, ca fiind singurul remediu al stării de lucruri constatate de Tăutul.

În sfîrșit, pentru a sublinia încă o dată gravitatea momentului politic și a pune și mai hotărît în valoare observațiile, constatările și concluziile la care ajunsese în formularea teoriei statului, Tăutul adaugă: „Nu socotiască patriotul moldovan că aceștia sînt bagatele, nici gîndiască că fără dînsile am putea agiungi la o stare de tîcnă, de fericire“.

Dar dacă susține ferm că pentru conducerea Moldovei este necesar un domn, care să posedे toată puterea pe care i-o conferă calitățile personale unite cu studierea teoretică a politicii, el recunoaște totuși că „interesul opștesc are trebuință de o chizășie, ca puteria domnului să nu să chirciască în despotism“. Dacă interesul obștesc nu admite despotismul domnului, în schimb, „acelaș interes opștesc n-are, oare, trebuință de o asămîne chizășie, ca struniala, ce s-ar pune puterii domnului, să nu să chircească ori în tirănie aristocraticiască, ori în slăbiciune anarhiciască?“.

Analizînd formele pe care le pot îmbrăca excesele de tot felul ale puterii, excese provenind fie din partea domnului, fie din partea celor puși să-l supravegheze și să-i frîneze puterea, Tăutul concludе: „Despotismul unuia singur, tirăniia aristocrației, anarhia mulțimii, sînt trei răle deopotrivă

omoroasă societății, deopotrivă ucigașă de staturi, încît nu poate nîmi ⁵⁹ hotărî care din trei este cel mai mic“.

În fapt, teama de „anarhia mulțimii“ reprezintă o lipsă de înțelegere față de existența și formele de manifestare ale luptei de clasă în orînduirea feudală, dar și teama reală, de dezlănțuire a maselor, a unui reprezentant al clasei boierești, posesoare a puterii economice și politice.

Iar generalizarea largă a acestei atitudini îl duce la încheierea că: „In toate locurile, în toate vremile, tustrele <excesele de putere> deopotrivă au ticăloșit pămîntul, deopotrivă au presărat pe fața lui jăriști și mormînturi“.

Și aflînd, în ultimul moment, că boierii din București propuneau, „pentru a struni puteria domnului, să fie totdeauna împreună lucrători cu dînsul încă alți patru boieri“, el se ridică împotriva acestei tetrarhii, pe care o vede mai mult ca o stavilă pusă binelui și mai puțin ca o frînă răului: „Dacă firia n-au dat domnului destoinicia cuviincioasă, acei patru îi vor da-o, oare? Dacă el va fi destoinic, acei patru nepotriviți cu dînsul în lumini, dizbinați de patimi și interesuri, nu-l vor înpiedica, oare, de a face binele ce ar pute face?“

Evident, răspunsul se vrea numai afirmativ!

Moldova are deci nevoie de un domn luminat, domn pe care cadrul statal de esență juridică, amintit mai înainte, îl delimitează ca un *domn constituțional*, considerat ca singura formă de conducere în măsură să garanteze bunul mers al treburilor politico-economice ale statului, și, totdeodată, respectarea libertăților cetățenești. Acest *domn luminat* se va strădui să domnească asupra unui „popor luminat“, luminarea poporului fiind condiția esențială a unei bune domnii, așa cum preconiza și Montesquieu.

Problema învățaturii, a culturii deschizătoare de orizonturi este pentru Tăutul o necesitate obiectivă și pentru dezvoltarea omului și pentru dezvoltarea generală a societății omenеști, în cazul de față moldovenești — astfel că asupra acestei probleme insistă ori de cîte ori se ivește prilejul, ca asupra unui fundamental factor de progres, așa cum îl considerau în primul rînd luminiștii apuseni.

⁵⁹ Formă moldovenească pentru: nime, nimeni.

În continuare, și ca un corolar, gînditorului îi revine obligația de a indica toate cauzele marasmului societății moldovenești și, în același timp, necesitatea de a concepe, de a propune un plan de reorganizare științifică a acestei societăți. În acest sens, Tăutul, nefiind un materialist, ci mai mult un raționalist, și statul pe care îl dorea și se pregătea să-l înfăptuiască era un stat al dreptului, solid așezat pe temelia legilor burgheze. În această concepție, instituțiile statale trebuiau să fie fundamentate juridic, precizîndu-se, în același timp, raporturile dintre stat și cetățean, dintre cetățeni, prin domnia legii, care ducea la respectarea reciprocă a drepturilor, obligațiilor și libertăților, delimitînd puterile și răspunderile în stat, și restabilind, astfel relațiile dintre om și societate. Deși pornind de la realitățile societății moldovenești, dar reflectînd teoretic concepția secolului al XVIII-lea, „secolul luminilor“, Tăutul, în concepția sa idealistă, consideră că viața societății este determinată de ideile oamenilor, mai precis de legislație, de suprastructura juridică, ceea ce nu corespunde realității.

În spiritul lui Tăutul nu este loc pentru aplicarea ideii republicane în Moldova, de aceea nici nu discută această formă de conducere, așa cum — tot tacit — înlătură și despotismul și ohlocrația. Forma de conducere a acestui stat de drept este domnia, adică monarhia. Pentru acest motiv, susține el, și nu pentru motive de tradiție, Moldova trebuie să fie condusă de un domn. Preîntîmpinînd obiecția că Moldova fusese și pînă atunci condusă tot de domni, dar cu rezultate dezastruoase, el precizează că de astă dată este vorba de un cu totul altfel de domn, un domn în adevăratul înțeles al cuvîntului, nu un figurant sau un prizonier al mării boierimi. Un domn care să posede deplina putere de a conduce, în cadrul structurii și limitelor de drept care condiționează statul preconizat mai înainte, dar așa fel încît raporturile sale cu țara să nu-i fie restrînse din cauza cadrului juridic amintit, ci numai larg circumscrise de legi obiective subsecvente dreptului natural și de modul etic de a considera aceste raporturi, ceea ce va exclude privilegiile și apărarea lor.

Tăutul afirmă că domnul acesta de formă nouă exercită influența sa binefăcătoare asupra dezvoltării societății și tot el are meritul realizărilor pozitive. Din această cauză, el

poartă, totdeauna, și răspunderea supremă pentru buna stare și chiar fericirea țării pe care o conduce. De aceea, propovăduind, direct și indirect, aristocrația meritului ca singura valabilă, așa cum încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea o proclamase în Franța Beaumarchais, Tăutul susține că domn nu poate, nu trebuie să fie oricine, ci numai acela care, pe de o parte, este înzestrat de la natură cu toate calitățile și cu toate eficiențele, adăugînd la acestea toată experiența și toate științele, toate „luminile“, unite cu lupta împotriva tuturor adversităților, astfel încît acest fel de domn să fie într-adevăr în măsură să răspundă sarcinii ce-i revine. Pe scurt, să fie o personalitate, un *domn filozof* (cum îl visase și Platon), sau, mai precis, un *domn luminat*, principial și pragmatic, ales de un colegiu unic alcătuit din cetățeni majori posesori ai unei proprietăți de valoare relativ mică, sau avînd un venit anual de la 1000 lei în sus.

Respectînd, în parte, tradiția, actul adițional al convenției de la Akkerman (1826) încheiată între ruși și turci cerea candidatului la domnie să fie descendent dintr-o veche familie boierească. Dar, propunînd înlocuirea calității de mare boier și mare proprietar, cerută în general celor care ar fi putut avea un cuvînt la alegerea domnului — printr-o simplă condiționare cenziară de o valoare relativ mică, Tăutul vedește încă o dată caracterul deosebit al domniei pe care o propovăduia și pentru care se pregătea. Mai ales că, în practică, un descendent dintr-o veche familie boierească, în măsură să cumuleze calitățile morale și spirituale cerute unui *domn luminat*, putea foarte bine să facă parte, prin averea și rangul personal, dintr-o pătură boierească modestă și să fie, și prin aceasta, mai aproape de nație (popor), așa cum se considera el însuși, deși, în realitate, el era mai aproape de boierime, de boierimea mică și mijlocie.

Vorbînd de alegerea domnului, Tăutul găsește un nou prilej de a face o mărturisire solemnă de credință luministă, punîndu-și candidatura sa la domnie sub semnul lui Montesquieu, prin faptul că în petiția de recomandare la domnie, scrisă de Tăutul ca din partea obștii, el amintește observația lui Montesquieu privind „minunatul“ instinct pe care îl are „norodul“, cînd e vorba să-și aleagă „organile sale“, alegînd totdeauna pe cei mai buni, mai pricepuți și mai capabili

să-l conducă⁶⁰. Pentru Tăutul, „norodul“ este, cum vedem, boierimea, care va alege pe domn.

Domnul luminat va instaura, prin însăși prezența sa în fruntea statului moldovenesc, o ordine socială întemeiată pe legi, și prin aceasta, pe rațiune, idee în care Tăutul se aseamănă cu Diderot care, asemenea celorlalți materialisti francezi, considera că organizarea politică derivată din domnia legii determină specificul ordinei sociale.

Observînd cu atenție textele analizate mai înainte și în care se vorbește — direct sau ca din partea moldovenilor — de candidatura la domnia Moldovei a lui Tăutul, sau se prezintă considerații și propuneri în legătură cu domnia, constatăm că, în nici un fel și nici cel puțin o singură dată, nu se amintește în ele de divinitate. În modul acesta, nu se recunoaște divinității nici un rol în directă legătură cu alegerea domnului; ea este total ignorată, cel puțin în viața socială. Această atitudine contrastează total cu cea obișnuită a domnului feudal, sau a pretendentului domnesc obișnuit, care invoca la fiecare caz protecția și sprijinul divinității.

La fel se întîmplă cu biserica și cu slujitorii ei, despre care Tăutul nu vorbește nici chiar în legătură cu precizarea păturilor sociale care urmau să aibă dreptul de a alege pe domn. Tăcerea textelor amintite în ceea ce privește dreptul de participare al clericilor la alegerea domnului ar putea fi interpretată drept o excludere a acestora de la dreptul de a alege. Socotim, totuși, că reprezintă mai degrabă o înglobare tacită a lor în categoria cenziară generală laică.

Subliniem faptul că, prin considerarea critică a mersului și dezvoltării societății umane, Tăutul înlătură tacit teoria medievală providențialistă, după care în organizarea și desfășurarea procesului social acționează o voință metafizică, o formă supraumană. El înlocuiește providențialismul printr-o cercetare, care se vrea realistă și raționalistă, a fenomenelor sociale, cercetare al cărei corolar este posibilitatea și chiar

⁶⁰ Arh. St. Iași, 126/211, 210. Textul francez al lui Montesquieu este următorul: „Le peuple est admirable pour choisir ceux à qui il doit confier une partie de son autorité. Il n'a à se déterminer que par des choses qu'il ne peut ignorer et de faits qui tombent sous les sens“ (MONTESQUIEU, *Oeuvres... avec les notes de tous les commentateurs...*, L. Parceller, Paris, 1826, vol. II, cap. II, pp. 26—27).

obligația pentru om să organizeze și să conducă procesul social întemeindu-se numai pe ajutorul „luminilor”, adică al științei, al rațiunii.

Înlăturînd concepția teologică din teoria și practica politică se înlătura prin aceasta însăși teleologia de esență religioasă, deci pesimistă, a existenței umane. De aceea, viața prezintă pentru el numai un sens optimist, omul avînd dreptul natural să beneficieze de toate bunurile pămîntești, prin exercitarea rațională a acestui drept.

Absența totală a oricărui fel de preocupare în legătură cu religia și biserica nu este întîmplătoare. Și în aceasta, Tăutul se aseamănă cu Montesquieu, care în mod deliberat, deși fără să fie ateu, înlătură providențialismul din viața socială. După cum se știe, cînd nu este ateist declarat, „secolul luminilor” este deist, astfel că și pe eșichierul preocupărilor sale, anticlericalismul se îmbină uneori cu ateismul, alături cu deismul. Religia și biserica — uneori numai biserica — sînt prezentate de luminiști ca forțe negative, contra cărora luptă nu numai ateștii, dar și deiștii, cum fac Voltaire, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau etc.

Înlăturînd, tacit, providențialismul feudal, Tăutul adoptă expres ideea contractului aplicată la relațiile sociale, așa cum a fost ea proclamată de J.-J. Rousseau. Contractualismul, ideea unui contract liber încheiat între oameni pentru a forma o societate, geneza însăși a societății, în speță libera învoire dintre cîrmuitoi și cîrmuiți, dintre domn și supușii săi, constituie punctul de plecare și concluzia organică a programului de domnie, adică a ideilor politice profesate de Tăutul. În calitatea sa de candidat la tronul Moldovei — așa cum am văzut mai înainte — el declară că nu dorește nimic pentru sine și este gata să se jertfească pentru țara sa și își ia în scris angajamentul solemn de a schimba în bine, total și fundamental, situația țării în timp de trei ani și jumătate după alegere, adică pînă la împlinirea a jumătate din termenul de șapte ani acordat ca durată unei domnii în țările române prin convenția de la Akkerman. Totdeodată, el recunoaște poporului (recte boierimii) dreptul ca, în caz de neîndeplinire a acestei promisiuni atît de categorice, să denunțe integral contractul și să-i ceară scoaterea înainte de termen, din domnia Moldovei.

Ne-am fi așteptat, totuși, ca în textele amintite să se vorbească și de necesitatea pentru Moldova de a dobîndi o constituție care, pe de o parte, să codifice drepturile și libertățile cetățenești, pe de alta, să precizeze structura și organizarea statului, ca și ansamblul puterii domnești. Aceasta cu atît mai mult cu cît între cei care luaseră parte, printre primii, la întocmirea proiectului de constituție al cărvunărilor, de la 13 septembrie 1822, fusese și Tăutul. Direct, el nu amintește niciodată, în susținerea candidaturii sale, despre necesitatea sau posibilitatea unei constituții pentru Moldova. Această lipsă este compensată de faptul că într-unul din texte se arată că Franța, „norod de filosofi”, care „s-au sumețit a să îndrepta ea sîngură”, n-a avut decît nenorociri din această cauză și n-a scăpat de ele, consideră în chip eronat Tăutul, decît atunci cînd „Luis al 18-le, crescut în Angliia, deprins cu așezămînturile de acolo, i-au adus, la 1814, pravilile și sămințile fericirii” < ! >.

Textul acesta este grăitor și arată prețuirea pe care Tăutul o are pentru carta constituțională acordată Franței la 4 iunie 1814, ca și tipului de stat burghez pe care această cartă îl definea atît de limpede. Totdeodată, coroborînd spusele de mai sus cu intenția de a proceda la reforme progresive, de ordin practic, și de care vorbește cu orice prilej („sporiri simțite”, „ceia ce să poată face în pămîntul nostru” etc.), înțelegem că, în spiritul lui Tăutul, legat de interesele boierimii mici și mijlocii, ca și de ale burgheziei în formare, acordarea unei constituții constituia o rezervă politică a domnului: „triaba domnului ce vom ave”; deoarece numai el „va pute să ne deșchidă, încet, ochii asupra adivăratilor noastre interesuri și să ne deprindă cu dreptul și cu adivărul”. Deci, pentru el, acordarea unei constituții presupunea în prealabil o întregă educație politică și etică a poporului, pentru ca acesta să dobîndească maturitatea politică necesară.

În fapt, acordarea unei constituții Moldovei ar fi avut să întîmpine, pe lîngă greutățile interne, și greutăți din partea Turciei, care respinsese proiectul de constituție al cărvunărilor (din 13 septembrie 1822), astfel că Tăutul, cunoscînd și dificultățile întîmpinate de proiectul de constituție din 1822, căuta să le evite, preferînd, cuvintelor mari, faptele eficiente.

●

În manifestul intitulat: *Frate moldovene*, Tăutul consideră că de primă necesitate ar fi nu alegerea însăși a domnului, ci modalitatea acestei alegeri, adică: „a așăza o pravilă după care să aliagă“, deoarece textele și tratatele existente vorbeau de calitățile cerute domnului, dar nu spuneau nimic precis în ceea ce privește aspectul tehnic al alegerii însăși și condițiile concrete cerute alegătorilor. Această lipsă îl obligă pe Tăutul să procedeze la o sumară analiză a elementelor procedurale legate de alegerea domnului și să ceară fixarea lor în prealabil, potrivit cu interesele boierimii mici, a celei mijlocii și a burgheziei în formare, într-un regulament („pravilă“), prin care să se hotărească:

1. Cine are dreptul să fie alegător?
2. Unde să se facă alegerea?
3. Cât timp să dureze alegerea sau, cu propriile-i cuvinte: „În câtă vreme să fie alegătorul dator să se afle la locul acela?“
4. Asigurarea secretului alegerii: „Cu ce chip să-ș poată da fiiștecine votul cugetului său, fără să știe unul de altul, încît cumpărară, ori sfiiala, ori părtiniria să nu poată avea nici un loc“.
5. Prevenirea fraudelor sau, altfel spus: „Ce chipuri de organizație politiciască trebuiesc așăzate, pentru ca să nu poată ave loc nici vicleşugul“.
6. Alegerea să fie valabilă cu majoritatea relativă a voturilor adică „alesul să fie acela pentru care să vor afla voturi mai multe“.

La primul punct consideră că „dreptatia firească <dreptul natural>, asupra căriia națiile cele luminate au căutat să așăză a lor pravile, dă acest drit la tot acela ce cu drept cuvînt are un interes pentru patrie“. Acest „interes pentru patrie“, formulă largă, revoluționară chiar, prezintă însă pentru Tăutul și o formă concretă, de natură strict economică și politică, în sensul că alegător al domnului trebuie, după el, să fie „tot națiotul ce are o avere însușită și stătătoare în acel pămînt, fie moșie, fie acaret“. Altfel spus, alegătorul trebuie să fie cetățean al Moldovei și să posede un bun imobil cît de mic, la țară sau la oraș, incluzînd astfel și burghezia în formare. „Acela ce cu drept cuvînt are un interes pentru patrie“, definire largă și atotcuprinzătoare, se vădește în cele

din urmă a fi o formulă care reprezintă poziția de clasă, prin a cărei aplicare masele populare, lipsite cu totul de proprietate — cum erau, de pildă, clăcașii — continuau să fie excluse de la una din cele mai însemnate activități politice. În continuare, constatînd că numărul celor cu averi mici în Moldova era, totuși, mult prea mare și o astfel de adunare electivă, prea numeroasă, era nepractică și de cele mai multe ori putea să aducă „mai mult zgomot decît ispravă“, Tăutul socotește că în locul acestui sufragiu prea larg trebuie introdus un sufragiu cenziar bine determinat, pe o bază socială mai îngustă, mai limitată, astfel că alegător să fie „tot națiotul venit în vîrstă“ (major), posedînd o moșie de 100 fălci (143 hectare), sau un „acaret“ (imobil) de aceeași valoare, sau un venit anual de 1 000 lei.

Dar chiar restrîngîndu-se calitatea de alegător numai la cei ce posedau censul de mai sus, aceasta avea totuși, cum observă însuși Tăutul, să permită cuprinderea în listă și a foarte multor răzeși, proprietari de mici moșii (mazilii), care, astfel, aveau să ia parte, alături de marii boieri latifundiari, la alegerea domnului Moldovei și, din această cauză, aceștia din urmă, stăpîniți de idei învechite, puteau să se ridice și să spună: „Cu mazilii să șăd eu la alegire?“

Spre a preîntîmpina ivirea unei obiecții atît de retrograde, Tăutul caută să convingă pe boieri de necesitatea adoptării unei atitudini realiste și, în acest scop, întreprinde o incursiune în istoria social-economică a timpului, arătînd că nu este boier decît cel ce are „un titlu cîșligat în persoana sa“, titlu pe care nu-l poate moșteni și nici nu-l poate lăsa moștenire. Și că, dacă ar închide acum drumul mazililor la cînstea de a fi alegători ai domnului, boierii și-ar închide ei înșiși, pentru viitor, drumul fiilor lor de la aceasta, deoarece „împărțirea titlurilor“ de boieri ține numai de bunul plac al domnului, neexistînd nici o lege („pravilă“) care s-o reglementeze, astfel că mulți fii ai boierilor de astăzi pot foarte bine să nu primească în viitor de la domn nici un titlu și, astfel, să nu mai ajungă niciodată a fi boieri propriu-zisi.

Încheind discuția cu concluzia că este necesar „să cîșligăm un domn așa precum ni-l cere trebuința patriei noastre“, Tăutul amintește că judecata definitivă asupra faptelor unui domn va fi rostită numai de popor, „cînd din faptele unui domn

destoinic istoriia noastră va lua prilej a zice, ca cuvîntul *Facerii*: «Și au văzut norodul că este bine»...“.

Dar fără să ajungă a-și defini atitudinea și față de celelalte puncte enunțate în legătură cu alegerea domnului (poate și pentru că textele pe care le posedăm, fiind conceptele autografe, sînt lacunare), Tăutul trece, în scrisoarea adresată unchiului său Ilie Ilschi, la problema capitală: deoarece domnul este acela de care depinde în întregime soarta țării și a locuitorilor ei, cum trebuie el să fie, spre a merita acest loc înalt și a putea să regenereze locuitorii și țara Moldovei?

De acum înainte, argumentarea părăsește, într-o anumită măsură, discuția principială și se transformă mai ales într-o pledoarie *pro domo*.

Tăutul începe prin a arăta că pregătirea sa spirituală, spre a cunoaște, a înțelege, chiar a deprinde teoretic meșteșugul cîrmuirii unui stat este de dată foarte veche: „Nu știu pentru ce, de cum m-am trezit, îndeletnicirea me ce mai dulce au fost să cetesc istoriile, să cetesc așazămînturile și pravilile altor niamuri, să le alăturez cu a noastre, ca să le văd osăbiria, ca să găsesc izvorul rălilor supt care ne încuibăm și ca să le aflu vindecările!“

Pentru a dovedi existența unei timpurii preocupări de „res publica“, el invocă mărturia „patrioților“, adică a contemporanilor săi, care știu — spune el — că, „cu cîțiva ani mai înainte, scrisurile mele dovide că făcusem pîn-atunci destule sporiri în a mele procetiri <...> la 1821—1823, tînăr încă, lipsit de multe idei și ispite <experiență>, pe care vremea și procetiria mi le-au dat în urmă, sîngur am cutezat a rădica perdiaoa a multe rătăcirii“. Aici și astfel, Tăutul mărturisește încă odată a fi autorul, între altele, a pamfletului *Strigarea norodului*, despre care am vorbit mai înainte, confirmînd, astfel, pusele lui Alecu Russo.

Această pregătire teoretică în politică a continuat-o de atunci fără întrerupere, întrucît și-„au aplecat duhul... la procetiria lucrurilor ce fac fericirea ori ticăloșia oamenilor în staria soțietății“, în timp ce contemporanii săi moldoveni: „pe cei bătrîni, vremea i-au apucat neînvățați, negata; cei tineri s-au lăsat mai mult la dizmerdările plăcerilor, decît la *calia cea aspră* a procetirilor“.

La pregătirea aceasta teoretică, de lectură și de meditație, se adaugă și pregătirea practică propriu-zisă, cîștigată în Moldova și la Stambul: „întrebuințat în chentru trebilor statului nostru, mai de aproape privitor cursului lucrurilor, mai de aproape privitor greșelilor ocărmuirii ce am avut, mai de aproape privitor trebilor înpărăției noastre și a înpărățiilor streine, procetirile — ce n-am conentit a face — au fost mult mai rodoasă, încît sînt astăz, într-acest punct, de o sută de ori mai puternic decît cum eram cu cîțiva ani mai înainte. Acesta este temeiul asupra căruia mă razim, de zic că nici un moldovan nu este mai destoinic decît mine, întru a îndrepta statul“, ceea ce revine la a aminti, indirect, că a slujit la Iași, în cancelaria domnească, apoi la Stambul, ca secretar al rezidentului Moldovei la Înalta Poartă și că, în această din urmă calitate, prin relațiile făcute în lumea diplomatică, turcească și internațională, a căpătat o largă și adîncă experiență politică privind situația internă și externă a țării sale și a multor alte țări, ajungînd la înțelegerea și a dedesubturilor din raporturile politice internaționale. În același timp, cunoașterea subtilităților teoriei politice i-a lărgit orizontul. „Care dintre moldoveni“ — afirmă el cu hotărîre — „au cercetat mai mult decît mine pîn-la care punct legia își poate da mîna cu politica, pîn-la care punct miniștrii legii pot ave o putere asupra cugetului omului?“

În această căutare, nici etica, nici psihologia nu i-au rămas necunoscute:

„Care moldovan m-au întrecut în procetiria temeiurilor moralului? Care au cercetat, ca mine, firia omului, pentru ca să poată găsi cărările inimii lui “? Această cunoaștere psihologică a omului l-a convins că „năravurile nu să îndreptiază cu sila... Toate poruncile lumii ar fi în zadar!“

Totdeauna, Tăutul arată că, pentru el, spre deosebire de contemporanii săi moldoveni, întrebările și soluțiile problemelor economice ale Moldovei au format preocupările sale de totdeauna și în acest sens spune: „Care dintre noi au alăturat aceste prințipuri <ale „iconomieii politicești“> cu temeiurile neguțitoriei și cu îndemnările noastre?“ , înțelegînd prin aceasta că el a căutat să vadă măsura în care legile generale ale economiei politice se pot aplica, măcar în ceea ce privește comerțul, la realitățile societății moldovenești.

„Care moldovan știe“, continuă el, că „ocărmuiria la noi ar pute face ca un prunc din liagăn să aibă cișligul său, cu cât mai vîrtos un vrîsnic?“

Și, cu deplină încredere în sine însuși, și prin aceasta în atotputernicia științei, adaugă: „Eu am procetit acestia cît am putut, înadins ca să aflu ce s-ar pute face la noi, pentru ca fiștecarea să să poată scutura de giugul datoriilor, fără a păgubi creditorii, fără a-și struncina staria, încît să poată lăsa și urmașilor săi o avere“.

„Știu“ — susține el, în concluzie — „ce să poate așaza la noi și ce nu să poate!“

Acestea sînt titlurile personale, de muncă, pregătire și capacitate, pe care își sprijină Tăutul candidatura la domnia Moldovei. Iar pentru a obține mai sigur concursul micii boierimi și chiar al boierimii de mijloc, alcătuite în bună parte și din urmași ai vechilor familii boierești: unele care au decăzut, iar altele care nu se putuseră ridica pînă la întîia treaptă —, Tăutul invocă și lupta dintre păturile aceleiași clase, afirmînd că ridicarea sa pe tronul Moldovei avea să întărească „nobilitatea vechi a izvorului lui Cantemir“ — deci însăși această boierime de mijloc — „pe care nobilitati vechi vre să o calce în picioare nobilitatia aceasta nouă“⁶¹.

Este evident că această raportare la lupta dintre boierimea nouă și boierimea veche constituie un argument *ad-hoc*, mai ales dacă avem în vedere că Tăutul face parte, între 1822—1824, dintre „cărvarari“, adică dintre acei mici boieri ridicați de Ioniță Sandul Sturza Voievod, spre a-l ajuta la lupta împotriva mării boierimi deșțarate.

În aceeași ordine de idei, el susține descendența sa din logofătul Ioan Tăutul al lui Ștefan cel Mare, ca un titlu de veche noblețe, răspunzînd astfel prevederilor formale ale actului adițional al convenției de la Akkerman (1826), prin care, precizîndu-se calitățile cerute candidatului la domnia Țării Românești sau a Moldovei, se specifică că acesta trebuia

⁶¹ Pînă la obținerea hrisovului de întărire „pronomiilor“ (privilegiilor) din 1827, mării boieri, adversari ai lui Ioniță Sandul Sturza, desemnau de obicei pe novatori (între ei și comisul I. Tăutul) ca pe o „nobilitate nouă“, care nu urmărea decît să înlătore de la conducerea statului pe reprezentanții vechii boierimi.

să fie unul din boierii de baștină, cel mai vechi și mai destoinic a îndeplini bine această învrednicire.

După această îndelungată discuție, menită să arate temerile pentru care se socotește îndreptățit să aspire la domnia Moldovei și să justifice, totdeodată, programul său reformator, Tăutul încheie cu făgăduința că pînă în trei ani și jumătate, adică pînă la jumătatea timpului pentru care i s-ar acorda domnia, patrioții „vor vide fața țării schimbată în bine“. Făgăduința aceasta, astfel dată în scris, avea să fie păstrată de „orișicare din patrioți și eu mă fac răspunzător către nație pentru toate ce făgăduiesc“. Iar dacă nu o va înfăptui, „atuncea mă voi osîndi eu sîngur“. În același timp însă, și mergînd în continuare pe linia personalismului — arătat mai înainte — el este pînă într-atîta convins de multiplicitatea și unicitatea posibilităților sale spirituale, ca și de eficacitatea lor practică, încît consideră că „dacă eu nu voi pute săvîrși întocmirea țării și înflorirea nației, apoi să n-o aștepte Moldova de la nimene altul! . . .“

Deși lauda de sine este prea evidentă, să nu uităm, totuși, că textul acesta face parte dintr-o scrisoare adresată unui unchi al său — Ilie Ilschi, deci unei rude apropiate. Avînd în vedere seriozitatea și specificul culturii sale, nu putem învinui de demagogie pe acela pe care contemporanii înșiși îl numeau „Ionică filozoful“ și căruia lecturile și experiența de viață îi deschiseseră larg porțile spiritului, spre cunoașterea și înțelegerea fenomenului politic-social-economic.

Adaugă în continuare și unele indicații de ordin practic, anume ca „patrioții“ să se pună întîi de acord asupra alegerii sale și să semneze două cereri în acest sens: una către Rusia, alta către Poartă, s-o expedieze pe cea dintîi cu „rățăpiscă“, prin poștă, iar pe cea de a doua să i-o trimită la Stambul, prin poșta „nemțască“, la o adresă pe care urma s-o comunice pe o hîrtie deosebită ⁶². „Și, precum sînt luate și alte măsuri <...> fie deplin încredințați că vor isprăvi <...>. Mișălii numai să nu să facă și apoi nu au a să teme de nimică. Pentru că privilegiul este acest fel, ca opștia să poată arăta care este voința ei; deci drumul prin care ia îș poate arăta voința este tocmai acesta“.

⁶² Lipsește

Concomitent, el redactează și cele două cereri adresate ca din partea boierimii: una (în l. franceză) către țarul Rusiei, a doua (în l. greacă) către Poarta Otomană, cereri prin care se arată că boierul cel mai vechi al Moldovei, amintit de: „analile țării”⁶³ din timpul lui Ștefan cel Mare și de analele turcești ale lui Aziz Celebi, ca și de *Istoria Împărăției Otomane* a lui D. Cantemir, este logofătul Tăutul. Iar urmașul acestuia, comisul Ionică Tăutul, pe lângă vechimea neamului, are „o bună purtare, unită cu lumini cîșlitate prin ani de învățătură și de procetiri <...> unită încă cu ispita <experiența> cîștigată în trebile statului” și posedînd, astfel, și destoinicia cerută pentru a ocîrmi bine.

Au fost definitivare textele pe care le-am analizat pînă acum? Au apucat să ajungă în Moldova și să umble acolo, din mîină în mîină, spre a fi subscrise de către boierii de treapta a doua și a treia, sprijinitorii de clasă ai lui Tăutul? Nu știm! S-ar părea totuși că, într-o formă sau alta, au fost cunoscute și în țară, dar prea tirziu, atunci cînd încheierea tratatului de la Adrianopol schimba, în mare parte, datele politice pe care se întemeiasă inițial candidatura sa la tronul Moldovei⁶⁴, făcînd-o inoperantă.

Am văzut, în schimb, soarta vitregă hărăzită lui Tăutul însuși!

⁶³ Singur G. Sion amintește despre această candidatură, după relatările lui C. Negruzzi, dar într-un mod care nu corespunde realității: Ionică Tăutul, „oracolul junimei moldovene <...> era mentorul și conducătorul partidului național, ce se formase în Moldova. El scrisese multe asupra istoriei naționale, dar scrierile sale se pierdură cu dînsul <...> Acolo <la Stambul> într-o noapte, căzu asasinat de o mîină misterioasă, poate pentru că marele vizir puse pe numele său pe lista candidaților la domnie (G. SION, C. Negruzzi. *Epoca și scrierile sale*, în „Romanul” 1868, iunie, p. 537; republicat la GH. BOGDAN-DUICĂ, *Tăutu-Beldiman-Negruzzi*, în „Făt Frumos”, V (1930), pp. 155—158).

⁶⁴ Îndeosebi nu cunoștea la timpul său faptul că, printr-unul din actele separate încheiate atunci, țările române rămîneau ocupate de armatele rusești pînă la plata tuturor despăgubirilor de comerț și de război (textul în *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, I, București, 1888, p. 331). Textul tratatului apare la Iași, în traducere românească, probabil foarte curînd după semnare, sub titlul: *Tratat de pace între mîrvicea sa împăratul tuturor Rosiilor și înălțimea sa împăratul și padișahul otomanilor încheiat la Adrianopole în 2 septembrie, 1829, Eși*. Iată și conținutul art. 11: „pînă la cea deplină deșertare a țărilor cuprinse, administrația lucrurilor ce sînt așezate acuma aici, supt înfrîurirea Curței împărătești de Rossia, se vor ține, și Înalta Poartă nu se va amesteca la ele nici într-un feliu”.

După ce am prezentat și textele privind candidatura lui Ionică Tăutul la domnia Moldovei vom căuta, în concluzie, să degajăm aspectele majore ale ideilor sale social-politice — așa cum reies din textele discutate, raportîndu-le la cadrul local al Moldovei și la cadrul larg al concepțiilor secolului respectiv.

Cum am văzut, textele amintite au, genetic, un conținut limitat: susținerea candidaturii la domnia Moldovei a lui Tăutul. Acesta nu-și întemeiază înalta pretenție pe o ridicare revoluționară a maselor populare — în fruntea cărora să se afle și cu ajutorul cărora să îndrepte radical starea jalnică a Moldovei —, ci pe convingerea personală că el este cel mai în măsură să realizeze această îndreptare, în mod pașnic, datorită pregătirii sale politice, teoretice și practice precum și calităților sale specifice. În susținerea pretenției sale, Tăutul era favorizat și de faptul că în persoana sa se realizau condițiile de vechime și noblețe prevăzute de convenția de la Akkerman (1826) pentru obținerea domniei. În funcție de condiționările acestei convenții internaționale, condiționări care nu puteau fi ocolite, Tăutul trebuia, spre a ajunge la tron, să se întemeieze pe aprobarea boierimii. În consecință, el trebuia, în primul rînd, să menajeze în prealabil clasa boierească luată în întregul ei și, deci, să nu prezinte propuneri de rezolvare a problemei celei mai importante și mai acute: înlăturarea relațiilor feudale din agricultură, deoarece de aceste relații, ca și de privilegiile de tot felul, beneficia, sau era în drept să caute a beneficia, întreaga clasă boierească, deosebirea între cele trei pături componente: mare, mijlocie și mică, reducîndu-se numai la proporția în care o pătură sau alta folosea acest *jus utendi, fruendi et* (mai ales) *abutendi*.

În același timp, Tăutul își dădea seama de la început că sprijinul mării boierimi avea să-i fie refuzat, deoarece, cu ani în urmă, prin pamfletele sale se ridicase împotriva abuzurilor ei și a lipsei ei de patriotism. Îi rămînea în acest caz să solicite și să cîștige votul micii boierimi, din care personal făcea parte, precum și al boierimii mijlocii, ale cărei interese convergeau în general cu interesele micii boierimi. Dar chiar și sufragiile acestor două pături ale clasei boierești nu puteau fi solicitate în principiu decît tot pe baza unui program poli-

tico-economic *ad-hoc*, care să le mărească avantajele, sau cel puțin să nu le micșoreze. Astfel că, fiind personal interesat în obținerea domniei, el nu mai avea toată libertatea, de spirit și de fapt, de a-și formula în prealabil și concret programul său de domnie, ducându-l până la ultimele lui consecințe. Dacă voia în realitate să reformeze societatea moldovenească, nu putea s-o facă prevenind boierimea: mare, mijlocie și chiar mică, de intențiile și ideile sale reformatoare, decât numai în măsura în care aceste idei erau favorabile întregii boierimi sau cel puțin celor din urmă două pături. De aceea, programul său cuprinde mai ales generalități convenabile tuturor sau aproape tuturor celor direct interesați. În felul acesta, conținutul adânc, autentic și concret al ideilor sale reformatoare nu avea să fie cunoscut decât după alegerea sa ca domn de către cele două din urmă pături ale clasei boieresti. Iată și o mărturisire autografă, anterioară și numai în parte în sensul de mai sus:

„Îmi va bănuî, poate, cineva, pentru că eu fac numai câte o supțire pomenire de câteva chipuri folositoare, fără a le dizvăli cu amăruntul. Dar eu îi cer ertăciune: răzorul cel dintâi a politicii este taina, și fiindcă nădăjduesc că poate, vreodată, vor intra în lucrare chipurile ce am procetite, di aceia nu le voi spune nimănui, pân-nu voi vede care va fi acel domn care va începe îndreptările noastre. Atunci numai, dacă acela mă va întreba, i le voi descoperi, însă nu toate odată. Fiindcă aceste chipuri sînt lanțug, încît unul este temelia altuia, după metoda gheometrilor; îi voi spune pe cel dintâi, și punirea lui în lucrare dîndu-mi dovadă că ⁶⁵ duhul acelui domn intră în prințipurile politicii (căci dumneata știi că nu tot duhul este făcut pe aciasta: poate un om să fie bine învățat și cu fapte foarte bune și plăcute (ἐὐάρατος), și cu toate aceste în politică să nu plătiască doi bani!), atunci îi voi arăta pe al doile și, după acela, pe al triile și celelalte. Într-alt chip, feriască-mă Dumnezeu de a le dizvăli, la noi, unde rezonul este foarte rareori ascultat și unde, acel ce cutiază a-l pune vreodată înainte, cele mai de multe ori sfîrșăște prin a fi luat în rîs“ ⁶⁶. Seriozitatea atitudinii sale

⁶⁵ Șters: acel domn.

⁶⁶ Arh. St. Iași, 130/26.

în acest sens ne îndreptățește să admitem că ar fi luptat cu toată sinceritatea pentru transpunerea în practică a ideilor reformatoare de care îi era plin spiritul. Rămîne întrebarea: cu ce rezultate?

Pe de altă parte, Moldova nu era o țară independentă, deoarece peste capul și voința omului militau și se impuneau interesele celor două mari puteri: Turcia și Rusia, preocupate direct și divergent de soarta Moldovei și Țării Românești. Iar aceste două mari puteri aveau în general interesul să se păstreze privilegiile ca și relațiile feudale în agricultură, avantaje de care beneficia toată clasa boierească. Iată, deci, tot atîtea motive de fapt care cereau ca, în programul politic public al unui candidat la domnia Moldovei, reformele propuse să figureze numai într-o formă adecvată. În sensul arătat mai sus, găsim unele indicații și în scrisoarea sa către Ilie IIschi, amintită mai înainte, în care arată că este, probabil, singurul moldovean care s-a preocupat să afle „unde se hotărăște *constituția cu regulamentul*“⁶⁷, *slobozânia cu liberalismul*“, ajungînd, în cele din urmă, să știe „*ce să poate așaza la noi și ce nu să poate*“⁶⁷. De asemenea, el știe și ce va putea face personal pentru îndreptarea țării și se angajează ca în primii doi ani de domnie să deschidă „ochii nației asupra adivăratelor ei interese și atunci, *prin nație*“⁶⁷, *ași face amînduror curților <Turciei și Rusiei> cuviincioasele dizvăliri*“. „Prin nație“, adică prin cointeresarea boierimii mici și mijlocii și a burgheziei în formare la introducerea reformelor necesare Moldovei, iată una din căile prin care spera să-și înfăptuiască, după alegere, unele din ideile sale mai îndrăznețe, idei pe care însă nici nu le enunță în programul său.

Știe de, asemenea, că nu este încă momentul să arate celor două mari puteri că divanul Moldovei nu este o adunare reprezentativă, ci numai un organ administrativ: „nimică altă mai mult decât o giudecătorie“, deci *nu* „trup al nației“, ales de popor (mai bine spus de boierime,) ci numit de domn. De aceea, „niciodată, nimic bun, nimic temelnic nu putem aștepta de la a noastre opștești adunări“. Procedînd astfel, aceasta „*li-ar miroși*“ — celor două mari puteri amintite — „*a liberalism*“⁶⁷. Dar dacă va ține „locul din care să poci fi ascultat“, el va proceda la îndreptarea acestei situații, ceea

⁶⁷ Sublinierea noastră.

ce revine la a considera că Tăutul avea în vedere introducerea ulterioară a sistemului adunărilor reprezentative, a democrației burgheze.

El mai știe că un comitet, alcătuit din opt boieri din cele două țări române și condus de consilierul de stat Minciaky (reprezentantul Curții Protectoare, Rusia), este orînduit să alcătuiască „o shedie <proiect> de cele ce privesc la administrația din lăuntru a locului“. Dar el, Tăutul, crede că acest proiect de reforme nu va putea fi bine întocmit. De aceea, dacă ar fi rînduit domn, „cel dintăi pas al meu ar fi să nu primesc domnie mai înainte de a face amînduror curților <Turciei și Rusiei> vîrtoasă luări aminte asupra acelor piedici, căci cunosc de agiuns toate ranile noastre și nu mi-ar pute scăpa nici cursa nici greșala ce ar fi vîrîtă în acea shedie“.

Deși înarmat cu o pregătire teoretică deosebită, Tăutul consideră că îndreptarea Moldovei nu se va putea face, la început, decît pe cale empirică, în cadrul general al ideilor politice enunțate: „Nedestoinici, încă, pentru a pute pricepi theoriia lucrurilor, noi nu putem fi ucenici deodată decît numai pentru școala practicii“.

El are, cum am văzut, conștiința clară a propriei sale valori în legătură cu tot ce privește gîndirea politică teoretică și aplicarea ei la realitatea moldovenească. Dar această conștiință clară a propriei valori nu constituie sentimentul mărginit egocentrist, care duce la exacerbarea orgoliului, ci sentimentul social care creează mai ales răspunderi grave în fața națiunii. Și nu le creează într-o formă abstractă, ci într-o formă concretă; mic boier, ca stare și situație socială, el înțelege, cu toată libertatea de conștiință și de fapt, să contracteze obligații morale și practice față de boierimea mică și mijlocie producătoare de mărfuri, a căror ridicare economică, socială și culturală o gîndește și o vrea. În același timp, acest sentiment al răspunderii față de națiune nu îmbracă un veșmînt deprimat, ci — prin esența sa socială — este voluntar, total optimist și generator de optimism.

Tăutul nu este un gînditor paseist, care să se mîngîie de mizeriile prezentului prin evocarea amintirilor unui trecut strălucit, al familiei sau al patriei sale. Dar nu este nici

un luptător vizionar, în căutarea de himere, așa încît să-și așeze cît mai departe în timp înfăptuirea idealurilor sale politice și sociale. Este un spirit realist, care nu se mulțumește numai să dea la iveală, pentru contemporani și pentru viitorime, gînduri îndrăznețe, mari și noi, altoite pe realitățile patriei sale. El înțelege să participe și activ la tot ceea ce, teoretic, propune prin scrierile sale. Activitatea aceasta a sa de scriitor revelează o gîndire socială matură, o cultură pe măsura cea mai ridicată a timpului său, o minte preocupată de problemele politice și sociale ale timpului și ale țării sale, un ochi critic a toate văzător, o amplă elevație etică, un spirit neîncătușat, crescut pe un fond de adîncă și îndreptățită revoltă și pregătit, astfel, teoretic și practic, pentru a realiza, la momentul oportun, o reformă radicală a societății moldovenești.

Spirit avîntat, neliniștit, cercetător, descătușat de multe din prejudecățile timpului său și înzestrat cu mari posibilități de gîndire speculativă aplicată la realitatea socială, Tăutul nu este un gînditor empiric, deoarece nu se mulțumește numai cu constatările personale de fapt, ci studiază adînc operele specifice ale antichității, ca și operele gînditorilor politico-sociali ai secolului al XVIII-lea apusean: Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Mirabeau, Filangieri, Voltaire, La Harpe, Sabatier de Castres etc. Este organic frămîntat de nevoia de a descifra aspectele complexe ale vieții sociale contemporane din Moldova, pe care le analizează cu acuitate critică și consecvență, în căutarea cauzelor ultime, determinante, ale fenomenelor sociale și politice (acel *pourquoi des pourquoi*). Deși realist concepută și realist întocmită, această cercetare a lui Tăutul, plină de aspirațiile și disponibilitățile unui spirit deschis ideilor înaintate, respiră un patos grandilocvent, un suflu larg, retoric, și atunci cînd constată faptele, discernîndu-le importanța și atunci cînd teoretizează, cînd generalizează rezultatele. Pentru el, rolul determinant în viața unei societăți îl are — evident, în mod eronat — complexul de idei, astfel că, deși nu nesocotește importanța factorului economic, numai vag întrezărește rolul pe care-l joacă structura economică a societății. Adversar hotărît al abuzului și al arbitrarului, el admite principial existența unor legi naturale, de tip mecanicist: „mi-

hanica politicească”, după care consideră că se conduce viața societății umane, și pune la contribuție toate resursele sale: logica, forța morală, puterea de analiză, ca și lecturile variate și multiple, în scopul de a descoperi aceste legi naturale. În această *petitio principii* privind diriguirea vieții sociale de către legi naturale putem recunoaște ideea care descinde direct din profesiunea de credință formulată spre mijlocul secolului al XVIII-lea de Montesquieu în *Spiritul legilor*.

Din aceasta decurge și o atitudine practică imediată, în sensul că el consideră nu numai normal dar și necesar ca din studierea societății să se înlătore intuiția, empirismul, improvizarea, spre a fi înlocuite prin datele științei. Totdeauna, consideră că tot numai știința stimulează maxima dezvoltare și este în măsură să orienteze și să conducă lumea socială în întregul manifestărilor ei. „Luminile” trebuie să stea la temeliea conducerii statului în general și prin urmare tot ele sînt menite să conducă și statul Moldovei. Tăutul este conștient preocupat să iscodească, să cerceteze și să cunoască. Învăță grecește, franțuzește, turcește. Se preocupă de toate aspectele culturii: se interesează de istoria veche a românilor și cunoaște opera lui D. Cantemir, dar totdeauna descrie însăși starea Moldovei contemporane. Zugerind și criticînd tabloul sumbru al Moldovei în care trăiește, Tăutul înscrie alături, în linii limpezi și mult cuprinzătoare, îndreptarul pe care îl vestește noua configurație spirituală în mers. Constatînd că evul fanariot se făcuse vinovat, între altele, și de păcatul de *lèse-națiune*, el găsește că pilda Moldovei, de a aștepta, cu multă cumințenie și încredere, ziua mîntuirii, este de o înaltă valoare etică și merită a fi semnalată și altor națiuni de pe globul pămîntesc. Dar cu specificarea expresă că niciodată cumințenia n-a însemnat resemnare, așa cum bunăcuviința n-a însemnat retractare, sau renunțare. Cu atît mai mult recomandă pilda Moldovei cu cît este adînc convins că prin arme nu s-au rezolvat niciodată, sau aproape niciodată, adevăratele interese ale statelor și ale națiunilor. „Națiilor”, spune Tăutul, „care pe globul acesta vă sfădiți, cu armele în mîini, pentru pricini puțin atingătoare de adevăratul folos, și cu nebagare în seamă vă vărsați sîngele pentru interesuri pârute, pricinuind adevărată ticăloșie... luați pildă de răbdare de la norodul Moldovei!...”

Condeiiul său ager, patetic și vehement, condamnă lașitatea și orbirea tuturor acelor pentru care patria nu era decît numai un pretext pentru satisfacerea intereselor particulare, personale, fără nici o legătură cu interesele și nevoile țării. Condamnă ambiția, lăcomia și interesul, stigmatizînd pe cei care înșelaseră așteptările și nevoile de pînă atunci ale țării. *Patria și Dreptatea*, iată idealul său. *O patrie dreaptă pentru toți*, apărătoare a tuturor, ca să merite și ea, la rîndu-i, a fi apărată de toți!

Minte politică îndrăzneată, hrănită din cugetarea lui Platon și Aristotel, dar mai ales din cugetarea franceză a „secolului luminilor”, Tăutul deschide, pentru Moldova, secolul emancipării sale politice, sociale și spirituale. Scrisul său, ca să folosim cuvîntul propriu a lui Alecu Russo, este un „rechizitoriu”⁶⁸, necruțător și organizat, împotriva spiritului retrograd, în toate manifestările și formele lui: împotriva privilegiilor excesive și nemeritate, împotriva abuzurilor, nevredniciilor și nedreptăților. Luptă neînfricoșată, dusă cu un condei mușcător drept armă, condei veghetor, cumpănit și larg cuprinzător: nu uită nimic și pe nimeni, cum nu cruță nimic și pe nimeni! Spirit deschis și pregătit pentru reforme, însuflețit de o pasiune lucidă, altoită pe o stare de înaltă tensiune spirituală, aceasta îl face să scoată, la vederea lumii „înalte” moldovenești, adevăruri aspre pentru această lume; dar aceasta numai pentru că, în paralel, este convins totdeauna că întrevede ca apropiată, necesarmente apropiată, vindecarea sigură a tuturor relelor denunțate.

Tăutul nu este, deci, numai un mic boier însuflețit de idei generoase, înaintate, iar ideile sale economice, politice și sociale nu se mărginesc numai la cercetarea stărilor de fapt și, subsecvent, la criticarea abuzurilor și viciilor constatate în organizarea societății moldovenești, în scopul înlăturării lor. De asemenea, el nu poate fi considerat nici drept un simplu exponent întîmplător al micii boierimi, interesată direct să promoveze la domnie pe unul din membrii săi.

El este un gînditor autentic, cu preocupări și orizonturi care caută să depășească apartenența și interesele limitate de clasă. Este, în același timp, un adînc cercetător și cunoscător al realităților politice, sociale și economice ale Moldovei

⁶⁸ AL. Russo, *op. cit.*, p. 115: doprosul.

și, neîndoios, și-ar fi pus, cu toată pasiunea și sinceritatea, forțele sale, ca să ridice Moldova.

Privit ca o forță crescută din pământul Moldovei, Tăutul intruchipează, și în viață și în gândire, spiritul ardent, combativ și luminat al „novatorilor“, al „cărvarilor“, nume dat de contemporani tuturor aceluia care, în al treilea deceniu al secolului al XIX-lea, situați pe poziții patriotice înaintate, își întemeiază ideile lor pe cercetarea critică a realităților economice, sociale și culturale ale Moldovei și merg în pas cu ideile înaintate ale timpului lor, luptând plini de pasiune și de devotament pentru răspândirea și înlăuntruirea acestor idei.

Fără să fie un gânditor revoluționar, în sensul strict al cuvântului, totuși, prin cercetarea critică a realităților sociale, economice și politice, ca și prin pregătirea teoretică deosebită, prin combativitatea ideologică și activitatea practică, prin concretizarea constatărilor sale politice într-un program coerent de domnie, el se dovedește a fi cel mai important observator critic al societății moldovenești de la începutul secolului al XIX-lea; iar prin încercarea sa de a pune în practică acest program reformator, el este un purtător de cuvânt al luminismului în Moldova, luminism care constituie un factor de progres al momentului istoric în care apare și se dezvoltă. Reprezentând ideologia de factură incipient burgheză, el consideră societatea numai sub aspectul ei general, iar omul ca o entitate abstractă, nelegat de realitate, adică nelegat de existența concretă a claselor. În discuțiile sale teoretice privind reorganizarea din temelie a statului moldovean, Tăutul aduce nu numai această ideologie, dar și zelul apologetic, convingerea de nezdruncinat a neofitului, astfel că, prin dispariția sa înainte de vreme, cultura noastră pierdea un gânditor avizat și un scriitor-luptător activ pentru transformarea și ridicarea țării sale. Tăutul face parte dintre acei gânditori despre care Lenin, referindu-se la luminiștii ruși de la mijlocul secolului al XIX-lea, spunea că „ei credeau în mod absolut sincer în fericirea generală și o doreau în mod sincer și într-adevăr nu vedeau (în parte nici nu puteau încă să vadă) contradicțiile orînduirii care lua naștere din orînduirea iobagă“⁶⁹.

⁶⁹ V. I. LENIN, *La ce moștenire renunțăm?*, în *Opere*, 2, București, 1951, p. 500.

Înainte de a încheia ne întrebăm dacă activitatea aceasta a lui Tăutul nu reprezintă cumva numai o apariție cu totuși singulară în Moldova de la începutul secolului al XIX-lea, fără vreo influență asupra spiritului public⁷⁰.

⁷⁰ Este interesant de observat că aceste idei, întemeiate pe constatarea situației de fapt, coroborate cu receptarea ideilor luminismului apusean și ale doctrinei economice a fiziocraților, își găsesc, chiar în același moment, și în Țara Românească un port-drapel hotărît, în SIMION MARCOVICI, fost bursier al statului și profesor de matematici la Sf. Sava. În 1829, acesta publică în „Curierul Românesc“ (nr. 29 din 19/31 iulie, pp. 125—126; nr. 35 din 9 august, pp. 151—154 și nr. 39 din 23 august, pp. 171—174) un articol intitulat: *Idee pe scurt asupra tuturor formelor de oblăduiri*, în care, discutând formele de „oblăduiri“, proslăvește „monarhia mărginită moștenitoare“ (monarhia constituțională ereditară), pe care o consideră drept „părintească“, și „așezată pe folosul de obște“, deoarece monarhul are „îndestulă putere spre a pedepsi pe călcătorii legilor și foarte puțină spre a apăsa neamul întreg“. S. Marcovici vorbește și de „contractul soțial“ care „se fărîmă cu totul“ în tiranie. Vorbește și de tiran, care „oprește sădirea și întinderea învățăturilor, mai virtos filosofia și științele politicești“, deoarece acestea „ne învață drepturii“. Dealtfel, aceiași tirani „urmează dogmele religiei mai presus decît cerea cuviința, fără de a le crede, ca să arate norodului că este ales și prehotărît de Dumnezeu a fi locțiitorul său pe pămînt“.

Cu acest prilej, S. Marcovici publică și un proiect de constituție („așezămînt politicesc), în care, pe articole, sînt cuprinse instituțiile politice și libertățile: monarhia constituțională ereditară, un „senat legiuitor“ și un „senat săvîrșitor“, libertatea tiparului etc. Articolul 12 precizează că „învățătura națională să încredințeze unui ministru învățat și învățat de luminarea neamului“. În sfîrșit, plecînd de la premisa că „bogăția și fericirea supușilor săvîrșesc bogăția și fericirea“ poporului, el consideră că lucrarea pămîntului este „cea mai mare și mai temeinică bogăție a vericărui stat“, inspirîndu-se în aceasta de la fiziocrați. Din GAETANO FILANGIERI, adept al fiziocraților, el traduce mai tîrziu un fragment asupra sociabilității omului și-l publică în *Curs de retorică*, București, 1834, pp. 9, 27—29. În cultura românească din preajma anului 1830 se poate vorbi, oarecum, și de un „moment“ Filangieri, mai ales dacă avem în vedere că ideile acestuia sînt receptate și de Eufrosin Poteca, spirit pătruns de ideile înaintate ale timpului său și care, aflîndu-se la Pesta, traduce *Știința legislației* a lui Filangieri, din italienește în franceză, pentru „învățătura mea,“ spune el, între noiembrie 1828—aprilie 1829 (vezi C. RĂDULESCU-MOTRU, *Din autobiografia lui Eufrosin Poteca*, București, 1943, pp. 25, — 27).

Mai tîrziu, în 1839, tipărind *Datoriile omului creștin...* S. MARCOVICI vorbește de „oblăduirea luminoasă“. O acțiune organizată de „împrăștierea luminilor“ se întîlnește în ianuarie 1830, la București, din partea unei „soțietăți filelence“ („Curierul Românesc“, nr. 87, p. 364, din 26 ianuarie 1830).

Trebuie să adăugăm că GAETANO FILANGIERI, cu a sa *Știința a legislației* (*Scienza della legislazione*), este prezent și mai tîrziu în cultura românească. Astfel la 1839, Ioan Eliad îi include opera în *Colecția de capodopere* ale lite-

În trecut amintim că s-a observat mai de mult faptul că din *Epigonii* lui Eminescu lipsesc numele unor scriitori de o deosebită valoare, ca de pildă Ion Budai-Deleanu și Alecu Russo. Lângă acestea adăugăm nu numai pe al lui Vasile Pogor-Tatăl, autorul — pe atunci neștiut — al poemei *Vedenie*, dar și numele comisului Ionică Tăutul. Ni se pare evident că cel puțin lipsa acestuia din urmă trebuie pusă pe seama faptului că din opera lui literară nu se cunoștea decât poezia *Epitafu*, și aceasta publicată într-o revistă relativ obscură și suprimată de cenzură chiar după numărul în care apăruse *Epitafu. Habent sua fata libelli!*

Dacă ne amintim de activitatea literară a lui Vasile Pogor-Tatăl, activitate de acerbă critică socială desfășurată în același moment istoric, prin mijlocirea satirelor sale în versuri ⁷¹; dacă ne amintim de traducerile făcute de Vasile Vîrnav, între altele, tratatul lui Beccaria: „Pentru greșale și pedepse politicește private“ ⁷², ca și de activitatea literară, de critică politico-socială, a unor înaintași apropiați; dacă ne amintim de ideile republicane profesate de unii boieri moldoveni chiar la începutul aceluiași secol ⁷³, căpătăm certitudinea că ideile apărute cu atîta strălucire și combativitate de către Tăutul au constituit un bun spiritual și al altor reprezentanți ai boierimii mici și mijlocii din generația sa, comilitoni pentru care influența sa ajunsese a fi hotărîtoare, asemenea unui „oracol“ prin care se exprima glasul conștiinței sociale înaintate. Adăugăm la aceasta și faptul că masele populare înseși erau direct interesate în înlăturarea economiei dreptului și statului feudal și înlocuirea lor cu altele noi, care să satisfacă interesele lor legitime.

---

raturii universale ce urmau a fi traduse în limba română (D. POPOVICI, *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, București, 1935, pp. 183—184). Iar N. Filimon vorbește de procedura „sublimă“ față de hoții și vagabonzii Bucureștilor, strînși în beciurile de la Curtea Arsă, care face „nulă pe a lui Filangieri și Beccaria“ (N. FILIMON, *Opere*, II, București, 1957, p. 247).

⁷¹ Pentru Vasile Pogor-Tatăl vezi EMIL VÎRTOSU, *O satiră în versuri din Moldova anulului 1821*, în „Studii și materiale de istorie medie“, II, București, 1957, pp. 465—540.

⁷² Academia Republicii Socialiste România, *mss.* 185, 4191; vezi și D. POPOVICI, *op. cit.*, p. 129.

⁷³ EMIL VÎRTOSU, *Napoleon Bonaparte și proiectul unei „republici aristocraticești“*, în *Moldova, la 1802*, ed. II. București, 1947.

În schimb, aprecierea lucidă a evenimentelor sociale va lipsi marii boierimi moldovene, care, în această primă jumătate a secolului, nu se va preocupa în general decât de păstrarea și chiar mărirea „pronomiilor“ sale, a privilegiilor sale de clasă.

Putem spune că ideile lui Tăutul au, prin ele însele, un caracter în mare parte antifeudal, iar gîndirea sa își trage suncul bogat discursiv și forța luptătoare din receptarea ideilor „secolului luminilor“. Tăutul este și rămîne pînă la urmă un fiu spiritual al acestui secol al XVIII-lea, în care materialismul enciclopediștilor, al luminismului, nu merge pînă la ultimile sale consecințe, ci de multe ori se împletește cu idealismul. Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Condillac și alți gînditori ai „secolului luminilor“ îi sînt îndrumători în considerarea etică, socială și politică a societății omenești, în general. Concomitent, pentru înțelegerea factorilor economici care determină bogăția unui popor, a unei țări, el se conduce după principiile fiziocraților, prin Filangieri, alături de care regăsim principiile „economiei politicești“, puse în circulație generală de tratatul despre „natura și cauzele bogăției națiunilor“ al lui Adam Smith (deși nu-l amintește niciodată), principii care îl conving definitiv că un stat bine organizat poate și, mai ales, trebuie să fie un dispensator de bogăție, de fericire pentru supuși. Aceasta spre deosebire de statul feudal, care, cerînd totul de la supuși, dădea în schimb numai asupra și spoliere.

În felul acesta, Tăutul, teoretician al unor idealuri noi, de dreptate socială, pare crainicul, glas al vremii, la hotarul între două lumi. El poate fi considerat drept cel dintîi scriitor român modern, drept cel dintîi român democrat. Cu activitatea lui scriitoricească se poate pune prezența spiritului critic în cultura românească. Proza lui este retorică, dar nu ca o simplă înfloritură de stil, ci ca o formă literară impusă de nevoia de a convinge, de a scoate în evidență necesitatea de a combate răul și de a pune în valoare binele. Aceeași elevație morală, aceeași grijă pentru dreptate și adevăr, aceeași frumusețe sufletească și convingere patriotică găsim numai în scrisorile lui Bălcescu și în *Cîntarea României* a lui Russo. Din priveliștea lacrimilor vărsate de un întreg popor de

împilați, pe brazde care nu sînt ale lui, din zvonul tainic al mormintelor strămoșești, comisul Ionică Tăutul a înțeles că singură, dragostea de neam este creatoare. Și că această dragoste de neam reclamă forme noi de viață, ca un suflu imperios ce răzbate de dincolo de vremuri și de oameni. Gîndirea și scrierile lui sînt, astfel, și un apel vibrant, pe lîngă o critică acerbă; sînt glasul adîncurilor înălțat tumultuos spre stele, făclii aruncate în beznă, care vor sfîrși totuși prin a înghiți întunericul.

Capitolul I

SCRIERI SOCIALE, POLITICE, SCRISORI

Texte inedite

Strigare norodului Moldavii către boierii pribegiți și către Mitropolitul

Înalt preosfinții sali, al Moldavii arhipăstor și mitropolit, chirio chir Veniamin, și către dumnealor boieri ce alcătuiesc statul oblăduirii acestui pămînt al Moldavii.

Au fost vremi să lăsați, pentru un minut, tot felul de interes particularnic și să vă țintiți gîndire și îngrijire la interesul obștesc!

Să lăsați prigonirile și dihonie ce aveți între dumnevoastră și, cu unire, să lucrați celi de folosul patriei!

Să lăsați ura ce purtați către toți cielanți mai mici, (pe cari îi socotiți și credeți că sînt înadiniși născuți, ca pe spatile lor grămădind măgle¹ de lemni, să le aprindeți și, arzând cu foc, ei să le rabde fără a vă bănuși) și să sădiți, în locul pro-tivniciei urmări din parte dumnevoastră, dulcili santiment al patriotizmului!

Dar pentru că nici asămite datorii a dumnevoastră n-ați urmat, fac pe obști ca să-și rădice glasul său, acel amorțit de atîte vecuri și, strigînd către dumnevoastră, să-l facă a răsuna până la înaltii tronuri!

Silnicili nevoi de pre dinlăuntru, cari de multe vremi ticăloșesc pre norodul Moldavii, au fost totdeauna pentru dănsul dreptăți legiuite ca să-și ceară driturile ce i s-ar cuvini, spre a să bucura și el de o pacinică fericiri, sânguratec punct înpregiurul căruie trebuie să să învărtească toati îngrijările unii obștimi alcătuiți de ensăcturi a omenirii.

Acest pămînt, odinioară ocărmuit de endipendantții săi vovevozi, au avut hotarăle sale în întindiri, așăzămănturile

¹ Grămezi, mormane.

sale în datorii, preveleghiurile sale în urmare, și praviliile sale în datoriile unui ensăct cătră altul. Toati aceste era în lucrari supt privire și priimire națiilor învecinati.

În urmă, vreme au prelungit o epohă în cari îndesătii năvăliri a neastâmpăraților tătari, ce fără cuviință și dreptati tulbura tihnita odihnă a acestui norod, au fost pricină cari au cerut neapărat aflari de adăpost supt vreo puteri megieșită. Aceasta s-au făcut de cătră voevodul Bogdan, cari au întemeet aşazământuri cu pre puternica Poartă Othomanească și prin aceia de iznoavă au încredințat buna odihnă și statornicie lăcuitarilor aceștii țari. Preveleghiile aşzati atunci, pre cari obștie Moldavii nu contenești de a le sfinți, au avut câteva vremi de urmări. Dar răul catahrosis, cari când ești neînfrănat faci ca binile cel mai desăvârșit să să facă isvor răutății, începând îndată a stăpîni acest loc, s-au văzut boerii (a cărori scaoni dumnevoastră țaneți astăzi!) răvnind domneștii cununi și, neînvoindu-să întri dănșii, întrecându-să unul cu altul, să îndesa să o răpiască. Dintr-aceasta au născut puternica pricină de intrigă între dănșii, legiuita pricină a apărării domnilor și sfânta datorii a pre puternicii Porții ca să pui în lucrări liniștire. Toati au venit la un punct și neînvoiala între boieri nu s-a putut ostoii decât numai cu punire pre scaun a nații grecești.

Vreme, care ține în sâmul său prilejuri de tot felii de urmări, aducând de la Vosfor, unul după altul, felii de domni, cătră aceia felii de vânzări, pricinuite de acie cari n-au sămțit în inima lor dulcile santiment al patriotizmului și felii de tulburări în vremi, atâta au schimbat aşzatele privileghii, încât statul Moldavii acum nu esti decât un scheletu a grozăviei, pre cari dacă ar fi puțință a-l vide acel vechiu irou al acestui pământ, voevodul Ștefan cel Mari, ar veni în cel de pre urma năcaz și deznădăjduire . . . , căci . . .

În privileghetili daturi

Vechile preveleghii, însămnând toati datoriile noastre și toati driturile, arată tot ceia ce eram datori să dăm; și Moldavie, în vremili trecute mai puțin norodita, mai puțin deprinsă în comerțu-i și mai puțin avută, îpline pre toati acele fără să sămță. Apoi, cât poate fi de mare mierare acestui

norod, când, acum, mai mult la număr și supt îndemănaticii prilejuri a neguțătorii, să vedi în neputință a împlini dările aceloraș aşzământuri!

Norodul, nevoit a lua aminte, n-au trecut încă în uitare că în vreme războiului trecut, de la 806 și până la 1812, mărire sa, monarhul Rosăei, cu mâini darnici au slobozit haznelile sali supt înaltă poruncă, ca să plătească, în bani, tot ceia ci să va lua din pământul acesta, în trebuință armiei împărăteștii sali măriri. Apoi norodul, dând tot ceia ci i s-au cerut, poati arăta un număr mari de dări pentru cari n-au luat nici ce mai mică plată. Și, în vremi ce știe că împărăteasca hazne au plătit pentru toati acele, fără cruțare, rămâne în folosul său, fără eșiri, că plățile aceli, orânduite pentru folosul obștiei, au alcătuit în pământul acesta numai câteva folosuri înalti. Și norodul s-au bucurat deagiuns când, din porunca împărăteștii sali măriri, i s-au dăruit stanțiile de fân, rămasă în urma armiei.

Apoi, cu păreri de rău au privit că vânzare lor au alcătuit folosuri streini obștiei. Nici esti cu ochi adormiți, ca să nu vază poruncile ce pre puternica Poartă dă, de a să plăti cu bună tocmală aceli ce în trebuință să vor lua de aice. De unde, dar, curgi oprire vânzări cei de bunăvoi și, în locul ei, prețurile hotărâti și păgubitoare? Să lasă a zăci câte altile, pe cari obștie din sudorile ei plătești, unile fără a ști de să dau unde sănt rânduite precum banii cutiei mililor, rășurile² și celelalti; și altile, fără a ști supt cari drept și aşzământ le plătești, precum banii căldărilor, cvitul și trecire pîinii peste hotar, plata pentru viti, vama pe lucruri ce nu trec piste graniță și altile.

În rândueli

Iubire de argint, această maică de răutăți, neadormită în șpiculații, zărind prilej de a căștiga supt stima vechilor voevozi, din vremi în vremi, din mult în mai mult, au pri-făcut ocărnuire în orândă³, slujbile patriei în neguțătorii, cinurile⁴ în venit și toati în jac; căci, de cățiva ani, cari logofăt mari, vornic, vistiernic, ispravnic, samiș, ocolaș, vor-

² O dare specială din care, de obicei, se plăteau lefurile.

³ Arendă.

⁴ Ranguri.

nicel și vătămă, s-au rănduit fără să nu-ș cumperi el slujba? Și cari dintru aceștie au împlinit datoriile slujbii sale fără să nu jăcuiescă, ca să pui la loc banii ce au dat? Și cini s-au cinstit cu vreun cin fără dari di bani sau fără a sluji ani întregi în beciurile și în cozile butcelor dumnevoastră, sau fără a să cununa cu vreo slujnică din curte?

Răspundeți, boieri, și, di este vreunul, arătați-l, căci obștie nici pre unul nu cunoaști!

În obiceiurile țării

Din învechimi, slujbile patriei era dati asupra persoanelor rănduite pentru toată vreme domniei voevodului ce orânduie aceli slujbe, și nimini nu pute faci prifaciri decât numai ori însuși schimbare domniei, sau vreo vinovății. Vreme, însă, au schimbat, ca acum slujbile ca să prifacă în tot anul și multi încă, fără pricină, de multe ori pe an; și aceasta este de când slujbile patriei au început a să numi schivirnisăli.

În vreme vechi, adunare obștească era alcătuită de toati stările. Nu demult, însă, s-au văzut, din obștești adunări făcute în Eși, scoasă afară, nu numai în întregimi, stările al 3 și al 2, dar și purtători de barbi, spatar, până și vornici.

Mai înainte de pomenire ce mai cu temei a noroadilor în pământul acesta, era niște robi supt numi de vecini⁵. În urmă, aceștie s-au prifăcut în scutelnici, oameni slujitori de bunăvoi, pentru apărare de slujbile stăpânirii, și dați cu măsură la toți cei cinstiți cu cinuri. Aceasta au fost și se numește și acum a fi de obști. Dar să văd mulți cu cinuri, lipsiți de scutelnici, și mulți fără cinuri scutesc sate întregi. Scutelnicii fiișticăruie cin au numărul lor. Obștie, însă, va pute găsi sate întregi, supt număr de 40, 60 și 80. Rânduiele pentru lăcuitorii satilor în vreme vechi mergea potrivit pe stari și numărul lor. Iar acum, satele celor de stare a doa și a tria și satele răzășăști mici, sărace și înpilati supt greutatea birului și a slujbilor stăpânirii, privesc pe satele cele mari de stare întâi, boierești, ocrotite de celi mai multe din slujbe și ușurați din slujbile celi neapărați și din bir. Obștie va pute arăta sate de 30 și 40 lăcuitori, rănduite deopotrivă în slujbe,

⁵ Ciudată și naivă, această teorie asupra apariției și evoluției rumâniei.

cu celi de 250 și 300. Aceasta faci pe boieri Moldavii ca pe scutelnicii lor să-i ia în sate streine, căci pe satele lor le scutesc deagiuens numai în dritul puterii.

Iată una din pricinile cele mari a înpilării lăcuitorilor acestui pământ, căci dacă ar stăpâni buna orânduială și dreapta cumpăniri pentru toati satele de obști, lăcuitorii ar da bir și ar sluji stăpânirii îndoit decât acum, fără să săntă.

În paza nației

Din vreme ce pământul acesta au pus armile gios, au supus încredințare odihnii sale la pre puternica stăpâniri a Porții, au rămas pentru pază un mic număr de oameni, precum aprozii, dărăbanii, seimenii, copii din casă și altile. Aceștie, fiind adevărați fii ai patriei, nu avea alt santiment strein în inima lor, decât a sluji cu dreptati, a împlini celi porunciti lor di către stăpâniri, a urma datoriilor lor și a fi totdeauna dipărtați de plecare ce spre vânzare. Răsfățul, venit în urmă, au privit cu dizgust portul acestui pământ și au ales pre acela a fugiților din Albanie; aceștie, pe cari faptele i-au izgonit din patrie lor, au fost în pământul nostru nu numai priimiți dar încă și aleși de a li să încredința paza patriei, și vechii slujbași ai Moldavii au fost dați în mâinile lor, de slugi și randași. Cari dar au fost încredințare odihnii patriei noastre, când păzitorii ei streini, fără dureri pentru dânsa, au avut totdeauna plecare a-și vinde sângili la tot cela ce va vre să-l plătească?

În pravili

Să lasă a zici de pravilile ce era în lucrare în vreme voevozilor endipendânți, dar vechiul Vasălii Voievod au așăzat pravilile sali potrivit pe adevăratile vechiuri obiceiuri a acestui pământ. Vreme le-au scos și pe acele din divanuri și au așăzat în locul lor pravilile nației grecești. Aceste fiind pentru alti climi, pentru alt norod și pentru alti vremi, au lăsat aice, pentru nepotriviri și lipsuri, slobodă zburare la alegire obiceiurilor vechi, cari au rămas fără condică și fără număr.

Apoi în anii trecuți, s-au așăzat condicul domnului Calimah, bun, drept, cuprinzător, dar înzăstrat cu două greșăli. Ce dintăi,

neînsemnare obiceiurilor vechi, nici în ființă nici în număr, din cari rămâni slobozănie giudecătorilor a li alege după voința lor; și al doile, pentru că esti într-o limbă necunoscută de ce mai mari parti a norodului ⁶. În sfârșit, Moldavie ari toati pravilile lumii afără de a ei, ori, spre a zăci mai bini, nu are nici una.

Acesti în obiceiurile complementări a pravililor, fără să fii însemnate înnadins și fără să aibă numărul lor, au drept temeiu giudecățile în parti urmati după vremi, fii drepti, fii greșite, fii mitarnice, din cari multe fiind unile înpotriva altora, nu slujăsc decât ca să de o slobodă curgerii voinții giudecătorilor, spre a alege pe acele cari, după vremi și împregiurări, privesc mai mult folosului lor.

În giudecătorii

Să poati zici că cărțile de giudecăți a șoltuzilor cu părgarii lor, ce din învechimi să da pre la ținuturi în 10 sau 15 rînduri, lămure și adevărul pricinilor și dreptate hotărării, mai mult decât cărțile de giudecată și anaforalile celi din divanul de acum, înlungite din 3,4 și pînă la cinci coți.

În divanul de acum, adunat fără hotărare sau la Curte țării sau la Mitropolii, sau în particularnica casa logofeții mari, lipsiti pravilile di pe masă, nu să audi decât un glas amestecat a părților ci să giudecă, a giudecătorilor, a privitorilor și a celor ce scriu. Adăsăori, de la jărtvernica giudecății (unde Themis altădată, cumpănind faptele, protecsuie cu arme în mâini, dreptate, ipolipsis ⁷ și cinste) să vedi pornită mânia cari tragi în urma ei ocară, sudalmi și răpiri de cinste din gurile giudecătorilor. Pricinile să caută numai prin glas, fără deli ⁸ și fără alăturari de ceriri și răspunsuri și cînd zăcere și dezzăcere are slobodă curgerii, esti că nicăiure mai bine decât în Moldavie un viclean șiret nu află mai multă îndămănare la giudecată. El ușor poate schimba într-o minuntă aceia ce au zis într-altul. Și dinpotrivă, un curat la inimă nicăiure nu poati afla mai multă greutate. Nicăiure aiure decât în cremenalul de acum a Moldavii n-au stăpănit mai mult ace

⁶ Condica lui Calimah Vv. apare la 1817, în limba greacă.

⁷ Considerație, vază.

⁸ Dosare.

asămănare ce Solon, odinioară, au făcut pravililor cu treaba⁹ painjănului, prin care muștile celi mari mergând, o rump și trec, iar celi mici să înpleticesc și mor. Într-un cuvânt, pravilile sânt în theorii, iar în lucrare interesul și mita și părtinire, de un chip cât vai de acel ce să giudecă și nu știi dizlega sofizmile ce i să dau prin hotărări sau mai bini a zăci, vai de acel ce să giudecă și nu ari bani să-și cumperi dreptul său! Delile lipsăsc și niște condici cu puținî hîrtii ce rămân în canțilerii, sânt atât de rău păzite încât, vrând cineva a căuta vreo pricină urmată cu zăci ani mai înaintea, n-ai cum afla, și nici cini au fost scriitor pe vreme aceia întru ace cîntilerii, n-ai cum îl găsi. Nu sânt mai mult decât 4 ani de când pe la toate dregătoriile s-au dat câte un condic de a domnului Calimah, și obșteie ari bună știință că acum lipsăsc mai de la toati locurile.

În școli

Cu toati că plata pentru cheltuielile școailor mergi fără cruțare, dar rodul esti atât de smintit, încât numărul bunilor ucenici esti ca a Finixului ¹⁰. Pricina esti privighere ace re și cu oichii adormiți, ori, spre a zăci mai bini, un moldovan a învăța și a răzbati științele esti a trage asupra lui ura și prigonire meghistanilor săi ¹¹, cari, mărăginiți în învățatura numai de a pute de-abiia iscăli, să tem de vrednicie ce poati arăta un mai învățat decât dănșii. Ispita poati vâdi adevărul acesta și, piste toati aceste, apoi un întrebătoriu de aceste în pământul nostru s-ar osândi în cremenal, ca un apostat.

Iată stat dezbrăcat de toată buna rânduială, supt cari norodul Moldavii de atăta vremi au stătut nădușit di cătră boierii săi, ca să nu poată faci arătare pre puternicii Porți marturii cei duși la Constandinopol și prin manejurile Moldaviei surguniți de acolo.

Națiilor, cari pe globul acesta va sfădiți cu armile în mâini, pentru pricini puțin atingătoare de adevăratul folos, și cu nebăgare în samă vă vărăși săngili pentru interesuri părute, pricinuind adevărată ticăloșii la celi mai multe din ensăcturi, luați pildă de răbdări de la norodul Moldavii!

⁹ Într-altă copie: mreaja.

¹⁰ Pasărea Phoenix.

¹¹ Mai marii, superiorii săi.

Negreșit, în staturile voastre nu s-au văzut nicăiere atâte dări fără pricină, atâte răli întrebunțări în ivală, cumpărări de slujbile patriei, vânzări de cinuri, răli potriviri în rândueli, prunci — giudecători celor bătrâni, prădăciuni de cătră însuși păzitorii nației, lipsa de istov a pravililor, giudecăți strâmbi, hatâr, părtiniri și mită, piedici a științi și a învățaturii și câte altele! Vedeți pre toati aceste în pământul Moldavii, aduse numai de boierii săi, și priviți pe lăcuitori, puindu-și vârtute ce mai di pre urmă întru a le suferi, numai pentru ca să nu-și închidă glasul dreptății lor, nădăjduind cu încredințare că negreșit, când ceriul va agiuta ca acest glas duios să poată răzbați până la înaltul tron din Constantinopol, atunce îndată va veni de acolo îndreptare lucrurilor și răsplătire lucrătorilor de atâte răutăți!

Aceste sânt, boierilor, rările cu cari de mulți ani ați ticăloșit norodul Moldavii! Aceste v-au făcut pe dumnevoastră de răs în ochii neamurilor învecinate! Aceste au fost piedica învățaturii acestui norod și stavila fericirii sali! Și aceste fac pe niamurile Evropii a ne număra între noroadile celi varvare!

Veți pute dumnevoastră răspunde că pământul acesta ari rânduiții săi domni, cu puteri, și că aceste ar fi ispravă a lucrărilor lor!

Obștie nu tăgăduiești putere domniei, dar i să pari că esti mărginită în așazatile preveleghii și este de obștii știut că pre puternica Poartă niciodată n-au voit a ave în pământul acesta un norod jăcuit peste preveleghii, rău întrebunțat în pravili, înstrămbătațit în giudecăți, fără regulă în canțilerii, de batgiocură în rândueli și mansupuri¹² și prost în științi; ce, fără îndoială, înalta sa voință au fost, este și va fi ca în oblastul acesta să stăpânească pravila și bunile rândueli, și să înflorească științele și meșteșugurile!

Nu, boierilor, nu! Domnii au știut a-și păzi drumul lor și tot ce au făcut cu pășiri piste vechile așazământuri, au fost cu unire și supt iscăliturile dumnevoastră, carii, măguliți de ace dișartă slavă a vă vide logofeți mari, vornici, vistiernici și altele, ați dat, fără mustrare cugetului, tot jugul patriei dumnevoastră! Căci, pentru a dovedi cum că acesti reli întrebunțări urmează de mulți ani în pământul acesta, obștie

¹² Slujbe.

lasă că dumnevoastră nu puteți tăgădui, lasă că sânt cunoscuti de toati niamurile învecinate, dar aduci pre însuși lucru în mărturii. Apoi, dacă vreodată ați purtat în inimă dulcile santiment a patriotizmului, arătați când ați făcut pre puternicii Porți cunoscuți aceste și nu s-au îndreptat! Și di vremi ce pre puternica imperie a Rosăei au primit în bunăvoință a lua asupra sa protecsăe aceștii țări, arătați cari lucru cu rânduială ați cerut și ia n-au fost mijlocitoare a să împlini?

Obștie nu tăgăduiești, mai ales să cunoști pre mult datoare la cățiva din dumnevoastră, cari ați priimit a arăta iubire patriei în oprire banilor ce cerea domnul Calimah cu anafora legiuită și cu iscăliturile a altora cățiva iarăși din dumnevoastră. Însă arătați căror ari dreptati a bănui pentru banii ce aceluiaș voevod s-au dat la anii cei pre urmă a domniei sali!

Dacă n-ați știut prin cari chip să aduceți în pământul acesta bunile rândueli, era destul să priviți în chesaro-crăiasca Bucovina așazământurile făcute, după cari norodul de acolo să bucură de o pășiri înainte în fericire sa. Era destul să priviți acum mai în urmă cum în Basarabie, din pravilile și obiceiurile acestui pământ, a căror urmări acolo s-au întărit, s-au alcătuit obrezovanie statului, după cari norodul mulțamit mergi înainte cu învioșari. Și să fi făcut cunoscute pre puternicii Porții, pe de o parti, nerânduelile ce stăpănesc în pământul acesta și, pe de altă parti, aceli așazământuri, și negreșit cătră acele adăogând și înalta sa socotință și chibzuirii, ar fi poroncit punere în lucrare. Dar să zicem! Aceasta ar fi fost înpotriva dumnevoastră, căci v-ați fi înpuținat veniturile să slujiți patriei, iar nu să chivernisiți; în sfârșit, ar fi fost lucru peste putință ca să-l fi cerut!

Lăcuitorii Bucovinii și a Basarabiei au fost fericiti de n-au avut între dâșșii amestecați boieri mari, căci ei singuri și cu cei mai de stare al doile țintindu-și îngrijire la enteresul obștesc, au procitit socotințele celi spre acel folos, cătră care adăogându-să chibzuirile înaltelor stăpâniri, au alcătuit închipuirile de niște staturi regulate; din înpotrivă, trei sau patru boieri din boierii dumnevoastră ar fi fost deagiuns să împiedici aceli socotinți, di să nimere nenorocire și între ei să alcătuiască înperecheri, să presoare tulburări și intrigi în loc de chibzuire și pentru folosul obștesc să stărneasă felonichii

de proedrii (șideri mai întâi) și evghenii; în loc de a să îngrijii pentru statul întreg, să să îndeletnicească cu hronologhiile, ca să-și afle ghenealoghie (adică turpina nașterii); în sfârșăt, în loc de a isprăvi aceia ce esti acum făcută acolo, să tragă asupra lor ura înaltelor tronuri (scaune)!

Pre puternica Poartă totdeauna au știut că în pământul acesta sânt la lucrare preveleghiile așăzati, pravilile lui și bunili rândueli. Totdeauna, prin înaltele ei fermanuri, au poruncit domnilor stăpânitori și dumnevoastră, dreptile cum-pâniri, bunili rândueli, neasupriri și îngrijăre pentru neîn-pilare lăcuiitorilor. Iar pentru a cunoaște relile întrebuițări ce urmează, au trebuit a i se face știute. Însă dumnevoastră, negreșit, n-ați putut face aceasta, căci v-ați fi stricat neguțitorie, și norodul, gemând sub giugul dumnevoastră, au avut totdeauna glasul nădușit.

Lăcuiitorii aceștii țări, având pe dumnevoastră drept cei întâi statători ai patriei, au așteptat, din vremi în vremi, să puneți în lucrare îndreptare lucrurilor și, în locul ticăloșiei, să vă siliți a sădi fericire. Și tocmai ca să nu de vreo sminteală dreptății ce are, ci mai vărtos să-i lasă a ave un glas deșchis, s-au silit a da în toati vremile tot ceia ce i s-au cerut, până și piste puțința sa, și fără să cercetezi!

Apoi, în loc de îndreptare, cu păreri de rău au privit din vremi în vremi adăogire răului, și cu păreri de rău au privit mai înainte, că răbdare lor nu după mult va veni în cel de pe urmă hotar, și vor fi siliți a răportui că au sfârșăt tot și că di la cel ce n-ari nu să poati lua!

Fiindcă Moldavie în sântul său nu are izvor dă monedă, ci spre întâmpinare trebuințelor sale aduce de piste hotar, în schimb <pe> producturile și vitele ce ari, cari și trecere acestor producturi <și vite> este oprită fără gre plată.

Când obștie au văzut că dumnevoastră priviți cu ochi nebăgători în samă la ticăloșiile și nevoile ei, și i s-au curmat nedejdile ei de a mai aștepta îndreptare de la dumnevoastră, au rămas a gândi și, spre a afla cale fericirii sale, au fost strimtorită a merge cu cugetare înapoi pre cale aceia prin cari i-au venit ticăloșiile, și a răzbatii până la adevăratul lor izvor. În cercetare sa, ia au sămțit că dacă domnii Moldavii ar fi fost în diiadhii ¹³, dacă ar fi fost cumva legiuită urmare,

¹³ Succesiune.

ce trebuie a păzi niamurile acelor domni, pentru ca nu, după vremi, să să facă niște noi tirani, și dacă pentru domni însuși ar fi fost cumva pusă stavilă a nu păși piste privileghii și pravili, atunce Moldavie supt un voevod patriot, cu dureri pentru statul său, pe care știie că are a-l lăsa la fireștii săi următori, mergând pe un drum încredințat și ușor, împlinind toati datoriile sali cătră pre puternica Poartă, fără sminteală, ar fi fost unul din pământurile cele fericiti, în cari, precum în altile, ar fi acum înflorite științele și meșteșugurile.

Dar vai de acest norod! Vecuri întregi au trecut întru întuneric! și se află cu mii de pași înapoia națiilor dinpregiurul său, a cărora pământuri sânt sămănate de trofiile și iroiceștile vitejii ce au eșit, strălucind, din mâinile sale pe la al 15 vec.

Într-acest chip aflându-să lucrurile aproape de hotarale celi di pre urmă, în cari nevoiia trebuie să aducă toati puțințele unii diznădăjduiri și să facă pre obștie a eși înainte scaunilor pre care șădeți, unde scoțându-să în ivală nevrednicie de a sta pe dănsale să se adresarisască de-dreptul, fără mijlociri, cătră pre puternica Poartă, să-și plângă acolo nerânduelile, jacurile, asupririle și înpilare, isprăvi a vinovatelor facti a domnevoastră, pe cari totdeauna le-ați ascuns de înalta ei știință, și să ceară de la ei stăpăniască milostivire, puneri la cali de celi spre folosul țării.

Într-acest chip aflându-să lucrurile, deodată obștie s-au văzut adusă, prin niște de iznoavă facti a dumnevoastră, iarăși pre stânca primejdiei ei.

Venire ce fără de veste a prințipului Ipsilant, unire înprenă a tuturor grecilor presărați printre noi, ace porniri ce au arătat publicarisită a fi spre izbândire credinții și slobozănie patriei lor, acest pas îndrăsneț ¹⁴ care și în pământul nostru au lăsat urmi sāngerati, au fost pentru noi o nouă priveliști. Și obștie Moldavii, pre cari dumnevoastră totdiauna ați ținut-o în neștiință adevărului pricinilor, au avut ochii țințiți asupra mișcărilor dumnevoastră, pentru ca din acele să-și poată chibzui urmării ei.

Au văzut pre domnul stăpânitor făcând vizită acestui prințip, noapte, într-aceiaș cias în cari au sosit.

¹⁴ „Αὐτό τό πολυμρον βίμα” (dedesubt, această traducere greacă, numai în ms. 4139, Acad. Republicii Socialiste România).

Au văzut pre oamenii acestui prințip adunați cu multe zile mai înainte în orașul Eșii, supt priveghere domnului stăpănitor și a dumnevoastră și alcătuiți din arnăuții ce era în slujba Curtii și a țării și din arnăuții ce sluja la dumnevoastră, precum și de greci, și prinzând pe turcii ce să află veniți cu neguțitorii și în alte trebuințe, fără milostiviri, prin feluri de morți ce poate scorni herul și pravul de pușcă, au udat pământul nostru cu sângili lor. N-au rămas îndoială că fapta aceasta era înpotriva pre puternicii Porți. Și obștie aștepta de la dumnevoastră — carii totdeauna v-ați numit credincioși slujitori aceștii nalte stăpâniri — să opriti acest lucru din pământul dumnevoastră. Dar, în loc di a vide din parte dumnevoastră vreo sălință spre opriri, în loc să faceți cunoscut prințipului Ipsilant că pământul acesta nu cunoaște pentru sini nici un fel de dreptăți a intra întru așa porniri și (când din partea luminății sale ați fi văzut sălnicii) să fi făcut cunoscute obștiei pricinile și atunce cu putere norodului (cari era gata) să fi gonit vinovăție din patrie dumnevoastră! [...]

Au văzut poroncile dati din Visterii cătră toate dregătoriile țării, ca rânduiții prințipului Ipsilant cu toată îndemănare să fii înlesniți a strângi pre la târguri oameni de oaste!

Au văzut pe pre osființie voastră, părinți mitropoliti, ca pre un alt sfântul Vasălii, alcătuiind ictenii noi și, ca pre unul din proorocii Samariei, blagoslovind armile spre a să vârsa sângili othomanilor!

Au văzut luati doi tunuri ce avem spre sămn a putinții aceștii țări, emblimă a trecutei ei slavă, dovada podoabei pecetii sale, organ de țirimonii, cu toate că nevinovati, nevârsătoare de sânge și netrebnici în rozboai! Obștie s-au văzut pre sini jăcuită de cai, prădată în averile a cățiva, răpită de cinsti și însălnicită, ca și a lor soții! [...]

V-au văzut, puținii la număr, sfātuind în taină o oarbă trimetiri de dipotați și alegiri de evghenii și niamuri!

Boierilor ai Moldavii, cari nu căutați decât evghenie! De ați pierdut-o, iată-o! Dați-vă averili în laturi, pentru ca scriitorii și acii ce vă sprijănesc minte, povătuindu-vă ca de mână, să nu aibă trebuință a vi să curteni! Și rămășța va fi aceia ce căutați! Iată-vă putința! Intrați în slujbe regulati și vedeți căți din banii lefilor vă vor rămâne neîntrați în ștrafuri și căți încă veți rămâne în puțni vremi nepublicarisiti că v-au scos din slujbă pentru toată viața!

Dumneta, boeriule vistier Iordachi Roset, pe cari obștie au aflat că erai gata a da sute de mii de galbini pentru a cumpăra domnie aceștii țări, drum ai avut fără dare de bani; dar ai mers îndărăpt! Iată prilejul ce ți s-au fost deșchis și l-ai pierdut! Îndată ce pasul grecilor au vâpsăt pământul nostru cu othomanicescul sânge, să fi arătat norodului ade-vărul! Prin putere lui (cari era gata), să fi izgonit din pământul nostru tulburările streinilor și, pre lângă aceia că obștie ț-ar fi fost datoare de facire acestui bini, prin cari ar fi fost scăpată și ia de toate primejdiile vieții și a stării ei, dar însuși pre puternica Poartă, milostivă spre cunoștința slujbei cei cu credință, ț-ar fi dăruit aceasta! Cel mai evghenist în toati staturile esti acel ce slujăști împăratului său mai cu credință! Un comandir vrednic în vreme războiului, un ministru patriot, credincioși împăratului lor, nedărmați de zădarnica iubire de slavă, nestricăți de iubire de argint, sănt totdeauna cinstiți, lăudați și slăviți de însuși protivnicii lor! Dinpotrivă, ce mai mari ispravă a unui viclean vânzător, măgulit de nădejdi păruti, esti numai a-și vinde haractirul său și a pierdi aceia de care se bucură în ființă! [...]

Au nu, când în vreme vechi s-au văzut strămtorit a căuta ocrotiri și adăpostul său, au găsit pe acest niam <al otomanilor> cu brațul deșchis și gata a i-l da? Au nu, supt umbra lui, am sprijinit, de atunce și până acum, bisărica, legea, obiceiurile și ce tot avem? Și dacă în privileghii, pravili, obiceiuri și altile sănt în pământul nostru acum rali întrebuintări, au nu aceste sănt ispravă a înbunării și lingoșirii ce dumnevoastră totdeauna ați purtat cătră greci?

Răspundeți!

În sfârșit, acum, obștie v-au văzut lăsând scaunile pe care ați șazut, fugind, și cu fuga aceasta presărând în inimile lăcuiitorilor prepusurile îndoieli și primejdie vieții și stării lor, cu spaimă și cu grozăvii!

Fugiți, nevrednicilor, fugiți! Ascunde-vă-ți în întuneric și, acolo, puneți în aceiaș cumpănă evghenie, sănguratica voastră îndeletniciri, păcatul și rușine, sănguraticul vostru rod a vinovatelor fapte! Fugiți! Dar osănda vă gonești! Căci dreapta giudecată, pentru necredință ce ați arătat împăratului căruie ați slujit, și lacrimile celor înstrămbătățiți, a celor jăcuiți, a văduvii, pe care n-ați căutat, a săracului,

pe care ați asuprit, a tot norodul Moldavii, pre cari acum, în sfârșit, l-ați adus în uimiri și primejdie, vor striga răsplătiri, până la celi mai dipărtati vecuri a vremii viitoare!

Fugiți! Rușinați-vă de voi însuși! Ținguiți-vă, căci v-ați vândut haractirul! Înstreinați-vă, căci patrie, maica voastră, într-a cărie sân ați șazut ca puii năpărcii, mai mult nu vă cunoaști!

Deznădăjduiți-vă! Căci cei streini vă vor zice: „Dacă stăpânului, a căruie pâine ați mâncat, v-ați arătat necredincioși, cu cât mai vărtos acolo unde nu santeți datori!“

Aceste sânt, boierilor, pasuri cu cari prin răutăți ați răsplătit acestui pământ, pentru că v-au născut, v-au crescut în sânul său, v-au hrănit din sudorile lui, și din ticăloșiile lui v-au alcătuit stare și răsfațul!

Iată epohi în cari, în loc de laudă și nemuriri niamului, v-ați tras asupra-vă ocară, hula și difăimare, care va mergi din gură în gură la viețile viitoare! Iată epohi în cari turma acestui pământ au agiuns să-și povățuiască pre păstorii săi!

Patrii! Patrii! Iată vrăjmașii ce i-ai hrănit în sânul tău, cu laptele nevinovății tali!

Priviți pre cei întâi stătători a națiilor dinpregiurul vostru, și vedeți cum, în tulburările celi mari a vremii trecute, au stătut stâlpi a patriei lor, nedărmați și, difăimând vânturile grozăviei, au ținut cîrma cu statornicii și fiișcari au povățuit pre noroadile lor la limanul liniștirii! Priviți-i! Alăturați vremile, întâmplările, pricinile! Potrivitiți faptele și isprăvile și faceți analoghii, ca să aflați de care triaptă santeți!

Acie sânt bărbați iroi a acestui vec! Credincioși slujitori fiișcare împăratului său, durenici pentru patrie lor, iubitori de folosul obștiei și cari di pe acum aud răsunând în vecurile viitoare trînbița laudei lor!

Domnul stăpănitoe se vedi astăzi șazând pre scaunile țării, cerând necontentit dările din parte pământului, fără putere cu cari au avut și fără boierii acestui oblast; dacă nădejde înălțimii sale esti a ocroti pe boieri supt aripile celi zogrăvite arzând a finixului¹⁵, apoi obștie discoperi că pe finix nu cunoaști și că, cercând litopisățile ei, vedi că Da-

¹⁵ Pasărea Phoenix era zogrăvită pe stindardul din 1821 al Eteriei ca simbol al vechii Elade, ce urma să reinvie din propria-i cenușă,

chiia au fost un pământ numărat de Athineni între celi varvare (afară de hotarale Eladi i), că călăreții lui Decheval niciodată n-au fost elini și că de la voevodul Dragoș încoace, de când acest loc poartă numi de Moldavie, scaunului grecesc niciodată n-au fost supusă! Dinpotrivă, țara aceasta ari împăratul său, pre mărire sa marile Sultan Mahmut al 2 și la al mării sale scaon din vechimi esti supusă!

Iar dacă nădăjduiești că să vă dizvinovați înnaite pre puternicii Porți și dacă spre agiutoriul dezvinovățirii va aduce mărturi de ali acestui pământ, obștie discoperi că martorii aciaa, însuși fiind vinovați, au fugit!¹⁶

< 1822, iunie >

Imn de bucurie cu prilejul suirii pe tronul Moldovei a lui Ioan Sandul Sturza Voievod

Pre cît anul 1821 va pricinui întristare și uimire vecurilor viitoare, înmiit mai multă mulțămire va aduce în sufletile urmașilor anul acesta 1822, însămnat cu înviere drepturilor noastre acelor omorite din învechime și încununat cu zioa această mare, în care, precum odinioară strămoșii noștri, asămine și noi gustăm fericire ace dulce de a vide pre scaunul țării noastre șazînd un fiu al patriei.

¹⁶ *Strigarea norodului Moldavii* ... este reprodusă aici, după copia cea mai completă din ms. 110, f. 64–70, de la Academia Republicii Socialiste România, într-o transcriere din 1838, făcută la Bacău, de paharnicul Costache Nastacu, după o altă copie aparținînd serdarului Iordachi Lascăr; alte copii: ibidem, ms. 203, f. 17–32, defectuoasă, prescrisă de Andrei Lipan, la Brașov, în iulie 1822; ms. 95, f. 210 (fragment); ms. 4139, f. 27–35, copie prescrisă de Ion Orbescu, tot la Brașov, în martie 1822; ms. 2835, f. 186–191, defectuoasă. La Biblioteca Universității din Cluj, sala Sion, ms. 56, f. 167–173, copie făcută, probabil, înainte de 1847, de Costache Sion (v. GH. UNGUREANU, *Familia Sion. Studiu și documente*, Iași, 1936, pp. 89–90). La acestea se adaugă patru copii, neșeminate și nedatate, la Arhivele Statului Iași; o copie fostă la V. Panopol, precum și traducerea fragmentară în limba greacă, neșemnată, nedată (Academia Republicii Socialiste România, ms. grec 885; menționată sumar în „Cresterea colecțiilor Academiei Române“, București, 1908, p. 266; v. și C. LITZICA, *Studii și schițe greco-romane*, București, 1912, p. 92, unde titlul grecesc este tradus în limba română astfel: Strigarea sau plîngerea Moldovei către boierii mari și arhiepiscopul și mitropolitul d.d. Veniamin, alcătuită la Suceava de către clasa a doua și a treia, în anul 1821).

Aceasta este zioa care pune hotar plîngerii vremii trecute, și făcînd a să mai naște nedejde ce mîngîitoare în inima fiștecăruia patriot, să face început unii fericiri dorite cu atîta însătare și de atîta vremi necunoscute în pămîntul nostru.

Astăzi se usucă izvorul lacrărilor pre care cu puhoi Moldovva întreagă au vărsat în curgire de atîta ani pre mormîntul drepturilor sale, supt stăpînire unii nații streine.

Astăzi, norodul Moldavviei, privind cu ochi de mulțămire stema oblăduirii sale pe creștetul unui ales dintre patrioți, să încredințează de scuturare giugului celui mîrșav al grecilor.

Astăzi, văzînd el frîile ocîrmuirii sale mîntuite de lăcomie Fanariului și încredințate în niște mîini patrioticești, răsuflă cu liniștire aerul pre care vecuri întregi au strămtorit cu suspinurile.

Nu este mai mult! S-au rîdicat sarcina supt care ni-am încujbat atîta vremi! S-au tîmpit boldul asupririi, care străpungîndu-ne și inimile și răunchii, ni-au stors pînă și sîngile! S-au rupt urzala ace nevedită de viclesug, în care atîta vremi s-au țasut răsfațul mîndriei grecești, plătit din ticăloșiile noastre! S-au rîdicat perdioa ce ne ține ascunsă, despre ochii noștri, lumina drepturilor! Și au căzut zidiul ce pune hotar între noi și între fericire!

O! tu, înaltă ființă! Dumnezăule stăpîne și părinte a tuturor! A căruia nestrăbătută și dreaptă pronie nu lasă totdeauna mîndrie și viclesugul în fericire, ci, cu o bunătate priincioasă omenirii, pune schiptrul prințipilor în niște mîini nevinovate! Priimește, astăzi, mulțămirile ce, cu ingenunchere inimii, îndrăznește a-ț aduce norodul pămîntului nostru! Tu ai rîdicat deasupra noastră biciul acel dat în urgie ta. Tu, dar, întărește temeurile ce s-au statornicit de iznoavă în ocîrmuire noastră, căroră tu însuș fiind martorul, brațul tău cel puternic le fie protector! Tu ai cercat, ai ispitit și ai ales pre unsul tău, pre care astăzi, prin a ta rînduală, îl videm pre scaunul vechilor noștri voevozi! Tu, bunule părinte, dăruiește-i zilile cele îndelungate, întărește-i stăpînire în hotările fericirii, cu dreapta ta apără-l, păzește-l, și pre toți protivnicii lui, pune-i așternut picioarelor sale! În laturile lui așază dreptate și adivărul, pre care tu însuș le ocrotește cu pavăza sfințirii tale! Și precum noi pre voevodul acesta, asămine și urmașilor noștri, primește în bună voință

a dărui, să aibă, pentru stăpîni și părinți, pre fireștii moșteni-toari ai scaunului său!

Slavă lui Dumnezeu! El a priimit, în sfîrșit, lacrămile și suspinare noastră! Slavă marelui și pre puternicului nostru împărat! El cu milostivire au ascultat jălnicele noastre tînguiri! Slavă pre înălțatului nostru domn, prin care îndulcim amărăciune vecurilor trecute! Slavă tuturor lucrătorilor folosului patriei! Arhivele noastre să vor auri cu numile lor cele nemuritoare!

Glasul cel duios al patriei, lungă vremi au chemat un voevod patriot: „Vino, fiule și părintele meu“! au strigat ia. „Vino! izbăvești-mă de viclesugul ce mă sfișue, de zavastie ce mă aprinde, de mîndrie ce mă surpă, și de celelalte răutăți ce mă îngrozăsc! Tu ești acela pre care pronia ti-au trimis, și ia, milostivă pentru a noastre ticăloșii, prin mijlocul lor ti-au adus pînă la scaun. La tine, dar, o fiule și părinte a patriei! la tine este a le dezrădăcina, și de la îngrijire ta așteptăm odraslile fericirii! Întindi-ne o mîna ocrotitoare! Cu braț puternic ridică-ne din căderea noastră, și după tine cu toții, cu pași urieșăști, vom alerga pre cale fericirii! Șterge lacrămile de pre fața norodului tău, gonește întristare¹⁷ și măhnicieune ce ni-au întovărășit pîn-acum, și chiamă, în sînul țării și a patriei tale, veselie, învoioșare, înbelșugare și dreptate! Povățuești-ne cu plinătate stăpînirii! Iubești-ne ca un părinte! Gustă și tu plăcere de a fi iubit de supuși! Fă-ne să nu sîmțim niciodată pace și bucurie, fără a ne aduce aminte de tine, care ni li-ai dat! Zidește în inimile noastre stîlpul pomenirii tale, care va mergi de la părinți la fii! Înaltă preste surpările țării noastre oltariul¹⁸ slăvii cei fără prihană! Numără ciasurile cu facerile de bine! Și fă ca nimine să nu poată eși din ușa ta, fără a striga din inimă: „Iată dreptate! Iată dreptate! Iată vecul cel aurit!“

Și care altul, afară de tine, șazănd pre scaunul acesta, ar pute face să mai străluciască astăzi o nedejde atîta de stînsă? Dacă nu tu, care copilărie, tinerețile, vrîsta ce veselă și o parte din cărunteță topindu-le în ticăloșiile opștiei, li-ai jărtvit dorinții de a-ț vide patrie înflorită? Cine altul va ști mai bine a dezrădăcina asupririle, a izgoni mita și părtinire,

¹⁷ Șters: ticăloșiile.

¹⁸ Șters: monumentul.

și a chema în stat bunile rîndue, dacă nu tu, care totdeauna, văzînd nevinovăție jărtvită, purure ai însătoșat de reguli și de dreptate? De la cine altul am fi putut aștepta fericire, dacă nu de la tine, pre care pronie însuș, dămolită de tînguirile noastre, pentru a te învăța meșteșugul cel mare al ocîrmuirii, ti-au purtat prin toate asprimile sortii? Care altul ar pute fi mai bun protector omenirii prigonite, dacă nu tu, care în cursul unii vieți cu suspinurile ai măsurat prigonire?

Fără sminteală, vrednicie din fățarnica fală și adevărul din măgulire, nimine n-ar pute ști alegei mai bine decît tine, care, pomăzuit de pronie a sprijini în mînă greutate schiptrului, totdeauna purtîndu-te cu un teptil printre toate treptile lăcuiitorilor, și s-au făcut cunoscute haractirurile tuturor!¹⁹

Acesta este temeiul cel dintăi a nedejdii ce ne făgăduiește supt ocîrmuire ta o pitrecire fericită! Aceste sînt, pre înnălțatule voevod, cugetările ce îndeletnicesc duhurile supușilor tăi! Și nedejdile lor odihnesc asupra științei ce au că tu însuș fiind ispitit, poți și celor ce să ispitesc să le ajuți!

Al Hușului pre osfințite părinte! Păstoriule cel adivărat, care sufletul și-ai pus pentru turmă, în mijlocul peirii nu ti-ai lăsat de a o povățui, și în întunerecul primejdiei ai avut pentru țintă făclie ce aprinsă a credinții, a datoriei și a patriotismului! Primește, în zioa această mare, mulțămirile ce îți aduce opștie! Glasul tău, adunînd turma ce rîsipită, au mers în frunte întru chemare drepturilor celor pierdute de strămoși. Pre înnălțatul domnul nostru, aducîndu-le, au făcut din zioa aceasta o epohi a nașterii de a doa. Întră, dar, întru bucurie isprăvii blagoslovenilor, rugăciunilor și lucrărilor ce ai pus! Gustă, din masa ce astăz hrănește pre opștie întriagă, rodurile cele dulci pre care, cu strădalnice mîini, însuș ai sămănat!

Și voi, boierilor! carii pre țarmurile Vosforului aț dezgropat privilegiile noastre! Patrie, din inimă, vă mărturisăște îndatoririle cele mai mari, și vă închină cele mai curate mulțămiri! Vreme tulburărilor au fost pentru voi un mehenghiu

¹⁹ Șters: Și dintr-aceasta este că vicleşugul, zavistie, mindrie, măgulire și toate celelalte răntăți care ticăloșăsc omenire, n-au priceput a-ș ascunde izvorul de la știința ta; deci, fățarie nu le va pute împrumuta haine streine, pentru a le scăpa de a ta înțălegire.

pre care v-aț cercat patriotismul; îngrozirile și primejdiile au fost treptile suișului vostru la slavă; și trimbița vestii de pe acum răsună în vecurile viitoare, nemurire numelui vostru!

Tăutul, a căruia trudnice ostenele a vieții sale vor fi purure supt ochii urmașilor celor mai depărtați, tipărite pe documenturile stării lor, acum, în sffrșit, încujbat supt greutate anilor, au numărat pașii strămoșului său! Cerchez, a căruie duh, plecat în folosurile patriei, i-au întrecut vrîsta! Grecianul, Cuza, Rîșcanul, iubiți fii ai patriei și iubitori binelui ei! Aceste vor fi numile cele mai scumpe, pre care gurile noastre și a urmașilor le vor rosti cu plăcere! Soliile anului trecut: ace de la Ibrăila, prin care Balș și Tăutul, trecînd alături cu săcire morții, au hotărît soarta Moldaviei; și ace de la Silistra, unde Balș și Cerchez au aruncat cele dintăi sămință a fericirii, a căroră rod acum gustăm cu bucurie, vor fi locurile cele mai însămnați în istorie țării noastre!

Scriitorilor a arhivelor noastre, fără îndoială, condeiiul vostru de multe vecuri neîndulcit de vreo fericire a țării, au obosit scriind cu slove de sînge, ticăloșiile noastre! De mulțime lor, negreșit, duhul vostru au putut ameți, și agerime să vă lasă. Mai înnoiți-vă²⁰, dar, puteri din vesălie zilii aceștii mari, în care tot moldovanul, ca în Siloan spălîndu-să de lepra vremii trecute, să face ca un nou născut! O fericire a patriei mulțamește sufletul, rădică duhul, umple inimile de entusiasm, și pana făcîndu-să izvor ideilor, nu să satură de a le prescrie! Voi nu veți ave mai mult a zugrăvi²¹ haractirul unui jacaș Stavrachi, unui însălător Dragomanachi, unui mîndru și trufaș Balasachi, unui viclian și vînzător Mavrodin, unui falnic nevrednic! Aceste patimi streine pămîntului nostru, neîntăleptie strămoșilor, sau, ca să zic mai bine, urgie ceriului, pentru o vreme spre osîndă li-au fost adus! Osînda au fost venit la ce mai depărtată margine! Dar vreme împlinindu-să, ceriul milostiv ni-au slobozit de dînsile și li-au făcut să triacă piste hotar, unde alcătuiesc pomba pribagului Suțul.

Condeiiul vostru, o! istornicilor! de acum înnainte îndeletnicit numai de fapta bună, de dreptate, de o slobodă umilînță

²⁰ Șters: luați.

²¹ Șters: privi.

de curăţanie inimii, de iubire patriei, de supunere la pravile, de credinţa cătră stăpînire şi de frica lui Dumnezeu, pentru ca să zugrăvască haractirurile ministrilor oblăduirii noastre, vor împrumuta din analile vecurilor portreturile vechiului Tăutul, Balica hatmanu, Nădăbaicu vornic, Urechi vornic şi alţii! În sfîrşit, Sandul Sturza logofăt, a căruie iubire de dreptate şi de sfîntul adivăr, au îpletit pentru sîngile sau cununa domniei noastre, vă va sluji de icoană vie cînd veţi ave a arăta în vreunul, împlinire datoriilor omului, a bunului lăcuiitori, a înţăleptului ministru şi a smeritului creştin!

O! nume iubite Moldavviei! O! Suflete vertuasă, care în pămîntul nostru aţ făcut fala vechimii! Ertăţi, dacă eu, cu slăbiciune, vă trag prin aducire aminte! Duhul meu obosaşte a alerga pre cale ce mare a bunelor voastre fapte!

Ertăţi, dacă din locul odihnii vă aduc să sārbaţi înpună cu noi zioa această luminată a bucuriei! Căci dacă sufletele cele scîrbite, pre care vecurile li-au topit în ticăloşie, v-au întristat cu înştiinţare de stare ce jalnică a patriei voastre, stare care acum au luat sfîrşit; fără sminteală în mijlocul plăcerilor ce v-au gătit, acolo, dreptate voastră, nu veţi fi nesimţitoare la opştiasca veselie a urmaşilor voştri!

Judecătorilor, iubitori de dreptate! În adivăr, ocîrmuire greciască v-au fost rîpit pravilile din giudecătorie voastră, şi din fundul Fanariului au adus, pentru regulă, interesul, mita şi părtinire! Bucuraţi-vă! Voevodul nostru patriot, părintele patriei noastre, va chema adivărul din ceriuri, şi cu mîna dreptăţii va scrie condicul fiilor săi, cu care între viţile supuşilor va lega nodul unii frăţii adivărate!

Slujitorilor ai patriei, carii lungă vreme cu stare aţ cumpărat răsplătire sudorilor voastre, mîngieţi-vă! Căci au conţinut vreme aceia în care slujbile era a patriei şi răsplătirile de la streini! Fiiul patriei este acum părintele ei; el este acum adivăratul stăpîn a casii, slujbile casii sînt drepte a lui, şi la dărnicie lui sînt răsplătirile!

Tinerilor, pre carii patrie îş întăreşte nedejdile strălucirii! Voi nu veţi mai fi siliţ a cerca învăţăturile piste hotară! Opştescul nostru părinte le va chema aice; el va face, prin voi, să înfloriască ştiinţile şi meşteşugurile şi, prin acele, el vă va povăţui paşii de la ruşine la slavă şi de la giocuri la vrednicie. Ştiinţa noastră de acum, împrumutată şi cu lipsuri,

sau, ca să zic mai bine, neştiinţa noastră, abie agiunge a pute spune rălile trecute! În curînd, însă, noi vom ave trebuinţă a încununa cu laude pre domnul, stăpînul, părintile şi făcătoriuul nostru de bine; căci, fără sminteală, faptele şi strălucitile lui isprăvi vor întrece măsura învăţăturii noastre! La voi, dar, o plăcuţilor tineri! La voi va rămîne a împlini!

Moldavie, totdeauna silită a plăti răsăfături, jacuri şi asupriri, n-au avut nici un cias de neguţitorie. Deci, pre cît de mare au fost păn-acum lipsa, fără îndoială pre atîta va fi înbielşugare, cînd aurul va fi chemat de glasul dreptăţii şi păstrat de bunile rîndue! Însămnaţ, dar, o! neguţitorilor! zioa aceasta, ca un început a vechului fericirii!

Voi, muncitori ai pămîntului! Sprijinitori ai opştiei! Cu-tezaţi! Ogoările voastre nu vor mai fi udate cu lacrimi! Voi, carii v-aţ deprins a vă încujba supt asupriri, bucuraţi-vă! Sarcina voastră va fi de snopi săceraţ în veselie, şi fericire noastră este că ceriul, spre învăţătură, au purtat pre opştescul nostru părinte pintre toate truzile voastre. Adesăori, partaşi durerii ce vă stăpîne în vreme plîngirii, au unit cu a voastră, lacrămile sale! Nimine, dar, altul, n-ar pute stîrni în inimile voastre o nedejde atîta de sfîntă, decît acela care, povăţuit de mîna proniei pre drumul scaunului, de mii de ori au odihnit în umiltele voastre colibi!

Şi tu, tristule jăluitor! Care mai înnainte tremurai dinainte uşilor unui stăpîn strein! Tu, care cumpărai întrare, şi eşire o plătei cu nemulţămirea, şi după ce la cerire ta, tăetă de suspinuri, luai un răspuns îngăimat şi într-o limbă necunoscută, păşai pragul cu un picior poticnitor, lăsat şi de însuş nedejde ce te povăţuisă: cutează, acum! Întră! Uşile sînt deşchisă! Vorbeşte cu limba maicii tale! Întreabă în îndrăsneală! Spune, fără a te sfii! Este tatăl tău care te ascultă! Este un bărbat însătat de dreptate, care îţ va da hotărîre! Mîinile lui, prigonite lungă vreme de strămbătate, ţin acum cumpăna şi arma dreptăţii: cu una va lămuri nevinovătie; cu ceilaltă, ocrotindu-o, vă pedepsi silnica năvălire.

Uscă, dar, lacrămile de care mai înnainte în zădar îţ închipuei o trebuinţă spre a dămoli piepturile cele înpietrite! Căci plînsul fiilor aduce întristare unui părinte. Cutiază, fără a te îngrijii, căci hotărîre lui va fi driaptă! Îndrăsneşte, căci

s-au surpat jărtvelnicul pre care lungă vreme adivărul s-au făcut jărtvă minciunii, dreptate strîmbătății, curățenie măgulirii, și nevinovăție viclesugului!

Nu este mai mult! Oltariul Mamonii au ars cu Finixul!²²

Patrioților! Veniți, împreună să deschidem inimile către intrările bucuriei, ce astăzi să răvarsă de la tronul²³ nostru! Veniți să primim²⁴ balsamul vindecării la rănile ce ni-au deschis vreme trecută! Veniți, bătrînilor, de vă îndulciți rămășița vieții! Veniți, tinerilor, gustați fericire și vă înnoiți putere întru săltările vrîstii voastre! Veniți, noroadelor, la sărbătoare nației! Veniți cu toții să ne închinăm, și cu un glas, cu un cuget și cu o inimă, mulțămind celui pre înalt, să strigăm: „Să trăiască! Să trăiască! Să trăiască! Mulți ani să trăiască pre înălțatul domnul nostru Ioan Sandul Sturza Voevod!”²⁵

<c. 1822>

Plan pentru alcătuirea unei istorii a Moldovei în anii 1821—1822

Planul istoriei pentru întîmplările urmate în anul 1821 și sfîrșite la 1822, în cît atîrnă despre Moldavvie, pînă la venire domnului stăpînitor.

Titlul cărții să fie: *A doa solie*. Pentru că în adivăr, solii hotărîtoare de soarte Moldavviei, pînă-acum au fost doi. Ce dintăi în vreme domnului Bogdan, spre închinare țării supt umbra și ocrotire Pre Înaltei Porți. Și ce al doile, acum, care dovedindu-ne de drepti supuși, ni-au făcut a mai cîșliga niște drepturi pierdute fără nedejde de a le mai ave vreodată.

Carte să fie împărțită în trei²⁶ părți.

Parte întăi să cuprindă:

1-i. O scurtă istorie a grecilor, începută din învechime și urmată pînă-acum, cu care să să dovediască haractirul

²² Șters: grecilor.

²³ Șters: stăpînul.

²⁴ Șters: de la dînsul.

²⁵ La sfîrșit, fără nici o legătură cu textul, scris și pe urmă tăiat: *Amis de qui l'audace aux mortels peu commune!*

²⁶ Aduș ulterior, de altă mină, cu altă cerneală.

nației lor, de caprițios și neastîmpărat, precum și nedreptate ce au avut a porni un pas atîta de obraznic.

2-le. Stare Moldavviei și a Valahiei la anul 1821, în-pilate supt ocîrmuire grecilor, și nedestoinice a sprijini nici ce mai mică lovire pre dinafară.

3-le. Pornire grecilor, începută de la rădicare lui Toader în Valahie; măsurile luate de Suțul pentru a amăgi întăi pre boieri, și în urmă, după jărtva lui Ipsilant, pentru a-i stîlnici în plecările sale.

4-le. Deznădăjduire domnului Suțul, fuga lui, spaima lăcuiitorilor și începire înprăștierii lor; ghizuire făcută la Botoșani asupra rebelilor.

Parte a doa să cuprindă:

1-i. Solie ce de la Ibrăila, stare ocîrmuirii țării pe vreme aceia, primejdie în care să afla, trista poruncă ce ave inicerii trimiși din Țarigrad; soarta Moldavviei hotărîtă prin ace solie, războiul de la Galaț.

2-le. Sumetire grecilor de a lua frîiele ocîrmuirii, prindere și închidere boierilor deputați și chipul scăpării lor; crude purtări a grecilor și venire lui Cantacuzino, fugit din Valahie.

3-le. Cuvintele date de Cantacuzino, fuga lui în Besarabie și răspunsul ce s-au făcut în Suciava, ca să i să trimată.

4-le. Sosire armiiilor otomanicești; numirea boierilor ce au alergat mai întăi la slujbile patriei; războaiele la Sculeni, la Slatina și la Săcul.

Parte a trie să cuprindă:

1-i. Stare ocîrmuirii supt boierul caimacam Vogoridi.

2-le. A doa solie la Silistra și jaloba adresarisită către Pre Înaltă Poartă.

3-le. Chemare boierilor de al doile la Silistra și de acolo la Țarigrad; mergire, buna priimire, blîndețile și bunătate marelui Împărat și a Pre Înaltului Devlet, facire domniei și înturnare.

4-le. Fermanurile cetite și cuvîntul zis de Înălțime sa, Domnul stăpînitor, cuprinzător de o mulțămire lui Dumnezeu și de o cuviincioasă laudă a marelui Împărat și a pre slăvitului Devlet. Și, în sfîrșit, cuvîntul opștiei²⁷.

²⁷ Arh. St. Iași, 129/23.

<1823, ianuarie 1>

**Urări adresate lui Ioan Sandul Sturza Voievod,
domnul Moldovei, cu prilejul Noului An**

Mai mult de un vec este, de cînd Moldova au fost conținut de a mai gusta fericire să văză asupra scaunului său pe fiii patriei! Mai mult de o sută de ori s-au început anul, și acistă veselă sărbătoare pentru niamul nostru, în toată curgire aceștii vremi, au fost totdeauna amărită de oareșcare întristare de a vide ocîrmuire în mîini streine. O sufletească nemulțămire era întru toți răvărsată. Dar aceia acum nu este mai mult!²⁸ Dumnezeu cel preînnalt s-au milostivit, în sfîrșit, marile noastru împărat s-au îndurat, și cu privilegiile cele dintăi a țării au răsplătit ostinelile ce ai pus înălțime ta și boierii patru luni. Sfîrșitul anului ce s-au închiet, acum, au fost pentru Moldova o sărbătoare întriagă, în care acest norod, atîta vremi gîrbovit supt un giug strein, au avut plăceri a vide, cu venire înălțimii tali, aducîndu-să driturile cele vechi, precum odinioară israeltenii, săltînd s-au bucurat la aducire sicriului legii! Și nedejde învietă în toati inimile au împins veste și pân-la noi, între stîncile munților (unde, scăpați de vâlmășagul lumii, ne silim în liniște, cu umilite rugăciuni, a chema îndurare celui pre înalt)! Că înălțime ta, prin strădanii sîrguindu-te a îndrepta cele stricate și struncinate de vremile trecute, țintești toate dorințele a mai aduce pentru fiii și supușii înălțimii tali vecul fericirii! Dintr-aceasta închipuim că și anul ce să începe va fi asămîne pentru Moldova o sărbătoare, în care precum lepra în Siloam așa²⁹ și în sudorile ce vor scoati silințele înălțimii tali, să va spăla toată întinăciune cu care neîngrijire vremii trecuti au pătat obiceiurile și rînduelile, să vor zidi cele dărma-te, să vor îndrepta cele stricate și să vor face cele ce lipsesc. Negreșit, atunce să va păre că pentru Moldova vreme s-au înturnat înapoi cu 188 de ani, și supt un voevod patriot, lucrînd într-o slobodă curgire³⁰ supunire cătră pre Înalta noastră Împărăție, și iubire patriei, să³¹ va mai sădi fericire

²⁸ Șters: și.

²⁹ Șters: sau.

³⁰ Șters: credința.

³¹ Șters: mai.

ce vechi, în care tot moldovanul săltând va împlini bisăriceasca zicere, că „șchiopul va sări ca cerbul, graiul gîngavului să va limpezi, în locul urzicii va răsări mirsina“... Atunce într-una toati glasurile vor striga: „ Fericit norodul ce este ocărmuit de un domn ce luciază³² în binele lui, dar de mii de ori mai fericit domnul care urzăști fericire supușilor săi! El stăpînești în toate inimile, este opștesc părinte, și supușii lui îi sînt datori cu viața. Iubesc a-l ave purure³³ și cu frică să tem a nu-l pierde!“

Aciasta mîngîitoare închipuire, măcar că sîntem depărtați de vâlmășagul lumii, însă ni-au pătruns tot duhul și inima de o veselă bucurie; cu toții privim în înălțime ta pe un durelnic fii al bisericii și pe ctitorul cel mare al ei, într-a căruie mîna înalta pronie au voit bine a pune slava a atîta mari voevozi, carii cu a lor iubire de cele dumnezești³⁴ au înpodobit pămîntul Moldavviei cu sfintele lor zidiri. Pomenire lor, a cărie lungimi să va măsura cu vecii, s-au clătît în adivăr de struncinare ce au întîmpinat în vreme tristelor întîmplări. Dar, rămînd la înălțime ta să o așazi în temelile ei, va lua în tovarășie veste numelui înălțimii tale, și străbătînd prin toate vecurile, vor agiungi în viața nemuririi, unde fiștecare din sfintele ziduri vor fi dovagii evlaviei ctitorului său, și toati la un loc vor fi marturi faptelor celor bune a înălțimii tale!

Fiiștecare din noi depărtat în adivăr de cele lumești, dar sîngile trăgîndu-l a cugeta cîteodată și la priița rudelor, prietinelor și a omenirii ce au lăsat, privește în înălțime ta pe un părinte a tuturor, care, după veste ce³⁵, zburînd în toati părțile, au trecut și pe la noi, strădănuiești a pune o statornică temelie fericirii supușilor, întemeiată pe dreptate opștiască, pentru a să pute cruța³⁶ despre putrejune vremii, zidită cu piatra credinții și a bunilor rînduele, pentru ca în toată vreme³⁷ să fie o hrană îndestulată a norodului întreg. Această fericire, alcătuită de silințele înțelep-

³² Șters: numai.

³³ Șters: în față.

³⁴ Șters: sfinte.

³⁵ Șters: au agiu.

³⁶ Șters: sprijini.

³⁷ Șters: vremurile.

ciunii, te va face părinte tuturor celor ce să vor naște și vor trăi în vreme iai. Bătrînii acestui vec cu mulțămire să vor pogori la țărnițele mormîntului³⁸, neavînd nimic a să mai temi pentru urmașii lor; și sufletele lor, cu o dulce înștiințare, vor vesăli pre cele adormite în vreme ticăloșiei!

Tinerii vor rămîne mulțămîți, căci părinții lor au stors cu a lor ispite toată asprime nenorocirii, și pe dînșii i-aulăsat în sînurile păcii, liniștirii și a bunii pitreciri!

Cei ce să vor naște vor ave ce dintăi și ce de pre urmă răsufare în aerul cel curat a sfintei vericiri <sic>, în care lege va sufla în toate inimile umiltele ei învățături, credința cătră împărăție noastră tuturor va descoperi că ia este cel întăi razim a liniștirii, și pravilele vor pune înaintea tuturor ochilor că în cită vremi furnica și elefantul, fără a le jicni, le vor da aceiaș ascultare, fericire va fi nelipsită dintre norod. Atunce, pre înălțate doamne, atunce aducire aminte va tragi prin toate duhurile că înălțime ta ai deschis izvorul cel mîlit a atîte bunătăți. Cătră înălțime ta³⁹ și în cele mai depărtăti vremi, cătră sufletul înălțimii tale, cu toții vor striga: „Acesta este cel adivărat părinte a nostru, aceste noi îi sîntem datori, cu tot binile ce tragim de la dînsul! Căci deși numim părinți pre cei ce ni-au făcut a ne naște, ce ni-au dat ei, însă, mai mult decît ființa? Și ce ne folosăște viața ce avem de la dînșii, cînd ia va fi⁴⁰ amărită de rălile întrebuițări, și, în loc de flori, să împodobește cu ghimpii strămbătății? Deci, dacă de la acie tragim ființa, de la acest opșesc părinte a nostru tragim folosul de a fi bine!“ Și nu vor conteni niciodată de a te ave în inimă!⁴¹ Atunce Ioan Vodă cel Bun va fi pentru norod un nume pe care nu-l va rosti fără a simți oareșcare dulciață și mîngiere. În adivăr, cuvîntul de „bun“ nu se dă decît aceluia care nu numai că umblă pe urmile dreptății, dar gătindu-i cale cu bună chibzuire, face a umbla și alții. Și pre cît treapta⁴² unii feță este mai înaltă, pre atîta are mai multă nelesnire a cîș-

³⁸ Îndreptat peste: mormînturilor.

³⁹ Șters: cu toții vor s . . . .

⁴⁰ Șters: este.

⁴¹ Șters: gura supușilor <norodului> totdeauna va inghiți dulciață cînd cu sfiială va rosti <rostui>.

⁴² Șters: sfera.

liga acest titlu. Un om particularnic⁴³, pentru a-l dobîndi, este destul să fie darnic, ertători, iubitori de dreptate și împlinator datoriilor lui cătră altul. Pentru un domn, însă, nu este de agiuns să fie darnic; mai virtos dărnicie lui trebuie să fie măsurată, pentru a cruța dreptul și avere opștească! Nu-i de agiuns să fie ertător, căci cu adivărat este o mărire de suflet a erta grășălile cele cătră dînsul, încît nu vor fi de ace mare vinovăție⁴⁴, ca să de pildă de prilistire; iar a erta sâlnicie unui om cătră aproapele său este o văzută înstrîmbătățire a sîlnicitului! Nu-i de agiuns să fie iubitori de dreptate, ci trebui ca niște rînduele bine chibzuite să facă pre toți supușii săi a umbla pre căile ei! Căci ce folosește dacă zăci asupriți, înfătoșați înaintea lui, ș-au aflat îndes-tulare, și o mie alții, în neputință de a-i eși de față⁴⁵ și a căror glas de multe ori este oprit de a agiungi pîn-la auzul lui, să nădușesc supt greutate asupririi și a strămbătății! Nu-i destul să-ș îplinească datoriile sale, dar trebui ca, prin niște pravili pusă să facă și pre alții a le împlini! Este pentru acest cuvînt că noi, slabi muritori, îndrăznim a zice marelui Dumnezeu că este bun. El luciază⁴⁶ la bună vreme tot aceia ce este bine. Este darnic fără hotar, pentru că visteriile lui nu au margini! Este grabnic a erta tot aceia ce noi oamenii greșim cătră dînsul, căci toati greșalile noastre sînt nimica pre lîngă milostivire lui ce mare! Însă dreptate lui nu-l lasă a nu pedepsi în noi aceia ce greșim celui de aproape, pentru aceia vameșului n-au ertat pînă n-au dat înapoi aceia ce luasă!

El este începutul dreptății, o iubește și între toate zidirile sale au tipărit urmile ei, încît nu este bună sau ră, mișcare a făpturii, care să nu tîrască după dînsa buna sau răoa răsplătire!

El nu are nici o datorie, dar prin binile ce dă făpturii, îi face și ei asămîne o datorie, de a face bine, căci „fă și tu altora, aceia ce eu am făcut ție“, au zis stăpînul, slugii sale, cărie i-au ertat datoriile, după evangheliciasca învățatură. După acest chip, dar, un stăpînitori de norod este⁴⁷ pre pămînt icoana stăpînului ceresc, și pre cît fața ce închi-

⁴³ Șters: să zice că este bun cînd este.

⁴⁴ Șters: stare mirșavă.

⁴⁵ Șters: i să arăta înaintea lui.

⁴⁶ Șters: tot acela.

⁴⁷ Șters: ține.

puește este sfântă și încuviințată, pe atîta este de mare și datorie lui de a o purta fără prihană ⁴⁸.

Stăpînitorul nu este dator a da samă numai pentru răul ce va face! El nu este răspunzător numai pentru răul ce vor face alții supt ocărmuire lui, dar încă și pentru binile ce au trebuit să facă și n-au pus în lucrare. Căci, pre cît Dumnezeu ne înalță în treptele ominești, pre atîta mai pentru multe lucruri sîntem datori a-i da samă!

Deci, după plecările ce răsună veste că ai ⁴⁹ înălțimea întru întemeiere opșteștii fericiri, prin niște rînduele neapărat trebuitoare acestui sfîrșit, fără îndoială în curînd toați glasurile să vor uni a striga: „Bunul domn! Bunul părinte!“ Și acel pre înalț văzător a toate va răsplăti înălțimii tali, pîn-la cei depărtați urmaș, într-amîndoi viețile, fericire ce vei urzi pentru un norod întreg, a căruie glasuri nenumărate, împinsă de izbucnirile bucuriei, vor fi atîta marturi ca să aducă la știința marelui împărat înnaltele fapte a înălțimii tale, și osăbire ce mare ce este între patrioțicasca ocărmuire îndeletnicită numai de datorie cătră înnalta stăpînire și de binele opșesc, și între ocărmuire ce au fost pîn-acum streină, neluătoari aminte de binile norodului, și de multe ori abătută și la vînzări.

În socotință, dar, că toată vreme domniei înălțimii tale ⁵⁰ (pre care Dumnezeu cel pre înalț, în priința norodului nostru, să o lungiască în ani mulți, fericiti și pacinici!), va fi ca un an nou a vecurilor fericirii, îndrăznim, pre înălțate doamne, pentru acest închipuit an nou, spre heretisire, a aduce prinos duhovnicesc înălțimii tale, cugetările noastre înșămbrate mai sus, și cătră cel pre înalț, aice, în singurătate noastră, ridicăm umilitele noastre rugăciuni⁵¹, chemînd îndurare lui ce mare, ca în toată ⁵² vreme să te acopără cu pavăza dreptății sale!

Iar pentru obicinuitul an nou de acum, în care prăzuire ⁵³ împlinirii ⁵⁴ ce au făcut Dumnezeu ⁵⁵ însuși, legii cei vechi,

⁴⁸ Șters: științie ta.

⁴⁹ Șters: tot aceia.

⁵⁰ Șters: va fi.

⁵¹ Șters: închinăciuni.

⁵² Șters: lucrare bunelor isprăvi.

⁵³ Șters: arătare.

⁵⁴ Șters: arătării lui.

⁵⁵ Șters: în fire.

cu tăere înpregiur și pomenire marelui Sfînt Vasilie, va fi o zi care va osăbi rălile sfîrșite în anul 1822, și binile început pentru toți anii viitori, precum și sărbătoare ce mare ⁵⁶ în care pomenim înbrăcare în fire a celui pre înalț, vădită noi prin a sa mîntuitoare și cu minune naștere din fecioară. Asămine și pomenire temeului ce au dat credinții noastre cu botezare sa ce sfîntă în Iordan.

Rugăm pre cel atotîndurat, ca aceste făcătoare de viață pomeniri să fie înălțimii tale spre îndelungare vieții, spre pitrecire ce pacinică și fericită, și spre întregime sănătății cei mai desăvîrșit! Și prorocul cel mare și înaintea mergătoriul Ioan, pre a căruie sfîntă pomenire și înălțime ta purure o sârbezi cu însuș numile, să agiuti înălțimii tale, ca precum însuș el au fost mergători înaintea stăpînului făpturilor, și înălțime ta să fii înaintea mergători a fericirii supușilor, și să gătești cale ei, precum acela în pustii au strigat gătire căii Domnului!

Deci⁵⁷, mii de glasuri în mănăstire noastră, unite cătră nenumărate altele în oblastul înălțimii tali, nu vor conteni niciodată din suflet a cere darul și mila celui pre înalț pentru înălțime ta, și a ne ruga ca „mulți ani să trăești! Să trăești!“ Fără îndoială rugăciunile noastre vor fi primite, mai vîrtos cînd glasul a tot norodul, împins de bunătățile înălțimii tali, nu va conteni de a striga înpună: „Amin! Amin!“ ⁵⁸

<1823, februarie >

Apel adresat Mitropolitului Veniamin, de a se uni cu strădaniile lui Ioan Sandul Sturza Voievod, domnul Moldovei, pentru fericirea țării

Mare ești, Dumnezeule, și minunate sînt lucrurile tale!

Acesta este graiul ce astăz izbucnește din gura a tot moldovanul, care nu află cuvinte de agiuns, nici spre lauda minunilor celui pre înalț, nici spre mulțămire bunătăților

⁵⁶ Șters: a nașterii mîntuitorului nostru.

⁵⁷ Șters: și.

⁵⁸ Arh. St. Iași, 131 bis/9.

ș-a milostivirii lui! Ci, uimit, privește că numai cereasca lucrare au risipit negura ce streină, care lungă vreme au umezit aerul pământului nostru. Și precum, supt un cer senin, dulcile rază a soarelui încălzăsc și învoioșază pre toate cele de supt dînsul, asămîne, strîngîndu-să nourii greceștilor cursă, au rămas o slobodă curgire razilor milostivirii marelui nostru împărat, ca să răzbată prin norodul nostru, pîn-la inima celui mai de gios supus a împărăteștii sale mării⁵⁹.

Slavă lucrărilor celui pre înalt, care sînt neapropiate de înțelegire muritorilor!

Slavă pre puternicului nostru monarh, care, necunoscînd hotar în bunătate și în dărnicie, cu a sa îndurare și iubire de fericire supușilor, au făcut a să mai naște pentru noi vechile privilegii, și ni-au mai statornicit pre scaunul țării șidere unui fiu al patriei, care în inima fiiștecăruie au sădit o învoioșare necunoscută încă din vreme strămoșilor!

Slavă pre înălțatului nostru domn⁶⁰, într-ale căruie mîini este pusă spălare ticăloșiilor trecute prin statornicire unii fericiri, care, așazătă pre temeliiile dreptății fără îndoială să va măsura cu *viitoarele vecuri a țării!*

Toate pășesc spre a dovedi începutul aceștii⁶¹ dorite fericiri, care din inimă în inimă să va pogori pîn-la vișile cele mai depărtate! Toate îi mărturisăsc sosire! Îndurările marelui nostru împărat, iubire de dreptate a pre înălțatului nostru domn, iubire patriei sale, și ispita sa însuș! Și dacă pîn-acum încredințare aceasta *au putut fi legănată de neaflare în țară a bisăricescului arhipăstor*, întâia zi a lunii a doa a acestui an fericit au mărturisit turmii că n-au rămas pîn-în sfîrșit părăsită.

Unește, dar, pre osfințite părinte, unește sudorile silinților cătră acele ce au vărsat pîn-acum și va vărsa încă domnul stăpînitor, pentru fericire supușilor! Agiută-i a spăla în riul acestor sudori necazurile vremii trecute! Agiută-i a înlesni pogorîre dreptății și a milostivirii marelui împărat și a înălțimii sale însuș pîn-la ce mai umilită colibă a lucrătorului! Agiută-i a înșira urzala aceia după care drep-

⁵⁹ Șters: din norodul nostru.

⁶⁰ Sublinierile aparțin lui Ionică Tăutul.

⁶¹ Șters: fericiri.

tate, ca pretutindine, în pământul nostru să fie sfințită, așa precum la picioarele thronului, și după care, din ușa celui mai depărtat dregător, asupritul să iasă cu aceiaș mulțămire ce îi vesălește inima pășind pragul înălțimii sale!

Sprrijinește-i silințele, ce întinde ca să arate în faptă osăbire ce este între ocîrmuire unui patriot și între aceia a unui strein!

Așază împreună temelie fericirii și a înfloririi niamului cu materie bunelor rânduiele, prin înlesnire căroră, ocîrmuire înălțimii sale să să întindă asupra vecurilor, precum a *tuturor dătătorilor de pravile!*

Lucrează împreună a să înălța asupra acestii temelii ol-tariul dreptății, la care urmașii *cei mai depărtați*, venind ca să-ș primiască îndestulare, vor înălța slavă ctitorilor lui, a căroră nume cu slove aurite vor fi săpate în toate inimile! Și cu lucrările adevăratului folos a țării, ștergînd tot ceia ce vremile au putut păta. Lasă, pre osfințite părinte, lasă urmașilor pre stîlpul fericirii lor, pomenire unue din cei mari voevozi, și a unui adivărat păstor care au știut prîface zilile plîngirii într-un vec aurit!

Aerul va fi străbătut de glasurile a tot norodul, care de la cel pre înalt va cere răsplătire făcătorilor săi de bine, însuș la porțile veciniciei, și la știința marelui împărat va aduce că în pământul nostru s-au împlinit înalta sa voință, ce nu răsufală decît a urzi fericire credincioșilor săi supuși⁶².

1824, martie 2

Scrisoare-pamflet împotriva marilor boieri moldoveni refugiați la Cernăuți

Copie de pe o scrisoare ce au triimis un boieru din Moldova cătră dummelui logofăt Grigorași Sturza, la Cernăuți.

Cu plecăciune sărut mîna dumitali, arhon logofăt moș Grigorași.

⁶² Arh. St. Iași, 131 bis/21.

Sînt vro două zile de cînd, acasă la vărul Toderăși Balș, mergînd pentru zăbavă, ca mai în toate zilele, am aflat pe dumnelui cu vărul Neculachi Canta și alți cîțva, cetînd hîrtii, care să päre că-i umple de o vioșare mai osebită; fără curmare, ei au urmat cetînd cu glas, însă le rămăsese numai vro patru rînduri de la sfîrșit.

Neferirea dumisali me-au slujit de ertăciune, ca să-i întreb asupra hîrtiei; și me-au spus că aceasta-i răspunsul ce fac boerii din Bucovina la carte ce Măriea Sa Voevodă le-au scris, după purcedire în jos a diputaților triimiși cu pîră din partea obștiei (măcar că eu știem că sînt din partea a cîțiva familii ai dumilorsale) ⁶³.

Necunoscînd nici pre una, nici pre alta, dorința de a le ști me-au slujit de al doile ertăciune, ca să o cer. Me-au dat-o, și am văzut întăi copia cărții Măriei Sale lui Voevodă cătră dumnevoastră ⁶⁴, a căreia scurtă cuprindire este că „asupra vorbilor ce slobozîsă boerii porniți, cum că la pasul lor sînt în unire cu dumnevoastră, vă înștiințazi; și dacă acel pas ari vreo necuviință, să judecați dumnevoastră, cît vă răpunc numile ce vi l-au înflorit annii și ostinelile și cît vă compro-metarisăști“.

Și, al doile, copie di pe lungul răspuns al dumilorvoastre, zicîndu-mi că acest feliu au fost priimit hîrtiea triimasă de dumnevoastră de la Cernăuți prin pocita <poșta> ce trecusă.

Într-acest răspuns eu am văzut o mare nepotrivire și, în vreme ce mă mieram în sine-mi de dînsile, dumnelor

⁶³ Deputații trimiși la Poartă, cu plingere împotriva domnului, la 1 februarie 1824, sînt: postelnic Grigore Balș, vornic Ștefan Roseti, vornic Gheorghe Rășcanu și aga Alexandru Roseti (Academia Republicii Socialiste România, *Rapoarte consulare austriece*, Iași, nr. 8, pp. 18—19; vezi și N. IORGA, *Acte și fragmente*, II, p. 691, nr. 1).

⁶⁴ Arzul boierilor trimiși în *Hurmuzachi*, supl. I⁴, pp. 59—61; N. IORGA, *op. cit.*, pp. 687—689. Iată semnatarii plîngerii: Constantin Balș logofăt, Teodor Balș vornic, Dimitrie Sturza logofăt, Vasile Roset vornic, Nicolae Dimachi vornic, Vasile Miclescul vornic, Ștefan Roset vornic, Grigore Balș postelnic, Alexandru Beldiman vornic, Gheorghe Rășcanu vornic, Gheorghe Cuza hatman, Lupu Balș postelnic, Dimitrie Beldiman postelnic, Nicolae Cantacuzino spătar, Gheorghe Donici agă, Andrei Bașotă spătar, Dimitrie Iamandi agă, Alexandru Roset agă, Teodor Balș agă, Manolache Bogdan spătar, Teodor Sturza spătar, Arghir Cuza spătar, Grigore Cuza comis.

Scrisoarea este datată 7 februarie 1824 (*Hurmuzachi*, supl. I⁴, p. 30).

băte în palme mai la tot frusul. Deci, tăcînd, e-am lăsat în sfîrșit, și mai în urmă, din copiile ce s-au presărat, am cîștigat și eu una. Am stat dar singur a o ceti și a gîndi asupra ei și asupra lucrurilor politicești ce fac în națiea noastră o privesște pentru noi de rușine și ticăloșie, iar pentru megieși și streini, fără îndoală, de ris.

Datoriea di a ni iubi locul în care m-am născut și de a nu tăce adivărul mă invită cu tărie a împărtași dumitali cugetările ce me-au stîrnit scrisoarea dumnevoastră. Deci, pentru a ne împlini biziunța ⁶⁵, voi trage și însuși frasurele acei scrisori a dumnevoastră. Scriiți: „Nu poate fi alta mai streină și deșănțată (I) privesște decît aceasta numai, că fiii cei adevărați ai patriei noastre, bătrîni boeri și mostenitorii (II-a) familiilor celor din învechime, pre credincioasă și supusă prea puternicului, îndurătorului și hrănitorului nostru Devlet, și mai ales cunoscuții (III-ea) întru învechimea jărtfirilor, a neprețuitelor (IV) slujbe către prea puternica Împărăție, prin care cheleriul său, vacuri întregi s-au păzit neclintit din stejărul dreptii și neprihănitei supuneri“ ⁶⁶.

Eu fac aceste luări aminte :

I. Fără a eși din hotarile Evropii, văd că în Ispaniea și în Țara Grecească neastîmpărare duhurilor, a cîțva numai mai din familie, au făcut și fac încă chinurile și ticăloșiile a tot norodu și, fără îndoală, între o amestecătură a strămutărilor, mai din nevinovați au căzut și cad încă supt fieră, supt foc, supt pradă, supt pedepsă, în prebegii și în bejăanii. Deci, fiindcă ziceți cum că „nu poate fi altă mai streină și deșănțată privesște“, astăzi, decît numai a dumnevoastră, eu întreb: mai mică-i, oare, privesște acelor noroade, carii umple de deșănțare ochii a toată lumea, decît o bejănie de bunăvoi a dumnevoastră, trei sau patru familii, necunoscute în lumea cea mari?...

Iată necuviința în care cade înălțarea fantasiei dumnevoastră! Iată egoismul (adică iubire de sine) care vă stăpînește cu atîta putere, încît au izbucnit mai înainte de toate

⁶⁵ În text: buziunța.

⁶⁶ Răspunsul boierilor este din 16 februarie 1824: Al. Russo îl datează 22 februarie (Russo, *op. cit.*, p. 122). Adoptăm prima dată (după *Hurmuzachi*, supl. I⁴, pp. 30—32, textul în limba franceză; v. și la Academia Republicii Socialiste România, *Rapoarte consulare austriece*, 8, pp. 29—32).

alte idei și au prins începutul scrisorii dumilorvoastre! Iată greșitul temeiu asupra căruia vă statorniciți toate socotințele!

II. Săracă-i, dar, patria, stearpă și pustie, dacă cei a-divărați fii ei sînt numai acele vro patru familii a dumnevoastră! Tot norodul dar, vechi birnici a Înpărăției; mazilii — carii poartă sîngile vechilor boeri, și celelalte trepte și tagme sînt, oare, niște vinetici, numai dumnevoastră sînteti moștenitorii familiilor celor din vechime pre credincioasă și supusă? Iar Movileștii, Dabijăștii, urmașii lui Duca Voevodă, Racovițăștii, Tomșăștii în carei să învîrtește sîngile ce odineoară au șazut pre scaunul țării, și Costineștii, Efstrăteștii, Stroiceștii, urmașii lui Boul vornic, a lui Buzum vornic, Moțoteștii, urmașii lui Dubău logofăt, a lui Ghenghi logofăt, a lui Urechii vornic, a lui Băciat <?> vornic, Necorațăștii, urmașii lui Balica hatman, și sute alții, a cărora strămoși au ținut locul dumnevoastră și supt vechiul Mihai Voevodă cum și supt alți domni, cu sîngiurile lor au rădicat stîlpi de biruință în slava pre Înnaltii Porți, înprotiva vrăjmașilor ei, n-au fost, oare, și ei familii celi credincioasă și supusă? Și pentru că, astăzi, ei sînt niște supuși ticniți și necîrtitori, ori pentru că vreme, care strămută toate, i-au dizbîrnat din strămoșăștile averi și le-au grămădit supt stăpînirea dumilorvoastre, să cuvine, oare, a fi scoși din izvodul credincioșilor? Eu nu m-aș întinde așa cu această critică, dacă, în tot cursul scrisorii, fără a trage numai pentru singuri dumnevoastră, ați înpărți măcar și altora această laudă! Dar strîmbătate ci le faciți nu mă eartă a tăce!

III. Eu n-am cetit încă pe Dimo<s>then, pentru aceea, poate, nu înțeleg ce vra să zică „cunoscuții întru învechimea jăr<t>firilor“, și m-aș ruga de tălmăcire.

IV. Eu sînt drept moldovan, înbătrînit în patria mea și, văzînd pre dumnevoastră, carii erați cei întăi ai țării, ispitind, și eu singur știu că toate slujbile, mai vîrtos acele mai mari, au venituri, din care unile în anii trecuți, înainte răzvrătirei, cu destulă pagubă a lăcuitorilor, să sue fieștecari pe an sute de mii di lei, — rînduitul nu cunoaște altă datorie, decît a mării venitul, ori cu ce preț, măcar cu ticăloșia norodului, și a strînge în folosul său. Așa am făcut eu de patru ori mai înainte, de două ori în vreme rușilor

și de două ori în vremea lui Calimah; cînd eram, cerem chivirniseală, prin dumnevoastră, boerii patrioți, Dumnezău să vă erte păcatile, o cumpăram cum putem și jăcuem fără dorici lacrîmile văduvii, nici rugăciunea saracului! Mă căem dacă urmam nedreptul! Ci ce era să fac? Așa vă videm făcînd, așa îmi da a înțălege cel ce îmi da slujbe. Cînd ieșăm, strigam cum slujăm, mai făcem dumnevoastră, boerilor patrioți, parte din jafuri. Mărturisiți pentru mine și la aceasta, pentru numile lui Dumnezău! Am înbrăcat și cîtiva caftani, unul după altul. Sînt și eu boeriu mare și aș fi bogat acum, dacă moșiile ar treci prețul zarurilor, și dacă strîmba adunătură nu s-ar fi topit, în vremea turburărilor, cu prada.

Acest feliu eu știu că au fost slujbile în Moldovva și, fiind drept moldovan, știu că acest feliu au fost „neprețaluitele slujbe“ de cari ziceți dumnevoastră. Dar un strein, care nu-i diprins a da acest titlu deșărt, văzîndu-l luat de dumnevoastră, s-ar mira, fără îndoală. Ci să zic de oșteni, de agali, de pașii și de vezirii pre Înnaltii Porți, cari o slujăsc cu toată vîrtutea, până și cu sîngile lor? . . .

... „Acei astăzi în tot chipul (V) prigoniți, apoi unii nstînjăniți, (VI) și dacă să apropie încă și de maica lor, patria noastră, ba încă nevoiți cu jale și lacrămare a păzi o crudă (VII) tăcere, o aspră neamestecare și o desăvîrșită neîmpărtășire cu toată suflare sinpatrioticească din lăuntru, pentru ca să ne dipărtăm și de clivire ce formalnică, pornită din patrie și din întunericul scornirilor propoveduite în lume, că adică cei dinlăuntru patrioți cu cei din afară, ar fi avînd nsoțiri nepriincioasă“ . . .

V. Și mai de demult, dar mai cu temeiu din vremea lui Calimah, îmi aduc aminte că dumnetă, moșule, neînpăcat niciodată cu una din casile celi mari, trăsăși favorul Curții, fără a celoralalți; că toți partizanii să dipărtase, mai vîrtos într-o vreme, și pretu<t>ndine să tînguea că sînt prigoniți în tot chipul, așa precum ziceți și dumnevoastră acum. Eu, cu plecarea ce am și astăzi a pipăi lucrurile mai de aproape, am luat sama că ace prigoniire în tot chipul să închei pentru că ace familie a casei, ce-i și partizană ei, nu întra în slujbile, ci era prinsă de dumnetă și de taraful du-

mitale. Pentru că, de jălue cineva asupra acei familii, ocîrmuirea nu triimete la părinte pe jăluitoriu, ca să-l pui la cale, precum cu hatîr făce dumitali, ce de-a dreptul îl chiema la judecată și îi dișchide colbăiturile, care pentru dumneta atuncea era multe. Pentru că celelalte, atuncea, ori rămîne neîmplinite, ori puțin ascultate, pentru că să scăde numărul legiuiților săi întrecuți, pentru că în catagrafie să scrie tot numărul lăcuiitorilor din satile sale, pentru că prigonitoriul rămăsăse atît de strîmtorit, încît puțin cîștiga piste vinitul treptii sale. În vremea Suțului, una din celi mari familii au tras favorul Curții; dumneta vărsai pretutindine aceleși tînguirii. Eu, avînd tot aceiași luare aminte, le privem. Nici dumneta nu putei să mă ajuți a lua o slujbă, nici alții nu mi-o da, nici într-un preț, pentru că mă știe favoritul dumitali, cu toate că vărul Mihalachi, măcar că nu ave nici o trecire, dar tot întrasă cu mine în negoțu.

Aceste idei am eu de prigonirile cele în tot chipul obi-cinuite de mai înainte la noi în țară, căci la altile mai mari statul nostru nu agiunge, și de să întîmplă a merge mai diparte, aicea de acolo privesc și le pun la cali, precum noi nu ne dumerim. Acest feliu de prigonire poate să fi făcînd astăzi dumnevoastră, eu nu știu bine, căci nu mă mai amestic la nimică, și cînd — pornit de iubirea cîștigu-lui — umblam și eu întăiul tarafului, deși înprotiva dreptului cuget. Rămîne dar, astăzi, după ce am văzut că strîmbul nu să blagoslovește, astăzi, din tot sufletul să zic: Să de Dumnezău să fim acest feliu toți prigoniți, să cunoaștem că acest feliu de prigonire este însuși dreptatea, căci numai atuncea patria noastră va pute gusta în ticnă dulceața liniștirii!

În cîtă vremi, zbuciumîndu-mă și eu piste hotar, mă purtam de socotințele dumnevoastră, mă stînjînem și eu a treci în patria, fără dreptul cuget în nimica a mă mustra, pentru că, deși eram un boeriu mare în vreme Suțului, dam slavă lui Dumnezău: nu eram stîlp a patriei, nici eram a-mestecat la nimică. Cu toate aceste, peste hotar, în fieș-ticari zi, mai vîrtos în fieșticari zi de pocită, dumnevoastră îmi zugrăviți pentru Moldovva pohoiiul Gomorii, încît eu acolo, pribag ca vai de mine, le socotem ca Lot, plăcutul lui Dumnezău. Cît pentru dumnevoastră, eu luasim sama

că cel ce vra să vă măgulească, trebuie să vă aducă vestire; luasăm sama că pe fieștecarile ascultați la orice închipuieli a vă spune, și ca cum vă hrăniați nu știu ce nădejde. Găzătile, care statornice pacea și nu făce vreo zădărire de duh pentru dumnevoastră, era proaste sau mincinoasă. Niște scorniri, ce grecii pentru ei singuri făce, săracii, de a mai prelungi diznădăjduirea lor, era purtate din mînă în mînă, ca niște decreturi hotărîtoare de sorți! Eu n-am uitat nici filonichiea, nici primejdiea în care căzusăm, cînd cuteza-săm a dovedi de scorniri o hîrțoagă, ce arăta că, cu drep-tatea cu care armia austriecească au tăbărît în Italia, cu aceiași dreptate și armia altei puteri va tăbărî în provinciile noastre. Boerii Pășcănești și dumnelui vărul Iordachi Balși pot să să aducă aminte de cînd jura pe ace hîrtie.

Această luare aminte mă face a înțălege că, dacă pentru mine era stînjînire groazăle ce-mi da scornitele oștiri, pentru dumnevoastră însă, pentru că vă plăce rălile auziri, trebuie < să > fie o altă pricină. Eu o pripunem, pentru că toți o spune, dar știu că vă interesați pre tare să nu știe nimine și, măcar că o știu toți și însuși acei de cari vă feriți, eu însă, iată, o tac, păzindu-vă hatîru.

Acest feliu trezit de buimăcire și trecînd cîtiva luni de la venirea Domnului în țară, me-am astupat auzul despre groa-zile ce spuneți dumnevoastră și am trecut în hotarile patriei mele. Am văzut mai⁶⁷ pre toți, unii sosiți și alții viînd la a lor, am văzut învioșire vărsîndu-să în inima lor, precum după o noapte înviforată, o dimineată sănină să răvărșa vesălie. Și pre cît mai înainte, îngrozit de supusuri, mă stînjînem a trece, pre atîta, după ce am venit, mă căem că n-am trecut mai înainte, ca să-mi caut de cele casnice, pentru că, de sînt și boeriu mare, dar sînt unul din buni lăcuiitori, mai vîrtos de cînd am eșit din taraful dumnevoastră.

Ziceți că păziți „o crudă tăcere“. Dar eu, care știu că șoptiți și scrieți, eu jur că nu vi se aude glasul, jur că, fără să strigați, ați trimis și copie di pe carte ce ați scris Măriei Sali lui Voevodă, și mă bucur că mă pot învrednici a vă sluji întru aceasta cu mărturisire mea.

⁶⁷ În text: noi.

„Aceasta poprire⁶⁸ a cuminației păzită de noi, cei înstreinați, întru sfințenia cugetilor, iată, ne dă tot creditul, și la înălțimea ta și la toată lumea, acum, că nu am a avea înpartășire unei științi formalnice dinainte, pentru cuvintele călătoriei către pragul îndurării Devletului a unor boeri deputați; nici dacă ei, particularnic sau prin științi a mai mulți simpatrioți, mărg să pue lacrimile pătimirei la picioarele pragului milostivirei. Cum și din luminată carte a înălțimii tali, doamne, însămnată din 7 februarie, care ne-am învrednicit a le priimi după o îndelungată contenire, dintru aceea videm a ne însămna aceasta, cum că sunetul vorbilor în călătorie lor ne poate aduce comprometație, propoveduind ei unire cu noi. Să dizleagă această întrebare că, dacă au lipsit cuminația, n-au putut fi hotărîrea mai denainte și a unirei. Iar dacă este obștesc bine, apoi ei în noi și noi în ei, precum să urmează a să crede că ești și înălțimea ta.

Și iată, pentru că am priimit luminat cartea voastră, tăind nodul tăcerii, cu patrioticesc cuget, răspundem cu plecaciune că sîntem neuniți cu toată suflarea acelora carii să pleacă în nenorocirile și obida patriei și a simpatrioților și sîntem uniți în duhul nostru cu acei carii pentru binele patriei arată jără<t>fire... Așadar, și pentru acești deputați, dacă merg pentru binele patriei, datoriea urmează a fi și înălțimea ta întru sufletească unire!“...

Măriea Sa Voevodă, care are un suflet bun, poate să fie crezînd; dar eu, carile știu, vă mărturisesc că înpotriiva științei meli nu pot crede. Și, mă rog, mă ertați! Scriitoriul dumnevoastră, spornic în florile fandasiei, încît și pragului de pute îi da picioare (măcar că ar fi bine pentru celelalte praguri să-și cruță dărnicea, ca să nu ne fugă ușile), scriitoriul dumnevoastră au știut să presare și să poftească în toate frasurele scrisorii lacrimile pătimirii, pe obijduții simpatrioți, obida patriei, pierzare ei, ticăloșiea nenorociților, și alte asămîne! Eu nu sînt înzastat de acest duh înalt, dar asupra acestora voi însămna numai cugetările mele, la un loc unde voi afla mai bun prileji.

Pentru tăcere dumnevoastră, am dat eu singur mărturisire la no. al 7-le. Toată îngăimarea cu care răspundeți

⁶⁸ În text: propire.

asupra cărții Măriei Sale lui Voevodă să dizleagă, iar în dreptate ce ați fi putut avia, să va vide poate mai gios.

„Cu duhul blîndeților ascultă, pre înălțate doamne, acum macar, dela fiii patriei, jale și lăcrămare cea sufletească. Pentru că am ajuns a vide de departe o prigonire simpatriotească, pornită firește de acolo, criticarisită însă de toată lumea, pentru că este între simpatrioți ca o silnicită neînțelegire. Noi, doamne, noi întru aceasta am fi putut fi comprometahisiți întru adevăr, numai cînd nu am fi cercat prin toate chipurile a ne apropie de patrie, de supunire și umbrirea ce hrănitore a Devletului și de înălțimea ta, doamne patriot, și sîngile nostru, a celor care ne cunoaștem pre sine a fi fii adevărați a Moldovei și organele care din strămoși au păzit-o întreagă, supusă, credincioasă Devletului și încă au ferit-o cu năzuire prin arzuri plecate la pragul Devletului și prin întîmpinare de iscălituri, prin scrisori primejduitoare nouă, numai spre liniștirea pornirii alunecării proștilor întru înpartășire răzvrătirei ce au izbucnit, din nenorocire, precum este știut ce am pătimim!“...

Prigonire ci este pornită, firește însămnată că au urmat cu o nedreptate a să porni, așa scriiți dumnevoastră. Dar, cunoscînd duhul cu carile priiviți pricina, eu înțeleg că altfelii ați cugetat a scrie și s-au întîmplat altfelii a iscăli. Un strein nu s-ar dumeri de aceasta. Eu, însă, nu mă deșanțazi nicidecît, știind că și altă dată, cînd la masa dreptății hotărîți asupra sorții fieștecăruia, rezonul, în lature, scriitoriul<ui> îi era de ajuns să umple coale; cei dintăi iscălituri să mulțame a înțelegi două trii frasuri, și ceilalți pentru ca nici să cetească macar, să îndestula a vide pusă iscălitura vărului sau unchiului cutăruia. Eu nu clivitesc, ferească Dumnezău, și să-mi săci mîna, de cugetezi a trage două cuvinte macar înprotiva adevărului! Spre dovadă, aduc martoră pe Moldovva, aduc marturi pe streinii ce au fost la noi, aduc, în sfîrșit, martore mai toate pricinile de judecări începute de vro patruzăci anni și apoi tot anul legat în cumpană judecării, care au slujit Divanului nostru de hrană neînpuținată, ca făina Samaritencii.

După acest frasis jăluindu-vă că ați cercat prin chipuri a vă apropie de patrie, bănuți cu un felii de poprire din partea cuiva. Însă cînd întrările țării au fost slobode, cînd

mai înainte de rînduire Măriei Sale lui Voevodă, pașii ce au fost, și Caimacamul v-au chemat într-atîtea rînduri; cînd Măriea Sa, de la Țarigrad, di pe drum, cu poftire v-au chemat și v-au așteptat, vă îndurați dumnevoastră a jăr<t>fi adevărul așa de fățiș, ca să faciți un acest feliu de banat? Dumneta, moșule, dumneta uitat-ai că asupra chie-mării Măriei Sale lui Voevodă, socotind cu ce chip să faci un feliu de îngăimare, ai crezut să poți a-ți îndrepta nevenirea, cu un rezon a-ți da po<r>tret de rîs, că adică pentru că au fost murit domnița, soția dumitali, nu poți veni în niște casă în care atîta anni ai șazut întovărășit!

Eu de atuncea încă cătră alții am rîs asupra acestui rezon. Cu toate aceste, după ce l-ai dat, mai ai cuvînt oare — fără a te roși — să tînguești că ț-ar fi poprit întrarea în țară? Iartă-mă, mă rog, dacă îți talmăcesc așa aspru, că singur adivărul afrontarisit îmi povățuește pana! Eu nu știu dacă datornica îndreptare poate sluji vreodată de fală. Mă popresc de a zice mai multe, căci la no. 6 m-am fâgăduit a tăce.

„*Însă jalea pentru noi, că o videm astăzi, patria aceasta, în tot orizonul a uscatului cea mai lăcrămătoare și osînd<it>ă, precum lumea, mărturisind, o tînguește cu noi!*” . . . Voi împila la alt loc fâgăduința ce am dat la no. 9.

„*Sau doară, doamne, din ceasul ce ai priimit frîile ocîr-muirei, nu te-am întîmpinat cu nemărginire supunerii noastre și cu mulțămire sufletească cătră Înnaltul Devlet, că ne-au hotărît domn patriot?*” Și a rămas Măriea Sa necunoscătoriu dumnelorvoastre? Cu aceasta v-ați împlinit o mică parte din datorie!

„*Sau doară nu te-au întîmpinat la Silistra cu răspunsul cel mai plecat și credincioși pentru urmările socotinților noastre celor drepte, lăsîndu-le în înțălepciunea voastră!*” . . . Le știu de cînd sfătuem împreună dreptul obșteșc, însă lipsă dintr-în-sile și triimetirile atuncea în cugetarea dumnevoastră n-au fost decît o cheltuire de vreme!

„*Sau nu am triimis arzul nostru cel mai credincios la măriea ta, ca să să ducă la înaltul prag a Devletului pentru cîte au trebuit spre buna viețuire a chelerului?*” . . . Altă mască, altă cheltuire de vreme, cu atîta mai deșănțat cu cît Pre

Înnaltul Devlet, după socotința dumnevoastră, ar fi trebuit să se ferească a tratarisi cu supușii săi afară din hotarile stăpînirii sale.

„*Sau n-au vînit dintri noi fii adevărați a patriei și s-au întors dintre dînșii obidiți și cei rămași prigonîți?*” . . .

Așa este! Au venit dumnelui vistier Costachi Canta și, de cîteva ori chemat la judecată, au fost triimis de ocîr-muire de acolo și dumnelui vornic Grigore Ghica. Carile au fost însă obidă-i, pentru a să înturna înapoi? Au fost, oare, pentru Visteru⁶⁹ Canta, o prigonire, chemare la judecată ce a făcut spatar Lățăscu, asuprit de mai denainte în mită, și încă mitărnicie cu cîteva mii de galbini? Dacă Vistier Canta nu era vinovat, ce săvta a avut să se roage Măriei Sale lui Voevodă, ca să nu-l trimată la masa judecătii? De unde au cules ace milostivire ca înaintea părintelui Mitropolit să erte sumi de galbini pîrîșului ce l-au zădărit, numai ca să nu să înfătoșază? Dacă era vinovat, apoi și dumnelui, carile în scrisoarea aceasta iscălește tînguire patriei și lacrîmile pătîmirii, să cuvine iarîși să se suferi în punga dumisale. Lacrîmile unei familii, tînguirea și stîngerea ei, trebuie iarîși să se suferi averea sa, strîmbul luat de la aga Buhuși, în moșia Boteștii, unde mai înainte, cînd voința dumisale era pravilă, a triimis arnăuți de a îpușcat vitile lăcuitarilor, spre proba omineștii datorii și a jălii pentru țară, de care să fălește acum! Și pentru dumnelui vornic Grigore Ghica au fost, oare, prigonire îndatorirea ce i s-au făcut, să dei înapoi ceia ce, din moșiile Propodeștii⁷⁰ și Herța, treizăci anni au stăpînit fără dreptate? Cu toate aceste, iată obida cu care s-au întors fiii cei adevărați ai patriei! Iată pricina de cari vă jăluți atîta! De priință a să socoti răpirea pentru dreptatea deprinsă de mai înainte, patru sau cinci familii a tiscui pre toți cielanți supt un feliu de dinastie, înprotiva pravilii și a dreptului celui de aproape! Negreșit, nepărtinirea trebuie să vă supere și să vă jîgnească! Negreșit, încurmarea strîmbului, ce ați apucat, prins de vreme, trebuie să vă rănească iubire de avuție! Dar eu mai zic: să de Dumnezău să fim acest feliu

⁶⁹ În text: visterie.

⁷⁰ În text: Proboțești.

de obidiți, noi, toți boerii! Căci, di a ne supune pravililor, fără cirtire, numai atunci este patria în stare de a pute gusta în ticnă dulceața liniștirii!

„Sau nu v-am arătat că sîntem gata jărtfirii fără interes, numai pentru patrie?” Și cu toate aceste, după ce niciodată n-ați arătat pilda, apoi vă plîngeți mai gios cu amar, pentru că din venituri o ați împrumutat la nevoile ei!

„Dar nu am fost, doamne, norociți ascultătorii, și ale noastre credincioasă cugete și scrisorile au fost nebăgate în samă, criticarisite, lepădate și hulite, că sînt din streine cugetări pornite!”...

De vor fi fost statornicite pe același temeiu în scrisoare, de vor fi fost așa drepte, fără îndoială, noroc pentru țară că acele scrisori și cugetări au luat soarta aceia! Dacă să poate fiii acei buni să fie vicleni maicii lor și streinii să dobîndească durere, altă probă de egoizmos, cu ce cuvînt vreți să fiți numai dumnevoastră fiii cei buni, și toți cialții lăcuiitori, vinitici și streini?

Iată rătăcire în care gîndiți, iată sămînță de dezunire care zădărnicește inimile! Iată pilda în faptă, starea cea jalnică a țării. Am făgăduit, la însămnrările de mai sus, dar trebuie să împlinim! Ce față poate arăta, oare, un pămînt rău ocîrmit în cursul unui vac, îndoit jăcuit atît de grecii ce ține scaunul, cît și de patrioții ce-l sprîjine, lipsit de toată lucrarea negușitorii, fără alte rînduele, decît [ca] brațile celor din slujbă, fără alti pravili lucrătoare, decît vo<i>nicia celui puternic și silit a cumpara de la streini toate cele trebuincioasă; împlîntat cu pilda căpiteniilor lor în> netrebnicele cei mai disfrîdate răsfațări și întru aceasta stare, supt ochii dumnevoastră, de sila grecilor lui Calimah, jăcuit de Suțul, în pornirea supușilor lui, dizbrăcat în viforul unei răzvrătiri streine? Ars în focul unui război, cu atîta mai crud cu cît au fost înprotiva răbeliilor; cheltuit într-o silnică bejenie și, în sfîrșit, datoriu încă a mai cheltui! Pun acum înaintea celui mai iscusit în politica lumii poziția Moldovvei (datoriile ei), iconomiile megieșilor, haracterul norodului, intrigile și neastîmpararea a cîțva boeri și întrebi, iconomisindu-le toate, cîtă vremi îi trebuie pentru a să prefaca desăvîrșit întru o stare vioae!

Întîmplările revoluției Italiei sînt proaste cu toată trecire annilor, și vreți dumnevoastră că a Moldavviei, după un an, să fie, numai, tămăduită!

„În loc de priintă, am văzut izvodirile celi nouă înmulțite!” Supt acest cuvînt, eu dizleg că ați gîndit a zice ori pentru dări nouă, ori pentru rînduele nouă. Deci, pentru ca să nu las lipsă, eu voi însamna cugetările mele pentru amîndouă chipurile; și cît pentru dări, trebuie a să lua pentru domniea ce-i dată la naștea noastră, de la care au lipsit mai mult de un vac, dată după un prilej deschis de niște răzvrătiri, ce ne-au dizbrăcat de tot rodul stradaniei noastre și a strămoșilor. Domnul rînduit pentru a face pomba cuviincioasă scaunului nostru, spre cinstea înparatului și sărăcitei țări, au avut de bună samă trebuință de niște cheltuele, a căroră somă, orcît de mică de ar fi fost, iar<a> pre simțitoare în urmele celi proaspete a prăzii! Cătră aceste, pămîntul era datoriu a plăti cheltuielile oștilor ce l-au mîntuit de obrăznicia apostafilor, era datoriu a da toate dările, căroră era supus mai înainte, și a ține a sa cheltueală și a da lefi oștenilor rînduiți spre paza lui. Aceste toate au fost niște nevoi silnice și viderate. Dar cînd, cu împlinirile Măriei Sale lui Voevodă, nu numai au cruțat pre o<b>știea lăcuiitorilor de cădere ce ar fi putut îngrozi, ce încă, cu toată⁷¹ strîmtorire visteriei sale, au ertat și au dizrădăcinat multe alte dări, obicinuite mai înainte, supt purtare de grijă a dumnevoastră, — vă îndurați a jărtfi adevăru, făcînd acest feliu de bănat fără temeiu și protivnic ființai lucrului! Căci, întai, au micșurat birul din ceia ce îl apucasă anul 1821; al doilea, au ertat și au șters cu totul din obicinuiții bani ci pe tot annul plăte mai înainte fieștecare crîcimă pentru potire, a căroră somă să sue pe ann <la> 50 000 lei.

Al III<ea>, au ertat pentru totdeauna banii velniților boerești, cu care, din ceia ce lua alți domni, să scade acum piste 60 000 lei.

Al IV<ea>, au lasat darea pe înnoirea de cărți a maziliilor și altor trepte, obicinuită mai înainte, numai la prefacire de turburări și, înprotiva obiceiului dumnevoastră, ați dat dreptate pribagului Suțu ca să o eai, suindu-să soma <la> piste 60 000 lei.

⁷¹ În text: totul.

Al VI<ea>, au lasat cfitul horelcii⁷² de peste hotar, cari altădată pentru domni să sue pe ann la 2 și 3 sute de mii de lei; iar locului după ce îi aduce o pagubă peste un milion pe tot anul, cu bani ce işie pentru horelcă, apoi pînea din țară, strîcîndu-să în neîntrebuințare, dărma îndrăzneală plugarilor de a mai lucra pămîntul. Aceste toate, pre cari dumnevoastră, tînguitorii de acum ai țării, mai înainte cu mîni darnice le iscăliți, spre măgulirea domnilor streini, aceste toate Măriea Sa Voevodă le-au ertat și le-au scos din obicinuiță și, fără a sminti vechi rînduele, a rusumaturilor⁷³, a vămilor și a ocnilor, s-au supus pre sine însuși datorielor, împrumutîndu-să de la patrioți, iar ce <mai> mari parti de la streini, ca să îplinească nevoile pămîntului și să-l cruță de cădere! Iar dacă, supt cuvîntul de izvodirile celi nouă, dumnevoastră vreți a-i însamna nouă orînduele, trebuie a lua sama că toate staturile, cu cît schimbă năravurile și obiceiurile, pășind pe scara vremii, cu atîta să priface pravilele și orînduelile, pentru a le ave totdeauna potrivite cu chipul ce vreu a trăi. Acest feliu în Moldovva, în vremea veche, au văzut prefăcîndu-să și înnoindu-să pravilele ei: întăi, la Alexandru Vodă cel Bun, apoi, după două vacuri, la Vasile Voevodă, a căruia așazămîntul au fost îndreptătoriu giudecăților țării, până cînd ocîrmuirea locului s-au mutat la streini. De atuncea, în toată zioa, în loc de a să mai îndrepta, au început a să hrentui⁷⁴ și a să preface din rău mai în rău; până cînd dumnevoastră pe lîngă domnii greci sprîjinți scaunul țării, am ajuns să nu avem rînduele decît numai caprițiile celor de slujbă, precum am însămnat mai sus, și să nu avem pravili, decît volnicie celui puternic. De aceia dar, să se aducă marturi pre dumnevoastră însuși înainte tuturor streinilor, ce s-au întîmplat a ne vide această stare, care cufundă <!> datoriele cele de îmbe, cu care nădușiți dreptățile unora supt înalțarea puterii altora și încurcă însuși frîile ocîrmuirii, cere o neaparată îndreptare. Și este vederat că, pentru a cîrpi pînza ce spartă a vechilor noastre rînduele, trebuesc petici nouă, luate de la o judecată sănă-

⁷² Holercă, un fel de rachiu.

⁷³ În text: rusumatirilor.

⁷⁴ În text: hronti.

toasă și nepărtinitoare, care să pue în cumpănă datoriele pămîntului, năravurile vacului, îndem<ă>nările și nevoile locului, dreptățile fieștecăruea și datoriele lor și, sprijinindu-să pe dreapta veche legiure a țării — ca slujbile să fie fără venituri —, să astupe izvorul a atîtea jacuri ce au înpilat țara în cursul unui vac, să spargă pricina zavisnicelor intrigile ce cu cheltueala țării au urzit ticăloșia a atîtea familii, să curme deșărtile nădejdi, ce țin pre toți rău deprinși în așteptarea a prilejurilor de jăcuit, arătîndu-le că parte cea bună a fieștecăruea spînzură de hărniciea cea pusă în lucrarea pămîntului și în neguțitoriea și, în sfîrșit, pe aceste să statornicesc temeiurile fericirei aceștii țări, ceia ce, dreptul, eu am văzut pe Măriea Sa Voevodă că au dat până acum vro douăzeci din țidule, prin care <trimete> până înaintea Obșteștii Adunări feliori di nerînduele, cerînd ca să se socotească chipul îndreptărilor după legea ce vechi a țării și după cuviință. Însă în sfatul obșteșc, obicinuit la noi din vremea dumnevoastră, n-au lipsit cei ce să corespondarisăsc cu dumnevoastră, a pune înainte niște gîlcevitoare împotriviri de socotiți, pentru care <la> fieștecare pricină s-au luat hotărîre îngăimată, s-au îngropat în tăcere! Și la o pricină, unul din aghenții dumnevoastră, după ce s-au cetit țidula, me-au zis: „Pre toate am răsturnat, să răsturnăm și pre acesta!“ Deci judecă dumnetă acest feliu de patriotismos! Măriea Sa Voevodă au ispitit prin toate chipurile a să face îndreptare, învoire însă nu s-au făcut nici una! Și măcar că duhul dumnevoastră și a aghenturilor dumnevoastră de aice este cu totul protivnic unii rînduele a obștiei, prin care să vădesc datoriele fieștecăruea și poate să vi să jăluească că este jilarhie, și dacă asupra tuturor de obștie vor lua o puternică stăpînire pravilele, pe care dumnevoastră, — numai cîtiva familii — ați obicinuit totdeauna a le calca și a statornici în locul lor volnicie celui puternic, dar mă unesc cu glasul a tot norodul — care strigă pravile și drepte rînduele, și mă unesc cu plecarea domnului patriot ce avem, care dorește obșteasca bună pitrecire, pentru ca să putem gusta în ticană dulceța milostivirei ce au varsat asupra noastră pre puternicul nostru împărat.

„Că birurile n-au dat în contenire“, mai sus am arătat greșitul temei a acestui bănat.

„*Scrîşcare cătră săraci s-au arătat mai simfitoare*“... În cursul scrisorii dumnevoastră, fără îndoială, au trebuit şi acest neadevăr! Cu toate aceste, dumneta, moşule, şi alţi boeri, cari vă faciţi a plînge acum o ţară ce au început a să învioşa, pentru ca să nu vă ruşinaţi singuri? Uitat-aţi că, în vremea lui Calimah, dumnevoastră, stîlpii patriei, fără a o plînge, fără a o cruţa, ce numai ca să măguliţi interesul unui domn strein, aţi iscălit cu mîni darnice anaforaua ca să mai ei un milion încă piste cît mai luasă!

„*Moşiile şi veniturile noastre s-au supus în două rînduri numelui împrumutării, înprotiva legiuirilor ţării pentru neamul boeresc a nu fi dajnic*“... Iată cîţi sîntem gata a jărtfi fără interes, numai pentru patrie, precum poate aţi uitat că în aceiaşi scrisoare aţi însămnat mai sus! Iată cîţi sîntem di neputincioşi a ajuta locul căruia îi sîntem datori cu însuşi fiinţa dumnevoastră şi cu totul ce aveţi!

Eu am prescris mai sus nevoile pămîntului şi cruţarea ce i s-au făcut cu lasare a atîtea dări obicinuite, în vreme ce sprijineşte scaunul, şi s-au văzut vederat neapărată trebuinţa ce urma de împrumutări, spre a cruţa pe norodul cel prost, care are mai puţină îndemănare şi a căruia cădere mai cu greu să îndrepteză. Adunarea boerilor patrioţi au socotit cuviincioasă o patrioticească împrumutare, cu care să se îplinească şi nevoile pămîntului şi să nu să atingă nici dreptul boeresc de a nu fi dajnic. În rîndul dintăi, au dat fieştecare cît au vrut şi toată soma au întîmpinat o parte di cheltuielile oştilor ce au fost în ţară. În rîndul de al doile, singuri boerii socotind, au cisluit somile între dînşii şi din toată soma care s-au luat, peste 400 de mii lei, încă nici jumătate până acum nu s-au împlinit! Că este de pizmatariu acest banat şi, pentru dumnevoastră, care vă jăliţi atît întru o închipuită iubire⁷⁵ de patrie, cît este de protivnic aceştii simfiri! Dumnevoastră cîrtiţi pentru că aţi împrumutat pămîntul la o viderată nevoe, şi făceţi somile celi mai mari ce aţi dat la cei ce au sfişit după cum aţi voit, precum vărul Aleco Balşi, carele întru aceasta împrumutare au dat poate numai a zăcea parte din venitul său, cel ce fără cîrtire cu 100 000 lei au împrumutat pe pribagul Suful, la venirea sa în domnie. Şi cîţi alţi asăminea dări! Acest

⁷⁵ În text: iubită.

banat a dumnevoastră ne difaimă pre toţi, cu atît mai mult cu cît a ne împlini datoriile noastre, ca nişte drepte noroade, avem moşiile şi acareturile noastre, fără nici o îndatorire! Avem numai în folosul nostru pre robii cari, fără dreptul nostru, ar adăugi numărul lăcuitorilor locului! Avem scutelnicii, breslaşii şi slugile, cu tot folosul lor, fără nici o îndatorire a noastră! Am avut de rîs scutelnicii, într-un număr nehotărît de trecuţi! Căci, de sîntem în slujbă, avem lefile noastre, avem veniturile slujbii, care ne dischid drumul la feliuri de jafuri! Avem dreptul a nu plăti niciodată nimărui nimic, şi nici plătem, afară de jafurile ce făcem unul altuia. După aceste toate, eu întreb: Putem, oare, a ave dreptate a cîrti de un ajutoriu ci ne cere pămîntul, care ne dă atîtea folosuri, ajutoriul acela al împrumutării, pentru ca să ne ruşinăm, înaintea lumii, că nu să va da cu camătă? Va cere, oare, acest pămînt, de la noi, acum, numai odată, împrumut a zăcea parti macar din cît ne dă şi ne dăruşte pe fieştecare an de-a pururea?

Acest ruşinos pas a dumnevoastră mă face să mă înalţ la însuşi glasul dreptăţii şi să întreb, cu limbă şi condeiul ţaranului, de plătesc numai ei străjăruului locului, ori răsfăţările noastre lăcaşuri, ori averile moşielor şi acareturile noastre? Numai ţaranul este reiaua împăratului, de dă şi face numai el singur birul şi havalelele? Oare noi sîntem acei cari ne fălim mai mult cu acest nume şi, supt dînsul, ne ocrotim fiinţa şi averea? Pacinica sa lipsă şi scumpătate trebuieşte îndoit a ţine cu cheltueala sa ocîrmuirea şi divanurile ţării, ori, de zglomătul neînvoelilor pentru slăvirile noastre, care nu dă răgazi judecăţilor? Eu prepun că de această cugetare îmi va bănuî, poate, boerimea, dar am mai însămnat mai sus că însuşi adevărul afrontarisit îmi povăţueşte condeiul, de scriu dreptăţile lui însuşi înprotiva particularnicului meu interes, ca a unui boeriu; pe de altă parte, eu mă adresarisăsc nu cătră cei cu dreptăţile, încît să mi să poată înputa, cumva, vreo plecare iubitoare de strămutări, ce cătră unul din boerii aciea, carei trebuie să înveţă că un stat nu poate întra în fericire, pînă cînd toţi lăcuitorii lui de obştie <nu> să vor împărtăşi şi de bunătăţile şi de nevoile sale. Dumnevoastră, acolo, pentru a vide această dreptate pusă în lucrare, n-aveţi decît să căutaţi înprejurările.

„Ticăloasăle raele a satelor, lipsite de acei întâi birnici ai lor, ce au eșit dintre dînșii, să adun în lăcrămare“... Pentru că acum ei sînt de aicea scoși din sate, pentru că acum toți trecuții cei preste drept sînt dați la bir, în havalelele de obștie cu lăcuiorii. Acest banat, dar, este piste vremi și fără loc! Dar, părăsind anii turburărilor, eu aș fi fost bine potrivit cu vreo patru cinci anni mai înainte, atuncea cînd boerimea nepoprit scote afară de legiuire 60 lei de familie, întrecuți piste toți scutelnicii, breslașii și slugile rînduite, atuncea cît vărul Mihalachi, fiul dumitali, nădușisă în pungă țărănia dela Tecuciu și umplusă ținutul de evghenie mazilească și alte, de la alții ce-au luat și n-au plătit!

„Cele date nesocotite, cele luate de la lăcuiorii și cele date lăcuiitorilor, nu sînt, oare, totuna?“... Fiindcă planul scrisorii dumnevoastră este ca din nimic să faciți lucruri și pe cele singurate să le înmulțiți, au trebuit, de bună samă, și această poftorire meșteșugită. Dar să venim la pricină.

Adu-ți aminte, acum, dumneta, moșule, puține au rămas neplătite după războiul, după Calimah și după Suțul? Socotește că de acele, pămîntul au rămas păgubași pentru totdeuna și, alăturînd una cu alta, privește singur nepotrivire și nedreptatea acestui bănat.

„Au ingenunchet ei, au contenit negoțul!“ Ce socotintă greșită în rîndueala finanței și a negoțoriei și, cu toate aceste, iscălită de cîțva boeri, carii au fost visternici! Dumnevoastră înțalegeți cum că căderea negoțului curge din sărăciea lăcuiitorilor. Dar oare, nu înflorirea noroadelor spînzură de la învîrtirea negoțoriei? Oare nu negoțoriea au fost aceia care, din sărăciea cea mai urîtă pre pămînturi, au rădicat noroadele la cel mai înalt răsfați al bogăției? Neamurile, la începutul lor, au fost toate sarace! Cum, dar, s-au putut naște negoțul, dacă el curge din bogăție? Eu știu că dumnevoastră puteți întreba, ce negoț poate face un norod sărac, cînd el nu are nimic a vinde? Eu răspund că hărnicea pornește negoțul, negoțul aduce bogățiile; acesta este lanțul lucrărilor, pre care dumnevoastră l-ați luat îndărăpt.

Eu știu că noi n-am negoțătorit niciodată, și tălmăcirea aceasta n-ar fi streină scrisorii mele, dar pentru că și până acum am lungit-o pre mult, mă mărginesc a zice că noi,

boerii, cu pilda noastră, la toți am lasat a pofti numai trăn-dăviea și șiderea a boerimei fără nici un lucru. De aceia, nici un moldovan negoțitoriu, mai nici unul nu-i iconom. Noi am făcut a nu mai lungi negoțul.

„În zadar dumnelui logofăt Dimitrachi Sturza, dumnelui logofăt Balși, dumnelui vornic Theodor Balși, au cuvîntat cele bune!“ În urmă, eu nu știu ce bine rămîne pentru dumnelor să cuvînteză și, fiindcă nu-i amestică la nimic, nu știu ce bine au cuvîntat și nu pricep cum îi știți dumnevoastră, carii cu poftorire mărturisăsc „o crudă tăcere, o aspră neamestecare“, neîndemnări, necorășpondenție pentru acele bune, în urmă și nu înainte! Nu are nici o analoghie cu nunta de la Cana.

„În zadar am socotit apoi a veni și noi în patrie și a fi martori numai pierzării patriei, cînd ale cugetului nostru simțiri drepte și patrioticești nu prind loc la înălțimea ta, doamne!“... Scrisoarea aceasta a dumnevoastră, fără îndoială, este povățuită de cele simțiri drepte și patrioticești și, ca să vă încredințați că nu poate prinde nici un loc, daț-o în judecata lumii!

„Jale ar fi fost să știm că sîntem față cu împilătorii rănilor celor jalnice! Pentru aceasta, cu jale am întors și cavi ci i-am fost adus să ne aducă spre năzuirea în patrie și mai bine am supus pierzării starea noastră, până va lumina Dumnezău, de va năstăvi îndreptarea de la îndurarea Devletului!“... De cele însamnate până acum să poate înțalege că și acest frasis nu are alt temei, decît numai că au trebuit în planul scrisorii dumnevoastră. Cu toate aceste, fie că este rău în țară, fie că sînt alții carei o împilează, dar dumnevoastră vă mărturisiți din cei întâi a țării. Eu nu vă tăgăduesc! Vă ziceți de singuri, numai, fii adevărați ai patriei, de singuri carii au ținut-o neclătită din stejîrul supunirei. Așadar, dumnevoastră sînteți păstoriul cel adevărat! Apoi vă sfătuiți. Oare, de datoriea lui, numai cu o privire de departe, în vreme ce nu numai niminea nu vă închide intrarea în țară, dar încă de atîtea ori ați fost chiemați? Așadar, dumnevoastră sînteți comandiriul cel bun! Di ce ați fugit din comandă? Este, oare, a împlini datoriea? În zadar, moșule, aceste îngăimări! Și chear însuși cînd a fi neștiută în lume adevărat a pricină a stînjinirei, a dumnevoastră întru

a veni, chiar însuși atuncea, aceste arătări cu atîta ar prinde mai puțin loc, cu cît sînt prin fâțiși înprotiva dreptului cuvînt!

„Cu împrumutare trăim în streini“... Iată adevărul! De n-ar mijloci o osăbită pricină, prin care m-am făgăduit atuncea, ar fi destul de puternică a vă chiea în țară însuși interesul dumnevoastră, ca să nu vă scurgeți avere, singuraticul razim a familiilor dumnevoastră, lipsiți și de veniturile moșiilor, care sînt afară de binele împrumutării, de care am însemnat mai sus.

Dumnevoastră pomeniți de o dreptate ci ar fi trebuit, poate, pusă în lucrare și nu s-au pus.

„Numai ca să nu fim privitori în patrie a celor urmate, fără să putem folosi nimic din înpuținare creditului a domnului patriot cătră noi și de nebăgarea de samă a ființei învechimei noastre, dar nici să fim nevoiți, prin venire, a porni noi cei întâi lacrimile care să varsă acum la pragul îndurării!“... S-au înțales, poate, din cele însemnate până acum, cît de puțin cuvînt ați fi avut prin triimetirea acestor deputați, pentru carii ne spun streinii că sînt din partea patrioților celor adevărați, și sute de glasuri a patrioților celor adevărați strigă și scriu că ei sînt numai din partea rătăcirii și neastîmpărării și a cîțva uniți cu dînșii. Pentru aceasta și zice că și înălțimea ta urmează a fi blînd, a le da dreptate, pentru că ești patriot și evghenis<t>, și de la Dumnezău vor afla sprijinire.

Măriea sa Voevodă este supus a Pre Înaltii Porți; este datoriu a varsa mila, bunătatea și dreptatea împărătească asupra lăcuiitorilor de obștie, fără a jăr<t>fi pe unii la căprițiile și la lăcomia altora. Este patriot, deci, și datoriu a să îngrijă de obștescul bine și a nu-l lăsa să să înădușască de interesul celor particularnici. Este evghenist, și dar trebuie a ține neapărat evghenia locului în cele adevărate hotară a ei, ca să fie de cinste și laudă neamului și a nu o lăsa să să abată în niște păreri ce povățuesc la trufiea egoismosului și la o mîndrie vinovată, care nebăgîndu-o în samă nici pravilile, nici ocîrmuirea, uită datoriele supunirei, asuprește fără s<f>ieală, înalță piste surpările altora, spintecă unirea norodului ⁷⁶, îl umple de tulburări și, în loc de evghenie, să face hulă și defăimare în lume!

⁷⁶ În text: norocului.

Măriea Sa Voevodă la aceste fiind datoriu, eu nu știu ce face! Dar, împreună cu obștiea, eu zic că nu poate să să împotrivască la depotați cei zadarnici și neastîmparați, carii au purces să ne pătezi neamul înaintea lumii. Și ce au ei a jălui? Este, oare, că măriea sa, din dările obicinuite, au lăsat țării piste un milion numai într-un an? Este pentru că au dat înapoi țării zăce de mii de familii, ci să socote din nou boeri fără nici un drit, cu nume de trecuți, încît rămăsese birnicii și havelegii în starea ce mai împilată? Este că la masa dreptății, fără părtinire, să ne judecăm cu cei ce ne pîrăsc pentru asuprelile ce le-am făcut mai înainte și pentru că ne îndatorește a da înapoi aceia ce să dovedește că am asuprit, precum atîtea pilde dovidesc? Este, oare, pentru că cu cinurile au cinstit, au răsplătit slujbile celor ce s-au grăbit a le arăta cătră împărăteștile oști, după adiverințele ce fiștecare au avut de la străluciții pași și de la Căimăcamul? ⁷⁷ Și pentru că cu aceasta au dat tuturor o vie dovadă că să răsplătește sîrguința, credința, întrecirea supunerii și ascultării puternicii Împărății? Este, oare, pentru că pre însuși acești nemulțămitori, precum pre mulți alți, i-au ajutat și i-au miluit? În sfîrșit, este, oare, pentru că n-au priimit mita lor, ca să-i întrebuițază în slujbile țării, pe care neapărat ar fi jăcuit-o fără s<f>ieală, pentru ca să scoată ceia ce ar fi dat mai mult? Aceste numai pot fi acele adivariate pricini a jalobilor, iar cele mincinoasă, oricare și oricîte de vor fi, nu este îndoială că să vor stînge! Rămîne acum a pricepe care vor fi ispravile urmărilor. Negreșite, nimică altă decît o hulă în lume pentru boerimea noastră, cu titlu că sîntem necunoscători de orice bine, că sîntem fără judecată asupra adevăratului interes al țării, că, cu ochii închiși despre rezon, ne povățuim numai de rătăcire; în sfîrșit, care să ne pue pe o negreață pre toți carii, după un prilej deschis spre fericirea noastră, <am vrut> să lăsăm urmașilor de durenlică moștenire. Cu toate aceste, ziceți că și dumnevoastră, de ați fi venit, același pas ați fi luat!

„Iată, doamne, cît au fost de bine a fi împreună, după David!“ Iată, moșule, cît ar fi fost de bine a judeca drept asupra lucrurilor, a gîndi opștește în trebile statului, a în-

⁷⁷ Ștefan Vogoride.

treba sfatul unui sănătos cuget, și a pătrunde mai înainte de a iscăli!

„Iată, doamne, cât ar fi fost de bine a fi pravățul povățuirilor, îndreptarea lucrurilor celor din început, cu poprirea izvodirilor nouă!” Iată cuvinte înșirate pentru a împlini lipsa unui stil diplomaticesc, neuzit niciodată prin shoalile noastre, căroră toată vremea dumnevoastră ați fost epitropi!

„Și iată că noi sîntem iarăși cu toată supunerea și credința a înălțimii tale!” . . .

Acesta<-i>, moșule, răspunsul dumnevoastră și aceste sînt nepotrivirile ce am aflat într-însul, de care m-am merat! În adevărul acestui răspuns, măcar că măria sa, prin scrisoarea sa, nu-l cerusă, în loc să văd o scumpă și hotărîtoare tăgăduire sau adiverire a unirii dumnevoastră cu acei boeri, în loc să văd politica răspunzînd cu politică și mulțămînd pentru bunile plecări ce măria sa vă mărturisăște, cari dovidesc din partea sa cu un feliu de bunătate a inimii, am văzut o îngăimare care vă pîrăște — iartă-mă, ti rog — nesupunere, prin rupturile unui veșmînt spart, a fățarniciei. Am văzut egoismul în toată pomba lui, uitîndu-să numai pre sine, învîrtindu-să numai înprejurul celui în parte interesat al său, și ticăindu-să în păreri și rătăcirii. În sfîrșit, pentru cei ce nu știu răzbate la amăruntul pricinilor, sau pentru duhurile hrănite de acel feliu de idei, în răspunsul dumnevoastră am văzut presărată o otravă zădărnitoare, ce au samanat mult cu aceia ce au molipsit vacul.

Cu toată bunătatea ce caracterisăște pe domnul nostru, și cu toate că sufletul său este pre depărtat de duhul izvodirei, dar urmările acestui răspuns, fără îndoială nu pot fi priincioasă, căci nebăgare de samă asupra altora, cu care scrieți, făcîndu-vă numai pe dumnevoastră singuri, cu care ați vrut a năduși dreptățile tuturor celorlalanți, au făcut în obștie o vie zădărnire și, credi-mă, moșule, că cele mai multe de sus scrisă însămnări le-au împrumutat de la glasul ei. Eu știu că, pentru a ave îndreptări, neîmplinirea interesului dumnevoastră este a vă arăta de toate nemulțămîți și a găsi totdeauna înpleticiri de cîrtire; însă interesul acesta este pre publicarisit și mijlocirile ce căutați ca să vă slujiți sînt pre slabe, căci, după ce, de supt privigherea dumnevoastră ca unor căpitenie a locului, au scăpat scîntea

străinii răzvrătiri — care ne-au presărat pămîntul cu ticăloșii; după ce groaza primejdiilor v-au făcut pre dumnevoastră a rumpe întăi partea bejăniei, puțin patrioți ci rămăsese și acei ce să înturna îndată, încujbîndu-să supt nevoile din anul 1821, pentru ca din lipsa țării să întîmpine silnicile trebuinți a unor oșteni ce-și dă biruință cu dureri, v-au chiebat să veniți. Însă, cei ce vă aflați astăzi <lipsiți> de neprețaluitele slujbe (nu știu de cînd), ați luat atuncea volnicie oștenească; cînd strălucii pași v-au închezăsluit buna petrecire, ați arătat neplăcere pentru că Căimăcamul Vogoride era grec⁷⁸. Cînd Căimăcamul și patrioții, cu desă poftoriri, v-au mai chiebat, ați răspuns că vă stînjîniți a veni pentru rînduelile ocîrmuirii de atuncea, care de vreme ce niciodată mai înainte, în vremea păcii, n-au fost mai bune, să pare că le așteptați a să îndrepta singure în mijlocul tulburărilor. După ce, prin vechilii ce aveți aicea, cumpărați de la agalile, eniceri, scutirea moșilor dumnevoastră, după ce mai înainte Visteria n-au întrebunțat nici o adevărată știință de numărul lăcuitorilor, nici vro întocmai cunoștință de starea și mărimea fieștecăreia moșii a dumnevoastră, de acolo, în umbra adăpostului, cîrtiți asupra analoghielor ci să face. Într-o vreme cînd nu numai în canțilerie nu rămăsese ce mai mică însămnare, dar nici sila nevoilor nu lăsa ceasul a gîndi măcar, sau a prescrie celi chibzuite în pripă, ceriți o întocmai împlinire a unii drepte orîndue, lipsită din ocîrmuirea noastră totdeauna mai înainte în vremea păcii, cum mai vîrtos atuncea în mijlocul lipsii și a anarhieii! Și cine poate ispăși vreodată rînduelile în pustiirile unei furtuni de tulburări sîngerate? Și svîrliți încă, fără contenire, defăimări asupra tuturor acelor carii, în lipsă, vă ține locul, încît dacă să poate zări un feliu de dizbinare între dumnevoastră și între toată obștiea, nu puteți tăgădui că n-ați aruncat cele dintăi săminți⁷⁹ în niște inimi care, suparate lungă⁸⁰ vreme de denastia dumnevoastră, nu pot fi decît prea gata a să zădărî la cea dintăi pricină! Și cînd mai în urmă, vroind a să statornici pămînteasca ocîrmuire, au pus frîile oblădirei în mîna unui din șasă boeri chiemați din

⁷⁸ Șters: de origină. În realitate, bulgar.

⁷⁹ În text: silinți.

⁸⁰ În text: lingă.

țară; cînd domnul rînduit în Țarigrad, dinaintea Divanului, cu lacrimi vă spăla pîra ce făcuse Farmache⁸¹ și alții, dumnevoastră însăamnați di peste hotar nemulțămîrile de această rînduire pînă a nu veni domnul și a nu ști ce domn va veni. Cînd, după sosirea sa, liniștirea lucrurilor au curmat toate înprotivirile nevenirii, pe de o parte asupra chemărilor ce vă face răspundeți cu niște îngăimări, precum aceia din cartea⁸² dumnevoastră, ce am arătat; pe de altă parte, în vreme ce v-aștepta cu slujbile țării nerînduite, zvirleți jalobe asupra sa. Eu însămnezi aceste pentru că sînt mărturisite de lucrări și, cruțîndu-vă, tac alte, ascunsă, și intrigi și invitări, ce au cerut scoposul dumnevoastră. Acest feliu făcîndu-să pre vederat interesul dumnevoastră de a vă arăta nemulțămîți de orișicare stare a lucrurilor, este în zadar, moșule, de a vă sluji cu silnicie, a căroră isprăvi pînă în sfîrșit nu să poate vide cît de nepriincioasă este. Deci, îmi este ertat a vă da sfatul meu! Eu vă pun înaintea că pămîntul nostru din învechime este închinat la pre Înalta Poartă, cu privilegiurile noastre — ce sînt desăvîrșit priincioasă și folositoare; că supt umbra ei ne adăpostim cu toată ticna și liniștirea, și nu avem răle, decît numai pre acele între noi, ci ne facim unul altuea; că Pre Înalta Poartă nu cere de la noi decît numai birul și supunirea; că a le împlini este ce mai legiuită datorie a noastră; că a jîgni aceasta datorie ar fi a ne faci vrednici de toată osînda, ca cei mai destrămați și necunoscători; că marile nostru împărat plin de milă și de bunătate, nu va mai dărui dreptul de a ne mai alege voevodă din neamul nostru, a căruia lipsă cu durere o am simțit; că supt buna voință ce are marile împărat de fericirea noastră și supt grijile unui domn patriot ne este dischis prilejul a nu stînge în plăcerile unei bune petreciri pomenirile trecutelor ticăloșii și a statornici temeiurile unii fericiri bune, pre care să o lăsăm moștenire urmașilor, ca un rod a minții ce știe a-și plini datoriile și a-și strînge folosul din zîmbirile norodului!

A spala dar, a spala hula, ce și pînă acum destrămarea unora asupra noastră, și a întrebuița în bine priința în-

⁸¹ Căpetenie eteristă.

⁸² În text: partea.

părătească și bunile întîmplări! Este vreme să stîngem⁸³ o defăimare care, cu istoria locului și cu rălile ce vor izvorî din netrezirea noastră, va strabate prin șirul urmașilor și vor face ca pe cenușa noastră, în mijlocul ticăloșilor ce vor ave a moșteni, să plîngă prilejurile binelui pierdute de noi! Și ce avem noi a face pentru a ne îndrepta? Nimică, fără îndoială, decît să dischidem cugetul cătră o dreaptă judecată, care ne cheamă din toate părțile ca să ne adunăm supt cortul unirei și cu toții, cu pas potrivit, să mergim pre calea datorielor noastre! Aceasta dreaptă judecată ne strigă, căci un norod nu poate gusta ticna decît numai atuncea cînd, cu toții, ascultători ocîrmuitorilor, să vor împărtași fieștecările analogos și din bunătățile și din nevoile țării! Căci toate inimile nu pot fi împăcate, decît numai atuncea cînd pravilile vor fi întocmai alcătuite și împlinite! Că pravilile nu pot lua o întregă stăpînire, decît numai atuncea cînd va fi pusă înadins buna rîndueală, care să îndrepteze celi pusă în lucrare, în toate dregătoriile. Căci cu toată bunătatea domnului și cu toată iubirea lui de dreptate, fără o asămîne rîndueală nu poate fi nici dreaptă, nici nedreptoare, nici bine păzită, decît numai atuncea cînd slujbile, pe temeul vechii legiului a țării, vor fi fără venituri, care totdeauna au dat drumul la feliuri de jacuri și asupriri! Atuncea, dar, cînd fiiștecare își va pute cunoaște și dreptățile și datoriile sale, numai atuncea cînd mila împărătească și grijile ocîrmuitoriului vor pute răzbate pînă la coliba plugariului și a păstoriului, și prin acest drum putem pune o sămînță de fericire pentru noi și pentru urmași! Și dumnevoastră, carii vă mărturisiți gata a jărtfi fără interes, numai pentru patrie, luați dreaptă cugetare, urmați după dînsa și aceasta singură va fi de a *împlini ace jărtfă*.

„Dar cum pot să jărtfăsc ce pot lua dintr-o slujbă pe an?“ va zice interesatul, cînd el este întărit de obicei și cînd numai leafa nu-i poate ajunge a-și întîmpina cheltuielile.

Așa cum pute strămoșii noștri carii, fără să aibă ideea acestor venituri, au tras asupra lor numile de plugari și neguțitori de vite; așa precum pot atîtea alti noroade! Și ce rod are folosul acela, pre carile astăzi îl culeg cu suspinurile

⁸³ În text: stringem.

altuea și mîncînd altul cel cu lacrîmile mele, ori precum, șezînd, trîndavul cheltuește din adunatul șitudnicului; sau făcînd o adunătură strîmbă, o las în rîsipă unor moștenitori zburdatici! Că pilda trîndăviei și cu ura creșterii bune nu pot fi decît disfrînații răului acestuea.

„Să-mi răpun evghenia“, va zice, poate, caprițiosul, care nu va fi conținut a să bizui în dinastie. „Căci dacă pravi-lile vor lua o puternică stăpînire asupra tuturor“, va zice poate el, „voiu fi datoriu să mă judec după dînsile și eu, carile pînă acum <e>-am calcat; dacă să va așăza o o-rîndueală, să va căuta mai mult vrednicia altuea decît pă-rinteștile mele drituri“. Și, în sfîrșit, va adăugi poate el a zice, că „cu statornicia praviilor și a unor rînduele nepăr-tinitoare să tae scoposul de a vă învecinici înălțarea și stă-pînirea evgheniei!“

Și eu, moșule, m-am măgulit de aceste zădarnice cuge-tări, dar sâltez pentru silnica nevoe a patriei noastre, a i să îndrepta tocmelile ce i s-au hrăntuit în vreme streinilor ⁸⁴; fericirea ei pe de o parte, și căderea ce ne îngrozăște, pe de alta, astăzi aceste mi-au pătruns simțirile și am lepădat asăminea rătăcire. Eu voesc ca în Moldovva să fie boerii în driturile averilor lor, precum au fost și precum sînt pre-tutindine, dar în slujba țării, pentru care răsplătește și Dum-nezău și Împăratul și Domnul; și țara are a curma vred-nicia, căci aceasta este dreptul unui stăpîn cătră slugă și praviile și rînduelile să statornicesc pentru a lipsi vol-nicia celui tare și caprițiile lui, care adăugînd din zi în zi zădăriră, va povățui negreșit la sfîrșituri stricăcioasă. Iar pentru a ne învrednici neamul, putem, dacă nu ne vom înpotrivi ceriului, care înalță și pogoară; și fielor noștri, în loc de creștere bună, nu să cuvine să le dăm nebulie, cu o zădarnică nădejde că nu să vor <în>giosi niciodată.

Eu curm ideile, pentru ca să dau sfîrșit scrisorii mele, a căreia prelungire au trecut peste hotarul scrisorii dumne-voastră, ce me-au dat pricină și materia ci este lungă și durerea <ei> este mare. Deci, rămîind acum numai în respectuasile mele plecări cătră persoana dumitali, te rog,

⁸⁴ În text: streinelor.

înștiințazi-mă de starea sănătății, de starea petrecirii, de care doresc fără răbdare.

Și cu ce mai mare supunire mă socotesc al dumitali ple-cat ca un fiu și slugă ⁸⁵,

1824, mart 2.

1824, iunie 6

**„Socotință“ privitoare la chezășia cerută
de Marele Vizir pentru siguranța ostașilor
și neguțătorilor turci din Moldova**

Socotință asupra ceririi de chizășie și încredințare cer-șută de Pre Înnaltul Devlet, prin caimioa Pre Înnălțatului Vezir, din 5 a Ramazanului, Eghira _____ ⁸⁶, adecă 1824, _____ ⁸⁷ _____ ⁸⁸: că dacă să vor înpuțina pe giuătate numă-rul neferilor, să va siguri psi atomiciasca neîngrijire a tuturor neferilor ce vor rămîne și a neguțitorilor osmanlii, precum și că nu să va mai urma nici un fel de răzvrătire.

Socotința făcută la 6 iunie 1824, Eșii.

A să da aciastă chizășie întocmai precum să cere, tă-cînd de altele, fiiștecine înțălegi că, pre cît este și gre și pri-mejduincioasă, pre atîta este piste puțința noastră, după stare de acum a lucrurilor. A nu o da, sînt pricină mari de temut: l-i, că ne esă din mină paza marginii, care totdia-una au fost asupra ocîrmuirii locului. Cu paza marginii ne poate eși și driturile ei; și, în sfârșit, cu aciasta noi sînguri

⁸⁵ Academia Republicii Socialiste România, *ms.* 5, f. 33—46; copie defectuoasă. La sfîrșitul textului pusă semnătura: Ionică Tăutul, neauto-grafă. Aceasta este singura copie cunoscută pînă acum și provine din biblioteca lui Constantin D. Sturza (Scheianul).

Același *ms.* are la „Tabla materiilor“, f. 53: Copie de pe scrisoarea ce Ionică Tăutul au trimesu logofătului Grigorașu Sturza, cându era la Cernăuți.

Ibidem, f. 46v: Ionică Tăutul. De pe originalul ce se află la „d. Aleco Russo.

Sublinierile din acest text ne aparțin și au drept scop diferențierea scrierii lui Vodă și a marilor boieri deșărați în Bucovina (mai ales la Cernăuți) de comentariile lui I. Tăutul.

⁸⁶⁻⁸⁸ Loc alb.

vom strica un înșămnat privileghi a nostru. Căci, a ne păzi noi sînguri țara, este a fi un stat înșămnat. Iar a ne o păzi alții, este a fi un norod din cele de clasurile de gios.

Al 2-le, că cine știe ce pripus va da ferire noastră.

Și al 3-le, că noi neștiind pricinile de cabinet, nu știm de nu să va face vreo greșală, și la care capăt va pute eși pricina.

A lua un mijloc, adecă a da o hârtie fără îndatoriri hotărîte, ori fără trebuincioasăle lămuriri, sînt doi lucruri mari de temut:

1-i. Ori ace hârtie să va primi de bună, în locul chizășiei ce ni să cere, și la o ră întâmplare, cu cine și la cine să ne giudecăm?

2-le. Ori va da un rău ipolipsis pentru noi, în cine știe ce fel, după ce abia ni-am putut dovedi nevinovăție.

Așadar, pentru a dizlega provlima, noi trebui întâi să urmăm caimelii, adecă să străbatim, să vorovim pre larg, să înțelegim lucrul, adecă să dizvălim pricina în toate ramurile ei, și la fiiștecare ramură să videm ce trebuie spre a pute întâmpina și să cunoaștem puțința sau neputința noastră, anume la fiiștecare lucru, și apoi să hotărîm. Deci:

Cerire caimelii cuprinde ca noi să închizășluim atomiasca neîngrijire a neferilor ce vor rămîne și a negușitorilor osmanlii, și că nu să va mai întâmpla nici un fel de răzvrătire. Pricina aceștii chizășii de la sine să înparte în <opt> ramuri, adecă:

I-ia ramură este vreme cît are a ține aciaștă chizășie. Fiiștecine înțelegi că ia are a fi pentru totdeauna. Ia, dar, are a face cu soarta pămîntului, cu soarta noastră a tuturor, și a urmașilor. Deci, ca să ne putem noi a ne feri de rău, și ca să nu ne huliască ei pe mormîntul nostru, trebui a ne dezbrăca de toată particularitaoa la o pricină așa de gingașă, și de pe lucrurile de astăzi, de pe lucrurile vremii trecute, să socotim bine pre cele viitoare. Așadar, fiindcă a dizvăli pre larg toate acele la care ne povățuește pricina, nu numai este de nevoia noastră, dar sîntem și poronciți, pentru aceia o gîndire și o străbatire cu amăruntul, fiiștecaruia, astăzi, trebui să fie ertată. Iar a alege și a lucra rămîne la hotărîre mulțimii.

II-a ramură este să închizășluim că nu vor mai trece de piste hotar năvăliri de acele precum am mai avut pildă.

Aciasta ceri ca să avem o putere într-armată, spre a pute sta înprotiva unii asămîne năvali. Și la aciasta sînt doi pricini de socotit:

1-i. Să socotim cît număr de oameni ni-ar trebui.

Trei vârtoasă pricini cer ca să fie mai mulți decît neferii de acum:

1-i. Pentru că acum, de s-ar întâmpla ceva (feriască Dumnezău!), nu sîntem datori a răspunde; iar atunce vom fi.

2-le. Pentru că Eteriștii au mai multă patimă pre noi decît pre osmanlii, și dar trebui a ne îngriji.

3-le. Pentrucă curajul moldovenilor este nedeprens și trebui împlinit cu numărul.

Toate aceste fac să să sîntă că trebuința cere 4 sau 5 <mii> oameni.

II-le. Să să socotiască chipul ocărnuirii lor.

Deci, ei trebui să să ție de aproape, într-o supunire și ascultare, atît pentru ca să fie totdeauna gata, cît și pentru ca să nu avem a ne teme de dînșii.

Pentru aceia dar:

1-i. Ei trebui să fie plătiți, înbrăcați și hrăniți de stat, fără cusur. Aciasta ceri trei luări aminte:

1-i. Cel puțin aciaștă cheltuială să sue pe an doi milioane și giumătate, pentru cinci mii.

2-le. Aciastă cheltuială fiind opștiască a pămîntului, trebui opștește plătită.

3-le. De nu va fi opștește, ori de nu va fi bine analo-ghisită să pot întâmpla înlăuntru zădăriri. Deci, chizășie să cere de nici un fel de răzvrătire.

2-le. Pentru a-i ave într-o hotărîță supunire și ascultare, trebuie să fie toți supt o căpitănie, care să de samă de dănșii și de lucrările lor, precum în vreme vechi hatmanul. Deci:

1-i. Pentru că chizășie să cere și de la țară, cu magzar, și de la domn, cu sînet, trebuie ca căpitănie lor să fie ales de opștie și întărit de domn, încît și țara și domnul să aibă siguranție despre putere ce într-armată.

2-le. Că ocărnuire acestor oameni trebui să fie împărțită în cinovnici mai mici unul după altul pîn-la stegari, povățuiți toți de căpitănie lor; și cinovnicii, rânduți de ocărnuire.

3-le. Că pentru a-i ave în toată supunire, gata și învățați oarecum, le trebui rînduit vreun fel de nezam, chipzuit înadins a fi potrivit după stăpînire noastră.

3-le. *Toți ei, și însuș căpitenie, să aibă a sluji numai pe lege și pe nădejde cinurilor, iar nu pe alte venituri, pentru a să feri de doi rele: 1-i, să nu să strice ei, și al 2-le, să nu cadă alții supt asuprire lor.*

4-le. *Cu dare lefilor și a altor cheltuele trebui chipzuită o orînduială înadins, ca să nu să de bani în zadar.*

III-a ramură este să închizășluim că streinii ce sînt în țară nu vor face niciodată vreo răscoală. Deci, pentru a fi sigurișiți de aciasta, trebui:

1-i. Să avem putere a-i cerceta.

2-le. Să fie supuși la dregătoriile și la poliție noastră. Iar pentru a da consulii lor, chizășie de dănșii, este lucru ce nu să poate.

A fi supuși dregătoriilor noastre, este cu toată dreptate, căci așa urmiază pretutîndine. Însă sînt doi luări amînte:

1-i. Dregătoriile noastre să fie pusă în bună orînduială, ca să lucreze după pravile hotărîte, încît lor să nu le rămîie a cîrti de nici un fel de strîmbătate.

2-le. Dacă ei vor ave dreptate a cîrti de ceva asupra dregătoriilor noastre, ei, prin mijlocire stăpînirilor lor, vor eși de supt poliție noastră, și nu vom ave nici o siguranție despre dănșii nici vom ave cuvînt a o cere.

IV-a ramură este să închizășluim că acești streini și fi-reștii lăcuitori a locului vor fi totdeauna ticniți, încît să nu să zădărască cînd va a face vreun fel de tulburare. Și dar: pricinile de care să pot zădări, cu cuvînt nu pot fi alte decît vreo asuprire, vreo nedreptate, vreo nedriaptă cumpănire. Și dar, siguranție despre aciasta este numai:

1-i. Pravelile politicești, care sînt făcute di-a dreptul spre privire binelui opștesc (*loix politiques*).

2-le. Pravelile care ocîrmuesc dreptățile și purtare celor particularnici între dănșii (*loix civiles*).

3-le. Pravelile cremenalicești, care să giudece și să pe-depsască nu numai pre fur și pre ucigaș, dar și pre asupritor și pre tot felul de călcători de pravile, ca și pe aiure.

Deci, *pre lîngă aceia că aceste pravile trebuiesc așazate în limba locului și potrivite cu întălepciune, dar trebuiesc încă*

și pravelile cele de temelie (loix fondamentales), care cuprînd trupul și ființa țării, forma ocîrmuirii, chipul cu care lucriază putere opștiască, cum este și aiure. Deci:

1-i. Toate aceste patru clasuri de pravile trebuiesc chipzuite, așazate și hotărîte.

2-le. Ele trebuiesc să fie drepte.

3-le. Cu aceste pravile trebuiesc astupate drumurile care povățuesc la asupriri.

4-le. Prin pravelile cele de temelie (*loix fondamentales*) trebuiesc foarte bine socotit chipul cu care celelalte pravile să aibă o deplină lucrare în toate dregătoriile.

5-le. Să să ia bine sama, că toate aceste sînt temelie ticnii și a liniștirii opștești și că, în una din aceste de va fi cusur, este izvor de zădărîre și tulburare. Și, în sfîrșit, să să ia sama că într-aciasta este și cheia pricinii sudîțăști.

V-a ramură este să închizășluim că boerii vor fi deopotrivă supuși și ascultători, uniți, fără dejghinări, încît să poată aduce vreo zădărîre pricinuitoare de tulburare.

Adesăori și mulți bănuiesc asupra neunirii. Dar unire, fără vreun înadins method pus de ocîrmuire, este numai în idei, și nu poate fi în ființă:

1-i. Pentru că, firește, inima omului nu este făcută pe unire. Omul cu sine însuș de multe ori nu să învoește în socotință; cum, dar, să vor uni doi, și cum să vor uni 30 și 40, ori și mai mulți.

2-le. Chiar însuș 30 și 40, să fi avut aceiaș creștere, aceliaș învățături, încît să giudece lucrurile tot pe un fel de temelie, chiar însuș atunce, unire este piste puțință, pentru că organul, duhul, chipul de gîndi, nu poate fi la doi deopotrivă.

3-le. Precum și pe aiure, sînt și la noi interesuri care zădărascu neunire.

Deci, *precum alte staturi au găsit mijlocire cu care au împlinit lipsa unirii, putem cerca și noi. Deci, să videm mai întăi care este adivărata pricină a ne-nvoelilor.*

Dacă sînt neînvoele la noi, nimine nu poate tăgădui că pricina ce mai adivărată a lor sînt veniturile din slujbe. Deci, unde lipsăști din mijloc pricina vrajbii, oare nu rămîie pace? De va lipsi la noi, iată ce va urma:

1-i. Norodul, ușurat de sarcina ce gre a veniturilor din slujbe și a asupririlor ce să mai adaog piste venituri, precum

și boerii cei supuși asuprașilor, vor rămâne cu toții în tihnă și liniștiți și vom avea siguranțe lor.

2-le. Boerii fără pricină de a să învrăjbi, vor fi împăcați și va lipsi prilejul de zădăririi și tulburări.

3-le. Fiiștecine va alerga a-ș căuta trebuințele cele casnice, plugărie și negustorie și să va începe înbelșugare și învoioșare, căci numai aceste sînt răzoarele mulțămirii.

Iar pentru a afla mijlocirile cu care să împlinim lipsa unirii, să cercetăm mai întâi la care pricini ne trebuie unire, și acele mijlociri le putem lua aflate gata de alte staturi bine ocărmuite. Deci, este viderat că aceste trebuinți sînt în pricinile opștești ce ni să dau în toate zilele a cerceta, a sfătui, a socoti și a pune la cale, precum una din cele mari este și aciasta de acum a chizășiei.

La alte staturi este cîte un Senat, mădulările lui, rînduite pentru totdeauna și în număr hotărît, înfătoșază nație, adecă țin locul ei. Acest trup întreg, cercetiază, sfătuește, socotește și chipzuește toate trebile opștești, face arătare ocărmuitorului și el poroncește lucrare. Acest trup, cu ocărmuitorul împreună, face, așază și întocmește pravelile. Acest trup ține o canțilerie osăbită de toate lucrările sale. El, în numele nației, îndiamnă pre ocărmuitori de a nu păși piste pravile, și ocărmuitorul sîlește pre acest trup a fi și a lucra totdeauna drept. Cînd mădulările nu să învoesc în socotinți, pentru vreo pricină, pricina ia sfârșit după glasurile cele mai multe, căci aciasta este ce mai firiască dreptate. A fi și la noi asămine nu este o iznoavă noi, căci am avut și avem *Opștiască Adunare*, care înfătoșază nație, ține locul ei și lucriază din parte sa. Dar răul și nerînduiala la noi este:

1-i. Că numărul mădulărilor și care anume trebui să alcătuiască *Opștiasca Adunare*, nu este hotărît. De acolo curge că să dau atite țidule opștești, și rămîn fără lucrare. De acolo curge îngăimare la punire la cale a trebilor și mulțimi de nerînduele.

2-le. Că mădulările nu sînt numite pentru totdeauna, ci la fiiștecare pricină. De acolo curge că ele nu sînt supușă nici unui fel de răspundire, și de acolo curgi puțina băgare de samă la adivăratele interesuri a țării.

3-le. Că giudecătorii nu trebui să-ș lasă slujba lor pentru ca să caute trebi opștești, căci aciasta este a face ei sînguri

pravile, și ei sînguri a giudeca după dînsile. Acest fel nu este pe aiure. Ci *Opștiasca Adunare* trebui să fie un trup osăbit.

4-le. Că *Opștiasca Adunare*, la noi nu are nicicacum canțilerie ei; di aceia, nici avem arhiva țării, nici știm lucrările.

5-le. Că hotărîrile nu sînt după glasurile cele mai multe; di aceia nici pot avea dreptate opștiască. Aice stă cheia și methodul unirii. Toate aceste sînt de luat aminte și de întocmit, dacă este a ne feri de zădărire de tulburări.

VI-a ramură este să închizășluim că, în cursul vremii, domnii nu vor pribegi niciodată, căci pribegie însuș este un fel de tulburare, și poate pricinui și alte feliuri de tulburări.

Trebuie să ia sama întâi, din care pricini au pribigit unii din domni, și apoi să socotiască vindecare.

1-i. Că fiind mulți dalipi de domnie, acei ce era azlu făce feliuri de vrajbe și prigoniri și sfori asupra celor din slujbă.

Vindecare acestui rău nu poate fi alta, decît numărul daliapilor să fie cît să poate mai puțin, adecă să să facă rugăminte a să hotărî ca domnie țării noastre să fie pe viață și în diadohie anume la cel mai mare fecior. Sau lipsînd feciorul, la cel mai de aproape rudă, parte bărbătiască. Aciasta nu numai nu este iznoavă noi, căci în vreme vechi așa au fost domnie Moldovii, dar încă și maslahatările Împărăției mai cu credință să pot căuta, și raelile vor fi mai bine ocărmuite.

Cu acest cuvânt, nație să dă oarecum în mîna norocului, adecă să poate întîmpla să vie la diadohie vreo persoană nevrednică sau nevrîstnică. Deci, ca să nu să facă smintială nici la maslahaturile Împărăției, nici la ocărmuire, este de trebuință ca mădulările *Opșteștii Adunări* să fie neschimbate, fără vinovăție, și pentru alegire lor să să hotărască în ce chip să fie, ca să nu să facă încurcături.

2-le. Fiindcă s-au întîmplat de multe ori a să sărăci țara, și unii din domni, fiind însărcinați a răspunde dările ei, și neputîndu-le, nici avînd credit să împrumute, s-au îngrozit și au pribigit.

Pentru ca să nu să întîmple și de acum asămine, trebuința ar urma ca domnul să aibă pentru cheltuelile și trebuințele însuș a sale, veniturile domniei, iar cu dările și alte datorii a țării să nu fie însărcinat, ca să nu-i rămîie nici o

pricină de îngrijit și de groază. Ci aceste dări și datorii să fie în grija *Opșteștii Adunări*, a socoti cum și de unde să adune. Ia să fie datoare a face socotința sa cunoscută domnului, ca el să ia sama asupra ei, să fie driaptă. Și prin marafetul Visteriei, adunîndu-să după ace socotință, *Sfatul Opștesc* să închei socotelile, și el să fie datori a răspunde acele dări unde vor fi rînduite, ca unul ce, în vremi de lipsă, poate ave credit de împrumutare, în numile opștiei. Aciasta nu este o iznoavî noi, căci cam acest fel să urmiază și pîn-acum. Dar cusurul este că *Opștiasca Adunare* n-are trebuincioasăle hotară și răspundire este numai asupra domnului.

VII-a ramură este să închizășluim că tâlharii nu vor ucide niciodată, nici la drum, nici în casă, vreun musulman.

De aciasta să poate face arătare că ocărnuire totodiauna s-au îngrijit și să îngrijăști, după pravelile ce sînt innadins pentru tâlhari, a-i prinde, din averile lor a despăgubi, pe cît să poate, pe prădați; a-i pedepsi după faptele lor; a-i omorî, dacă au făcut ucideri. Aciastă îngrijire să va urma⁸⁹ nestrămutat și de ⁹⁰ acum.

VIII-a ramură este ca să alegim și să socotim cuvintele cu care să închizășluim.

Întâi să luăm sama că caimiaoă zice⁹¹. Dacă putem să dăm o chizășie ca aceia (cari⁹² ne însămniază, iar nu ca alta), și să întălegi, ori dacă nu.

Dacă vom ipotesi cum că la fiștecare din cele șapte ramuri a pricinii însămnate mai sus⁹³ sîntem acest fel puși la cale încît cu siguranție noastră putem lupta cu aciasta chizășie, apoi putem închizășlui într-aceste cuvinte, adică: în privire întîmplărilor trecute a streinii răzvrătiri, ce au ploat ticăloșiile în țara noastră, dacă să vor mai întîmpla de acum innainte, feriască Dumnezeu! asămîne nelegiuite năvăliri asupra noastră, noi închizășluim că cu toată vîrtute și putința noastră ne⁹⁴ vom împotrivi și ne von sîli a prinde pre asămîne obraznici și a-i pedepsi. Închizășluim supunire noastră ce de rae cătră Pre Înalta Poartă, încît de la lă-

⁸⁹ Șters: pedepsi.

⁹⁰ Șters: pîn.

⁹¹⁻⁹² Loc alb.

⁹³ În text: le.

⁹⁴ În text: le.

cuitorii pămîntului nostru să nu izbucniască nici un fel de tulburare atingătoare de aciastă supunire. Și de vremi ce închizășluim paza țării noastre, încît să nu mai fie trebuință din parte noastră să să supere bunătatea Pre Înaltului Devlet cu rînduire neferilor aice. Noi închizășluim pentru osmanlîi, ori neguțitori, ori alt fel, ce să vor afla aice, că de vremi ce avem a ne împotrivi la orice nelegitimă năvălire ce s-ar întîmpla, precum au fost aciastă trecută, și de vremi ce din parte noastră nu va urma vreo răzvrătire atingătoare de datorii noastre cătră Pre Înalta Poartă, apoi persoanele lor despre asămîne întîmplări vor fi în siguranție. Iar pentru întîmplări de talhari, îngrijire din partea ocărnuirii noastre va fi precum s-au arătat la ramura a VII-a. Asămîne și pentru neprîbegire domnilor, de vremi ce, după o diadohicească rînduială, ei n-or mai ave prigonitori pentru scaun, încît să aibă a să teme și a să îngrijii; apoi pentru dările și toate alte datorii a țării, cu care pîn-acum au fost numai domnii răspunzători, pentru ca să nu le rămîie și la aciasta nici o groază, luând răspundire de toate acele dări și datorii, ne îndatorim și închizășluim că vom urma a le da și a le plăti unde vor fi rînduite, întocma după legiuitele datorii a țării noastre.

Aciasta este pricina chizășiei cu ramurile ei. Și dacă la fiștecare ramură sîntem acest fel puși la cale și într-o asămîne stare, încît și noi să fim siguri că vom lupta, apoi dare unii asămîne chezășii, precum s-au însămnat mai sus, nu numai nu ne smintește, dar încă este de binile, de folosul și, oarecum, de slava noastră:

1-i. Pentru că dăm o desăvârșită siguranție Devletului, încât dacă cumva răzvrătire streinilor ni-au pătat cu pripusuri, să să spele de istov, și aciasta ne este de un mare interes.

2-le. Că ne alcătuim un stat care să înciapă a figurarisi printre altele. Aciasta este de o sîmțitoare slavă pentru nație noastră, și temelie de slava urmașilor.

3-le. Că nu numai nu ne stricăm privilegiile pe care, poate, li-au hrentuit oarecum vreme, dar le întocmim, și ne statornicim pentru noi o îndămănare, urmașilor le lăsăm o pricină să ne pominiască, și streinii să continiască de a ne mai huli că pierdim prilejurile.

Și, în sfârșit, al 4-le. Aciastă stare ne mai aduce să fim chiar un stat stăpînitor, precum am fost după privileghiile cele vechi a țării, adecă atîrnat cu adivărat și birnic, dar de sine stăpînitor, cu pravilele și cu putere sa, întru toate ale țării. Aciasta este mult pentru un patriot adivărat și pentru persoanele ce știu giudeca în politică.

Dacă, însă, în puțința noastră de a lupta cu chizășie avem neagiunsuri în stare ce s-au însămnat mai sus că ar trebui la fiiștecare ramură, nu ne rămîne altă decît, din acele neagiunsuri, pre acele ce ar trebui întărite de Pre Înnalta Poartă, să le cerem cu rugăminte; și pre acele ce le putem statornici noi sînguri aice, să lepădăm particularitaoa într-o vreme așa de giudiață, și să le statornicim. A cere asămine lucruri de la Înnalta Poartă, nu este dișănțare; căci caimioa zice: „Să făgăduim îndestulătoare mijloace, încît să să încriadă Înnaltul Devlet și să de desăvârșit credință, că trebuița urmiază a să pune la cale acest fel“.

Deci, în ce altă să va pute încrede Înnaltul Devlet, dacă nu în temeuri și în rezon?

Așadar, datorie noastră este să pună rezonul înaintea, și, de va întări ceririle, chizășie noastră va fi dată, cerire împlinită, și noi, siguripsiți întru a lupta cu dănsa, vom cășliga driturile unui stat adivărat.

Dacă nu le va întări, noi ne arătăm a<s>cultători, împlinitori de datorie, nu lăsăm pricină de pripus, nu jărtvim nimică cu iscăliturile noastre. Și de va și lua atunce Pre Înnalta Poartă asupra sa paza țării noastre, aceia nu va fi după a noastră scrisoare, nici că noi, fără a da temeuri de agiuns ni-am feri de a o păzi. Di aceia, nici va ave cineva a ne difăima, nici urmașii a ne bănuî.

Iar a da o scrisoare îngăimată, fără trebuincioasăle lămuriri, este foarte de primejdie și de temut:

1-i. Că poate să să ia de bună, în locul chizășiei ce ni să cere și, în vreme ce, după temeuriile pricinii, noi rămînem fără siguranție noastră, apoi la o ră întîmplare, cu cine și la cine să ne giudecăm?

2-le. Ori cu o asămine îngăimare lăsând să să pripue că vrem să amăgim, pre de o parte vom da pripus de necre-

dincioși, și pre de altă parte vom tragi obicinuita urgie ce are Devletul asupra amăgitorilor.

Acest fel, dar, vreme este giudiață, și pricina cu atîta mai gingașă, cu cît are a țintui soarta țării, soarta noastră a tuturor, și a urmașilor. Deci, ca să nu tragim răul asupra noastră, ca să nu sprijinim difăimare altora, și ca să nu lăsăm urmașilor pricină să ne blastăme diasupra cenușii noastre, de mii de ori trebui poftorit că într-aciaștă lucrare trebui să ne dizbrăcăm de toată particularitaoa, fiiște cine să să sfătuiască cu cugetul cel mai curat, și să nu asculte decît numai glasul minții și a rezonului⁹⁵.

<1824, iunie>

Obștea boerilor Moldovei dă chezășia cerută de Marele Vizir pentru siguranța ostașilor și a neguțătorilor turci din Moldova, dar cere dreptul de a alcătui o armată națională pentru paza granițelor și poliția interioară

Pre Înnălțatule, Pre Slăvitule, Îndurătoriule⁹⁶ Devlet, stăpînitoriule și hrănitoriule a nostru!

Noi, opștie boerilor pămîntului moldovinesc, umiliți și credincioși supuși a Pre Înnaltei Porți, cu ce mai smerită și mai cucernică supunire am ascultat cuprindire luminatēi caimele a pre înnălțatului Marelui Vezir, din_____ ⁹⁷ a lunii_____ ⁹⁸ anul_____ ⁹⁹, prin care ¹⁰⁰ spre ce desăvârșită tictă și fericire a noastră, asupra cărie Pre Înnaltul

⁹⁵ Arh. St. Iași, *doc.* 129/1. Scrisă pe o coală mare de hîrtie, în chip de tablou cu ramificații. Alt exemplar, copie cu mici deosebiri, la Academia Republicii Socialiste România, LXVI/77, publicat în *Hurmuzachi*, X, pp. 591–596; tot acolo să se vadă și notele de la p. 59.

⁹⁶ Șters: și hrănitoriule.

^{97–99} Loc alb.

¹⁰⁰ Șters: pentru încredințare unii necurmate urmări a liniștirii în pămîntul nostru, de care.

și îndurătorul Devlet, primește în bună voință a lua aminte, ni să cere o închizășluire¹⁰¹ pentru¹⁰² patrie noastră Moldavie, supusul și plecatul cheler al Împărăției.

Pre Înnălțatul și Pre Milostivule Devlet¹⁰³ Slavă lui Dumnezeu și slavă marelui, pre puternicului și înduratului nostru împărat; după contenire tulburărilor celor streine, care au fost adus asupra noastră un poho de ticăloșii, pitrecim acum întru toată liniștire, supt umbra ce ocrotitoare a Pre Înnaltei Porți. Și pentru că¹⁰⁴ noi¹⁰⁵ toți cîți sîntem drepti moldoveni, raele supuși a pre puternicii¹⁰⁶ Împărății, păzim neclătită datornica noastră supunire cătră Pre Înnalta Poartă; și pentru urmare și de acum înnainte a acestii supuniri cu toată credința și datorie ce de rae, din parte noastră, a moldovenilor raele, noi închizășluim unul pentru altul. Iar pentru îngrijire ce poate da privire trecutelor întimplări, cu umilință ne rugăm Pre Înnălțatului Devlet, să primască în bună voință a ei poronci, ca să avem voe a alcătui un¹⁰⁷ număr de oameni într-armați, cîți să vor socoti îndestui spre paza marginilor și înlăuntrul locului. Pre carii, dacă ni să va da voe a-i alcătui, noi ne îndatorim a-i alege din dreptii moldoveni raele, supuși și de credință, încît să nu poată aduce nici o sminteală. Asămine și pentru stre<i>nii¹⁰⁸ ce să află în pămîntul nostru, unii cu numi de sudiți a stăpînirilor streine, și alții fără vreun căpătăi, să

¹⁰¹ Șters: că dacă pentru (spre) a să ușura sarcina cheltuelilor cu neferii stătători aice pentru pază, dacă s-ar înpuțina în giumătate numărul lor, noi prin îndestulătoare mijloace în care să să încriadă Pre Înnaltul Devlet, vom încredința atît atomiceasca neîngrijire a beșliilor neferi ce s-or afla, cît și a neguțitorilor osmanlii, cît și urmare unii liniștiri, fără a să întimpla nici un fel de răzvrătire.

¹⁰² Șters: siguranție și liniștire, pămîntul nostru.

¹⁰³ Șters: moldovinescul nostru norod din învechime, de cînd strămoșii noștri, pentru a încredința ticna și fericire locului, au adus la pragul pre puternicii Împărății închinare (prinusul) birnicii noastre supuniri cu privilegiuri sfințite.

¹⁰⁴ Șters: urmare.

¹⁰⁵ Șters: dreptii moldoveni.

¹⁰⁶ Șters: innaltei.

¹⁰⁷ Șters: tr.

¹⁰⁸ Îndreptat peste: acei.

ni să poronciască ca să să facă pentru dănșii înnadins cercetare. Și cîți vor fi drepti sudiți, după¹⁰⁹ hotărîrile date de mai înnainte, închizășluind pentru acie consuliilor lor, încît să lipsască grija, să aibă voe¹¹⁰ a sta în țară, negustorind. Iar pentru acei fără nici un căpătăi, cîți nu vor pute da pentru dănșii chizășii vrednici de credință din pămîntenii raele, să să poronciască a să treci piste hotar, unde va hotărî înnalta socotință a Pre Înnălțatului Devlet. Și de acum înnainte, pentru cîți sudiți streini vor mai veni de piste hotar, să fie buna voință a Pre Înnălțatului Devlet, ca să ne poronciască să așăzăm în Târgul Eșului o poliție înnadins, la care fiiștecare¹¹¹ ce va trece de piste hotar, să fie dator a mergi și a să¹¹² înfățoșa însuș, arătîndu-ș pașportul și adiverințele cu care au venit. Și pentru acei ce vor fi sudiți, poliție să ciară, de la consuliilor lor, chizășii, care dăndu-să, să fie sloboz. Iar pentru acia pentru care consuliilor nu vor da chizășii, sau pentru acei ce vor fi fără nici un căpătăi, poliție să-i trimată iarăș înnapoi piste hotar de unde vor veni.

Și puindu-să în lucrare aceste măsuri, Pre Înnălțatul și Pre Milostivule Devlet, nădăjduim că, cu voința lui Dumnezeu, va fi ferit supusul nostru pămînt despre orice fel de răzvrătiri, și noi, umilitele raele a Pre Înnaltei și Pre Puternicii Porți, vom rămîne liniștiți, pentru ca, supt umbra Pre Înnaltei Porți, să mărturisim și să dovedim di-a purure cucernica noastră supunire, aducând în tot ciasul cătră înduratul Dumnezeu fierbinți rugăciuni întru¹¹³ mărire slăvitele zile a marelui și pre puternicului nostru împărat, și să supue supt biruitoarele sale picioare pre tot vrășmașul și protivnicul, învrednicind și pre urmașii noștri în veci cu numile cu care s-au fălit strămoșii noștri, și noi astăz ne fălim că sîntem a Pre Înnaltei Porți cei mai cucernici și mai supuși robi¹¹⁴.

¹⁰⁹ Șters: legă.

¹¹⁰ Îndreptat peste: vor ave.

¹¹¹ Șters: strein.

¹¹² Șters: ară.

¹¹³ Șters: ca să.

¹¹⁴ Arh. St. Iași, 129/27.

<1825>

**Scrisoare către Theodor Balș, marele postelnic
al Moldovei, despre adevărata prietenie**

Cu multă plecăciune mă închin și sărut cinstită mîna dumitale.

Îmi era, negreșit, o datorie din cele mai mari ca scrisoria me cătră dumneta să fie înaintea de ce din 1-i noemvri, prin care dumneta voești bine a-mi face atîta cinste, și pre care eu am primit cu adîncă supunire.

Dar, pentru ca să-mi erți tăceria, dumneta știi de agiuns că o scrisoare cătră un meghistan, fără o pricină hotărîtă, mirose adesăori a măguliri, patimă urîță sufletilor curate. Eu sînt stăpînit de aciastă frică atîta încît, dacă tăceria este o vinovăție, mă mărturisesc vinovat cătră multe persoane. Și nu poate fi bucurie mai mare decît a me cînd, prin pricina ce dumneta ai voit bine a-mi da, scăpat de grija aceștii frici, poci a mă adresi dumitale cu toată slobozanie.

Dumneta îmi cei prieteșugul. Așadară, dumneta din lumia ce treptoasă a soțietății, ai făcut un pas vîrtos în lumia ce netedă a firii, care sîngură povățuește inima omului filosof. Căci, în adivăr, nu este decît numai într-aciastă lumi netedă¹¹⁵ că să poate găsi un adivărat prieteșug; în treptele oamenilor nu sînt decît niște legături întîmplătoare: precum un interesat are tovarăși; un politic, împărecheț; un boer, măgulitori; un prințip, curtizani; numai sîngur omul vertuos poate ave prietini. Și istorii ne spune că Tetegus era împărechet¹¹⁶ lui Catilina, Mesena era curtezan a lui Octavie, Aticus, însă, era prieten lui Chicheron.

Eu mă fălesc de o cerire ce îmi face atîta cinste, și mă fălesc cu atîta mai mult cu cît cunosc rărimia ei în opștimia oamenilor, rărimie din a cării¹¹⁷ pricină un mare poet a

¹¹⁵ Șters: lumina firii.

¹¹⁶ Șters: insoțit.

¹¹⁷ Șters: pentru care.

vecului trecut au strigat, și un mare prințip (Frederic) au poftorit:

Amitié, don du ciel, plaisir des grandes âmes;
Amitié que les rois, ces illustres ingrats,
Sont assez malheureux pour ne connaître pas.

(HENRIADE) ¹¹⁸

Prieteșug, dar ceresc, a sufletelor mari plăceri ¹¹⁹,
Prieteșug ce-npărații, nemulțămitori slăviți,
Pentru a nu-l pute cunoaște sînt di agiuns nenorociți.

Așadar, de vremi ce dumneta îmi îngăduiești, eu sînt cu ce mai desăvîrșită cinstire,
în lumia cia netedă a firii,
a dumitale curat prieten;
în lumia cea treptoasă a soțietății
a dumitali plecată slugă¹²⁰.

<1825>

**Scrisoare către Theodor Balș, marele postelnic
al Moldovei, despre „lucrurile patriei“**

Dumneta ai început, am răspuns. Dar este pisti plecare me cătră dumneta, ca să sufăr aciastă păreche a corespondenței; pentru aceia mă grăbesc a începe eu¹²¹, ca să răspunzi dumneta. Cu cît, însă, mi-ar fi mai dulce să întrebunțaz glasul în locul penii, cu atîta doresc ace zi, și cu atîta ciasurile pîn-atuncea mi să vor păre lungi.

Eu m-am îndatorit să încep, dar materie este așa de mare, așa de duioasă, așa de rășhirată, încît, uimit, sîngur nu știu care să-i fac parte dintăi. Materie¹²² corespondenței de astăz, pentru un moldovan nu poate fi decît lucrurile patriei

¹¹⁸ Cele trei versuri în limba franceză figurează în *La Henriade* de VOLTAIRE, cîntul al VIII-lea.

¹¹⁹ Șters: plăceri a oameni mari.

¹²⁰ Arh. St. Iași, 129/35.

¹²¹ Șters: pentru.

¹²² Șters: de astăzi a unui moldovan.

sale¹²³, însă știința lor între noi este opștiască, pentru că în loc de înștiințări să întrebuițăm dezvălire¹²⁴ socotinților.

Eu socotesc că asupra noastră este osînda lui Tandal, pentru că fără armii, fără a gândi măcar și fără a fi părtaș, am cișligat o biruință sîngeroasă totodată și politicească. Dar, cu mâni cîrciete, oare, o vom pute ține?¹²⁵ Un domn patriot, supt prilejul milostivirii unui împărat blînd, vre să ne facă¹²⁶ o hrană opștiască și de un sațiu lung. Noi, însă, mai lacomi, gândind numai pentru astăz, alergăm la blidu cel vechi și, vrînd a apuca tot, mușcăm vîntul.

În vreme vechi, adesăori patrie ave trebuință de noi, și viteji precît și ticniți, strămoșii noștri nu să legăna decît între plug și între arme. Ei sîmăna trofeile, cu singile mărturisă supunire cătră Poartă și brăzda¹²⁷ pămîntul. Astăz, nu ne place arhitectura lor și hopurile brăzdăturii ce au lăsat a lor mîni vînjoasă, ne supără molăciune, însuș în liagănul butcii. Părînții noștri mai încoace au deșchis negustorie; tot cel ce ave moșii, îș făce¹²⁸ o datorie să aibă cîrduri, cirezi, turme și herghelii. Ei ține o parte din călărime Evropii și îi hrăne¹²⁹ norodul. Ei ni-au dat în cabineturi numile de plugari, nume sînguratice și cuviincios pentru toți lăcuitorii pămîntului. Noi, însă, mai gingaș, mai delicați, am aflat supărători gunoiul vitelor, li-am stîrpit, am năimit moșiile la tot cel ce fără cuget pute să pricupască mai mult sudorile lăcuitorilor. Cei dintăi orîndatori au fost streinii, și cînd de la dănșii ni-am deprins și noi a vide cu sînge răce datoriile ominirii pe jărtvelnicul interesului, am început a neguța și noi unul de la altul sudorile altue. Orîndatorii, săraci, vremelnici¹³⁰ și pe un loc precupit, au fost cei dintăi pricunitori de cădere opșteștii noastre neguțitorii; însă aciasta au fost politica gingășiei noastre, și măcar că-i videm isprava, ne întrecim a o urma.

¹²³ Șters: a cărie durere.

¹²⁴ Șters: dizvă<lim>.

¹²⁵ Șters: din cîrcietele noastre mîni, oare, nu va fugi?

¹²⁶ Șters: hrăniască.

¹²⁷ Șters: brăzdam.

¹²⁸ Șters: cîrduri.

¹²⁹ Șters: ține.

¹³⁰ Șters: fără îndoială n-au putut.

Acum, un strein, care nu ne cunoaște, are dreptate a aștepta de la noi ceva mai mult. El poate zice: „Moldovenii știu iconomie părinților lor. Vreme, care protecsuește aflările și iscodirile, i-au agiutat a-i pute acum chipzui îndreptare. Streinii cu care s-au amestecat au trebuit să le împrumute tot ce în țările lor au mai de iscusit. Și o răsturnare sînguratică în vremi li-au dat o ispită, care într-alt chip n-ar fi putut-o cișliga decît de la un număr de vecuri. Moldovenii, dar“, ar zice acel strein, „trebui să fi luat acum niște pasuri foarte încuviințate“, și ar alerga la noi să să înveță, precum odinioară iubitorii alerga la Eghipet, unde vecurile și ispita într-agiutîndu-să, răsăde, crește și hrăne științele și meșteșugurile. Dar noi, carii ne cunoaștim (dacă ni-au mai rămas ace bărbăție, să ne căutăm, măcar cîteodată, în oglindă), noi ce ne rămîne, oare, a crede că vom lăsa în moștenire urmașilor? Fără îndoială, nimic mai mult, decît rușine că să trag din niște părinți, carii cu a lor dejghinări¹³¹, crescînd în copiei lor un norod de vrăjmași, li-au dat învățăturile prigonirii, și carii cu a lor neunire gătesc cădere unui niam statornicit de vecuri.

Sufletul dumitale este destul de simțitor pentru a jăli împreună nație care, cu toate îngrijirile unui domn osîrdnic și patriot, însă nu contenește de a să sfîșia cu arma neunirii pre țarmura ce osăbește prăpastie de cîmpul ticnii, unde răcire vremii ar pute aduna roduri de fericire. Și dar, pentru a face o dizvălire a isprăvilor ce neînvoire socotinților noastre gătește urmașilor, îmi trebui a scrie cu slove de lacrimi. Ele acum curg, întristare mă obosăște, pentru aceia las ca aceste isprăvi, cernute de giudecata dumitali, să fie materie răspunsului cu care nădăjduesc că mă vei cinsti.

Mărturisind ce mai adâncă cinstire pentru dumneta, eu sînt, precum am fost și voi fi, a dumitali¹³².

¹³¹ Șters: neunire au gătit cădere unui niam statornicit de vecuri. Însă, pentru a face într-aciasta o dizvălire mai întinsă, îmi trebui a scrie cu slove de lacrimi. Ele acum curg, întristare mă obosăște, și dacă dumneta nu-i vre a o lua pentru materie răspunsului dumitali, eu voi urma cu al doile.

¹³² Arh. St. Iași, 131 bis/23.

<1826>

Proiect pentru recrutarea de ostași în Împărăția turcească

Chipuri cu care să se poată înlesni Pre Înnaltul Devlet și cu oameni ostași și cu bani și cu zahire, înprotiva vrăjmașilor săi.

Pentru oameni ostași.

1-i. În niște sfinte condice, sfințite după rînduiala legii, să se scrie numile tuturor ostașilor ce s-au adunat pîn-acum.

2-le. Asămîne sfințite condici să se trimată pe la toate sfintele giamii, în care să se scrie numile a tot musulmanul ce să va arăta gata a purcede înprotiva vrăjmașilor.

3-le. Aceste condice să se adune toate pîn-la¹³³, cînd are a purcede¹³⁴ și atunce să se trimată la sfînta Kiabé, pentru caacolo să se pominiască în veci numile vitejilor apărători a sfîntei legi și a împărăției.

4. Într-aceste condici să se facă toată silința a să trece și numile vitejilor ce au perit pîn-acum în război, cu slavă.

5. Din condice, însă, să se știargă numile acelor nevrednici carii, neștiind a muri pentru legi și pentru patrie, să vor închina vrăjmașului sau să vor da robi.

6. Cîți viteji apărători a legii și a împărăției vor duce la război oameni cu toată altă cheltuială din partia lor, precum arme, strae, cai, liafă, numai hrana și fișicurile din partia împărăției, purtîndu-să cu toată supuniria cătră înnaltul pașă supt care vor fi rînduiți și de la care au a lua adiverinți de bunile purtări, la toți acia, cînd să vor înturna înapoi, după sfîrșitul războiului, să li să de moșii, spre odihna lor, după analoghiia oamenilor ce vor ave, adecă:¹³⁵

¹³³⁻¹³⁴ Loc alb.

¹³⁵ Prima redactare a art. 6 ștearsă:

6. La toți vitejii oșteni cîți, după sfîrșitul războiului, vor ave a să înturna pe la casile lor (să li să) și cîți vor mergi la război cu armile, cu caii, cu înbrăcămintia lor, și numai cu hrana din partea împărăției (precum și la toți aceia carii au alergat supt stiaurile cele slăvite a sistemii regulate, să li să de pămînturi pentru odihna lor), adecă:

1 la un soldat

15 la un onbași ce va duce cu cheltuiala lui 10 oameni

150 la un iuzbași

1500 la un bimbași¹³⁶.

¹³⁶ Arh. St. Iași, 130/8.

<1826>

Scrisoare către Theodor Balș, marele postelnic al Moldovei, despre temeiurile politicii

În cîteva voroave ce mi-ai dat cinste ca să aib cu dumneta asupra a feliuri de materii politicești, ai avut bunătate a-mi mărturisi o dorință vie de a vide socotințele¹³⁷ mele scrisă într-un șirag loghicesc. Deci, adaog și acum a mărturisi că o asămîne dorință din parte dumatiale au fost pentru mine o cinstire mai mult de vredniciia me! Și cu toate acestia, și acum poftoresc a cere ertăciune de tăceria¹³⁸ ce am păzit. În adivăr, eu n-am slava de a fi scornitor de idei noi. Fîntăna lor este atît de scursă de filosofii vecurilor, încît nu un bucher moldovan, dar un învățat de pe țarmura Senii ori a Tamisului, abie poate astăz să aibă noroc a găsi vro mică stropitura. Ideile mele sînt din ideile celor ce li-au cules mai înnainte, și eu aș sfătui pe tot cel ce ar ave trebuință de dănsile, ca sîngur să le caute în scrisurile cele clasicești a sute de bărbați vechi și noi, carii sînguri au făcut cinstia duhului ominesc. Acolo le va afla în toată înbelșugarea lor, și nu-i va rămîne decît a le rîndui¹³⁹ și a le da șirul ce va cere a sa trebuință.

Dumneta, însă, m-ai cinstit atîta, încît stăruind în¹⁴⁰ dorința dumatiale, mi-ai făcut și în scris întrebări asupra acestor materii. Deci, atunce mai mult ar fi a mă arăta nemulțămitori bunătății ce-mi mărturisăști. Aciasta mă su-pune.

Întrebările dumatiale razimă asupra a doi mari puncturi:

1-i. De unde vine că în multe staturi nu să vede înlă-untru decît ticăloșii, măcar că poziția lor, shesurilor pre din afară și feliuri de alte legături politicești, s-ar păre a nu făgădui acelor noroade decît o plină ticnă și fericire?¹⁴¹

¹³⁷ Șters: ideile.

¹³⁸ Șters: me.

¹³⁹ Șters: înturnă.

¹⁴⁰ Șters: asupra.

¹⁴¹ Șters: De unde vine că măcar că ocîrmuitorul pămîntului nostru are (avînd) inima plină de voința binelui, cu toate aceste locul este plin de nerinduele de tot felii?

2-le. De unde vine că adesăori să vede în lume atîta osăbire de la un norod pîn-la altul, ca cîtă ar fi între desă-vîrșiria și între chircirea a doi ființi de același fel?¹⁴²

3-le. Un stat, care ar ave neapărată trebuință de simți-toare îndreptări politicești înlăuntruul său, n-ar ave oare alt chip a cîșliga acele îndreptări, decît numai chipurile cele turburătoare a răsturnărilor?

Cu aceste trii puncturi, dumnetă ai cuprins toată materiia care de atîtia vecuri să tratărisăște în școala lui Solon. Și spre a răspunde deplin asupra lor, ar trebui să pun înaintea toată istoriia lumii, toate cercetările și criticile publiciștilor, și din scrisurile filosofilor toate socotințele cîte ar ave înțrare în gramatica politicească. Înșuș cînd ar fi în destoinicia me a face o așa mare și delicată strecurătură, lungimia lucrului ar priface, în dezgust, și așteptare și dorința dumitale. Deci, îmi trebui să mă mărginesc, ca în hotarile cele strîmte a unii scrisori, să cuprind cît voi pute o zărire numai a acestor lucruri.

Platon au pus, supt titlu *De republica*, socotințele ce el au dat de meșteșugul ocărmuirii¹⁴³. Filosofii cei mai noi, ca să cuprindă tot felul de ocărmuiri ce au scornit duhul oamenilor, ori supt care i-au supus feluri de întîmplări în cursul vecurilor, au dat aceștii materii titlu de *știința politicească*. Căci, măcar că în temeii nu să numără decît trei feluri de ocărmuiri: republica, aristocrația și monarhie, însă în ființă sînt atîtia feluri cîte diosăbite stăpîniri sînt asupra globului, pentru că, cercetate cu amăruntul, nici una nu să găsăște a fi întocma asămine altii. Încă supt aceiași stăpînire sînt provinții osăbite una de alta în felul ocărmuirii lor. Numai ar pute cineva zice că fiiștecare poate lua numile a unii din cele trei, precum¹⁴⁴ în sistima ei va fi avînd mai multe temeii a vreunui din acele trii feluri.

A fiiștecăria ocărmuiri pravățul cel drept și firesc este a face cît să poate mai lungă viața norodului său, dacă-mi este ertat a mă tălmăci așa, și cît să poate mai bună pitreciria fiiștecăria om din norod. Lăsînd shesurile ori lovirile

¹⁴² Șters: Aceste nerîn(dule), care oare, <ar> fi buna îndreptare a nerînduelilor, îndreptare, însă, statornică și care să ție cu vremia?

¹⁴³ Șters: oamenilor.

¹⁴⁴ Șters: s-ar fi aflînd.

cele pre din afară și mărginindu-mă numai în stăria ce din lăuntru a staturilor, poci încredința că, dacă în vreunul mer-sul ocărmuirii să pare a nu fi spre acest pravăț, nu este că doar n-ar fi voința ocărmuirii, ci că n-au nimerit temeii ce ar fi trebuit să ia. Deci, cercetaria acestor temeii este materiia¹⁴⁵ științii politicești.

Știința aciasta, mai vechi poate decît toate celelalte, pen-tru că, țindu-să de organizația ce firească a oamenilor, au trebuit, negreșit, să să inciapă totodată cu soțietatia, n-au fost mai norocită decît altele întru a fi așăzată dintr-untăi pe temeii theoriei ei. Ci precum lungă vremeii au măsurat pămîntul, pîn-a nu le treci prin gînd ce mai proas-tă¹⁴⁶ figură a gheometriei; precum lungă vremeii au mu-rit ori s-au însănătoșat¹⁴⁷ cu mîncare a tot felul de erburi, pîn-a nu le afla puteria, pîn-a nu lua cele dintăi cunoștinți a doftoriei și a himiei; asămine, lungă vremeii au fost stăpî-niri, pîn-a nu cerceta pentru ce sînt și pe ce temeii să cuvîn să fie!¹⁴⁸

1826, februarie 15

**Scrisoare către Theodor Balș,
marele postelnic al Moldovei, despre temeii
și mijloacele politicii externe a Moldovei**

Cu multă plecăciune mă închin și sărut cinstită mîna dumitale!

Cu cît fiiștecare scrisoare a dumitale îmi dă cîte un de iznoavă prilej a mă făli de a dumitale priinți, cu atîta și corespondenția ce îmi deșchizi îmi face o cinste neașteptată.

Prin cea din 9 ghenar, ce ai voit bine a-mi triimite mai în urmă, dumnetă îmi cei o întindire în politică și în aducirile ce are postul dumitale cu locul de aice, pentru ca, cu împlin-ria tuturor datorielor, să poți săvîrși mulțămirea stăpînului.

¹⁴⁵ Șters: știința.

¹⁴⁶ Șters: mică.

¹⁴⁷ Șters: pîn-a nu.

¹⁴⁸ Arh. St. Iași, 129/40.

Noi nu sîntem nici în veicul nici în patria ce vechi a lui *Leonidas*, unde omul, pentru a pune cuviința în lucrare, înpins numai de frica de a nu fi difăimat, n-ave nicidecît trebuință a fi stîrnit de laude. Noi nu sîntem încă nici în veicul *Ștefan* ori a lui *Bogdan*, cînd inima strămoșilor, prisne (*simple*), dar, în politică, goală de pregiudecăți (*préjugés*) să povățuia numai de plecările acelia cu care firia au făcut chiagul soțietății omenesti; cînd vrednicul n-ave trebuință de panighiris, pentru că *iubiria-de-sine* era maică *iubirii-de-opște*. Nu! ace vremi au trecut, poate făr-nturnare! Di aceia, fără sfiială eu te rog să mă erți că laud rîvna dumatiale.

Cît pentru ceriria ce dumneta îmi faci, dumneta ai luat o plăceri a mă lăsa în nedumerire și a nu-mi lămuri hotărît a dumatiale poftă. Îmi zici numai că eu aș pute să discilcesc înaintia dumatiale pricinile în politică, pre cît ar fi în putință, cît și în celelalte întimplătoare lucrări ce să ating de slujba Marei Postelnicii . Politica însă, adecă meșteșugul cel mare și greu de a ocărmui oamenii, cuprinde tot ce duhul ominesc poate ave mai înalt și mai nilensnicos; și, după locuri, ia este o materie cu atîta mai gre, cu cît shesurile ce sînt între oameni și între lucruri să află mai înpleticite, și cu cît într-un loc cia păn-atunci sistemă politicească s-ar afla hrentuită, ori obiceiurile cele în lucrare s-ar afla dipărtate di prințipurile cele firești a politicii. Dovadă Franța, care nu poate gusta încă ticna Angliei, cu toate că așăzămîntul de la 1814 este mai îndreptat decît acel ce să ține în London de vro 150 de ani.

Eu am zis mai sus „*prințipurile cele firești a politicii*“; căci, dacă firia au dat tuturor lucrurilor desăvîrșiria cuviincioasă, dacă ia au făcut pre om soțial, de dînsa, negreșit, el este pomăzuit a nu fi sigur pre pămînt decît prin ocărmuiri. Dar, făr-îndoială, și politica are reguli pusă de dînsa, precum mathematica.

Așadar, eu înțăleg că ceriria dumatiale este ca corespondenția noastră să între într-aciastă materie întinsă, și să luăm sama aplecărilor ce ia ar ave cu locul nostru. Eu rîvnesc dorinții dumatiale, o laud, o mărturisăsc, dar îmi sînt putințile poticnind supt o așa sarcină; ele sînt mult mai, gios de prețul ce dumneta voești bine a le pune: mii de nepotriviri fac, duhului meu mărginit, o stavilă nebiruită, pentru

a nu pute afla întocma niște întîlniri netede a prințipurilor politicii cu obiceiurile noastre.

În adivăr, dacă au cuvîntul *mahină* poci da ideia unui sistemii politicești, este, poate, de agiuns dovedită păn-acum greutatia de a afla un punct de întîlnire a lucrului de cuviință cu a celui putincios (*du convenable et du possible*) într-o mahină vechi, a căriia răzoară, roasă de vremi, ar fi și hrentuite de întîmplări. Legiuitoriul Spartii au simțit întai acest adivăr, și, pentru că n-au putut afla punctul cerșut, au tras toate obiceiurile patriei sale printr-o rîșniță noi și i-au scos un de iznoavă așăzămînt, dintr-un sîngur și de iznoavă ti-par. Poate, aceia au și fost pricina că legislatura¹⁴⁹ lui, cu toate grășelile ei, au ținut mai lungă vremi decît toate alte legislaturi¹⁵⁰ a altor legiuitori.

Deci, dac-aceia într-acest punct au găsit marginia duhului său, ce rămîne a să aștepta de la mine, într-o materie în care Ruso și Monteschiu însuș au lunecat? Chiar cînd o netedă întîlnire a prințipurilor celor firești a politicii cu niște obiceiuri întimplătoare n-ar fi pentru publiciști o provlimă de feliiul *cvadratarii cercului*, precu eu cutez a o crede, chiar atunce slava de a o afla¹⁵¹ la noi, negreșit, nu este păstrată vreunua de care să să făliască Moldova! Și, de parte de vrednicia multora ce s-au ispitit în de asiminia, negreșit, eu nu poci fi mai fericit decît dînșii. Pre mărginit într-o puțină știință, duhul meu nu poate eși nicidecît din canoanile cele prisne a mihanicii, după care și zic că: *o mahină roasă, ori trebui îndreptată, pentru ca să lucreze după cuviință, ori să nu să ciară cuviința, dacă trebui cineva a să mărgini în ceia ce poate mahina. Iată în ce poci închiia toată politica din lăuntru a noastră!*

Însă, cu toate că aceste doi prințipuri sînt nedezisă (*incontestables*); cu toate că eu am cinste a mă adresi cu aciasta cătră un ministru a statului nostru, încît nu-mi rămîne frică că voi fi vinuit de molepsiria răului ce face ticăloșiile globului în veicul nostru; cu toate aceste, eu nu poci să mă întind mai mult asupra acestor prințipuri. Lămuriria celui dintăi¹⁵² vrednică de un duh ca a lui Solon, a lui Numa,

¹⁴⁹ Îndreptat peste: sistema.

¹⁵⁰ Îndreptat peste: sistemii.

¹⁵¹ Șters: a-l găsi.

¹⁵² Pină aici la Arh. St. Iași, 129/72.

fiind păstrată pentru mâini privileghete de pravilele soțietăților, pe mine m-ar mîna la o utopie (*utopie*) zădarnică. Cel de al doile, plin de tot ce poate zădări duhul și inima, și deopotrivă cu el *ctrismul* care n-aștiaptă decît atingire, m-ar povățui, poate, însuș fără voia me, la o primejduincioasă filippică (*philippique*).

Cît pentru politica ce pre din afară a noastră (*la politique extérieure*), sau *diplomatica*, ia să închee într-un sîngur și prisne articolul, adecă: „noi sîntem un norod supus Înnalței Porți Otomanicești, căriia dăm pe an niște dări hotărîte; și rămînem înlăuntru nostru slobozi despre dînsa în legia, în pravilele și în obiceiurile noastre¹⁵³. A-i ave priința, este de al nostru sînguratic interes; a o pierde, ar fi¹⁵⁴ de paguba noastră; și încă, un ministru a unii curți streine, nu de mulți ani ni-au arătat că aciasta ar pute fi de a noastră primejdie. Ace curte mijlocește pentru noi; însă trebui să cunoaștem hotară în a ei mijlociri, și încă mai mult în pasurile noastre. Chipurile de a tragi și de a ține priința Înnalței Porți nu cer multă știință. Ele sînt firește nedizlepite de aducirile (*shesurile*) ce sînt între *stăpînire* și între *supunire*. Supusul priceput (*discret*) pentru a ști să nu cadă, închipuiască-să stăpîn, cercetăteză-ș atunce voințile și va vide că-i este de agiuns o sîrguință pînditoare a prilejurilor prin care să poată da dovada unii adivărate supuniri, și că nimică nu-i este mai de stricăciune decît caprițiile nefolositoare, și însuș atunce cînd rămîn neîntrebat (ca să nu zic nepedepsite)“.

Este adivărat că, după privileghiul ce ni dădusă Sultan Soliman Canoniu, noi rămăsăm a fi aceia ce să numește un *état souverain*: avem ocărmuiria noastră, mai mai neatîrnată; avem armia și puteria noastră; putem face, precum adăseori am și făcut, războaie și păci cu megieșii; însămnam ceva între alte staturi, și putem ține cu dînsile aduciri diplomaticești. Mica dare ce ni era însămnată a da Înnalței Porți pe an, era pentru a-i ave scutiria cînd vrăjmașii noștri ar fi fost mai tari.

¹⁵³ Șters: și cu toate că niciodată n-am pierdut din pravățul nostru (aciastă) datorria supunirii, cu toate că innaintia tuturor națiilor ar fi pentru noi o desăvirșită difăimare a o uita, cu toate acestia nu sînt mulți ani decît un ministru a unii curți puternice, chipurile de a-i trage și a-i ține priința nu cer multă știință.

¹⁵⁴ Șters: este.

Însă, din toate acele, nu ni-au rămas pîn-astăz¹⁵⁵ decît o jălnică pomenire. Și¹⁵⁶ pentru a cunoaște pricina unii pagube atîta de mari la inima ce simțitoare a unii patriot¹⁵⁷, pentru a nu învinovățî¹⁵⁸ de aciasta în zădar pe soartă, *himeră nelucrătoare și nevinovată*, ori pentru a lua niște vii învățături care să ne slujască măcar în vremea viitoare, ni-ar trebui să avem o istorie driaptă și critică a locului nostru. Într-însa am vide dacă au avut cuvînt, dacă au dat vreun folos, pribigiile ce au urmat de la Petru Rareș pîn-la Cantemir, și dacă pricinile fiiștecăria n-ar fi putut¹⁵⁹ fi vindecate cu chipuri mai dulci și nestrucăcioasă. Am vide de au trebuit și de au fost cu cuvînt războaiele ce am rădicat din vremi în vremi înprotiva turcilor, precum anume acela a Doamnei lui Movilă Voevod. Am vide dacă s-ar fi cuvînt să să criadă¹⁶⁰ Polonia¹⁶¹, abia agiunsă pîn-la Dunăre, biruitoare¹⁶² Turchiei, atuncia cînd, fără a opri măcar copii, am dat în mîna lui Sobieschi, ca în mîna lui Omar, privileghiile noastre. Am vide, în sfîrșit, tot ce au slujit a ne micșura și a păgubi, tot ce ar fi putut da grijă Înnalței Porți, a să siguripsi cu slăbiria noastră. Însă, o asămîne istorie¹⁶³ ne lipsăști, învățăturile ce ni-ar fi dat patimile vremii trecute ne sînt moarte pentru vremea viitoare, încît pentru a învăța trebui să mai pătîmim¹⁶⁴.

Eu m-aș mărgini într-aceste idei opștești și aș sfîrși aice scrisoria me, destul de lungă pîn-acum pentru a ei sterpăciuni, de n-ar trebui să întru în cele ce privesc la¹⁶⁵ postul dumitali, pentru ca să răspund deplin la a dumitali scrisoare¹⁶⁶. Poate, în cele următoare, în parte, voi afla și vrun prilej a mai întări cele ce am zis mai sus de opște.

¹⁵⁵ Șters: astăz nu ni-au.

¹⁵⁶ Șters: dar.

¹⁵⁷ Șters: ni-ar trebui să avem.

¹⁵⁸ Șters: nu-i da vina.

¹⁵⁹ Șters: fost.

¹⁶⁰ Șters: credim pe.

¹⁶¹ Șters: Stăpînă Turchiei.

¹⁶² Șters: stăpînă.

¹⁶³ Șters: însă.

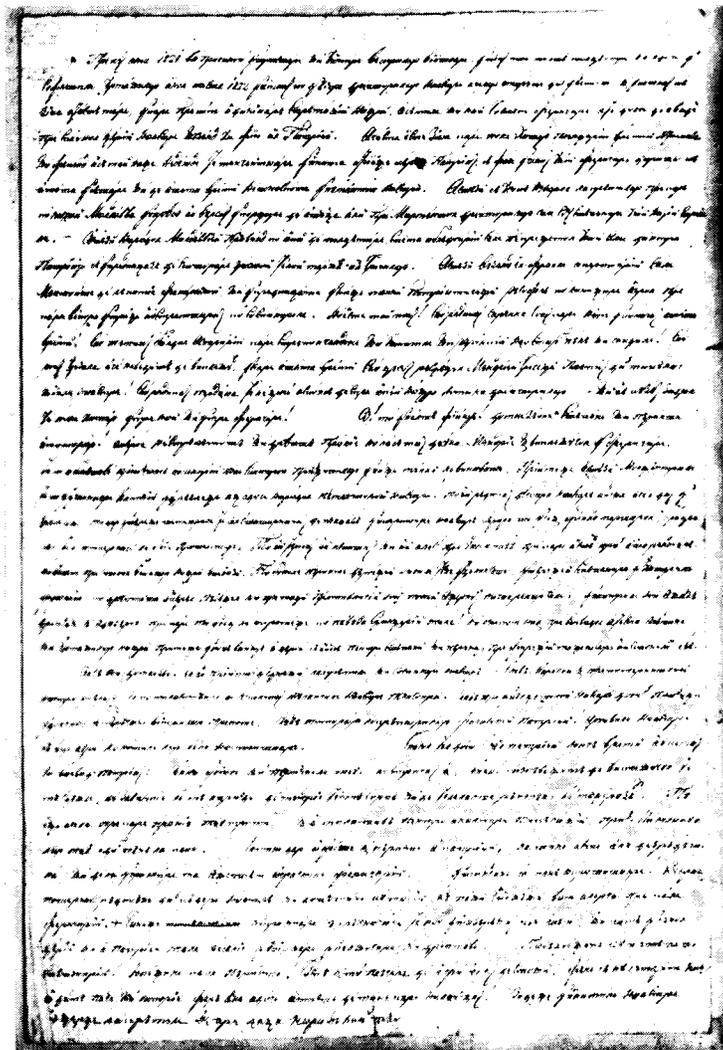
¹⁶⁴ Arh. St. Iași, 130/32.

¹⁶⁵ Șters: a dumitale.

¹⁶⁶ Șters: dumitale.

Deci, spre a purcede de la un punct statornic, să primim mai întâi aceste două prințipuri de un adivăr vecinic, adecă „că o mică soțietate cuprinde tot atfția patimi ca și una mare“ și că „măcar că analoghiile trupurilor sînt deosăbite, trupurile însă sînt alcătuite de acelaș elementuri“. Dintr-aceste ni esă un rezultat hotărît, că în micul Stat al Moldovii, sînt acelaș sămînți de patimi și acelaș elementuri ca și în staturile ci să gîlcevesc pentru împărțirea globului. Deci, ni-greșit, că între noi și între dînsile trebui să fie și oareșcare analoghie la măsurile ce slujăsc a struni patimile și a regula lucraria elementurilor. În adivăr, lăsînd toate alte mă-suri de care n-avem acum a zice nimic, videm că fiuștecare din staturile cele mari are cîte o Ministerie a Pricinilor Streine. Avem și noi Postelnicia ce Mare; și iață analoghiia aflată! Însă știm că alte staturi într-aciasta păzesc acest prințip: „Le ministre des affaires étrangères a la correspondance, par les ambassadeurs, avec tous les souverains dont il importe de conserver l'harmonie“. Noi, însă, stat neînsămnat între altile, scutit de cătră Pre Înalta Poartă de toate aducirile cu alte staturi, nici avem alț ambasadori, decît niște deputați lîngă împărăția ce ne umbrește. Dintr-aciasta curgi o sim-țită micșurare a trebilor ministrului nostru; și iață analoghiia smintită! De cine însă? De acele întîmplări care, dintr-untăi, ni-au făcut norod mic; care ni-au pus în drumul vizigotthilor, a ostrogothilor, a avarilor, a hunilor; care ni-au ținut în nepricepire¹⁶⁷, atunce cînd în prostimia și a celorlalte noroade, cu o bagatelă soloniciască (solonienne) ni-am fi putut face norod mare; care ni-au făcut a pierde una după alta driturile de nație de *état souverain*; și care, în sfîrșit, n-au conținut a ne ține în nedumerire asupra a însuș interesurilor noastre, de la Dragoș și pînă. . . cînd vrei! În înpuținaria celor adivărate trebi a postului ministrului nostru, el ar fi putut fi însărcinat și cu comertăia ce locul ar ave cu locurile streine. Dar comertăia ne lipsăște, și iață, încă, analoghiia smintită! Precum tot statul nostru nu este mai mare decît o provincie, ministrul ar fi putut fi însărcinat și cu știința trecătorilor pămînteni și streini, dintr-o parte în-tr-alta a graniților, încît totodiauna să poată ști pe pămîn-tenii eșiți și pe streinii întrați. Dar, aciastă știință, ni-făcînd

¹⁶⁷ Șters: orbire.

Ziua nr. 28 Ianuarie 1828.

1

Început și continuat cu ocazia sărbătorii și a înălțării steagului românesc în ziua de 1 Ianuarie 1828. În această ocazie s-au făcut și unele schimbări în organizarea armatei și a administrației.

§1. În ziua de 1 Ianuarie 1828 s-au făcut următoarele schimbări: În armata și în administrație.

§2. În ziua de 1 Ianuarie 1828 s-au făcut următoarele schimbări: În armata și în administrație.

§3. În ziua de 1 Ianuarie 1828 s-au făcut următoarele schimbări: În armata și în administrație.

§4. În ziua de 1 Ianuarie 1828 s-au făcut următoarele schimbări: În armata și în administrație.

§5. În ziua de 1 Ianuarie 1828 s-au făcut următoarele schimbări: În armata și în administrație.

În ziua de 1 Ianuarie 1828 s-au făcut următoarele schimbări: În armata și în administrație.

Și în ziua de 1 Ianuarie 1828 s-au făcut următoarele schimbări: În armata și în administrație.

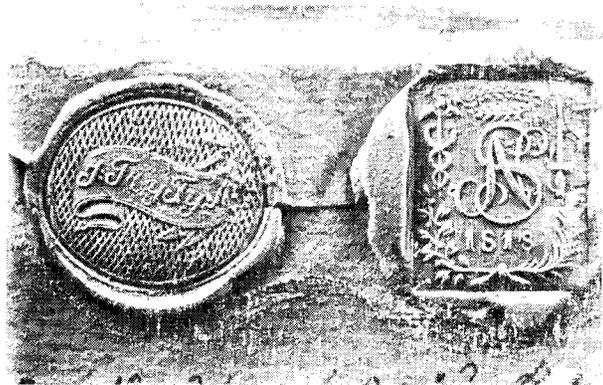
În ziua de 1 Ianuarie 1828 s-au făcut următoarele schimbări: În armata și în administrație.

În ziua de 1 Ianuarie 1828 s-au făcut următoarele schimbări: În armata și în administrație.

În ziua de 1 Ianuarie 1828 s-au făcut următoarele schimbări: În armata și în administrație.

Handwritten signature and flourish.

a

d

Jean de Tautou

b

بویار مسومک امبارکی
 قهر اولدی
 ۱۸۲۹

c

e

f

- a. 1829, iunie 1. Sigiliul lui I. Tăutul și al beizadelei N. Sturza. *Arh. St. Iași.*
- b. I. Tăutul semnează, în limba franceză, pe vol. II al lui Boileau, ed. II (1716), exemplar provenit din biblioteca Mavrocordașilor. *Fost în biblioteca N. Iorga.*
- c. 1824, octombrie 16/28. Sigiliul – viză de plecare din Iași spre Stambul a lui I.T. *Arh. St. Iași.*
- d. 1829, iunie 1. Cele trei sigilii: ale lui I. Tăutul, Alcazi și Stavri, puse la sigilarca dezlegării cuișmei. *Arh. St. Iași.*
- e. 1824, Sigiliul cu caractere arabe ale beizadelei N. Sturza. *Arh. St. Iași.*
- f. 1824, octombrie 16/28. Sigiliul domnesc pus pe teșchercăua I.T., de plecare la Stambul. *Arh. St. Iași.*

1818, februarie 17, Botoșani. Arb. St. Iași.
 1818, februarie 17, Arb. St. Iași.

(Handwritten text in Romanian, partially illegible due to cursive and bleed-through)

Calogăreanu
 Iacob Miron
 (Signature)
 (Signature)

1818, februarie 17, Botoșani. Arb. St. Iași.

1818, februarie 17, Arb. St. Iași.

(Handwritten text in Romanian, bleed-through from the reverse side)

(Signature)
 (Signature)
 (Signature)

parte în interesul ministrilor de mai înainte, au rămas părăsită; și iată, încă analoghiia smintită!

În alte staturi, vremia ministeriei să măsoară cu vrednicia, vrednicia dă rodirile ei. La noi, ia este nimică, anul este măsura; și iată, încă, analoghiia smintită!

În alte staturi, voia prințipului fiind slobodă în alegiria ministrului, urmează că prințipul are toată credința în ministrul ce au ales. La noi, înaintia alegirii, când sînt mijlociri sprijinite de drituri, uriază că prințipul nostru cu atîta mai puțină credință poate ave în ministrul său, cu cît alegiria i-ar fi fost îndemnată; și, iată, încă, analoghiia smintită!

Domnii de mai înainte, streini, au fost în Ministeriia Pricinilor Streine punctul lor de întîlnire cu pămîntenii. Ace rînduială strămutată, poate că să ține; și, iată, încă, analoghiia smintită!

Domnii de mai înainte ni-au fost găsit gata a cumpăra noi sîcun>guri, în statul nostru, stricaria unuia din cele dintăi prințipuri a unui stat. Ei au făcut dintr-aciasta un venit, supt mască de însărcinare a postului în care ei ave pe ministrul favorit; și, iată, încă, analoghiia smintită!

Deci, ca să mai adaog ce am zis mai sus, pute-va, oare, cineva, într-atîtia smintele a analoghiei, să găsească un punct neted de întîlnire a lucrului de cuviință cu a celui putincios? Cînd aciasta nu să poate fără strămutaria obiceiurilor, cînd obiceiurile, întrate în plăceri, nu să pot priface, ce altă rămîne a face, decît a cumpăta rîvna și a mergi înainte pe pîrtia ruptă! ¹⁶⁸ Ce rămîne altă unui ministru a face decît:

1. A primi de la Domnul stăpînitor pricinile ce va voi a i le încredința.
2. A pune toată sîlința spre a le săvîrși întocma.
3. A să sîrgui să păzască o bună armonie cu consuluii streini.
4. Pricinile cele grele, pe care nu li-ar pute săvîrși fără vreo răpunire a sa, a le mîna din zi în zi, pentru ca la împliniria anului să le însărcinează pe celalalt ministru.
5. Să să sîliască, cu ce preț îi va da mîna, a afla novitale cît va pute mai adivărate și mai prospete, din staturile

¹⁶⁸ Textul care urmează este șters, pină la alineatul care termină: fundul prăpăstii (fila următoare).

Evropii, pe care îndată să le și aducă la știința Domnului stăpînitor.

6. Și, în sfîrșit, să să sîliască să cîșlige cît va pute, fără răpunirea cinstii, pentru ca, după eșiria din slujbă, să aibă cu ce cumpăra vremea așteptării. Căci aceasta este vechiul nostru obicei, care ni-au și adus în povîrnire și pe care nu-l vom lăsa pîn-în fundul prăpastiei.

Ori eu mă amăgesc foarte, ori tocmai aciasta este materia în care dumneta ai vrut să între corespondenția noastră. Căci eu nu înțeleg, supt cuvîntul politică o altă însemnare decît *meșteșugul cel mare și greu de a ocărmi oamenii*. Însă chiar de voi fi nimerit materia, nigreșit dumneta nu așteptai o asămînia prisciri, și cu păreri de rău sînt că-ț dau dreptate a-mi zice ca Agamemnon lui Calhas:

ὄ μαντι κακῶν! οὐδέποτε μοι τὸ κρηγνον ἔειπας (Ιληάς).

O prorocule a rălilor, niciodată nu mi-ai spus lucrul cel bun (plăcut)!

Cu al doile voi sfîrși, iar acum te rog să mă socotești de a dumitale.

15 februarie 1826 ¹⁶⁹.

¹⁶⁹ Arh. St. Iași, 129/19.

În legătură cu această corespondență, dăm aici o scrisoare a postelnicului Theodor Balș.

Arhon comis!

Atăta bucurie cît și cinsti mi-au pricinuit răspunsul dumitali din 12 dechemvrie, carile l-am priimit cu călărașul di pi urmă.

Un asămînea santiment, am fost incredințat purure a găsă întru un tănăr ca dumneta, pe carile fire l-au înpodobit cu multi daruri și, fără a ti măguli, eu ti rog să crezi că haractiriul dumitali ari ceva vrednic de însemnat, cari aduci cinsti patriei și mulțămiri în inimile patrioțelor dumitali.

Eu cunosc, din însuși mărturisările dumitali celi adivărate, că sânt în numărul celor mai aleși a dumitali, și aciastă mulțămiri priimind cu inimă curată, nu poati faci dicăt un dulci impresion înlăuntru meu.

Adivărate prietine! așa iubăsc a-ți zici, așa și cred că ești și așa să crezi că sânt și eu. Te rog să-mi deschizi fără nici o supărare acist carieri a corespondenței dumitali, di la cari nădăjduesc multe idealnice lucrări în slujba cu cari sânt însărcinat.

Știi cătă legătură ari epanghenia mea, nu numai în interesurile statului, dar mai vartos în celi dinlăuntru tainice înpregiurări a Curtăi cu Țari-gradul.

Ionică Tăutul propune facerea unor asignate turcești

Τρόπος διὰ ἓνα χαζνέν νὰ ὠφεληθῆ μὲ ἑκατοῦ τὰ δεσ μιλλιούνια κάμνιοντας ἀσιγνάτζιας καὶ ἐπειδὴ αἱ ἀσιγνάτζιας εἶναι ὡς σενέτια τινὰ χρεωστικὰ τοῦ χαζνέ, τρόπος διὰ νὰ ἠμπορέση ὁ χαζνές εἰς ὅποιον καιρὸν ἤθελεν ἐγκρίνη εὐλογον, νὰ τραβίξη ὀπίσω ταῖς ἀσιγνάτζιας του χωρὶς νὰ ταῖς πληρώση μὲ γρόσια, καὶ χωρὶς νὰ αἰσθανθῆ ὁ λαὸς τὴν ζημίαν, καὶ ἐπομένως τρόπος διὰ νὰ γένουν αἱ ἀσιγνάτζιας οὕτως ὥστε οἱ καλπουζάνοι νὰ μὴν ἠμποροῦν νὰ καμουν φεῦτικαις.

Αἱ ἀσιγνάτζιας εἶναι σενέτια τινὰ ἐνός χαζνέ γεγραμμένα μὲ τύπον ἀπάνω εἰς χαρτί ἢ εἰς πετζί, τὰ ὁποῖα, καθὼς καὶ τὰ μεταλλικὰ νομιο, μετα, τρέχουν ἀπὸ χέρι εἰς χέρι καὶ εὐκολοῦν νον τὸ ἀλισβερίσι τῶν ὑπηκόων. Ὁ δὲ χαζνές ἔχει μεγίστην ὠφέλειαν ἀπὸ ταῖς ἀσιγνάτζιας. Πρῶτον, ἐπειδὴ αὐται αὐξάνουν ὑπερβολικῶς, τὸ καπιτάλι τοῦ χαζνέ. Παραδείγματος χάριν, ὅταν ἓνας χαζνές ἔχη 200 μιλλιούνια εἰς γρόσια μεταλλικὰ διορισμένα διὰ τα συνηθισμένα ἔξοδα τῆς διοικήσεως, ἠμπορεῖ νὰ κάμη ἀκόμη, κατ' ἀρχάς, καὶ ἄλλα 300 μιλλιούνια εἰς ἀσιγνάτζιας, καὶ τοιουτοτρόπως, ὁ χαζνές ὁποῦ ἔβαλε καπιτάλι μόνον διακόσια μιλλιούνια, καταντᾷ νὰ ἔχη καπιτάλι πεντακόσια μιλλιουνια. Πρὸς τούτοις, ὅταν ἰδῆ ὅτι ὁ λαὸς ἐσυνήθισε μὲ ταῖς ἀσιγνάτζιας, καὶ ὅτι αὐταῖς ἔχουν ἤδη τὸ ἀνήκον κρέδιτον

Ași voi să păzasc tot feliul di datorii cătră mulțămiria stăpănului. Dumneta însă ești acela carile, fără fățarie, im poati *débrouilles les affaires* ¹⁷⁰, pot zăci în politică pe cât puțința ti va erta, precăt și în celelanti întămplătoare lucrări cari să ating de slujba Postelniciei cii Mari aice în țară.

Fii fericit, prietine! Păzăști-m acist locoșor cari mi-ai dăruit în inima dumitali, și credi simțărilor meli celor plini de curățanie cu cari nu voi conteni a fi

a dumitali ca un frati i slugă ¹⁷¹,
Theodor Balș.

1828, ghenarie 19.
Iașii ¹⁷².

¹⁷⁰ Text francez adaus posterior, cu altă cerneală și altă mină, poate de chiar semnatarul scrisorii.

¹⁷¹ Text subliniat și semnătura, autograf Th. Balș. Restul, de altă mină.

¹⁷² Arh. St. Iași, 129/44.

καὶ τὴν πρέπουσαν ἀπέρασιν, τότε ἀντὶ 300 μιλλιονίων, ἠμπορεῖ νὰ κάμη 400 μιλλιούνια εἰς ἀσιγνάτζιας, καὶ ἔτσι τὸ καπιτάλι τοῦ ἰδίου χαζνέ, ἀπὸ 200 μιλλιούνια, ἠμπορεῖ νὰ ἀνέβη εἰς 600 μιλλιούνια.

Δεύτερον, ὑποθετέον ὅτι ὁ ἴδιος χαζνές ὁποῦ ἔβαλε καπιτάλι μόνον 200 μιλλιούνια εἰς μεταλλικά γρόσια, χρεωστεῖ νὰ πληρῶση μέσα εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς βασιλείας λουφφέδες ἢ ἔξοδα τινὰ 100 μιλλιονίων: τότε ἂν ὁ χαζνές ἐκεῖνος δὲν ἔχει καὶ ἄλλα γρόσια εἰς ἀσιγνάτζιας, εἶναι φανερόν ὅτι ἀναγκάζεται νὰ πληρῶση εἰς ἐκεῖνα τὰ ἔξοδα τὸ ἡμισυ τοῦ καπιταλίου του, μὲ τὸ νὰ ἔχη μόνον διακόσια μιλλιούνια.

Ἄν ὁμοῦ ἔχη καὶ ἀσιγνάτζιας, τότε πληρώνει μόνον τὸ πέμπτου μέρος τοῦ καπιταλίου του, ἢ μόνον τὸ ἕκτον μέρος, μὲ τὸ νὰ ἔχη, πεντακόσια ἢ ἑξακόσια μιλλιούνια.

Τρίτον, τὰ ἑκατὸν μιλλιούνια τῶν λουφφέδων ἢ ἐξόδων ὁποῦ ἔχει νὰ πληρῶση, τὰ δίδει εἰς ἀσιγνάτζιας, καὶ τὰ μεταλλικά γρόσια μένουν εἰς τὸν χαζνέν.

Τέταρτον ἐκεῖναις αἱ ἀσιγνάτζιας 100 μιλλιονίων γροσίων πληρομένων διασκορπίζονται εἰς τὸν λαὸν ἀπὸ χέρι εἰς χέρι καθὼς διασκορπίζονται καὶ τὰ ἴδια γρόσια, καὶ ἂν μερικαῖς ἀπ' ἐκεῖναις ταῖς ἀσιγνάτζιας πάλιν εἰς τὸν χαζνέν διὰ νὰ ἀλλαχθοῦν εἰς γρόσια, ἀλλάζονται χωρὶς νὰ προξενηθῇ κάμμία ζημιά εἰς τὸν χαζνέν, καθότι πέρνει ταῖς ἴδιαις του ἀσιγνάτζιας ὡσάν νὰ ἔπερνε τὰ ἴδια του γρόσια, καὶ ταῖς δίδει πάλιν εἰς κάμμίαν ἄλλην πληρωμὴν ἐξόδων ὁποῦ ἠθελε τύχη. Ὅμως, ὅταν αἱ ἀσιγνάτζιας ἔχουν ὅλον τὸ ἀνήκον εἰς αὐτὰς κρέδιτον, ποτέ δὲν ἐπιστρέφουν ὀπίσω εἰς τὸν χαζνέν ὅλαις ἐκβῆκαν ἀπὸ τὸν χαζνέν, καθότι διασκορπίζονται ἀπὸ χέρι εἰς χέρι εἰς τὸν λαὸν καὶ ἀπομακρύνονται ἀπὸ ἐπαρχίαν εἰς ἐπαρχίαν.

Πεμπτον, ἐπειδὴ λοιπόν, ὅλαις αἱ ἀσιγνάτζιας ὁποῦ εὐρίσκονται διὰ σκορπισμέναις εἰς τὸν λαόν, εἶναι εἰς τὸν τόπον τῶν γροσίων ὁποῦ εἶχε νὰ πληρῶση ὁ χαζνές ἔξοδα καὶ ἐπληρῶσε μὲ ἀσιγνάτζιας, ἔπεται ὅτι ὁ χαζνές μένει οἰκονομημένος ἀπὸ τόσα γρόσια μεταλλικά ὅσα ἠθελαν ἐμπεριεχθῆ εἰς ταῖς διασκορπισμέναις ἀσιγνάτζιας εἰς τὸν λαόν.

Ἐκτον, ὑποθετέον λοιπόν ὅτι ὅλα τὰ γρόσια ὁποῦ εὐρίσκονται εἰς τὸν λαὸν ὅλης τῆς βασιλείας διὰ τὸν γῦρον καὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ καθ' ἑνὸς πτωχοῦ τε καὶ πλουσίαν, εἶναι δέκα χιλιάδες μιλλιούνια: εἶναι γνωστὸν ὅτι, ὅταν αἱ ἀσιγνάτζιας ἐπεχρουν σωστὸν τόπον γροσίων, καὶ ἀπερνοῦν μὲ

ὅλον τὸ ἀνήκον εἰς αὐτὰς κρέδιτον, τότε ὅλος ὁ ἐσωτερικὸς γῦρος τοῦ ἀλισβερσιόου τοῦ καθ' ἑνὸς ἠμπορεῖ νὰ γένη με ἀσιγνάτζιας: πλὴν, ἐπειδὴ μένει ὁ ἐξωτερικὸς γῦρος τοῦ ἐμπορίου καὶ συγχρόνως, ἐπειδὴ αἱ ἀνάγκαι τοῦ λαοῦ εἶναι διαφόρων εἰδῶν, ὥστε καὶ συχνάκις ἕνας ἠμπορεῖ νὰ ἔχη χρεῖαν ἀπὸ γρόσια μεταλλικά, ἐν ᾧ ἄλλος τῆς ἠθελεν ἔχη ἀνάγκην ἀπὸ ἀσιγνάτζιας, διὰ τοῦτο δύναται νὰ ὑποθέσῃ τῆς ὅτι ἀπὸ δέκα χιλιάδες μιλλιούνια γροσίων ὁποῦ εὐρίσκονται εἰς τὸν γῦρον τοῦ λαοῦ, τὸ τρίτον μέρος ἠμπορεῖ νὰ ἀπαρνεῖ εἰς ἀσιγνάτζιας καὶ τὰ ἄλλα δύο τρίτα εἰς γρόσια μεταλλικά. λοιπὸν ἐκεῖνο τὸ τρίτον μέρος τῶν ἀσιγνάτζιων κάμνουν ὑπὲρ τὰ 3333 μιλλιούνια γρόσια, ἦτοι ὑπὲρ τὰ ἕξ μιλλιούνια πονγγεῖα, τὰ ὁποῖα ἠμποροῦν νὰ διασκορπισθοῦν εἰς ἀσιγνάτζιας εἰς τὸν λαὸν εἰς διάστημα ὀλίγων χρόνων διὰ μέσου τῶν λουφφέδων καὶ ἄλλων ἐξόδων ὁποῦ συνήθως πληρώνει ὁ χαζνές κάθε χρόνον, καὶ μὲ τῶν ὁποίων ἀσιγνάτζιων τὰ γρόσια μένει οἰκονομημένος ὁ χαζνές, μ' ὅλον ὁποῦ ἔχωντας τὸν σκοπὸν νὰ τραβίξῃ ὕστερον ὀπίσω¹⁷³ ταῖς ἀσιγνάτζιας χωρὶς πληρωμὴν καὶ χωρὶς αἰσθητὴν ζημίαν τοῦ λαοῦ, δὲν εἶναι πρέπον ποτέ νὰ ἀφίση ὁ χαζνέν νὰ φθάσουν αἱ ἀσιγνάτζιας εἰς ὑπερβολικὴν ποσότητα.

Ἐβδομον, λοιπὸν εἶναι φανερόν ὅτι ὅλαις ἐκεῖναις αἱ ἀσιγνάτζιας ὁποῦ μετὰ παρέλευσαν μερικῶν χρόνων ἠθελαν διασκορπισμέναις εἰς τὸν λαόν, θέλουν θεωρηθῆ ὡς σενέτια χρεωστικά τοῦ χαζνέ πρὸς τὸν λαόν. Διὰ τοῦτο, ὅταν ὁ χαζνές ἠθελεν ἠδῆ ὅτι ἡ ποσότης ἐγινεν ἀρκετὰ μεγάλη, ὥστε ἂν εὖρη εὐλογον τὸ νὰ ξεκαθαρισθῇ τὸν τὸν λογαριασμὸν τῶν ἀσιγνάτζιων, τότε, ἂν θελήσῃ, ἠμπορεῖ νὰ συνάξῃ ὀπίσω ὅλαις ταῖς ἀσιγνάτζιας καὶ νὰ ταῖς ἀλλάξῃ εἰς γρόσια, καὶ ἡ ὠφέλεια τοῦ χαζνέ τότε θέλει εἶναι ἀκόμη ὅτι ἐμεταχειρίσθη τόσην μεγάλην ποσότητα γροσίων χωρὶς γρόσια μεταλλικά, καὶ χωρὶς νὰ τὴν δανεισθῆ ἀπὸ κἀνένα, καθὼς πολλαῖς φοραῖς δανειζονται αἱ ἐπικράτεια τῆς Εὐρώπης καὶ πληρώνουν ἀπειρα χρονικὰ διάφορα.

Ὅμως, ἂν ἠθελεν ἐγκρίνη τότε ἡ ὑψηλὴ διοίκησις, ἠμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῆ ἕνα ἄλλον τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον νὰ τραβίξῃ ὀπίσω ἀπὸ τὸν λαὸν ὅλαις ταῖς ἀσιγνάτζιας, χωρὶς νὰ ταῖς ἀλλάξῃ εἰς γρόσια, διλαδῆ, χωρὶς νὰ ταῖς πληρῶσῃ, καὶ συγχρόνως χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ ὁ λαὸς τὴν ζημίαν.

Αὐτὸν τὸν τρόπον, αἱ ἐπικράτεια τῆς Εὐρώπης ἀκόμη δὲν τὸν ἐμεταχειρίσθησαν, διὰ τοῦτο, ἐν ᾧ ἐγέμουσαν τοὺς λαοὺς

¹⁷³ Sters: ταῖς ἄλαις.

των ἀπὸ ἀσιγνάτziαις, εἶναι καὶ ὄλαι τοὺς καταχρεωμένοι με ἄπειρα γρόσια, καὶ διὰ τοῦτο καὶ πολλαὶ ἐξ αὐτῶν, καθὼς ἡ Φραντα εἰς καιρὸν τῆς ἐπαναστάσεώς τῆς, καὶ ἡ Αουστρία, ἀφάνι σαν τοὺς λαοὺς τῶν ὅταν αἱ πολιτικαὶ τῶν αναγκαὶ ταῖς ἐβίασε νὰ ἀκυρώσουν ταῖς ἀσιγνάτziαις τῶν.

Ἐξ εἰναντίας, ὅταν ὁ χαζνές, παραβάλλωντας τὴν ποσότητα τῶν εἰς τὸν λαὸν διασκορπισμένων ἀσιγνατζίων, με τὴν ποσότητα τῶν μεταλλικῶν γροσίων ὅπου ἤθελεν ἔχη εἰς μετρητά, ἤθελεν ἐγκρίνη εὐλογον νὰ μεταχειρισθῆ τότε αὐτὸν τὸν τρόπον τοῦ νὰ τραβίξη ὀπίσω ὄλαις ταῖς διασκορπισμέναις ἀσιγνάτziαις χωρὶς νὰ ταῖς πληρώση καὶ χωρὶς νὰ αἰσθανθῆ ὁ λαὸς τὴν ζημίαν, εἶναι φανερόν ὅτι ὅλη ἐκείνη ἡ μεγάλη ποσότης γροσίων ὅπου ἤθελεν ἐμπεριεχθῆ εἰς ταῖς διασκορπισμέναις ἀσιγνάτziαις, θέλουν εἶναι κέρδος τοῦ χαζνέ, καὶ χωρὶς νὰ μείνη ὁ χαζνές νὰ χρεωστῆ καθὼς χρεωστοῦν οἱ χαζνέδες τῶν Εὐρωπαϊῶν.

Ἄλλο, ἡ τάξις τῶν ἀσιγνατζίων τῶν Εὐρωπαϊῶν ἔχει αὐτὸ τὸ ἐλάττωμα ὅτι, καὶ ἂν ὠφελήθη μεν ἓνας χαζνές ὅταν διὰ πρώτην φοράν ἀσιγνάτziαις, ὅμως, ἀφ' οὗ ὁ λαὸς ἐγέμισεν ἀπὸ ὅσαις ἀσιγνάτziαις χρειάζονται εἰς τὸν γῦρον τοῦ ἀλισβεριστοῦ του δὲν ἀπερνοῦν πλέον ἄλλαις καινουργιαῖς, ἐπειδὴ κάθε πρᾶγμα ἔχει ἓνα ὄρον εἰς τὸν ὅποιον ἀφ' οὗ ἔλθῃ μίαν φοράν, ἀρχινᾷ τὴν ἐπιστροφήν, διὰ τοῦτο οἱ χαζνέδες τῶν Εὐρωπαϊῶν, καὶ ἂν ὠφελοῦνται ἔτι ἀπὸ ταῖς ἀσιγνάτziαις, ὅμως δὲν ἀπολαμβάνουν πλέον τὴν πρώτην ὠφέλειαν. Ἐξ αἰναντίας, ἐπειδὴ εἶναι αὐτὸς ὁ τρόπος τοῦ νὰ συναχθοῦν ὀπίσω ὄλαις αἱ διασκορπισμέναις ἀσιγνάτziαις, ὅποτε καὶ ἂν φανῆ εὐλογον, χωρὶς νὰ πληρωθοῦν καὶ χωρὶς νὰ αἰσθανθῆ ὁ λαὸς τὴν ζημίαν, εἶναι φανερόν ὅτι ὅταν ὁ χαζνές ἤθελε παρατηρήσῃ ὅτι ὁ λαὸς ἐγέμισεν ἀπὸ ὅσαις ἀσιγνάτziαις ἔχει χρεῖαν τὸ ἐσωτερικὸν του ἀλισβεριστοῦ, τότε, ἂν ἐγκρίνη, ταῖς τραβᾷ ὀπίσω, ταῖς ἐξωφλιζει με τὸν ῥηθέντα τρόπον χωρὶς γρόσια, χωρὶς αἰσθητὴν ζημίαν τοῦ λαοῦ, καὶ χωρὶς νὰ λογισθῆ πλέον ὁ χαζνές χρεώστης: ὥστε ὕστερον, ἂν θέλῃ πάλιν, ἢμπορεῖ νὰ ἀνανεώσῃ ἀκόμη τὴν διασκορπισίαν τῶν ἀσιγνατζίων διὰ νὰ ἀρχίσῃ νὰ ἀπολαμβάνῃ εκ νέου τὴν ἰδίαν ὠφέλειαν.

Ἐννατον, ὅσαις ἀσιγνάτziαις ἀπὸ ταῖς διασκορπισμέναις εἰς τὸν λαὸν ἤθελαν τύχη νὰ χατοῦν ἢ ἀπὸ πυφκαγιάν ἢ ἀπὸ θάλασσαν, ἢ ἀφ' ὁποιονδήποτε συμβάν, ὄλων ἐκείνων τῶν χαμένων ἀσιγνατζίων τὰ γρόσια ἔπεται νὰ μείνουν πάλιν κέρδος εἰς τὸν χαζνέν, καθότι ἐκείναις ποτε δὲν ἔχουν νὰ γυρίσουν

εἰς τὸν χαζνέν διὰ νὰ ἀλλαχθοῦν εἰς γρόσια. Καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ μεγάλη ὠφέλεια ἐνὸς χαζνέ ἀπὸ ταῖς ἀσιγνάτziαις. Ὁ λαὸς πάλιν ὠφελεῖται ἀπ' αὐτὰς κατὰ τρεῖς λόγους: πρῶτον, ἐπειδὴ εἶναι γρόσια ἐλαφρὰ καὶ εὐκολοκόμιστα εἰς δρομους μακρυνούς, δεύτερον, ἐπειδὴ κατὰ τὸν τρόπον ὅπου θέλει φανερωθῆ θέλει εἶναι ἀδύνατον εἰς τοὺς καλπουζάνους νὰ καρμουν ἀσιγνάτziαις κάλπικαις, διὰ τὸν λαὸν νὰ μην ὑπόκειται εἰς τόσας ζημίας ὅπου τυχαῖνον εἰς πολλοὺς ἐξ αἰτίας τῶν καλπικῶν γροσίων.

Τρίτον, εἶναι γνωστὸν ὅτι ὅταν κλεφθῆ ἀφ' ὁποιονδήποτε ἄνθρωπον κᾶμμία ποσότης γροσίων μεταλλικῶν, ἢ ὅταν ἐκεῖνος ἤθελε τύχη πως νὰ τα χάσῃ, εἶναι δυσκολον πλέον νὰ τὰ εὔρη ἢ νὰ ξεσκεπασθῆ ὁ κλέπτης, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ περισσότεροι μόνον ζημιόμενοι. Ἐξ αἰναντίας με ταῖς ἀσιγνάτziαις, κατὰ τὸν τρόπον ὅπου θέλει φανερωθῆ, θέλει εἶναι εὐκολία καὶ νὰ εὔρεθῆ ὁ κλέπτης ἂν ἤθελεν κλεφθῆ ἀπὸ κᾶνένα, ἢ ἂν ἤθελε ταῖς χάσῃ τινὰς θέλει εἶναι εὐκολία νὰ ἀποδειχθῆ ἐκεῖνος ὁποῖος ἤθελε ταῖς εὔρη.

Ὅμως αἱ ἀσιγνάτziαις ζητοῦν ἀπαρασαλεύτος δύο πράγματα χωρὶς τὰ ὁποῖα αὐτὶ νὰ εἶναι ὠφέλιμα, ἢμποροῦν νὰ εἶναι ζημιώδεις καὶ ἐπιβλαβεῖς. Τὸ πρῶτον αὐτῶν τῶν δύο πραγμάτων εἶναι τὸ κρεδῖτον, χωρὶς τὸ ὁποῖον δὲν ἢμποροῦν νὰ ἀπεράσουν εἰς τοπον γροσίων. Καὶ τὸ δεύτερον εἶναι ἡ ἀσφάλεια διὰ νὰ μὴ γίνοντας ψευτικαὶς ἀσιγνάτziαις, καθότι τότε ὁ χαζνές, διὰ νὰ βαστάξῃ τὸ κρεδῖτον τῶν ἀσιγνατζίων του ἀναγκάζεται νὰ πληρώσῃ καὶ ταῖς ψευτικαὶς, ἢ ἂν δὲν ταῖς πληρώσῃ βλαπτεται τὸ κρεδῖτον τῶν ἀσιγνατζίων του καὶ δὲν ἀπερνοῦν.

Τὸ κρεδῖτον στέκει εἰς τὸ νὰ ἔχουν αἱ ἀσιγνάτziαις τὴν ἰδίαν ὑπόληψιν τὴν ὁποίαν ἔχουν καὶ τὰ μεταλλικὰ γρόσια: διὰ νὰ ἔχου, δὲ τὴν ὑπόληψιν αὐτήν, τὸ πρῶτον πρᾶγμα ὅπου πρέπει νὰ φυλαχθῆ εἶναι ὅτι ὁποῖος ἤθελε φέρῃ εἰς τὸν χαζνέν ἀσιγνάτziαις διὰ νὰ ταῖς δωσῃ καὶ νὰ πάρῃ γρόσια μεταλλικὰ, ὁ χαζνές νὰ ταῖς ἀλλάξῃ παντοτε καὶ με προθυμίον, καθότι ταῖς ἰδίαις ἀσιγνάτziαις ὅπου ἤθελε πάρῃ ἢμπορεῖ νὰ ταῖς δωσῃ πάλιν εἰς κᾶμμίαν ἄλλην πληρωμὴν ἐξόδων ὥστε νὰ διασκορπισθῆ εἰς ὅλην τὴν ἐπικράτειαν τῆς βασιλείας ἢ ποσότης ὅπου ἤθελε ἐγκριθῆ ἀρκετή, καὶ τοτε ὅταν ἤθελε εὔρεθῆ εὐλογον ἢμπορῆ ὁ χαζνές νὰ μεταχειρισθῆ τὸν τρόπον ὅπου ἂνω ἀναφέρθη τοῦ νὰ τραβίξη ὀπίσω ὄλαις ταῖς διασκορπισμέναις ἀσιγνάτziαις χωρὶς πληρωμὴν καὶ χωρὶς νὰ αἰσθανθῆ ὁ λαὸς τὴν ζημίαν. Ἐως τότε δὲ, διὰ νὰ μείνη εἰς τὸν χαζνέν

τρόπος να κάμη γύρον μεταλλικῶν γροσίων και ἀσιγνατζίων, ἐκτὸς τῶν μεθόδων ὁποῦ δύναται να μεταχειρισθῆ διὰ μέσου ζαράφιδων, ἤμπορεῖ ἀκόμη να προαποφισισθῆ ὅτι ἀπὸ ὅλα τὰ εἶδη δοσιμάτων ὁποῦ ὁ λαὸς πληρώνει κατ'ἔτος εἰς τὴν ἐξουσίαν, δύο ἢ τρία δοσίματα προσδιορισμένα ἀπ' ἐκεῖνα να χρεωστῆ ὁ λαὸς να τὰ πληρώσῃ μόνον εἰς μεταλλικὰ γρόσια, διὰ δὲ τὰ ἄλλα δοσίματα να ἔχη τὴν ἀδειαν ὁ καθ'ἑνας να τὰ πληρώσῃ ἢ μὲ ἀσιγνάτζιας, ἢ μὲ μεταλλικὰ, ὅπως ἤθελεν εὐκολυνθῆ ὥστε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον πάντοτε ἤμπορεῖ ὁ χαζνὲς να τραβίξῃ ὀπίσω τὰ μεταλλικὰ, ἐν ᾧ τὰ ἔξοδα ὁποῦ συνήθως πληρώνει ἤμπορεῖ να τὰ δώσῃ ἢ μεταλλικὰ ἢ εἰς ἀσιγνάτζιας, ὅπως ἤθελεν ἐγκρίνῃ εἰς καθε καιρὸν.

Ὅλαι αἱ ἐπικράτειαί τῆς Εὐρώπης μεταχειρίζονται ταῖς ἀσιγνάτζιας, ἀπὸ ταῖς ὁποῖαις τραβοῦν μεγάλα κέρδη, και ἡ καθε μία ἔχει ἕως τώρα ἑκατοντὰ δεσ μυλλιοῦνια διασκορπισμέναις εἰς τὸν λαὸν τῆς, παραδειγματος χάριν. Ἡ Ρ' ὠσσία εἶχε πρὸς τὰ τέλη τοῦ 1823 ἔτους, ἴτοι πρὸ τεσσάρων χρονῶν διασκορπισμέναις εἰς τὸν λαὸν τῆς διὰ 595.776.350 οὔπλια. Τὰ ἁποῖα ἀνὰ δύομισυ γρόσια τὸ ἕνα κάμνουν 1.489.440.775 γρόσια. Παρομοίως και ἡ Αὐστρία εἰς τὸν ἴδιον χρόνον εἶχε ἀσιγνάτζιας διασκορπισμέναις διὰ 206.461.188 φιορίνια τὰ ὁποῖα ἀνὰ _____¹⁷⁴ παρομοίως και αἱ ἄλλαι.

Πλὴν κ' ἀμμία ἐπικράτεια τῆς Εὐρώπης δὲν ἐμεταχειρίσθη ἕως τώρα σωστὴν μέθοδον ἀσφλείας διὰ τοὺς καλπουζάνους διὰ τοῦτο και οἱ χαζνέδες τῶν Εὐρωπαϊῶν συχνάκες πληρῶνουν ἀπειραις κάλπικαῖς ἀσιγνάτζιας. Ὅμοίως κ' ἀμμία ἐπικράτεια τῆς Εὐρώπης δὲν ἐμεταχειρίσθη ἕως τώρα σωστὸν τρόπον τοῦ να ἐξωφλισῇ ὅλαις ταῖς διασκορπισμέναις ἀσιγνάτζιας χωρὶς γρόσια, ὅμως και χωρὶς να αἰσθανθῆ ὁ λαὸς τὴν ζημίαν, διὰ τοῦτο μερικαῖς ἀπ' ἐκεῖνας εἰς καιρὸν στενοχωρίας ἀφάνισαν τοὺς λαοὺς τῶν, και ὅλοι τοὺς εἶναι ἕως τὴν σήμερον καταχρεωμένοι.

Ἐάν ἤθελεν ἐγκρίνῃ ἡ ὑπερτάτη σοφία, και ἂν ἦναι ὑψηλὸς ὀρίσμος ἤμπορεῖ να γένη δουλικὴ τε και ταπεινὴ ἔκθεσις καταλεπτῶς τόσον διὰ μίαν μέθοδον κατὰ τὴν ὁποῖαν να μὴν μπορέσουν οἱ καλπουζάνοι να κάμουν ψεύτικαις ἀσιγνάτζιας, ὅσον και διὰ τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον και ἂν ἐγκριθῆ ἀρμόδιος ὁ καιρὸς, να ἠμπορέσῃ ὁ χαζνὲς να μαζώξῃ ὀπίσω ὅλαις ταῖς διασκορπισμέναις ἀσιγνάτζιας, χωρὶς γρόσια και χωρὶς νῆ

¹⁷⁴ Loc alb

αἰσθανθῆ ὁ λαὸς τὴν ζημίαν, ὁμοίως και διὰ τὴν τάξιν μιᾶς πάγκας (ἦτοι καντζιλερίας τοῦ χαζνὲ τῶν ἀσιγνατζίων), καθως και διὰ ὄλους τοὺς ἄλλους τρόπους ἀναγκαίους εἰς αὐτὴν ὑπόθεσιν¹⁷⁵.

TRADUCERE:

Chipul pentru o Vistierie oficială de a cîştiga sute de milioane făcînd asiguate; și, deoarece asiguatele sînt ca niște sineturi de datorie ale Vistieriei, chipul ca să poată Vistieria, în orice vreme ar crede de cuviință, să retragă asiguatele, fără să le plătească cu groși de metal, și fără ca poporul să simtă paguba.

Și, prin urmare, chipul ca asiguatele să fie fabricate astfel ca falsificatorii să nu poată fabrica asiguate false.

Asiguatele sînt niște sineturi ale unei Vistierii tipărite pe hîrtie ori pe piele, și care — asemeni banilor de metal, circulă din mîină în mîină și ușurează darea și averea locuitorilor. Iar Vistieria are foarte mare folos de la asiguate.

Întîi: deoarece acestea sporesc foarte mult capitalul Vistieriei. De pildă, cînd o Vistierie are două sute milioane în monedă metalică, hotărîte pentru cheltuielile obișnuite ale statului, poate să mai facă, la început, și alte trei sute milioane în asiguate, și astfel Vistieria — care a depus capital numai două sute milioane, ajunge să aibă capital cinci sute milioane. Pe lîngă acestea, cînd se va vedea că poporul s-a obișnuit cu asiguatele și că ele au deja creditul cerut și prețuirea, atunci, în loc de trei sute milioane, poate să facă patru sute milioane în asiguate, și astfel, capitalul aceleiași Vistierii, din două sute milioane poate să se urce la șase sute milioane.

Al doilea: admitînd că aceeași Vistierie — care a depus capital numai două sute milioane în groși de metal, este datoare să plătească, înlăuntrul statului, lefuri ori cheltuieli de o sută milioane; atunci, dacă Vistieria n-are și alți groși în asiguate, e vădit că este silită să plătească pentru acele cheltuieli jumătate din capitalul ei, deoarece ar dispune numai de două sute milioane. Dar dacă are și asiguate, atunci plătește numai a cincea parte din capitalul său, ori a șasea parte, dacă dispune de cinci sute sau șase sute milioane.

¹⁷⁵ Arh. Stat. Iași 131/90.

Al treilea: cele o sută de milioane de lefuri ori cheltuieli, ce are de plătit, le dă în asiguate, și banii de metal rămîn în Vistierie.

Al patrulea: asiguatele de o sută milioane groși, plătite, se răspîndesc în public din mînă în mînă, așa cum se împrăștie și groșii înșiși; și dacă, cîteva din acele asiguate se înapoiază iarăși la Vistierie, pentru a fi preschimbate în groși, se preschimbă fără să se pricinuiască nici o pierdere Vistieriei, căci ia propriile ei asiguate, ca și dacă ar fi primit proprii ei groși, pe care le dă iarăși la vreo altă plată de cheltuieli ce ar avea.

Dar cînd asiguatele au tot creditul ce li se datorează, niciodată nu se înapoiază la Vistierie toate acelea care au ieșit din ea, deoarece sînt împrăștiate din mînă în mînă printre locuitori și sînt îndepărtate din provincie în provincie.

Al cincilea: deoarece toate asiguatele care se găsesc împrăștiate în popor sînt în locul groșilor ce trebuia să-i plătească Vistieria, drept cheltuieli, și i-a plătit prin asiguate, urmează că Vistieria economisește atîția groși de metal cîți ar fi cuprinși în asiguatele răspîndite printre locuitori.

Al șaselea: admitînd că toți groșii ce se găsesc la locuitorii întregului stat, pentru circulație și pentru nevoile comerțului și ale fiecărui om sărac ori bogat, sînt zece mii de milioane, e cunoscut că atunci cînd asiguatele țin loc de atîția groși și circulă cu tot creditul datorat lor, atunci toată circulația internă a alișverișului fiecăruia poate fi făcută prin asiguate. Dar, deoarece rămîne circulația externă a comerțului, precum și, în același timp, nevoile poporului sînt de diferite feluri, astfel că și adesea unul poate să aibă nevoie de groși metalici, pe cîtă vreme altul ar avea nevoie de asiguate, pentru aceasta poate cineva să presupună că din zece mii de milioane de groși, ce se găsesc în circulația locuitorilor, a treia parte poate să circule sub forma de asiguate, iar celelalte două treimi în groși metalici. Deci, acea a treia parte a asiguatelelor face peste 3.333 milioane groși, adică peste șase milioane de punji, ce pot fi date în circulație sub formă de asiguate, la locuitori, în răstimp de cîteva ani, prin lefuri și alte cheltuieli ce de obicei plătește Vistieria în fiecare an; și cu groșii din acele asiguate rămîne Vistieria în cîștig. Dar, deși își propune să retragă mai în

urmă asiguatele, fără plată și fără pagubă simțitoare pentru popor, nu se cade, totuși, ca Vistieria să lase ca asiguatele să ajungă într-o cantitate prea mare.

Al șaptelea: deci, e vădit că toate acele asiguate care, după un timp oarecare, s-ar găsi răspîndite în public, se vor considera ca sineturi de datorie a Vistieriei către public. De aceea, cînd Vistieria va vedea că asiguatele au ajuns în cantitate destul de mare, astfel încît să găsească de cuviință lichidarea socotelilor asiguatelelor, atunci, hotărîndu-se, poate să retragă toate asiguatele, schimbîndu-le în groși, și atunci folosul Vistieriei va fi că s-a folosit de o așa de mare cantitate de groși, fără groși metalici și fără să se împrumute de la nimeni, precum de multe ori statele europene se împrumută și achită nenumărate datorii diferite.

Dar, dacă ar găsi de cuviință Înalta Cîrmuire, poate să întrebuițeze un alt chip după care să retragă de la public toate asiguatele, fără să le preschimbe în groși, adică fără să le plătească, și în același timp fără ca poporul să sufere paguba, ori să bage de seamă paguba. Acest chip, statele europene nu l-au pus încă în practică; de aceea, deși au umplut popoarele lor cu asiguate, totuși toate sînt pline de datorii de nespun de mulți groși, și de aceea și mai multe dintre ele, precum Franța în timpul revoluției sale, și Austria, și-au sărăcit popoarele, cînd nevoile lor politice le-au silit să declare fără valoare asiguatele lor. Dimpotrivă, cînd Vistieria, comparînd cantitatea asiguatelelor răspîndite în public cu cantitatea groșilor metalici ce ar avea-o în numerar, ar găsi de cuviință să se folosească atunci de acel chip de a retrage toate asiguatele răspîndite, fără să le plătească și fără ca publicul să simtă paguba, e vădit că toată acea mare cantitate de groși ce ar fi fost cuprinsă în asiguatele răspîndite va fi cîștigul Vistieriei, fără ca Vistieria să fie datoare, precum sînt datoare vistierile europenilor.

Al optulea: forma asiguatelelor europenilor are acest neajuns, adică dacă o vistierie a tras foloase cînd a făcut pentru prima oară asiguatele, dar după ce publicul s-a umplut cu cîte asiguate trebuie în circulația alișverișului lor, nu mai încap altele noi, deoarece fiecare lucru are un nivel de la care, odată ajuns, începe coborîrea. De aceea, vistierile eu-

ropenilor, și dacă trag încă foloase de la asigurate, însă nu mai trag foloasele cele dintii.

Dimpotrivă, deoarece acest chip de a fi retrase toate asiguratele răspîndite cînd se va găsi de cuviință, fără să fie achitate și fără ca publicul să simtă paguba, e vădit că atunci cînd Vistieria va constata că publicul s-a umplut de cîte asigurate are nevoie pentru alișverișul intern, atunci, dacă va crede de cuviință, le retrage, le achită cu chipul pomenit, fără groși, fără pagubă simțitoare a publicului și fără ca Vistieria să se socotească datoare. Astfel că, pe urmă, dacă ar mai vrea, poate iarăși să reinnoiască răspîndirea asiguratelor, ca să înceapă să tragă din nou același folos.

Al nouălea: cîte asigurate, din cele răspîndite în public, s-ar întîmpla să fie pierdute, ori din foc, ori din naufragiu, ori din oricare întîmplare, groșii tuturor acelor asigurate pierdute urmează să rămînă iar în cîștigul Vistieriei, deoarece ele niciodată nu se vor înapoia Vistieriei, ca să fie preschimbate în groși. Și acesta este marele cîștig al unei Vistierii de la asigurate.

Iar publicul trage folos din aceasta, din trei pricini: întii: fiind groșii* ușori și ușor de transportat pentru călătorii lungi;

al doilea: în cazul cînd s-ar descoperi unele falsificări, va fi imposibil falsificatorilor să facă asigurate false, de aceea urmează ca publicul să nu fie supus la atîtea pagube care se întîmplă multora, din cauza groșilor falsificați;

al treilea: e cunoscut că atunci cînd se va fura de la cineva o cantitate oarecare de groși metalici, ori dacă s-ar întîmpla el să-i piardă, e greu el să-i regăsească, ori hoțul să fie descoperit, și, în cele mai multe cazuri, cei mai mulți rămîn păgubași.

Dimpotrivă, în cazul cînd s-ar întîmpla cu asiguratele, va fi ușor să se găsească și hoțul, în caz de furt; ori în caz că le va fi pierdut cineva, va fi ușor să fie identificat acela care le-ar fi găsit.

Dar asiguratele cer într-un mod constant două lucruri, fără de care, în loc de a fi folositoare, pot deveni păgubitoare.

Întii: cel dintii din aceste două lucruri este creditul, fără de care <asiguratele> nu pot circula în locul groșilor.

* De fapt, este vorba de asigurate. Greșeala aparține lui Tăutul.

Și al doilea, este siguranța <asigurarea> că nu se vor tipări asigurate false. Deoarece, atunci, Vistieria, ca să mențină creditul asiguratelor sale, este nevoită să achite și pe cele false; ori dacă nu le achită, suferă creditul asiguratelor sale, deoarece ele nu pot circula.

Creditul înseamnă ca asiguratele să aibă aceeași prețuire pe care o au și groșii metalici. Și ca să aibă aceeași prețuire, cel dintii lucru ce trebuie să fie ținut în seamă este ca oricine ar aduce la Vistierie asigurate ca să le predea, spre a primi în schimb groși metalici, Vistieria să le preschimbe întotdeauna și cu promptitudine, căci aceleași asigurate, pe care le-ar primi, Vistieria să le poată da cu prilejul unei alte plăți de cheltuieli, astfel ca să fie răspîndită în toată țara cantitatea ce ar fi necesară. Și atunci cînd s-ar crede necesar, se poate ca Vistieria să întrebuițeze chipul, după cum a fost mai înainte arătat, de a retrage toate asiguratele răspîndite, fără răscumpărare și fără să simtă publicul paguba. Pînă atunci, ca să rămînă Vistieriei mijlocul de a face circulația de groși metalici și asigurate, afară de metodele ce le poate întrebuița prin mijlocirea zarafilor, se poate încă să se hotărească ca din toate impozitele ce poporul plătește în fiecare an cîrmuirii, două ori trei impozite anumite din cele ce datorează, să le plătească numai în groși metalici, iar restul să aibă voie fiecare să le plătească ori în asigurate, ori în metal, așa cum va găsi cu cale, astfel că, prin acest mijloc, întotdeauna Vistieria poate să retragă metalul, pe cîtă vreme cheltuielile pe care de obicei le plătește, poate să le dea ori în metal, ori în asigurate, așa cum va crede de fiecare dată.

Toate țările Europei se folosesc de asigurate, de la care trag multe cîștiguri, și fiecare are pînă acum sute de milioane răspîndite în public. De pildă, Rusia avea pe la sfîrșitul anului 1823, adică acum patru ani, asigurate în circulație la populația sa pentru 595.776.350 ruble, care cîte doi groși și jumătate, fac 1.489.440.775 groși. La fel și Austria, în aceeași vreme, avea asigurate răspîndite pentru 206.461.188 florini, care cîte¹⁷⁶.

La fel și celelalte <țări>.

¹⁷⁶ Loc alb.

Dar nici o țară din Europa n-a întrebuițat pînă acum o metodă exactă de apărare împotriva falsificatorilor. De aceea, și vistierile europenilor plătesc adesea imense cantități de asiguate falsificate. De asemeni, nici o țară din Europa n-a întrebuițat pînă acum un mod exact ca să achite toate asiguatele răsbindite, fără groși, fără ca populația să simtă paguba. De aceea, și unele din ele, cînd s-au găsit la nevoie, au afanisit popoarele lor, și toate pînă astăzi sînt pline de datorii.

Dacă Înalta Înțelepciune va crede de cuviință și dacă va fi un înalt ordin, se va putea face un plecat și modest raport amănunțit, atît pentru o metodă după care falsificatorii să nu poată face asiguate false, precum și pentru mijlocul după care, cînd s-ar crede timpul potrivit în care Vistieria să poată aduna toate asiguatele răsbindite, fără groși și fără ca populația să simtă paguba.

Precum și pentru orînduirea unei bănci (adică Cancelarie a Vistieriei Asiguatele), precum și pentru celelalte chipuri necesare pentru această afacere.

<1827>

Ionică Tăutul despre falsificarea posibilă a asiguatele turcești

Περὶ τῆς ἀσφαλείας

Ἄν ὅλαι αἱ ἀσιγνάτζιαι ἤθελαν εἶναι ἀπερασμένα εἰς ἓνα καῖδι τῆς κατζιλερίας τῆς μπάνκας κατὰ τὴν σειρὰν τοῦ φυσικοῦ ἀριθμοῦ 1, 2, 3, 4, καὶ τὰ λ... Καὶ ἂν εἰς τὴν κάθε μίαν ἤθελεν εἶναι σημειομένος ὁ ἀριθμὸς τῆς, εἶναι γνωστὸν ὅτι ὅταν αἱ ἀσιγνάτζιαι γυρίσουν εἰς τὸν χαζνέν εἶναι εὐκολον νὰ εφαρμοσθῆ ἢ κάθε μιά εἰς τὸν ἀριθμὸν τῆς ἀπὸ τὸ καῖδι καὶ νὰ γνωρισθῆ ἂν ἦναι ἀληθινὴ ἢ ψεύτικη. Παρ ἢλθεν ὀπίσω μία ἀσιγνάτζια σηματομένη μετὸν ἀριθμὸν 7568 ἢ ὁποῖα ἐξετάσθη εἰς τὸ καῖδι, εὐρέθη ὁ ῥηθεὶς ἀριθμὸς τῆς ἐσημαδεύθη ὅτι ἐγύρισε καὶ ἐπληρόθη. Ὑστερον ἂν φανῆ πάλιν καμμία ἄλλη ἀσιγνάτζια μετὸν ἴδιον ἀριθμὸν 7568 ὁ ὁποῖος ἀριθμὸς ἐξετασθεὶς εἰς τὸ καῖδι θέλει εὐρεθῆ προεξωφλισμένος, εἶναι φανερόν ὅτι μία ἀπ'αὐτὰς τὰς δύο ἀσιγνάτζιαι εἶναι ψεύτικη; ποῖα ὅμως ἀπ'αὐτὰς ἤθελεν εἶναι ἢ ψεύτικη ἢ μπορεῖ μὲν νὰ

γνωρισθῆ καὶ ἀπὸ τὸν τύπον τῆς, ὅμως ἂν ἤθελεν εἶναι προδεδομένος ὀρισμὸς ὅτι εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τῆς κάθε ἀσιγνάτζιας νὰ ἦναι σημειομένος καὶ τὸ ὄνομα τοῦ καθ' ἑνὸς ἀπὸ τοῦ ὁποῖου τὰ χέρια ἐπερασεν εἶναι φανερόν ὅτι μετὴν ἐξετασιν τοῦ καθ' ἑνὸς θέλει εἶναι εὐκολον νὰ εὐρεθῆ ὁ καλπουζάνος, καὶ ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς εὐκολίας τοῦ νὰ εὐρεθῆ ὁ καλπουζάνος, οἱ καλπουζάνοι θέλουν φοβηθεῖ νὰ ταῖς κάμουν.

Διὰ τὸ καλπουζανλίκι δὲν εἶναι καθόλου φόβος ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανῶν οἱ ὁποῖοι ὅλοι εἶναι πλήρεις ἀπὸ δικαιοσύνη, καὶ πιστοσύνη καὶ μήτε καταδέχονται ποτέ τοῦ αὐτὴν αἰχρότητα. Σχεδόν δὲν εἶναι φόβος μήτε ἐκ μέρους τῶν ραγιαδῶν ἀρμενίων, ῥωμαίων, καὶ ἐβραίων οἱ ὁποῖοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἔχουν ἄλλην φροντίδα εἰμὶ νὰ ἀποπληροῦν νὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτοὺς χρέκ καὶ ταὶ οἰκιακαὶ τῶν ἀνάγκας: ὁ φόβος τοῦ καλπουζανλικίου μένει διὰ τὸ μέρος τῶν φραγγῶν, τῶν ξένων σουδιτῶν, καὶ τῶν ἐχθρῶν τῶν ὁποῖων ἢ ψυχὴ εἶναι κατοικία ἄλων τῶν ψευμάτων καὶ τῶν πανουργιῶν, καὶ διὰ τοῦτο, πρὸς ἐκείνους πρέπει πάντοτε γένη ἢ περισσοτέρα παρατήρησις.

Περὶ τοῦ τρόπου τοῦ νὰ γραφοῦν εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τῶν ἀσιγνατζίων τὰ ὀνόματα ἐκείνων ἀπὸ τῶν ὁποῖων τα χέρια θέλουν ἀπερασεῖ.

Αὐτὸς ὁ τρόπος πρέπει νὰ ἔχη ὅλην τὴν ἀσφάλειαν περὶ τῆς ὁποίας εἶναι ὁ λόγος καὶ συγχρόνως πρέπει νὰ ἔχη ὅλην τὴν δυνατὴν εὐκολίαν διὰ τὸν λαόν, καθότι ὅσον αὐτὴ ἢ εὐκολία θέλει εἶναι μεγαλητέρα, τόσον καὶ ἢ ἀπέρασις τῶν ἀσιγνατζίων θέλει εἶναι περισσοτέρα. Καὶ ἢμπορεῖ μὲν νὰ δοθῆ ἄδεια εἰς τὸν καθένα διὰ νὰ γράψῃ¹⁷⁷.

TRADUCERE:

Despre siguranță <asigurare>

Dacă toate asiguatele ar fi trecute într-un registru al Cancelariei Băncii, după ordinea naturală: 1, 2, 3, 4 și așa mai departe, și dacă la fiecare din ele ar fi însemnat numărul ei, este știut că, atunci cînd asiguatele se vor înapoia la Vistierie, va fi ușor ca fiecare să fie controlată la numărul ei din registru și să fie recunoscută ca adevărată ori falsă.

¹⁷⁷ Arh. Stat. Iași, 131/24.

De pildă, s-a înapoiat o asignată însemnată cu numărul 7568, care a fost cercetată în registru, s-a găsit numărul ei, s-a însemnat că s-a înapoiat și a fost achitată. Pe urmă, dacă s-ar prezenta iar o altă asignată cu același număr 7568, care număr, cercetat la registru, va fi găsit achitat, este vădit că una din aceste două asignate este falsă; dar care din aceste două asignate este falsă, se poate cunoaște și din imprimarea ei. Dar dacă ar fi ordonat ca pe dosul fiecărei asiginate să fie însemnat și numele fiecăruia din aceia prin mâinile cărui a trecut, este vădit că prin cercetarea fiecăruia va fi ușor să se descopere falsificatorul, și, din pricina acestei ușurințe de a fi găsit falsificatorul, falsificatorii se vor teme să le facă.

În ceea ce privește falsificarea, nu este nici o teamă din partea otomanilor, care toți sînt plini de dreptate și bună credință, căci niciodată nu se vor coborî la o asemenea păcătoșenie. Aproape nu este teamă nici din partea raialelor: armeni, greci și evrei, care în cea mai mare parte nu au altă grijă decît să-și plătească datoriile lor și să se ocupe de nevoile caselor lor.

Toată teama de falsificare rămîne din partea apusenilor, supuși străini, și a dușmanilor, al căror suflet este sălaș tuturor minciunilor și șireteniilor, și, de aceea, față de ei trebuie să fie întotdeauna cea mai mare atenție.

Despre chipul cum vor fi scrise pe dosul asignatelor numele celor prin mâinile cărora vor trece

Acest chip trebuie să aibă toată siguranța despre care e vorba, și în același timp, trebuie să aibă toată ușurința cu puțință pentru public, deoarece, cu cît această ușurință va fi mai mare, cu atîta circulația asignatelor va fi mai mare. Și ar fi cu puțință să se dea fiecăruia îngăduința de a-și scrie el însuși numele lui; dar în afară că nu fiecare știe carte, este cu puțință ca falsificatorii să falsifice nume străine, și, astfel, să se învinuiască pe nedrept oameni nevinovați. De aceea, este mai bine ca oameni ai cîrmuirii, numiți controlori, să fie însărcinați să le scrie după regula ce va urma. Iar Cîrmuirea, ca să înlătore numirea de oameni speciali, poate da acest ordin la toate cancelariile ce sînt în toată

țara, precum și la toți receptorii și la oricine va crede că i se cuvine această sarcină. Și, deoarece cel mai mare aliș-veriș se face la tîrguri, se poate, spre mai mare înlesnirea publicului, să se hotearască și oameni speciali. Pe lîngă acestea, cînd se va prezenta o mare circulație a asignatelor, și dacă se va găsi cu cale, se poate să se dea voie breslelor și enoriilor să aleagă locuitorii cîte una sau două persoane cinstite, de orice neam ar fi, și armeni, greci și evrei, și să fie însărcinați acești aleși cu aceasta, cu hotărîre formală ca, dacă din partea cuiva s-ar constata vreun șiretlic în această funcție, cazul va deveni motiv să fie ridicat acest drept de la neamul din care ar face parte acești șireți, cu toate că, după cum se va arăta, puține mijloace de înșelăciune rămîn la îndemîna acestor controlori.

Fiecare asignată poate avea 30 de locuri unde să fie însemnate numele, adică poate să treacă prin 30 de mîini, pînă să fie completată, și, după ce va fi completată, poate să fie preschimbată sau în groși metalici, sau cu o altă asignată nouă.

Iar controlorii trebuie să aibă fiecare cîte un registru și cîte o pecete după forma ce li se va da de la Banca Împărătească, și oricînd se vor înfățișa oameni la controlor, care să aibă de predat unul altuia asignate, acesta să treacă la locul fixat al asiginatei: numele, prenumele, profesiunea, neamul, locuința, situația socială, circulația de pînă atunci, numărul registrului și pecetea, și să le treacă acestea și în registrul lui.

Dar să fie dat ordin controlorilor ca să nu zăbovească cu nici un om mai mult de zece minute pentru înregistrare, și, dacă ar pretinde bani, suferă circulația asignatelor; dar, ca să nu spună controlorii că lucrează fără remunerație, ar fi mai bine ca Banca să fixeze o plată oarecare, pe care ar crede-o de cuviință, pentru înregistrare, cînd va fi completată.

Și cu acest chip, e știut că dacă ar apare vreo asignată falsă, falsificatorul este ușor de descoperit, prin cercetarea registrelor pe la care ar trece acea asignată. De pildă, o asignată adevărată trebuie să se afle trecută în toate registrele care vor fi însemnate pe ea; și dimpotrivă, una falsă trebuie să se găsească a nu fi trecută în vreun registru, și că pecetea aceluia registru aplicată pe ea este falsă.

Atunci omul al cărui nume s-ar găsi notat în acel loc, ori el este falsificatorul, ori ar ști de la cine a luat acea asig-nată falsă. Astfel, și cu acest chip, este ușor să fie descoperiți falsificatorii, și nici falsificatorilor nu le dă mâna să fabrice multe asig-nate, deoarece este ușor să se găsească și după registre și după numerele asig-natelor, deoarece este cu pu-tință să fi căzut în aceeași mină două asig-nate cu același număr, și atunci falsificarea este vădită.

Cu toate acestea, mai rămâne un chip la șiretenia falsi-ficatorilor. De pildă, presupunând că la Smirna un falsifi-cator, după ce a fabricat asig-nate false și le-a înregistrat fals, acolo, și a aplicat peceți cu atîta iscusință încît să nu poată fi recunoscute (lucru foarte greu), pe urmă a observat și a scris pe ele și numerele ce le-a văzut pe asig-nate ade-vărate ce s-ar găsi la Smirna, și astfel, luînd asig-natele lui false, poate să le treacă drept bune la Alep, Alexandria sau în vreo altă localitate îndepărtată. Dar Băncii Împărătești îi este cu putință să se păzească și de acest fel de șiretlic. Anume, în fiecare oraș mare, de care țin alte orașe mici și sate, cadiul localității, sau cancelaria cea mai mare ce ar fi acolo, sau indiferent ce altă autoritate...

1827, octombrie 1

„Socotinți“ asupra meșteșugului ocîrmuirii
(varianta I)

Tabla de materie

Starea firiască a omului.

Începutul ocîrmuirilor.

Ideia de ocîrmuire.

Mersul aceștii științi.

Piedica ce mare a desăvîrșirii ei.

Dacă toate locurile sînt primitoare ori nu de aceeași sisteme.

Dacă o sistemă poate fi vecinică¹⁷⁸.

¹⁷⁸ Arh. St. Iași, 130/50.

Început la 1 octomvrie 1827

Zidire politicii întemeiată pe firia omului

Cap. I.

Idee opștiască de politică

Cuvîntul politică este grecesc și vine de la πόλις (oraș); el, după alcătuiria grammaticiască, ar însemna *a orașului*; căci în adivăr, în republicile¹⁷⁹ cele vechi, poate și în cele mai noi, orașul de capital¹⁸⁰ face mai tot dricul grijilor ocîrmuirii. Cu toate aceste, supt acest cuvînt să în-țălegi *meșteșugul de a ocîrmui statul (țara)*.

Trebuințile fiiștecăruia stat să pot asămăna cu trebuin-țile fiiștecăruia casă particularnice, care au neconținute adu-ciri atît înlăuntru ei, cu casnicii, cît și pre dinafară, cu megieșii. Însă trebuințele unii casă sînt prisne, puține și de o mică întindere, în vremi ce ale statului sînt amestecate, multe și întinsă. Di aceia, aceia ce este pentru o casă buna iconomie, pentru un stat este politica, care cuprinde pe amîndoi aceste feliiuri de aduciri a lui, ca doi ramuri a ace-luiaș copaci.

Interesul unui stat este suma interesurilor tuturor lă-cuitorilor ce el cuprinde. Acesta să chiamă și interesul opștesc, înțales numai pentru acel stat.

Deci, un stat are aduciri cătră alt stat, sau cătră mai multe, cînd are trebuință a sprijini despre dînsile, sau a isprăvi cu dînsile, ori interesul său, și atunce are pentru regulă pravelile ce sînt osăbit adunate supt titlu: *dritul oamenilor (droit des gens)*; ori interesul ce va fi avînd unul sau mai mulți din lăcuitorii săi, cu unul sau mai mulți din lăcuitorii altor staturi, și atunce are pentru regulă pravelile staturilor.

Acest fel sînt aducirile pre dinafară, și aciasă ramură face sîngură materiia unii științi deosăbite ce să numește *diplomatica*.

Aducirile pre dinlăuntru fac materiia ocîrmuirii dinnă-untru a fiiștecăruia stat, care cuprinde învîrtirile a tot feliiul

¹⁷⁹ Republică, grecește δημοκρατία vra să zică un stat a căruia norodul tot este sîngur și ocîrmuitor și supus, precum în vremea vechi era Athina, Roma (n.I.T.).

¹⁸⁰ Oraș de capital este orașul în care se află ocîrmuirea țării (n.I.T.).

de aduceri ce pot avea: oamenii cu lucrurile, un om cu altul, un om cu toți, ori cu o parte din toți, un om cu ocârmuiri, ori toți sau o parte din toți cu ocârmuiri. Aciastă materie, avînd pentru pravăți ce cît să poate mai bună pitrecire a opștimii, este ramura ce mai groasă a copaciului politicesc, care și slujăști de timilie ciialalte. Pravilile ei sînt de multe feliori, încît mai fiiștecare stat are osăbite pravilile sale. Și sînt multe, pentru că și aciastă ramură însuș să împărțăște în altele!

Iată, pe diasupra, ce înbrătoșază politica. Aciastă știință¹⁸¹ mai vechi, poate, decît toate celelalte, pentru că — fiindu-să de organizația¹⁸² ce firiască a omului — au trebuit, negreșit, să să înciapă totodată cu soșietatia¹⁸³. N-au fost mai norocită decît altile, întru a fi așazătă dint<r>-untăi pi temeiorile unii sănătoasă theorii. Ci, precum, lungă vremi, oamenii au măsurat pămîntul pân-a nu le trece prin cuget ce mai proastă figură a gheometriei¹⁸⁴; precum, lungă vremi, ei au murit ori s-au însănătoșat cu mîncaria a feliori de erburi, pân-a nu le afla puteria, pân-a nu lua cele dintăi cunoștinți a doftoriei și a himiei¹⁸⁵, asămine lungă vremi au fost ocârmuitori și ocârmuți pân-a nu cerceta pentru ce sînt și, pe ce temeiori trebui să fie. Lungă vreme, vecurile au presărat globul cu jăriști de împărății¹⁸⁶, și au grămădit țandure de scaune și de schiptruri, pân-a nu cerceta oamenii pe ce răzoară trebuesc a fi sprijinite, și cu ce chipuri pot fi cruate de povîrnire. Dar, adivărul este că aciastă cercetare este una din cele mai grele, și nu poci păși înnaite, fără a pomeni ideia ce înnaite a unui scriitor nou¹⁸⁷: „Știința de a ocârmui oamenii“, zice el, „este o mare mai fără fund și fără țarmuri, pre care Platon¹⁸⁸ au cutezat să o măsoare întăi, însă el au fost departe de a-i pute face harta; și pentru a-i însămna întocma toate stîncile, cine știe dacă nu trebuesc triizăci de vecuri de călătorie și, poate, de furtuni“.

În adivăr, omul și politica sînt ca doi ființi deosăbite care, prin agiutoriul filosofiei, una pre alta să agiută a să deplini. Însă, dacă este dat omului a veni vreodată la desă-

¹⁸¹⁻¹⁸⁵ Lipsesc.

¹⁸⁶ Șters: au grămădit jăriști de împărății.

¹⁸⁷⁻¹⁸⁸ Lipsesc.

vîrșire, făr-îndoială, el nu va agiunge acolo decît cu pași de logoș și pipăind toate puncturile dipărării.

Precum isprava politicii trebui a fi bună pitrecire a omului; precum toate științele și meșesugurile privesc la a lui trebuinți, urmiază că politica are trebuință de știința prințipurilor¹⁸⁹, de nu a tuturor, măcar a unora, și de știința a să sluji de toate. Aciasta, negreșit, înțelege Platon, cînd au zis: „Atunci vor fi fericite noroadile, cînd filosofii vor împărăți, ori împărății vor fi filosofi“.

Acesta este un adivăr mare în theorie, dar noi vom vide, în cursul aceștii cărți, că este din numărul acelora care nu sînt totodiauna putincioasă. Cu toate aceste, de vremi ce politica este pentru om, și trebuincioasă ființii lui, urmiază că ia trebui să fie născută din a lui fire. De vremi ce a ei pravăț este a lui bună pitrecire, apoi, pentru ca să-i fie și isprava potrivită, urmiază că ia trebui să fie zidită pe firia omului. Și de vremi ce omul nu poate fi fericit decît numai atunce cînd să află bine cu toate lucrurile cătră care are aduceri, urmiază că politica trebui să fie unită cu glasul pravililor celor nestrămutate a firii, căroro omul nu să poate împrotivi nepedepsit.

Di aceia, în politică, cunoștința pravililor firii și cunoștința firii omului, este cel întăi punct de purcedire, ce dintăi temelie a zidirii.

Cap. 2-le

Pravilile firii

Adesăori, dialecturile¹⁹⁰ rămîn în urma știinților, și dintr-aciasta curge că multe cuvinte, după construcția¹⁹¹ grammaticiască, ar însămna un lucru și, după obicinuință, însămniază ori mai multe, ori vreun altul deosăbit. Unul din asămine cuvinte, în limba noastră, este *fire*, scurtat din cuvîntul *fiire*, enfinitif a verbului neregulat *este*. El ar însămna *estiria*, adecă *lucrăria de a fi*. Drept acelaș cuvînt în limba greciască este *φύσις*, tras din verbul *φύω*, care însămniază *sădire*, *rodire*, *creștire*, *zămislire*, *naștere*. În limba lati-

¹⁸⁹ Lipsă.

¹⁹⁰ Dialect vra să zică *limbă de vorbit*, precum dialectul latinesc vra să zică limbă latiniască. Acest cuvînt este grecesc *διύλεκτος*, dar întrebunțat mai de toate niamurile (n.I.T.).

¹⁹¹ Construcție vra să zică facire unui lucru (n.I.T.).

niască este *natura*, tras din verbul —, care însămniază *naștere*. Negreșit, și în alte limbi acest cuvânt nu poate avea decât o asemănare genealogică¹⁹².

Din toate acestea să înțelegem ușor că cuvântul *firia* plăcă a însămna *lucrare ce să vedi înlăuntru lucrurilor*, precum, de pildă, *înlăuntru unui sad spre a încolți*¹⁹³, *a răsări, a crește, a rodi* și într-un cuvânt *a fi aceia ce este el*.

Acest cuvânt în vro limbă vechi, căriia au urmat și celelalte, au eșit de bună samă din ce dintăi luare aminte ce omul au făcut asupra lucrurilor. Însă, când, mai în urmă, omul mai luminat au mai poftorit a lui luări aminte și au giudecat că dacă creștirea, de pildă a sadului, este o *lucrare*, lucraria este ori *de la sine*, ori *pricinuită*; că, de este de la sine, ia este o *putință*; de este *pricinuită*, pricinuitoarea este *putința*. Atunce, fără a mai adăogi alt cuvânt, au dat numile de *fire*, la *putința lucrătoare* ori *pricinuitoare*. Când, în sfârșit, filologhiia au cunoscut că cu voința aciașă *putinți* să face creștirea sadului, cu a căriia s-au făcut și să ocărmuește lumia, cu toate că, pentru numile acei *putinți*, fiiștecare limbă ave cuvinte deosăbite, precum *theos, deus, dieu*, —¹⁹⁴, *богъ, Dumnezău*¹⁹⁵, n-am supărat nimica a-i lăsa și numile *firia*, obicinuit pân-atunce a i să da pentru *lucrările cele în parte dinlăuntru lucrurilor*. Și, pentru că creștirea sadului ori lucraria ce să face înlăuntru lui, *spre a fi ceia ce el este*, s-au numit dintăi *fire*, acest cuvânt s-au opștit și, după analoghie, s-au dat *lucrării ce este înlăuntru a toată lumia, spre a fi ceia ce ia este*. De la aciasta, acest

¹⁹² Trebuie să-mi cer ertăciune de la aciia pe carii citeva cuvinte a grammaticii îi vor împiedeca într-acest paragraf. Dacă nația ar fi eșit din rușine de a nu arăta nici un sămn că poștește limbii sale o grammatică, un lexicon, rușine ar fi fost acelor ce li-ar fi putut face și nu s-ar fi ostenit. Ori, dac-aceștia atunce ar fi împlinit aciastă dorință, rușine ar fi rămas în parte celor ce n-ar fi învățat. Este adivărat că un boer valah, iubitor de niam, au făcut, sint cîțva ani, o gramatică atîta de bună precît poate fi mai înainte de a ave limba un lexicon. Dar pentru necetiria ei, tot nu are nimine dreptate a bănui nimăruî particularnic. Ca să scot aciastă nilesnire, mă slujăsc de altă nilesnire: „enfinite“ vre să zică ἀπαράφοτος, verb neregulat: ῥῆμα ἀνόμαλον (n.I.T.).

¹⁹³ Șters: să zămisli (n.I.T.). verb neregulat:

¹⁹⁴ Loc alb.

¹⁹⁵ Cuvîntul Dumnezău în limba noastră vine de la cuvîntul latinesc *dominus zeus* (n.I.T.).

cuvînt ușor au trecut a însămna și însuș pe *toată lumia materielnică*, adecă soarele, pămîntul, luna, stelile, și toate lucrurile lor.

Franțezii dau acestui cuvînt, în limba lor *nature*, piste doizăci de însămnări. Noi încă, în obicinuița limbii noastre, îl luăm supt multe înțelegiri. Întrebuițăm totodată și pre cuvîntul *natură*. Cu toate aceste, aice, după cele ce am luat sama mai sus, ne vom mărgini a-l lua în a lui trei drepte și mari însămnări. Și acest fel, supt cuvîntul *fire* înțelegim:

1-i. pre Dumnezău însuș, adecă pre ace putere care au făcut lumia, o însuflețăși și o mișcă; putere care este o ființă osăbită de lume, precum sufletul este o ființă osăbită de trup; și într-aciastă înțelegire zicem: *firia* (adecă Dumnezău) *n-au făcut nimică în zadar; firia* (adecă Dumnezău) *răvarsă darurile și bogățiile sale pretutindine;*

2-le. pre toată lumia materielnică, adecă pre toate lucrurile ceriului și a pămîntului; și într-aciastă înțelegire zicem: *Dumnezău este făcătoriul și stăpîmul firii*, adecă Dumnezău au făcut toate aceste lucruri și le stăpînește; zicem *frumusăța firii*, adecă frumusăța ce aflăm în priveliște tuturor acestor lucruri;

3-le. pre lucrările cele în parte, pre care *putința* ce însuflețăște lume face în fiiștecare ființă; precum, de pildă, este o lucrare a acestii *putinți*, ca iarba să criască. Deci, într-aciastă înțelegire zicem: *firia erbii este a crește*. Aceste lucrări, date odată pentru totdiauna la fiiștecare ființă, de cătră *putința* făcătoare a lumii, să numesc și *însușiri* (ιδιότητες). Deci și zicem: *fire* (adecă însușire) *peștelui este a trăi în apă, firia* (însușiria) *crocodilului este a fi amfibiu*¹⁹⁶, *firia* (însușiria) *omului este a fi soțial*¹⁹⁷.

Însă este luat sama că și aceste lucrări urmiază după oareșcare pravile statornice și opștești; precum, de pildă, deși este *firia* sadului a crește, creștirea lui, însă, cere pămînt cuviincios la feliul lui, cere aer, căldura soarelui, umezeală. Pre toate aceste le cere în măsurî hotărîte și cînd le are întocma, creștirea lui să lucriază în toată înlesnire, în vreme și în deplinătate hotărîtă de *fire* la fiiștecare fel. Cînd vremea sau mai multe dintr-aceste nu vor fi în măsura ce să cuvîne feliului acelui sad, ori cînd vor trece piste măsură,

196-197 Lipsesc.

creștere sadului va fi smintită, cu atîta mai mult cu cît măsura va fi stricată. Cînd vreunul va lipsi cu totul, lucrare creșterii nici să va începe. Deci, iată însuș lucrările firii supusă la pravile¹⁹⁸. Aceste pravili nu pot fi alt lucru decît niște aduciri (σχέσεις, *rapports*) statornice și trebuincioasă atît între Dumnezău și lucrurile ce au zidit, cît și între lucruri însuș. Căci, în adivăr, precum au zis-o Monteschiu: „Dumnezău are aducire cu lumia, ca un ziditor¹⁹⁹ și păstrător (țiiitor) al ei. Pravilile după care el au zidit sînt aceliaș după care și păstriază. El lucriază după acele pravili, pentru că le cunoaște. El cunoaște pentru că li-au făcut. El li-au făcut, pentru că ele au aduciri cu a sa înțelepciuni și a sa putere“²⁰⁰. Lucrurile, asămîne, au feliori de aduciri între dînsîle, aduciri cursă toate din aducirile cele mari ce Dumnezău are cu lumia.

Așadar, sînt aduciri între Dumnezău ca un ziditor și păstrător, și între lucrurile ce au zidit și păstriază. Sînt mii de feliori de aduciri între lucruri însuș, între oameni, între oameni și faptele lor, și sînt încă aduciri între aduciri însuș.

Toate aceste pravili sau aduciri statornice, trebuincioasă și nedizlipite de fire lucrurilor²⁰¹, sînt aceia ce să chiamă *pravilile firii*.

Deci, noi am luat sama că creștere sadului este o ispravă (*efet, effet, ἀποτελεσμα*) a pravililor²⁰², ce noi am lămurit mai sus că să numesc *pravilile firii*. De multe ori, după milioane de îngiugări (*combinaisons, σύζευξεις*) a lucrurilor firii, aceste *isprăvi* să fac *pravile* la rîndul lor. Precum, de pildă, greutatea (*gravitation, βαρύτης*) este o pravilă după care apa trage a căde de sus în gios, deci aciastă tragire a apii este o *ispravă* a greutației. Tragiria apei iarăș este o *pravilă*, cînd după dînsa rîurile îș eu cursul și matca lor; deci, cursul și matca rîurilor este o *ispravă* a tragirii apei.

¹⁹⁸ Șters: și aceste sînt care să chiamă *pravilile firii*.

¹⁹⁹ Șters: țiiitor al ei.

²⁰⁰ Dieu a du rapport avec l'univers comme créateur et comme conservateur; les loix selon lesquelles il a créé sont celles selon lesquelles il conserve. Il agit selon ces règles, parce qu'il les connaît; il les connaît, parce qu'il les a faites; il les a faites parce qu'elles ont du rapport avec sa sagesse et sa puissance (*Espr. des loix*, livre 1, chap. 1) (n.I.T.).

²⁰¹ Șters: și cursă din firia sa.

²⁰² Șters: firii.

Și acest fel este o *pravilă a firii*, ca soarele să lumineză fața globului, să versă asupra lui lumina și găldura <*sic*>, ca căldura, lucrînd asupra apei, să facă aburi, ca acești aburi, rădicați sus în aer, să să prifacă în ploae sau zăpadă, care să înnoiască apele izvoarilor și a rîurilor. Este o pravilă a firii ca apa să-ș caute cumpăna; ca ia să fie mai gre decît aerul; ca toate trupurile ce sînt pre pămînt să tragă cătră dînsul; ca para (focului) să tragă în sus; ca focul să dezorganisască (să disfacă) sadurile și vietățile; ca aerul să fie trebuincios la viața unora din vietăți și pre altele să le strice, precum pre pești; ca apa asămîne să fie trebuincioasă la viața unora și pre altele să le înnece; ca mîzga unora din saduri și unile din mineraluri²⁰³ să supire organele vietăților și să le strice viața. Și, acest fel, de o mulțime de alte lucrări a firii.

Cînd, supt cuvîntul *fire*, înțelegim *pre toată lume*, ori *lucrările în parte ce sînt în toată lume și în fiștecare din lucrurile lumii*; cînd știm că a toată lume, a fiștecăriia lucru, a fiștecăriia lucrări a lucrurilor, făcătorul și rînduitorul este ființa ce mare și neștiută pre care în limba noastră numim *Dumnezău*, urmiază că cuvîntul *pravilile firii* înșămniază *pravilile pre care Dumnezău însuș au pus și au rînduit, pentru că după dînsîle să urmeză toate lucrurile ce i-au plăcut a zidi*. Așadar, urmiază încă că *pravilile firii* trebui să fie cele mai *desăvîrșite* din toate pravilile. Căci, dacă toate lucrurile, cîte au eșit din mîna acestui mare pricinuitor a firii, au desăvîrșiria lor, cu cît mai vîrtos trebui să fie desăvîrșite pravilile care hotărâsc²⁰⁴ ființa și mersul acestor lucruri!

Este adivărat că omul, căruia *ziditorul* au dăruit puțința de a să pricepe, încet-încet, cu vreme, în lucrurile cele înnalte a firii, n-au putut să răzbată pîn-acum decît pre puțin în tainile ei, cu toată dișteptaria ce au luat în cursul vecurilor, negreșit, cunoștința lui are un hotar pîn-la care îi este dat să agiungă; negreșit, că ia încă n-au agiuns acolo pîn-acum. Dar, poate ave cineva îndoială că, piste acel hotar, stăpîniria²⁰⁵ firii trebui să fi avînd încă o întindire, cine știe de cîtă mărime?

²⁰³ Lipsă.

²⁰⁴ Șters: mersul.

²⁰⁵ Șters: înpărăția.

Negreșit, pravilile firii nu sînt, nici vor fi, cu amăruntul știute, decît numai de a lor legiuitor! Negreșit, codicul lor nu este deșchis decît numai înaintea lui! Cu toate aceste, omul, pre cît îi este dat a pricepe, pre cît au putut străbate pîn-acum, au luat sama:

1-i. că pravilile firii au haractiruri potrivite cu a lor înnălțime, căci ele sînt:

vecinice și opștești, în toată vremea și în tot locul;

totdiauna aceliaș și neprifăcute;

nedizlipite de ființa lucrurilor și neapărat trebuitoare lor pentru a fi.

Precum, de pildă, ori în ce vreme și ori în ce loc de este apa, ia este acolo cu toate pravilile ei;

2-le. că pravilile firii au în sine însuș chizășia pázirii lor, prin aceia că ele răsplătesc páziria, ori pedepsăsc călcăria, cu măsura cu care vor fi pázite ori călcate.

Precum, de pildă, o vietate pomázuită de fire a nu trăi în apă, ci numai a să adăpa de dînsa, dacă nu va be cînd prin durerea sătii organul ei o va înștiința că are trebuința de apă, ia va simți un rău; dacă nu va be încă cu di-a lungul, ia va muri. *Iată pedeapsa!* Dacă va be atîta cît îi trebuiește, organul ei va lua o învoisăre, o întărire; ia va simți o plăcere. *Iată răsplătirea!* Dacă va be piste măsură, ia va simți un rău; dacă, în sfârșit, va be piste cît îi poate rîdica organul, ia să va înneca, va muri. *Iată pedeapsa!*

3-le. că pravilile firii au un pravăț hotărît spre care privesc. Acest pravăț este *păstrăria a toată lumia*, din care curge păstrăria fiiștecăruia lucru în parte, pe cîtă vreme este dat fiiștecăruia lucru a ține. Și în adivăr, *fiiria (l'existence)* lucrurilor fără *păstrare* ar fi *dezzicere*.

4-le. că pravilile firii au pentru temei opștesc aceia ce să numește *ecvilibru (équilibre)*, adecă o cumpănă de puteri), care sprijinește păstrăria lucrurilor măcar de și sînt alcătuite de *părți eteroghene* (adecă părți de deosăbite materii-protivnice una altia); precum, de pildă, apa este protiv, nică focului, și, cu toate aceste, toate trupurile au părți de apă și părți de foc, încît, negreșit, dacă pravilile firii n-ar ține înlăuntru lucrurilor, pe cîtă vreme le este dat a trăi, un *echilibru*, adecă o cumpănă de puteri, fiiștecare lucru ar conteni de a fi totodată cînd ar și începe a fi. Pentru că,

lipsind cumpăna, ar fi o putere mai multă și diacea mai tare decît alta, ar birui-o, și ar strica alcătuiria trupului; încît, precum *fiiria* lucrurilor fără *păstrare* ar fi o *dezzicere*, asămîne ar fi o *dezzicere păstrăria* fără *echilibru*. Lucrurile fizicești nu sînt vecinice, fiiștecare are o viață mai mult sau mai puțin lungă, deci moartea fiziciască a unui lucru nu este altă, decît, înlăuntru lui, lipsa echilibrului, cum și smintiala echilibrului îi este boala ²⁰⁶.

Luătoriul aminte, pretutindine în tabla firii, este lovit de aceste adivăruri, fie că va face lucrurilor o cercetare în parte, pîn-la cel mai mic, fie că va lua sama totului lor, la un loc. În urmărirea acestor pravile, sufletul lui pretutindine să înnălță a să mira de dătătoriul lor, cu atîta mai mult cu cît mintia lui pretutindine află *stîlpii lui Iraclis*(—) ²⁰⁷. El găsăște acelaș *haractir*, acelaș *pravăț* și acelaș *temei* a pravililor firii, și într-o mică frunză și în toată adunăria lucrurilor lumii. Frunza este o mică mahină care, după oareșcare lucrări a pravililor firii, are începutul ei, viața și sfârșitul. După aceliaș pravile, ia are în sine răzoară și canaluri mihanicești, prin care mîzga, căldura, aerul, umezeala, trec din punct în punct, cu o cumpănă măsurată de puteri, ca să slujască la a ei păstrare pe cîtă vreme îi este dat a ține. Smintiască-să aciastă cumpănă și, negreșit, ia va ține mai puțin. Lumia toată, asămîne, nu este decît o mahină mare. Soarele are mergători înpregiurul lui pe planite și pe comiți. Unile din planite au înpregiurul lor pe a lor sateliți, precum pămîntul pre lună. Theoriia luminii și aduciria ei cu dipärtaria, ne dovidește că fiiște<care> din celelalte stele este un soare care, făr-îndoială, nefiind făcut în zadar, are înpregiurul lui asămîne pe a lui planete și a lui comiți. Telescopul, arătîndu-ne și alte stele la care n-ajunge slăbăciune ochilor noștri, mărturisăște totodată pe a lui însuș slăbăciune de a nu pute ajunge la cele ce pot să mai fie încă. *Iată mărime mahinii lumii!* Ia au avut începutul, are viața; va ave, nigreșit, și sfârșitul! Ia, oricît de mare de este, urmiază acelaș pravile a firii, a căroră pravățul este *păstrăria* și temeiul, *cumpăna* (echilibru). Pre-

²⁰⁶ Fragmentul care începe: 3-le. (p. 186) pînă la notă, se regăsește în concept la Arh. St. Iași, sub cota 130/1.

²⁰⁷ Nota lipsește.

cum, de pildă, în sistema planeteră a soarelui nostru, fiștecare din planite și din comiți să vadă trăgându-să spre soare, pentru că nu să dipărtează de dînsul; și, totodată, împingîndu-să de soare, pentru că nu să apropie mai mult. Asămîne, sateliții cătră planitele lor. Deci, iată o cumpănă de puteri, un echilibru de tragire și de împingere, pentru ca nici una să nu-ș piardă măsura dipărtării ce îi este orînduită, dipărtare care merge²⁰⁸ în analoghiia mărimii trupului fiștecării, negreșit și în analoghiia căldurii ce fiștecare poate ține, ori de cîtă fiștecare poate ave trebuință. Fiștecare apoi are un drum hotărît, împregiurul soarelui, și sateliții împregiurul planiților lor, pe care îl păzesc întocma și îl fac în vremi hotărîte; deci iată încă o cumpănă socotită și chipzuită pentru a nu să lovi²⁰⁹ una cu alta. O asămîne cumpănă este păzită, negreșit, și între sistemele planetare, care orice mișcări de vor fi avînd, nu să vadă, nici grămădindu-să²¹⁰ mai mult între dînsile, nici rășcherîndu-să. Acest echilibru, această cumpănă de puteri, ține păstrarea aceștii mahine mari, pe a cării răzoară le știe numai arhitectul ei. Lipsască aciastă cumpănă, și mahina va căde în hrentuire.

Acest fel, pravilile firii sînt pretutindine același și neprifăcute; acest fel, luătoriul aminte, pretutindine, în toate lucrurile, găsăște a lor lucrare, a lor împlinire. Ele lucriază deopotrivă asupra lucrurilor fizicești, și osăbiria nu este decît numai într-aciasta, că ființele²¹¹ neînsuflețite și nemișcătoare sînt numai *pătimitoare* supt pravilile firii, în vremi ce acele însuflețite și mișcătoare sînt totodată și *pătimitoare* și *lucrătoare*.

Ființele neînsuflețite și nemișcătoare nu au *voință*, di aceea ele nici calcă vreodată pravilile firii de care spînzură. Ci, nemișcate din locul în care să află, ele să par că aștiaptă îndestularia tuturor trebuinților lor de la singură lucraria acestor pravile. Acest fel, o mică ghindă, avînd în sine sămînța (*le germe*, plodul) de a fi odată stejar, îndată ce este în pămînt priincios ei, pravilile firii o înlesnesc a încolți, a răsări, a crește, a întinde ramurile în aer și în pămînt,

²⁰⁸ Șters: să potrivește.

²⁰⁹ Șters: încilci.

²¹⁰ Șters: nici să grămădesc.

²¹¹ Șters: lucru.

vițile rădăcinii, într-un cuvînt, o înlesnesc a să face mlădiță. Trebuința aceștii mlădiți este a fi hrănită, pentru ca să criască, să să îngroasă și să să facă copaci. Deci²¹², pravilile firii, făcînd ca prin ramuri să lucreză asupra ei aerul și căldura, săvîrșesc un fel de sorbire care trage din pămînt, prin vițile rădăcinii, în mîzgă, hrana ce îi este trebuincioasă, și o face să triacă, din punct în punct, prin toate părțile copaciului. Așa pravilile firii lucriază, fără a fi călcate ori înprotivite, în toate ființele²¹³ neînsuflețite și nemișcătoare. Așa în fiștecare minut ele săvîrșăsc milioane de felieri de lucrări, care în tot ciasul sînt niște mari minuni la ochii celui înțălept, și care nici trag luaria aminte a omului prost, nu că doar este deprins cu a lor privești, precum au zis-o mulți, ci pentru că duhul nu-i învățat a pricepe ce-i rînduiala.

Ființele²¹⁴ însuflețite și mișcătoare sînt pătimitoare supt pravilile firii, într-aceia că²¹⁵ aceste pravili lucriază a lor zămisliri, naștiri și creștiri, într-un cuvînt, pentru că printr-însile ele sînt aceia ce sînt. Și sînt lucrătoare, prin aceia că ele, avînd *mișcarea* au *voință*; și, precum firia s-au mulțămînt numai a vărsa asupra pămîntului tot ce poate sluji la a lor trebuință, este lăsat la dînsile a căuta să-ș îndestuleze trebuințele. De un chip cît, cerbul de pildă, făcut de fire, aceia ce el este, nu este hrănit de fire, precum copaciul, șazănd într-un loc și întrînd într-însul hrana ca de la sine; ci hrana lui fiind presărată asupra pămîntului, este lăsat la dînsul a mergi să o găsască.

Noi am zis mai sus că ființele²¹⁶ neînsuflețite și nemișcătoare nu au *voință*, și că de aceia ele nu calcă niciodată pravilile firii de care ele spînzură. Cu acest cuvînt am lăsat a să înțălege că ființele ce au *voință* pot să le calce. Deci, aciasta ne rămîne a lămuri.

La ființele însuflețite, *mișcarea*, fără o *voință slobodă*, ar fi o dezzicire; căci la ce ar pute să slujască, unii ființi²¹⁷, *mișcarea*, dacă ea n-ar ave în sine *voința* de a o întrebuița? *Voința*, dar, în ființele cele însuflețite poroncește *mișcării*.

²¹² Șters: lucrurile.

²¹³ Șters: Di aceea.

²¹⁴ Șters: lucrurile.

²¹⁵ Șters: prin.

²¹⁶ Șters: lucrurile.

²¹⁷ Șters: lucru.

Deci, fiindcă foarte ades ele să văd călcînd pravilile firii, negreșit, aciastă călcare n-ar ave loc, dacă ele n-ar ave *mişcare*. Și, fiindcă *mişcarea* este poroncită de *voință*, urmiază că *voința*, *slobodă* și *adesăori supusă rătăcirii* este *acea care povățuește la călcarea lor*.

Ființele însuflețite și mișcătoare pre pămînt să înpart în multe clasuri. Fiind, însă, că noi, aice, nu ne trebuie altă decît numai a le lua sama după măsura *voinții* ce ele au opștește, noi le vom împărți în doi mari clasuri, din care supt cel întai vom cuprinde pre *omenire*, și supt cel de al doie pre toate celelalte *vietăți mișcătoare*.

N-avem trebuință aice a hotărî dacă *voința* omului și *acea* a dobitoacului sînt tot de o fire ori nu. *Acea*, însă, ce fiuștine poate lua sama în tot minutul, și pe care nimine nu poate tîgădăi, este că *voința* omului îi cu mult mai întinsă decît a dobitoacelor, și cu atîta mai lucrătoare, cu cît — precum vom vide înaintea — este stîrnită de lucrările gîndului ²¹⁸.

Cap. 4

Moralul

Toate mărturisăsc *acea* ce noi am zis în capul rămas, că omul pre pămînt trăește totodată în doi lumi deosăbite: în lumia fiziciască și în lume înțelegătoare, și că aciastă îndoită stare a lui este hotărîta de fire și tipărită în a lui organizație.

În adivăr, din feliuri de îngiugări a elementurilor ce noi am luat sama că sînt înlăuntrul omului ²¹⁹, să nasc ²²⁰ într-însul ²²¹ feliuri de plecări, santimenturi și patimi, din care ²²², deși pot fi unile aplecate la lucruri materielnice în aducirile ci el are cu lumia fiziciască, toate, însă, sînt primitoare de lucruri înțalesă numai cu gîndul, toate întră

²¹⁸ Arh. St. Iași, 129/5; cu multe adăugiri și îndreptări.

²¹⁹ Șters: lui.

²²⁰ Șters: încă.

²²¹ Șters: încă.

²²² Șters: unile au pravăț spre lucruri materielnice și întră în aducirile ce el are cu lumia fiziciască; altele-altele n-au de pricină decît lucruri înțalesă numai cu gîndul și întră în aducirile ce el are cu lumia înțelegătoare; altele îi slujăsc și în unul și în altul din aceste doi feliuri de aduciri.

în aducirile ce el are cu lumia înțelegătoare ²²³, și este mai virtos aice, într-acest theatru întins, că ele fac rola ce mai însămnată. Precum, de pildă, din îngiugaria iubirii de sine, cu simțirile (vestitori a binelui și răului fizicesc) să naște *acea* ce de opște să chiamă iubiria și ura. Și sfera acestora să mărește cu atîta mai mult, cu cît ele întră în îngiugare cu plecările cele firești a omului și cu lucrările gîndului lui, de un chip cît el nu să mărginești numai întru a iubi o mîncare dulce, o învălitură călduroasă, lucruri materielnice a lumii fizicești. El să întinde a iubi lauda, numile cel bun, cinste, lucruri nematerielnice, neapipăite, neapucate de dînsul, decît numai cu gîndul, într-un cuvînt, lucruri a lumii înțelegătoare. Omul încă nu stă acole, el nu să mulțamește a le ști, a le auzi di-a dreptul, ci el, în Paris, în London, în Amsterdam, poștește să le audă răsunând de la Pekin, de la Benares, de la Goa, de la Macao. El nu urăște numai o mîncare amară, ci află amărăciune și în clevetire, în difăimare, în hulă; și aceste nu-l lovesc numai di-a dreptul; el le simte, să otrăvăște de dînsile, de la un pol la altul. Și acest fel poate lua orișicine sama aducirilor ci omul are cu lumia înțelegătoare, prin iubiria de avuție ²²⁴, de stăpînire (*φιλαρχία*), de știință ²²⁵, de disfătare, prin smerenie și mîndrie, prin cumpătare și trufie, prin frică și îndrăsnială, prin nădejde, prin mînie, prin rîvnă, prin ²²⁶ zavistuire, și altele.

Aciastă lumi înțelegătoare, oare este ia făptură a omului, care nu poate adăogi nici a scăde nimica în toată zidire? Oare nu este ia faptă a celui ce, putînd izvodi pre lumia fiziciască, dovidești că are puțința de a face cîte feliuri de lumi va vre? Dacă ia este făptură a acestui Mare Arhitect, care nici pre Siron n-au lăsat fără analoghiile unii mihanici cării numai el este știutorul, au rămas ia, oare, fără reguli și fără măsuri? Nu, nicidecît! Ar fi un păcat de lez-natură (*lèse-nature*) a crede că dintr-o acest fel de mîna ar fi eșit vrun lucru nesăvîrșit!

Deci, dacă aciastă lume înțelegătoare are pravile date de făcătorul ei, nu urmiază, oare, că ele trebui să fie vred-

²²³ Șters: materielnică.

²²⁴ Șters: de slavă.

²²⁵ Șters: ele sînt.

²²⁶ Șters: și.

nice de a lor mare legiuitor? Și fiind așa, nu urmiază, oare, că ²²⁷, precum am văzut ²²⁸ la pravilile lumii fizicești, a lor harctir trebui să să închei întru:

a fi nedizlipite de ființa lucrurilor și neapărat trebuitoare lor pentru a fi;

a fi vecinice și opștești, în toată vreme și în tot locul;

a fi totdeauna aceliaș și neprifăcute;

a purta cu dînsile buna răsplătire pentru păzirea lor, și pediapsa pentru a lor călcare?

Lucrurile mărturisesc desăvîrșit acest adivăr, căci în toate vecurile opștește și în tot locul ²²⁹.

Un ²³⁰ nume bun este folositori ²³¹ omului, pentru păstrarea ființii sale în lume înțelegătoare, fiindcă gătește plecările altora în priința lui, și folosul ce el trage din acelia este a lui bună răsplătire. Din înprotivă, difăimaria lui este stricăciosă, fiindcă gătește ura altora asupra lui, și stricăciune ce i să întîmplă este a lui pediapsă ²³².

²²⁷ Șters: ele sînt.

²²⁸ Șters: și.

²²⁹ Acest paragraf este precedat de următorul, șters: să ne silim a dizlega aceste îndoele, cu cercetare!

²³⁰ Șters: bun.

²³¹ Șters: trebuitori.

²³² Șters: Aceste pravili a lumii înțelegătoare sînt acele care să numesc moralul, cuvînt tras din cuvîntul latinesc *mores*, care vra să zică *deprindere, obicinuință*. Grecii îl dau supt cuvîntul ἦθικὴ venit dint-o asămine ghenealoghie gramaticească. Și oricum de au fost ce dintăi tragire a acestui cuvînt, nu este mai puțin adivărat (că prin deprindere omul agiunge la cunoștința acestor pravili), că buna ori răoa stare a (lui) omului în lumia înțelegătoare spinzură în mare parte din a lui bune ori răle deprinderi. Bunile deprinderi sînt totdeauna vrednice a-i (înprăștie). În text: asemănare sămăna un nume bun, în vremi ce isprava celor răle este totdeauna stîrnirea difăimării.

Acest fel dar (este) pre pămînt este o lumi fiziciască, pe care o găsim în tot ce este materie. Este și o lume înțelegătoare, pe care o dovedește de agiuns ce mai mare parte a îndeletnicirilor noastre.

(Omul este un amfibi într-aceste doi lumi).

Amîndoi aceste lumi au pravilile lor.

Omul, de firia lui, este un amfibi într-aceste doi lumi.

De firia lui, dar, este supus pravilile amîndorora. Deci, moralul este o pravilă firiască a omului.

(Între aceste să vede încă dacă nu cumva o rudire, cel puțin o mare asămănare, între pravilile lumii înțelegătoare și între pravilile lumii fizicești. Noi păn-acum am și luat sama că au acelaș pravăți și acelaș temei).

Luînd sama că pravilile lumii înțelegătoare și pravilile lumii fizicești au acelaș haractiruri, putem sāmui că, dacă nu cumva este între dînsile o rudiri, cel puțin măcar este o mare asămănare, și să cercetăm de au tot acelaș pravăți și acelaș temei.

Am văzut ²³³ că pravilile firii a lumii fizicești au, pentru pravăți, *păstraria*, și pentru temei, *cumpăna*.

Cînd ființa care au zidit și însuflețește lumia, au făcut lucrurile de care îi plină, au oprit ²³⁴ pentru sine vecinicia, și fiștecăriua lucru au dat cîte o parte din vreme. Vecinicia, dar, este viața acei ființi, și părțile din vreme sînt vietile lucrurilor.

Fiiștecare lucru, pentru ca să între în viața sa, trebui să înciapă prin a *fi* (*par exister*); pentru ca să urmeze viața de la un capăt la altul trebui ca ființa lui să fie păstrată; într-alt fel ar fi o dezzicire (*contradiction*).

Așadar, tot ce este are o viață, tot ce are viață este supus la pravila păstrării.

Deci, lumia înțelegătoare este, ia dar are o viață, ia dar ²³⁵ și lucrurile ei sînt supusă la pravila păstrării.

Cine calcă moralul trebui să fie în defansivă totdeauna.

Așadar, pravilile lumii înțelegătoare, ca și pravilile lumii fizicești, au pentru pravăți *păstrare*.

Oricit de metafizicește de va socoti cineva asupra lucrurilor metafizicești ²³⁶, nu cred să nu zăriască pretutindine lucrându-să în păstraria lor aceiaș pravilă a mihanicii cu care să păstrează lucrurile fizicești, adecă cumpăna; căci, în metafizică, ca și în fizică, nu poate a *nu urma într-alt fel la doi puteri* ce să înprotivesc, decît ca ce mai mare și mai iute să strice pe ce mai mică și mai moale ²³⁷. Precum, de pildă, omul are trebuința a fi păstrat în lume gînditoare; într-aciastă lume, numile cel bun ori difăimaria este cătră dănsul aceia ce în lumia fiziciască îi este hrana ce bună ori ce stricăciosă. El, pentru a fi păstrat, are trebuința de

²³³ În text: făzut.

²³⁴ Șters: luat, ținut.

²³⁵ Șters: este.

²³⁶ Șters: nu va afla că să poate lucra păstraria lor decît cu acelaș pravili a mihanicii cu care să păstriază lucrurile fizicești, adecă cu cumpăna (ichilibru), căci, ca și în fizică, urmiază a să întîmpla și în metafizică.

²³⁷ Șters: pentru a căriia păstrare neapărat trebuiește o cumpănă de puteri și de mișcare.

hrana ce bună. Deci, pentru ca să apucăm mai di-a dreptul printipul ce căutăm²³⁸, slujându-ne numai de răzoarele ce sînt în fiștecare om pentru cișligaria bunului său nume, ori a difăimării sale, răzoară care să închei într-a lui bune ori răle deprinderi; și lăsînd alte pricini pe dinafară de care²³⁹ mai spănzură încă starea lui, este viderat că la un om o deopotrivă măsură de diprindiri bune și de diprindiri răle, pre cîtă priință și folos îi va găti din partia altora, pre atîta [pre atîta] îi va găti și ură și stricăciune. Acela, atunce, pre cît va gusta bunul aceștii lumi, pre atîta îi va gusta și amarul. El va fi în liagăn între bine și între rău. Pre cît măsura rălilor deprindiri va covîrși, pre atîta va apăsa a lui ticăloșii, și adesăori îl va duce la peire. Din înprotivă, pre cît măsura bunilor deprindiri va fi mai multă, pre atîta pitreciria va fi mai netedă, mai liniștită, mai bună, mai fericită.

Așadar, pravilile lumii înțelegătoare, ca și a cei fizicești au pentru temei cumpăna. Ele, dar, sînt deopotrivă între dînsăle după haractir, după pravăț și după temei²⁴⁰. Ele, dar, pot fi deopotrivă și în titlu, încît — pi temei că supt cuvântul fire înțelegim pre ziditoriul lumii²⁴¹, care au și dat aceste pravili; ori pi temei că supt acelaș cuvînt înțelegim lucrările cele în parte ce puteria țiuitoare²⁴² lumilor face în fiștecare ființă, aceste pravili pot fi numite unile pravilile firești a lumii fizicești, precum aciasta am văzut-o la cap 2-le; și altile, pravilile firești a lumii înțelegătoare.

Aceste pravili lucriază în felul lor asupra ființelor ce sînt supt a lor stăpîniri. Nici o ființă²⁴³ nu le urmiază fără a fi răsplătită, nici una nu le calcă fără pediapsă, căci aciasa este a lor chizăș (*garantie*): și de să zărește o osăbire la a lor fel de răsplătiri și²⁴⁴ de pedepsi, aciasta este pentru că pravilile lumii fizicești lucriază di-a dreptul asupra organului, în vremi ce a lumii înțălăgătoare lucriază prin consecfinții²⁴⁵.

²³⁸ Șters: lăsînd deoparte acele.

²³⁹ Șters: aceste.

²⁴⁰ Șters: încît.

²⁴¹ Îndreptat peste: lumilor.

²⁴² Șters: a.

²⁴³ Șters: una.

²⁴⁴ Șters: fel.

²⁴⁵ Șters: consecfințiile lucrurilor metafizicești; asupra acestui punct noi vom mai veni la alt loc.

Dar, mi-ar²⁴⁶ zice²⁴⁷ cineva, poate că un făcători de răle, fugind din locul ce au umplut cu răutățile lui, și dipartîndu-să într-alt loc unde nimine nu-l cunoaște, poate să trăiască acolo în toată ticna lui, și să scape de toate pedepsile ce i-ar tragi a lui răutăți trecute; precum și Atila²⁴⁸, Cincishan²⁴⁹, Tamerlan și alții asămine, carii au prădat pămîntul și l-au umplut de sînge, au pitrecut în toată liniște pân-la sfârșitul lor²⁵⁰.

La aciasta eu cred că am răspuns de agiuns, cînd am zis mai sus că, piste răzoarele cele dinlăuntru a omului, mai sînt încă pricini pre di afară de care mai spînzură stare lui, și că pravilile lumii înțelegătoare lucriază asupra omului prin consecvenții²⁵¹. Cu toate aceste, ca să mai răspund aș lăsa²⁵² frica și grija ci²⁵³ ar turbura necontentit sufletul înrăutătitului, aș lăsa dreptate ce ar da²⁵⁴ altora a-l pedepsi la cel dintăi prilej²⁵⁵. Aș lăsa asămine frică și grija ci negreșit au avut toți Atilii, și aș zice că locul pe care un făcător de răle ar pute umple cu răutățile lui și ar scăpa nepedepsit, este deșchis și la răutățile altuia, încît pediapsa cade asupra locului totdiauna putincios a îndrepta răutatea ori a o opri. Și națtia care ar agiuta ghizuinților lui Cincishan, i-ar plăti, precum s-au și întînplat, biruințele cu a ei ticăloșii. De un chip cît nu este decît pre potrivit și la pravilile lumii înțelegătoare, aceia ce Monteschiu au zis pentru pravilile lumii fizicești, că „fiștecare feliurime este²⁵⁶ uniformă, și fiștecare schimbare²⁵⁷, statornicie (*Chaque diversité est uniformité, chaque changement est constance. Esp. des loix, livre 1, chap. 1*).

²⁴⁶ Șters: îmi va.

²⁴⁷ Șters: poate.

²⁴⁸ Șters: consecvențiile lucrurilor.

²⁴⁹ Șters: nu mă lăsa.

²⁵⁰ Șters: necontentit.

²⁵¹ Șters: ce ar fi dat.

²⁵² Șters: lăsînd.

²⁵³ Șters: și.

²⁵⁴ Șters: și.

²⁵⁵ La aceasta eu aș răspunde că locul din (în) care un răutătit scapă nepedepsit este deșchis și la răutățile altuia, încît pediapsa cade asupra lui.

²⁵⁶ Șters: o.

²⁵⁷ Șters: o.

În adivăr, aducirile ce au oamenii atît cu lumia fizi-
ciască, cît și între dînșii, în lumia înțelegătoare, alcătuesc,
precum au luat sama un filosof, un lanțiu de întîmplări,
de pricini și de isprăvi²⁵⁸.

<1828>

Starea jalnică a Moldovei și pricinile istorice ale acestei stări

De cîte ori scriitorii Evropei pominesc numile Moldaviei
și a Valahiei, în scrisurile lor cele gheograficești și istori-
cești, nu lasă de a zugrăvi pe noroadile acestor provincii
înnotînd în ce mai urîtă ticăloșie * și în pradă la feliori de
strîmbătați și asupriri, luptîndu-să cu cele mai crude nevoi.
Dar²⁵⁹, pre lîngă titlul de gheografi sau istornici <!>, voind
a-ș lua și pre acela de iscusiti cercetatori a pricinilor, ei nu
lasă totdeauna de a arăta și izvoarele din care ar curge tică-
loșiile acestor noroad. Însă²⁶⁰, ori pentru că este cu nepu-
tință²⁶¹ a ști staria ce adivărată a unui norod, fără a ști timi-
liile cele dinlăuntru pe care ia este așăzată, și de aceste
timelii nici unul din acei scriitori nu fac nici o pomenire,
dovadă a neștiinții ce au de dînșile; ori pentru că în Mol-
daviia și Valahiia, cu toată micșuraria locului, aceste teme-
lii ar fi așa de strămutate și încîlcite²⁶², încît pentru un
strein să fie o neputință a le afla firul; ori pentru că nici
unul din acei cercetatori n-au avut atîta iscusință, sau²⁶³ atîta
răbdare cîtă ar trebui, pentru a lua samă cu amăruntul²⁶⁴,

²⁵⁸ Arh. St. Iași, 129/7.

* Ionică Tăntul folosește termenul pentru a ilustra starea jalnică în
care se găseau Moldova și Țara Românească, stare de care face direct răs-
punzatori pe boieri.

²⁵⁹ Șters: însă.

²⁶⁰ Șters: cu toate acestia.

²⁶¹ Șters: greu.

²⁶² Șters: hrentuite.

²⁶³ Șters: ori.

²⁶⁴ Șters: la obiceiurile lor cele amestecate și fără prințipuri a acestor
noroad, la mersul cel nepovățuit de nici o pravilă națională, de nici o sis-
temă hotărîtă, încît aflînd izvorul cel adivărat a pricinilor să poată lua o
idei driaptă a stării de față, dacă nu cumva staria de față.

care ar fi isprava unor obiceiuri amestecate și fără prin-
țipuri, unui mers nepovățuit de nici o pravilă, de nici o
sistemă hotărîtă, acei scriitori să văd cfituindu-să eftin de
ceia ce ar fi trebuit să de pentru titlul de iscusiti cercetatori.
Și toți, ca cum s-ar copii unul pre altul, să unesc a zice că
Moldaviia și Valahiia sînt ticăloasă pentru că sînt provincii
a Împărăției Othomanicești [. . .]

Este de firia lucrurilor ca toată isprava să aibă o pricină.
Și este de un adivăr netăgăduit și mărturisit de atîtea ispite,
că fericiria unui norod este ispravă a unor pravile drepte,
întocma păzite, și maice a unor obiceiuri bune. Deci, cînd
în Moldaviia și Valahiia aciastă sînguratică pricină a fericirii
noroadelor lipsăște cu totul, ce altă rămîne a fi decît tică-
loșie? Însă aciastă lipsă are ia, oare, vreo aducire cu atîr-
naria acestor locuri?²⁶⁵ Este ia oare pricinuită de Înnaltă
Poartă? Și²⁶⁶ au, oare, dreptate scriitorii Evropei a o înputa
ei?

Să cercăm un cias în analurile vecurilor, să ne sîlim a
urmări cursul lucrurilor, pentru ca să luăm de aciasta o
idei desăvîrșită.

Traian, biruitor a lui Decheval, au făcut o provincie
romană din patriia lui Zamolxis. De s-au ținut²⁶⁷, însă, în
coloniia sa și vro parte, mare ori mică, din norodul biruit,
de i-au păstrat²⁶⁸ puținile obiceiuri ce i-au fost însuflat
acest ucenic a lui Pitagoras, în loc de pravile; de au pus în
locul lor pravilele cele sfințite în Capitol, ori de au făcut
o migmă dint(r)-amîndoî, istoricii au fost pre zgîrciți pentru
a ne da de aceasta vreo lumină. Poate, însă, că nici au
avut loc o asămîne²⁶⁹ grijă din partia Senatului, într-o vremi
cînd²⁷⁰, cu toată străluciria ce au avut fapta bună supt
cinci chesari în vecl al doile, Roma însăș contenisă de a
mai fi patrie. Și cînd tot ce era supt vulturul ei afară de a
ei zidiuri, nu era de alt interes decît numai de a plăti birul.

²⁶⁵ Șters: locurilor.

²⁶⁶ Șters: oare, Înnaltei Porți.

²⁶⁷ Șters: oprit.

²⁶⁸ Șters: însă norodului biruit.

²⁶⁹ Șters: aciastă.

²⁷⁰ Șters: singură numai Roma era patriia. Dacă nu cumva și ia
contenisă de a fi, și cînd tot ce era afară de zidiurile ei, nu era de alt inte-
res, decît numai de a plăti birul.

Cu toate aceste, ne rămîne a ne sluji într-acest labirent, ca de firul Ariani, un monument respectuit de șaptesprezăci vecri de furtuni și de strămutări. Limba norodului dintr-aceste locuri, neîndreptată niciodată de nici un grammatic, nestrecurată de nici un lexicograf, nepoliită de nici un scriitori, izgonită, în curs de doi vecri, din canțileriile ocărmuirii de cătră limba slavoniciască, din pricina dijghinării bisăricii lui Hristos, ne înfășoază încă o mare asămănare²⁷¹ cu limba latină, și o analoghie destul de apropiată cu toate fiicele aceștii maice plodoasă. Deci, o limbă este într-advăr supusă prifacirilor din vrîstă în vrîstă, însă ia nu-ș poate pierde haracteristica diosăbitoare²⁷² în cîtă vreme norodul ce o vorbește alcătuiește un trup deosăbit, și aciasta este destulă dovadă că coloniia lui Traian au fost²⁷³ alcătuită de romani, că de s-au și amestecat într-însa vro parte din dachi, aceia, însă, ori au fost²⁷⁴ de un număr așa de mic, încît n-au putut curgi asupra duhului național și a limbii coloniștilor; ori s-au tras înapoi la frații lor roxolani și sarmați, cînd Adriaan au plecat mîndriia romană pîn-la cumpărarea păcii de la aceștia, și cînd au tras coloniile în Misia, zic unii, pentru a ne siguripsi, și alții, pentru că au rîvnit lui Traian²⁷⁵.

Aceste colonii n-au fost așazate dintr-untăi decît ca în mijlocul unui șliah, unde trebuia să le calce ori să le mătore picioarele trecătorilor. În advăr, Roma, clatită din temelile ei, de pe atunce începuse a nu fi decît ca o stîncă înținată, pe care trebuia să o oboare încet-încet valurile cele povfitorite a unui poho de varvari ce au eșit²⁷⁶ din nord²⁷⁷, adulmecînd climate dulci, de pe atunci au început a nu pute ocroti provinciile lăturașă²⁷⁸. Deci, locu în care au fost Dachiia, după a sa poziție gheografiască, fiind ce mai înțai din porțile prin care s-au strecurat atîta cete, au trebuit

²⁷¹ Șters: desăvârșită.

²⁷² Șters: însămnătoare.

²⁷³ Șters: era.

²⁷⁴ Șters: ori într-un.

²⁷⁵ Șters: pentru a siguripsi coloniile, li-au mărgimit în Misia.

²⁷⁶ Șters: vărsat nordul.

²⁷⁷ Șters: nordul.

²⁷⁸ Șters: și.

de bună samă să fie, precum au și fost, și cel mai întăi năpustit²⁷⁹ de a lor năvăliri, și cel mai de pre urmă mîntuit²⁸⁰ de dînsile. Norodul acestui loc, tras deodată în Misia, au început încet-încet a-ș micșura atirnară, cu cît înpărăția, slăbind, îș pierde curgirea²⁸¹.

<1828—1829>

**Scrisoare către un „Milord“,
despre starea Moldovei și punerea în valoare
a bogățiilor pe care le are**

Le pays de la Moldavie et de la Valachie n'a point été jusqu'à ce jour exploité²⁸² par l'industrie, ni pénétré par le commerce. La politique seulement a quelquefois jeté sur lui, depuis le siècle dernier, quelques regards plutôt furtifs et dédaigneux qu'attentifs. Cependant, dans la supposition qu'à²⁸³ la fin prochaine de la guerre du Danube, ces deux principautés resteront toujours à l'Empire Ottoman, un sol excellent et productif²⁸⁴ en denrées de toutes sortes, des montagnes dont les mines intactes n'ont point été encore touchées par *la main d'aucun métallurgiste*, ne seraient peut-être pas ces choses tout à fait insignifiantes aux vues commerciales de la Compagnie Anglaise.

Dans²⁸⁵ la même supposition, un pays sous la suzeraineté de la S<ublime> P<orte> O<ttomane>, sous la protection de la Russie, en voisinage des états autrichiens, un pays²⁸⁶ dont la Russie s'est plus d'une fois servi(e) comme d'une boîte à griefs pour motiver ses mouvements vers le

²⁷⁹ Șters: lovit.

²⁸⁰ Șters: ostoit.

²⁸¹ Arh. St. Iași, 130/2; pasaje din acest text se regăsesc, traduse în limba franceză, în scrisoarea către un „milord“.

²⁸² Șters: pénétré.

²⁸³ Șters: qu'après le rétablissement.

²⁸⁴ Șters: habité par un peuple docile et robuste.

²⁸⁵ Șters: d'ailleurs.

²⁸⁶ Șters: un pays dans lequel la Russie a plus d'une fois trouvé des griefs.

midi, ne serait peut-être pas, on ose le croire, entièrement inutile à la vigilance écuitable que le Cabinet Britannique a toujours témoigné pour le maintien de l'équilibre entre les Puissances.

Enfin aussi, un peuple docile et robuste, mais sans arts, sans industrie, sans lumières; un peuple tranquille, paisible et qui dans son état d'agricole, pourrait être le plus prospère, mais dans son intérieur, mal administré²⁸⁷, en proie à tous les abus, à tous les fléaux de son gouvernement sans bases et sans lois, et de l'aristocratie féodale et tyrannique de ses boyards, un peuple qui s'honore pourtant de son origine et qui seul a conservé, à travers les vicissitudes²⁸⁸ et les siècles, le grand nom des maîtres du monde (les Moldaves et les Valaques s'appellent Roumoun), ne serait peut-être le seul sur le globe, on aime à l'espérer, sans aucun droit à la générosité bienfaisante de la nation anglaise.

Oui, ce pays n'est point une terre classique²⁸⁹. Lorsque la Grèce abondait en sages, l'ancienne Dacie à peine écoutait avec un étonnement sauvage²⁹⁰ les doctrines incertaines de Zamolxis, disciple de Pythagore; lorsque les lettres fleurissaient à Rome, Ovide, exilé en Dacie, s'y croyait comme dans l'empire de Pluton. Mais, comme point de passage du Nord au Midi, de tout temps exposé au débordement de ces Scytes²⁹¹ qui comme des essaims ont inondait <sic> pendant plusieurs siècles le midi de l'Europe, 100 fois devasté, dépeuplé, vainqueur ou vaincu dans sa défensive, et très souvent théâtre des guerres étrangères²⁹² depuis Trajan jusqu'à nos jours, ce pays mérite peut-être une attention compatissante des historiens, des politiques, en un mot²⁹³ des hommes en général. D'ailleurs, pourquoi toujours une nécessité de raison, pour mériter les bienfaits des coeurs généreux? Pour verser les pluies fécondantes dans une contrée²⁹⁴, le maître de la nature n'y demande point

²⁸⁷ Șters: exposé.

²⁸⁸ În text: viscisitudes.

²⁸⁹ Șters: l'ancienne Dacie.

²⁹⁰ Șters: les faibles.

²⁹¹ Șters: Tartares.

²⁹² Șters: ce pays.

²⁹³ Îndreptat peste: enfin.

²⁹⁴ Îndreptat peste: pays.

quel est son prophète, et la bienveillance, émanation directe de l'être suprême, pour répandre ses oeuvres salutaires dans un lieu, y exigera-t-elle des privilèges exclusifs? Voudra-t-elle, pour condition préliminaire, qu'on lui étale d'abord des souvenirs majestueux <sic>, une²⁹⁵ gloire ancienne, des noms²⁹⁶ ou des faits héroïques? Ce sont sans doute des traits touchants capables d'exciter l'admiration et l'envie de les imiter, mais la philanthropie ne s'arrête pas là²⁹⁷. L'humanité a des droits sacrés sur elle partout où ses souffrances peuvent l'implorer. Et grâce à l'esprit philosophique²⁹⁸ de deux nations européennes, l'autre hémisphère, sans Thémistocles, sans Scipions, n'a-t-il pas actuellement des états qui dans leur prospérité méritent l'envie d'Athènes et de Rome?

Milord! Votre excellence le sait mieux²⁹⁹, vos compatriotes, comme en détruisant le charme de Circé, y ont changé des milliers de misérables en des milliers d'heureux et 70 millions d'hommes, attiré par le penchant inné de se trouver bien, ont recouru sous la sauvegarde des lois de votre patrie.

Mais avant d'entrer, Milord, dans le développement des objets qui motivent ma lettre, permettez-moi de justifier d'abord³⁰⁰ les sentiments qui la dictent, nécessite <sic>³⁰¹ préalablement, une explication d'un autre genre.

Dans le temps de paix et sous la domination de l'Empire Ottoman, les peuples moldave et valaque, qu'on appelle collectivement le peuple roumain, pour implorer le secours de la philanthropie, est-il malheureux? Rampe-t-il dans la misère? Se courbe-t-il sous le fardeau des souffrances de mille sorte? Oui, jusqu'à l'excès! Les faits et les étrangers qui y ont voyagé ne l'attestent que trop. Or, est-ce donc le Gouvernement Turc qui provoque les maux de ce peuple,

²⁹⁵ Șters: ancienne.

²⁹⁶ Șters: sonores.

²⁹⁷ Șters: la philanthropie ne s'y arrête pas; partout où l'humanité souffrante a un besoin.

²⁹⁸ Redacția inițială: la philosophie.

²⁹⁹ Șters: vous le savez mieux.

³⁰⁰ Șters, cu creionul: la crainte de ne pas laisser quelque doute peu favorable sur (mes) les.

³⁰¹ Șters: milord.

qui aggrave sa misère, qui l'abaisse dans l'avilissement et qui l'écarte sans cesse d'un état de bien-être auquel il a droit d'aspirer? Non, Milord, c'est une erreur dans laquelle sont tombés la plupart de ceux qui ont essayé des descriptions et des tableaux sur ces deux provinces. En sachant qu'elles appartiennent à l'Empire Ottoman, et préoccupés de l'idée des abus que les janissaires exerçaient dans d'autres provinces de cet empire, ces écrivains, dans la ressemblance des effets en ont souvent confondu les³⁰² causes, d'ailleurs bien différentes < ! >

Ces deux provinces, indépendantes, jusqu'au³⁰³ et au³⁰⁴ siècles, se sont soumises à l'Empire Ottoman du temps de³⁰⁵ et de Soliman, mais avec des conditions expresses que leurs gouvernements respectifs soient³⁰⁶ conservés tels qu'ils étaient; que les Turcs ne s'y mêlent aucunement dans l'exercice de leurs administrations intérieures, que la religion y soit respectée³⁰⁷. En compensation de ces privilèges et de la suzeraineté protectrice de la Porte, ces deux provinces étaient obligées de donner leurs troupes³⁰⁸, et de payer annuellement un tribut dont les sommes en numéraire étaient pour la M<oldavie>³⁰⁹, et pour la Valachie³¹⁰. Sauf quelques autres³¹¹ en faucons et en jumens < sic >. Quelques-unes de ces conditions existent encore dans toute leur intégrité. D'autres sont ou modifiées, ou altérées, au anéanties, et ce n'est aucunement en vue de justifier le Gouvernement Turc que je tâcherai de révéler les causes de ces changements. Et d'abord, la tendance naturelle à chaque gouvernement d'augmenter ses revenus, d'un côté, et les intrigues des boyards pour parvenir à l'hospodariat, de l'autre, ont insensiblement agrandi<t> les sommes du tribut, de sorte qu'en³¹² elles ont été fixées à³¹³ pour la M<oldavie>, et à³¹⁴ pour la V<alachie>, y compris les faucons et les jumens < sic >.

³⁰² Șters: leur.

³⁰³⁻³⁰⁵ Loc alb.

³⁰⁶ Șters: intacts dans leur intérieur.

³⁰⁷ Șters: et que les troupes des deux provinces soient auxiliaires des troupes turques dans les expéditions d'Europe.

³⁰⁸ Șters: étaient tenues de donner.

³⁰⁹⁻³¹¹ Loc alb.

³¹²⁻³¹⁴ Loc alb.

Les troubles continuels qui agitaient ces provinces pendant les élections de leurs princes, dont les uns appelaient à leurs secours les Polonais, contre leur patrie et souvent < sic > contre la Porte, les autres les Hongrois, et d'autres, enfin, les Cosaques, ont suggéré à la S<ublime> P<orte> la nécessité de s'approprier le droit d'élire³¹⁵ et de nommer les princes.

Enfin, à l'affaire du Pruth, M³¹⁶ trahi par les deux princes, mais vainqueur, nomma³¹⁷ aux principautés de ces deux pays des Grecs de Constantinople, et applaudit à l'abolition de leurs troupes, exécutées astucieusement < sic > par le prince³¹⁸ en M<oldavie>, et par le prince³¹⁹ en V<alachie>.

C'est tout ce qui est changé dans les clauses de ces conditions primitives avec la S<ublime> P<orte>³²⁰.

< c. 1828 >

Descrierea instituțiilor Moldovei

Politicești luări aminte asupra Moldaviei

Poziție Moldaviei

§ 1. Supusă Împărăției Otomanicești și încungiurată de provinciile a două osăbite evropienești imperii; având o ocîrmuire atîrnată de la Înnalta Poartă, dar în mîrginire privileghiilor locului, slobod lucrătoare înlăuntru, Moldavvie, mică rămasă în întindire ei, dar punct de megieșie a stăpîniților a trii osăbite puteri, poate să de la privirile unui politic o pricină — obiect — sînguratecă de socotit.

Priința privileghiilor ei celor de atîrnare.

§ 2. Slobodă la lege norodului său și în felul ocîrmuirii sale, Moldavvie, mărturisindu-să supusă stăpînitoarei sale

³¹⁵ Șters: élire.

³¹⁶ Loc alb.

³¹⁷ Șters: crdonna l'abolition des troupes de ces pays.

³¹⁸⁻³¹⁹ Loc alb.

³²⁰ Arh. St. Iași, 129/90.

puteri, precum o liagă privilegiile, și dându-ș dările rînduite, să poate făli de împlinire datoriilor atîrnării sale.

Feliul ocîrmuirii în vreme vechi

§ 3. Putere ce hotărîtoare și împlinitoare în vreme vechi era în mîna voevodului întărit de Pre Înalta Poartă, mai întăi după rînduiala diadohiciască, și mai pre urmă după alegire ce din țară. Aciastă alegire au luat început după ce s-au sfîrșit vița Dragoșască, care au ținut scaunul țării aproape de 200 de ani.

Putere socotitoare era la *Sfatul Domnesc*, alcătuit de toți dregătorii ce purta cinurile clasului dintăi, carii să chema boerii cei mari; și a clasurilor celoralalte, carii să chema boerii cei mici, ostășăști și politicești, pre care domnul însuș îi alege și îi orînduia, după a sa socotință.

Fiindcă din vreme ce învechită nu să văd acturi numai din parte cilenurilor ce alcătuia sfatul, să înțalegi că socotințele să da dinnainte persoanei domnului, și el, prin documentul ce da, hotăra și poronce lucrare. Și fiindcă documenturile vechimii acele din parte domnilor au, pentru tărie, credința domnului, credința fiilor săi — dacă ave —, și credința a tot sfatul — arătîndu-să prin multe anume și numile mădulărilor ce alcătuia sfatul — să înțalege că domnii cei vechi păză oarecum rînduiala unui fel de ocîrmuire monarhiciască.

Mutare ocîrmuirii la Greci și urmările ce au curs ³²¹

§ 4. Măcar că din veclul al 17-le au început a întra grecii în numărul domnilor acestui prințipat, însă la începutul de al 18-le, pricinile vremii au făcut să între domnie țării cu totul în mîna grecilor fanarioți. Aceștie, fără nici o legătură cu locul Moldovii, fără vro rînduială diadohiciască, și dintăi — untăi fără hotărîre pentru vreme domniei, n-au putut să poarte nici un interes lipit de interesul țării, nici o iubire pentru dănsa, nici o tragire pentru binile niamului. Di aceia, pravățul lor n-au putut fi decăt folosul cel în parte; di aceia, interesul țării, în loc di a fi unit, au fost în luptă cu a lor, căci fericire niamului trebuia să fie scădere folosului lor, după sistema ce luasă. Și întindire lor, ca a unor ocîrmuitori,

³²¹ Pe o hîrtie deosebită este redactarea inițială, incompletă, a acestui capitol.

putînd să să înnalță peste trebuințele norodului, ca a unui supus, acesta au rămas în înpilare și ei nesmintiți. Di aceia, rînduelile țării, ce abie putusă lua o urzire după știința și trebuințele vremii și a locului, în loc să să deplinască, nu numai s-au hrentuit și s-au stricat, dar încă au luat o formă agiutătoare scoposului lor. Di aceia, pravilile, ce abie luasă un început în limba locului, pre cât au putut povățui cunoștința vremii, au rămas uitate și nelucrătoare. Di aceia și moldovenii întrebuițați în dregătorii, au trebuit să împrumute din duhul nației ocîrmuitoare. Di aceia și ei, fiiștecare, au început a-ș privi interesul lor în osăbire de interesul opștesc al țării. Di aceia nici o îndrăsneală la plugărie, nici o mișcare la hărnicie, nici o ispitire la negoți. Și, în sfîrșit ³²², di aceia înpilare norodului și netrebnicie năravurilor.

Pravilile ³²³

§ 5. Pre la începutul veclului al 15-le, voevodul Alexandru Întăi, numit cel Bun, au făcut așăzămînturi atît pentru rînduiala slujbelor și a dregătoriiilor, cît și începuturi de pravile giudecătorești. Codicul lui mic, pre cît au ertat duhul și știința de aice la acel vec, au fost pentru acest prințipat, după sistema ocărmuirii începută de la veclul al 14-le, ce dintăi pravilă în limba locului. Puțin întinsă, însă, ca pentru un norod ce neavînd încă decăt puține trebuinți, sfera pricinilor lui era pre strîmtă.

³²² Șters: pre de altă parte.

³²³ Pe o hîrtie separată, redactarea inițială, sumară, era intitulată: Administrație ce vechi. Iată redacția inițială a acestui articol:

5. Administrație ce vechi.

Voevodul Alexandru li au rînduit, odată cu pravilile sale și boeriile locului, slujbile și datoriile lor, după povățuire trebuințelor vremii de atunce. Numirile boeriilor, cătră care s-au adaos și altele în cursul vremii, să țin încă și astăz. Iar putere și datoriile slujbilor (au avut totdiauna prifaceri și strămutări) pentru că în vreme vechi rînduelile să împărță în politicești și ostășești, fiincă de la începutul veclului a 18-le au rămas numai într-o stare politiciască, fără a să face o noi chipzure. Din pricina aciasta și din pricina a multului catahrosis ce au ertat vreme, au luat o mare prifacere în veclul trecut. Această putere și datorii a slujbilor să ține mai mult în obicei, totdiauna ușor a să feliuri (supt) prin adresul dregătoriiului, decăt în niște așăzămînturi ce s-au făcut și mai încoace din vreme în vreme, neîntregi și fără method (*méthode*).

Și pe la mijlocul secolului al 17-lea, voevodul Vasilie Alvanitul au făcut de iznoavă în limba locului o mică adunătură de paragrafi, trasă din pravelile lui Iustinian, cu adăogire codicului voevodului Alexandru. Dar și aici, fără multă întindere³²⁴, să mărgine în hotăriri de vinovății și în pricini plugărești, cu toată asprime sau cu toate greșările pravilicești ce erta locul și veul. Și acest codic a voevodului Vasilie au fost îndreptător giudecătorilor țării până la începutul secolului trecut, când s-au mutat ocăruiere la nație greciască.

După aceea, încet-încet făcându-se trebuințele mai simțitoare, au luat pricinile mai multă întindere³²⁵; dar nimine nepuind mâna a mai îndrepta și a spori pravilile locului, au început a să giudeca și a să hotărî după pravilile în-păraților grecești, și după codicul lui C. Armenopol — giudecător Thesalonicului³²⁶ —; care, în limba greciască fiind, de la alte locuri și pentru alte noroade și pentru alte vremi, la nipotrivire să îpline cu niște hrisoave de canoane și privileghii ce s-au făcut din vremi în vremi, și cu obiceiurile locului, scrisă numai în ținare de minte, fără altă însămnare înadins de dânsile.

La 1817, domnul Calimah au mai făcut un codic de pravile, însă numai politicești, lăsînd pre a creminalului. Prin care codic, pe lângă alte lipsuri sau greșale, după ce dă protimisis la obiceiurile locului, ca să să urmeză mai mult după dânsile decât după pravilile sale, apoi le lasă neînsămnate.

După domnul Calimah, și însuș în vreme sa, giudecătorii au avut în slobodă alegire lor, la orișice pricină, totodată și pravilile lui și a lui Arminopol, și a în-păraților și obiceiul locului.

Acest fel sînt pravilile Moldovii, ori acest fel să liagănă Moldova între pravile.

Feliul ocăruiirii în vreme noi. Putere hotăritoare și împlinitoare

§ 6. Putere hotăritoare și împlinitoare, ca și în vreme vechi, este în mâna voevodului, rînduit de Pre Înaltă Poartă,

³²⁴ În text: indindire.

³²⁵ Șters: putere.

³²⁶ Șters: ostrovului Critu.

după a ei socotință, care este răspunzător cătră dînsa de toate, precum numai el singur închizășluește cătră dînsa cu zăoagile (*otages*) sale. Iar pentru a arăta putere socotitoare, trebuiesc prescrisă dregătoriile țării.

Slujbile sau dregătoriile țării

§ 7. Voevodul singur alege și rînduește, după slobodă socotința sa, pre toate mădulările dregătoriilor. Aceste sînt:

I. Divanul, alcătuit până la 12 persoane, dintre cari unul este prezident — supt titlu de logofăt mare (cîteodată să pun și doi logofeți mari, din cari unul are protie).

Acest trup alcătuește giudecătorie politiciască, și dintre mădulările lui sînt trei care, pre lângă hotărîta datorie a trupului, au și alte însărcinări osăbite, adecă:

1-i. Un vornic de aprozi, care avînd supt mâna sa un număr de vro 200 de proști slujitori a statului, numiți aprozi, este într-aducător pricinilor în cercetare, eczecutor hotărîrilor giudecătorești și împlinitor de datoriile ce au a lua cei particularnici unul de la altul, în bani sau în alt fel de avere. Pentru care, obiceiul, început din veul al 18-lea, au făcut un privileghiu ca piste leafa rînduită a slujbii, vornicul de aprozi să ia în folosul său — supt nume de împlinială — a zăcia parte din toate datoriile ce îplinește.

Aprozii în vreme vechi au fost un trup de ostași a țării, astăzi sînt niște prisne lăcuiitori de prin sate, cari, în cete și cu rîndul, slujăsc a patra parte de zilele unui an, pentru scutire de bir și de havalele.

2-le. Un vornic al opștiei, care cercetează în parte toate pricinile clironomicești, epitropicești, a văduvilor și a sărăimanilor. În pricinile atingătoare de slujba sa, el are a împlini datorii și a lua împliniala de a zăcia. Este obicinuit a fi și epitrop Opșteștii Cutii a Mililor.

3-le. Un vornic de politie, care cercetiază în parte toate pricinile de locuri în orașul Eșii.

Divanul în vreme vechi era alcătuit de 12 persoane, ce ave de șir toate cinurile țării, de la cel întai până la cel mai de pre urmă. În cursul secolului al 18-lea au început a lipsi din cele de pre urmă, până au ajuns a să alcătui numai de cinurile cele cu barbă.

II. Departamentul Pricinilor Streine, alcătuit de la 3 până la 5 persoane, dintre care unul este prezident. Datorie

acestui trup este a cerceta toate pricinile atingătoare de supuşii stăpînirilor streine.

Pentru într-aducire pricinilor în cercetare şi eczacuţie hotărîrilor, este îndatorit vornicul de aprozi, care la acest departament are rînduit un vătav din parte sa.

III. Departamentul Crementalului, alcătuit de la trii pîn-la 5 persoane, dintre carii unul este prezident. Datoria acestui trup este a cerceta pricinile numai acele de furtişag şi de ucideri. Pentru într-aducire pricinilor în cercetare, eczacuţie hotărîrilor şi privighere asupra celor închişi, este un armaş, care are putere a giudeca şi pricinile ȝiganilor robi acelor particularnici.

IV. Visterie, ținută numai de o persoană supt titlu de visternic. Într-a lui datorie sînt toate pricinile finanției, strîngire din țară a tuturor dărilor, cheltuielile afară de lefe, stare lăcuiitorilor, di aceia și toate pricinile ce să ating de aciasta. În canțilerie sa lucriază pîn-la triizăci de persoane.

V. Un hatman de oraş, supt a căruie privighere este poliție mahalalilor Eşului, marginile acestui tîrg şi marginele țării despre Bucovina, Transilvanie şi Valachie. El are putere a giudeca şi a cerceta pricinile cele mici politiceşti şi cremenaliceşti, din mahalale şi a împlini la asămîne şi datorii, cu privilegiul de a-ş lua împlinala. El are şi vro 200 de slujitori, supt nume de simeni, pre carii îi trimiti la cerire trebuinții spre prindire tălharilor ³²⁷, şi pentru margini are căpitani în distanții hotărîte.

VI. Un hatman de Prut, supt a căruie privighere este paza marginii dispre ³²⁸ Besarabie. El are _____ ³²⁹ slujitori, şi pentru margini căpitani. În vreme vechi era numai un hatman, a căruia slujbă era a fi comandir tuturor oştilor țării, şi facire de doi hatmani au luat început de la domnul Calimah. Simenii, carii astăzi sînt nişte lăcuiitori de prin sate, ca şi aprozii, în vreme vechi alcătuia un trup de oşteni.

VII. Un agă, supt a căruie privighere este poliție oraşului Eşi. El poate în oraş a giudeca pricini mici politiceşti şi cremenaliceşti, şi a împlini datorii, cu privilegiul de a-ş lua împlineala. Aciastă dregătorie este noi, începută cătră

³²⁷ Şters: şi (o) cari simeni sînt asămîne nişte prisni lăcuiitori de prin sate (n. I. T.).

³²⁸ Şters: din.

³²⁹ Loc alb.

sfîrşitul vecului al 18-le. Mai înainte, însă, nu în vecurile cele vechi, locul acesta să îpline de un căpitan de dărăbani ³³⁰, care acum este supus la aga. Pre lîngă dărăbani şi bulubaşi ³³¹ (un fel de zapcii), aga mai are supt mîna sa şi un număr de simeni.

VIII. Un postelnic, ministru pricinilor streine, ministru de trebile Țarigradului şi a cetăților de aproape, cătră care avînd mai multă răspundire numai domnul, postelnicul este un ministru în partea domnului. Di aceia, domnii greci ave pentru postelnic neapărat un grec. Postelnicul este şi mijlocitor a dării cinurilor; el este şi înt<r>aducător la domnul, a celor particularnici şi a osăbitelor lor pricini.

IX. Un camaraş. Între dregătoriile vremii vechi nu este pomenit acest loc. El este în ființă un particularnic epistat a Curții Domnului, un cheltuitor în trebile particularnice a ei. Di aceia, domnii greci n-avea pentru cămăraş decît un grec. Încet-încet, însă, în cursul vremii, au luat o putere giudecătoriaască; el cercetează şi giudecă pricinile cu jidovii Eşului. Cîteodată, după adresul persoanei ce ține locul, îşi întinde putere slujbii şi asupra jidovilor din toată țara, îplineşte datorii de la orişicine, cu privilegiul de a-ş lua împlineala. Este eczacutor poroncilor domnului, în pricini cremenaliceşti, pentru persoanele cele cu cinuri, sau şi fără cinuri, dar mai de cînte, adecă în pricini care nu sînt de furtuşag sau de ucideri, căci acestea sînt a Departamentului de Cremental, cu armaşul. Cămăraşul are supt putere sa pre toți slujitorii dinlăuntru a persoanei domnului. De aceştie trimite să aducă pre vreun pîrît de vreo vinovăție, sau pre vreun datornic. Adusul trebui să plătiască osteneala trimisului, supt nume de cibote, în sumă ce să hotărăşte de domn, la dare poroncii. Cămăraşul opreşte (*arrête*) în odae hotărîtă pre persoanele învinovățite, de la care cămăraşul e plată pentru oprire, şi aciastă plată, precum şi cibotele zapciului trimis, cele mai de multe ori ține loc de toată osînda.

Aceste 9 dregătorii au aduceri cătră domnul țării. Dintr-aceste, acele ce au putere a cerceta şi a giudeca pricini, pentru acele ce nu pot pune la cale, dau socotința lor prin

³³⁰ Dărăbani: un fel de slujitori, ce mai înainte alcătuia un trup oştinesc; astăz, lăcuiitori de prin sate (n. I. T.).

³³¹ Şters: alt.

anafora cătră voevod; și el, pentru fiiștecare pricină, aducînd față pre trupul dregătoriei de care atîrnă pricina, cercetiază anafora și, după socotința sa, ori o întărește în-tocma, ori cu prifacere, ori o strică cu totul și dă osăbită hotărîre sa.

X. Un grammatic mare și un grammatic al doile, particularnici scriitori ai domnului, pre carii domnii greci îi ave de nație lor.

XI. Un logofăt al 2-le. Fiindcă pricinile ce să cercetiază în dregătorii trebuiesc a fi mai întăi rînduite acolo de cătră domn, și pentru aceia toți carii au pricini sînt datori a-ș adresarisi jalobile di-a dreptul la domn, slujba logofătului al doile este:

1-i. a primi jalobile de la toți acei ce au a da ³³²; a le ceti la domnul și a scrie diasupra fiiștecarie rînduire la dregătorie ce să cuvine, iscălind el însuș ca din parte domnului;

2-le. la cercetări de giudecăți ce să fac înaintea domnului, a ceti hărțile pricinilor;

3-le. a scrie hotărîrile ce dă domnul la pricini, precum și alte poronci întîmplătoare cătră dregătorii.

XII. Un muhurdar și un divictar ³³³. Fiindcă cele mai multe din poroncile ce să dau din parte domnului cătră dregătoriile țării și alți slujbași, să fac în feliuri de dregătorii de la care atîrnă fiiștecare pricină, și nu să iscălesc de domnul, ci numai de prezidentul dregătoriei în care s-au lucrat, a căruie iscălitură pe acest fel de cărți să numește protocolire, iar din parte domnului să pune numai pecete; pentru aceia, slujba acestor doi este a primi toate cărțile protocolite de pe la acei ce le aduc, fără a le ceti, a vide numai protocolire, a cere de la domn pecete pe care însuș o poartă, și a le pecetlui acolo, de față: pre cele deșchisă, cu chinavari, și pre cele închisă cu ciară tare. Cei ce sînt înputerniciți a protocoli sînt aceștia:

1 Însuș domnul;

2 Logofătul cel mare, prezidentul Divanului;

3 Prezidentul Departamentului Pricinilor Streine;

4 Prezidentul Departamentului de Creminal;

³³² Șters: le dau.

³³³ Cuvinte turcești, și însămniază: muhurdar, puitoriul de pecete; divictar, țitorul de călămări (n. I. T.).

5 Visternicul;

6 Postelnicul;

7 Camarașul;

8 Vornicul Opștiei;

9 Vornicul de Aprozi;

10 Hatmanii;

11 Aga;

12 Armașul;

13 Logofătul al 2-le.

XIII. Ispravnicii, cîte doi la fiiștecare ținut — 32 în toată țara, care este împărțită în 16 ținuturi nepotrivite în mărime. Ei să rînduesc de domn, dar în alegire lor, visternicul slujăște de ministru. Ei țin în fiiștecare ținut o putere ocîrmuitoare atârnată de ocîrmuire locului; și, după trebuinți, ei să adresarisăc cătră Domn, către Visterie, cătră Divan, cătră Departamenturile Streinilor și a Creminalului, cătră Cămăraș, cătră Hatmani, cătră Vornicii de opștie și de aprozi. Dar fiindcă mai înadins răspundire lor să cere pentru birul și alte dări a lăcuitorilor, și pentru stare lor, di aceia aducire ispravnicilor este mai mult cătră Visterie, de care și atîrnă mai mult. Ei cercetiază, giudecă în ținuturi pricinile și politicești și de creminal, și împlinesc datorii, cu privilegiul de a-ș lua îplineala. Pre lîngă ispravnici, la fiiștecare ținut este și cîte un sameș, care ține loc de secretar, însă numai în trebile Visteriei. Acești sameși sînt rînduiți din Visterie, cu știre domnului; au fost cîteodată rînduiți numai de ispravnici, de dînșii plătiți și numai de dînșii atîrînd. Cîteodată, pre lîngă ispravnici au fost și cîte unul sau doi dregători de agiutori în pricini giudecătorești. Ispravnicii au pentru fiiștecare ținut de la 200 pîn-la 400 de slujitori proști, supt numi de panțiri, carii asămîne sînt lăcuitori de prin sate, scutiți de bir și havalele. Fiiștecare ținut să înparte în 3, 4, 5 și 6 ocoale, și la fiiștecare ocol ispravnicii rînduesc cîte doi zapcii, supt nume de ocolaș carii, după izvoadele ce li să dau, strîng birul și alte dări de pre la sate, aduc în împlinire sau la știința lăcuitorilor și alte poronci a stăpînirii; li cercetiază și giudecă pricini mici a lăcuitorilor de prin sate, împlinesc datorii mici și eu împlinială.

Cătră aceste dregătorii mai sînt și altele³³⁴ precum un Epitrop a Casii Răsurilor, adecă a casii de unde și dau lefile tuturor mădulărilor dregătorești și altor întrebuițați; unul a Casii Doftorilor, unul a Casii Cișmelilor, unul a Casii Podurilor Eșului; un nazir asupra țiganilor robi domnești, care le strînge birul și le cercetiază pricinile; Cămărașii Ocnii, carii după noul obicei sînt cumpărători veniturilor ei; asămine Casa Vămilor, a goștinii, a desătînii și a vădrăritului, care să vînd la cel ce dă mai mult pe condiții, după privileghiile acestor slujbe³³⁵. Asămine Casa Pocitelor, care să vînd pe toată țara la cel ce vre să le ia pe somă mai puțină de bani dați de Visterie.

Mai sînt încă și alți slujbași mai mici, atît în Curte Domniască, cît și pre afară.

Scriitorii, plata și rînduire lor

§ 8. Prezidenții acestor dregătorii, ei sînguri aleg și rînduesc pre secretari și pre toți scriitorii ce le trebuie, din carii unii sînt plătiți de Ocărmuire, precum scriitorii divanului, a departamenturilor³⁴¹, a visteriei; iar alții sînt plătiți numai de dregători.

Canțileriile

§ 9. Prezidenții și dregătorii în slujba lor își alcătuesc fiiștecare sistema canțilerii lor³⁴², după a lor voe și socotința.

Vreme slujbii

§ 10. Toate mădulările acestor dregătorii să rînduesc numai cîte pe un an. Este des a să schimba și mai înainte, și rar a păși cîteva luni piste an.

³³⁴ Șters: însă mai cu puțină virire în trebile opștești.

³³⁵ Goștina este a să plăti de fiiștecare oae citi ³³⁶ parali; desătina, a să plăti de fiiștecare stup sau porc, ³³⁷ parali; vădrăritul, a să plăti de fiiștecare vadră de vin, ³³⁸ atîte parale. Fiiștecare om, ce are de aceste, are a plăti încă și pentru persoana sa, ³³⁹ parali, supt nume de cruce, și încă ³⁴⁰ parali, pentru țidulă. Aceste sînt pentru proștii țărani; mazilii, negustorii, supușii streini și alți privilegheți plătesc mai puțin. Boerii, nicipacum (n. I. T.).

³³⁶⁻³⁴⁰ Loc alb.

³⁴¹ Șters: și.

³⁴² Șters: dregătoriilor.

Locul canțileriilor

§ 11. Din canțileriile acestor dregătorii, sînt în Curte țării: a Visteriei, a Dipartamenturilor de Pricini Streine și de Cremental, a Postelnicului, a Camarașului, a Logofătului al 2-le; sînt și odăi rînduite pentru a Divanului, dar obiceiul este a să cerceta pricinile la casa celui după vremi prezident de divan. Iar celelalte dregătorii au canțileriile toate în casă particularnice, mutătoare totdeauna la schimbare lor.

Putere socotitoare

§ 12³⁴³. Putere hotărîtoare și împlinitoare este în mîna domnului, precum s-au arătat la § 6. Iar trupul ce ține putere socotitoare să alcătuește după pricini. Pricinile să înpart în particularnice și opștești. Deci:

La o pricină mică particularnică, putere socotitoare este la giudecătorie de care atîrnă pricina.

La o pricină mare particularnică, pre lîngă giudecătorie, de care atîrnă pricina, voevodul rînduește, după cerire celor din pricină, pre Mitropolitul țării, pre Divan (dacă³⁴⁴ pricina nu atîrnă de divan), de multe ori și persoane pre din afară fără anume.

Acest trup, prin anafora arată cercetare ce au făcut și socotința lor, și domnul, când i să înfășoșază ace pricină, chemînd față și trupul ce au cercetat-o, ori întărește anaforaoa întocma, sau cu prifacere, ori o strîcă și dă osăbită hotărîre, după a sa socotință.

La o pricină opștiască mică, domnul rînduește pre Mitropolitul, pre Divan, pre Visternic, și anume un număr de persoane.

La o pricină mare opștiască, domnul rînduește pre Mitropolitul, pre amîndoi episcopii țării, pre Divan, pre Visternic, și ori anume un număr de persoane, ori pre toții boerii, de la cinul cel mai mare pîn-la unul din cinuri (mai obicinuit pîn-la ban, adecă boerii cu barbe), și atunce din cei cuprinși în aceste cinuri, din cîți se află la Eș, merg carii voesc.

³⁴³ Șters: S-au arătat la § 6 că putere și.

³⁴⁴ Șters: nu este.

Trupurile în care este rânduit mitropolitul să numesc *Opșiasca Adunare la Mitropolie*, pentru ca acolo să adună.

Aceste adunări cercetiază pricinile ce li să rănduesc și îș dau socotințele prin anaforale.

Prifacere dregătoriilor din ceia ce au fost în vreme vechi

§ 13. Aceste sînt cele mai de temeii dregătorii a Moldovii, shesurile, datoriile și lucrările lor. Dintr-aceste, unile îș au numire după sistema ce au așazat, la începutul vecului al 15-le, voevodul Alexandru, precum l-au povățuit trebuințele și știința vremii de atunce. Iar putere și datoriile lor, pentru că în vreme vechi rânduile să împărță în ostășăști și politicești, fiindcă de la începutul vecului al 18-le au rămas numai într-o stare politiciască fără a să mai face o noî chipzuire; din pricina aciasta, din pricina multelor clătiri ce au luat ocărnuire locului și mai înainte și mai în urmă, de desile războaie, răscoale și prifaceri a domnilor, din pricină că sistema aceia poate n-au avut niște temelii mai statornice, ca să poată lupta cu strămutările vremii; din pricină că prifacerile în putere dregătoriilor și adăogirile, ce s-au făcut în veclul al 18-le, au fost înnadins chipzuite spre a agiuta scoposului celui în parte a domnilor de atunce; și, în sfirșit, din pricina multului catahrisis, ce au ertat prilejurile, toate aceste dregătorii au luat mari prifaceri, și sistema prescrisă mai³⁴⁵ sus să urmiază din veclul trecut; ia să ține mai mult în obicei, totdiauna ușor a să feliuri prin adresul dregătoriului și prin trecire vremii, decît în niște izvoade ce s-au făcut din vremi în vremi, neîntregi și fără method.

Izvorul catahrisului în dregătorii, și rările ce curg. Pricina întâi: în lipsa unor statornice așzăminturi, volnicie celor mari

§ 14³⁴⁶. După ce grecii fanarioți, de la începutul vecului al 18-le, au cîșligat ocărnuire acestui loc, ei, fără nici un interes lipit de interesul țării, n-au putut ave altă privire decît numai folosul în parte, și nici au căutat, decît numai

³⁴⁵ Șters: mai mult.

³⁴⁶ Șters: După începutul vecului al 18-le, de cînd ocărnuire locului s-au incredințat grecilor fanarioți. Art. 14 este scris de două ori, prima redacție neavînd titlul dat aici, iar conținutul articolului nu este împărțit în trei articole. Lipsesc de asemenea și notele respective.

acea ce pute să le favorisască acest folos. Acest fel ei au trebuit să tragă deodată priință boerilor³⁴⁷ locului, pre care, pentru a o cîșliga, întăi li-au slăbit hățurile cele cărmuitoare; și aceștie, de vremi ce, în lipsa unor stătornice așzăminturi a locului, nu afla altă stavilă, folosiți de volnicie asupra celor slabi, au intrat în planul ocărnuitorilor streini, au lăsat să să hrentuiască urzire rînduelilor și a pravililor țării și au tăcut cele dintăi abateri a lor³⁴⁸.

Pricina a doa: veniturile din slujbe

§ 15. Cînd cîșligul domniei Moldovii au dișteptat pre grecii de la Fanari și au stîrnit intrigile lor, înmulțindu-li-să atunce trebuințele, ei au legiuit boerilor țării niște venituri în slujbe, piste lefile plătite de stat; și aceștie, folosiți de cîșlig, au agiutat cîșligul celor ce li-au dat și lor prilej, și acest fel norodul au căzut supt o îndoită sarcină, supt un îndoit giug de înpilare³⁴⁹.

³⁴⁷ Șters: boerului.

³⁴⁸ Pilde sînt (rari însă) că domnii cînd au fost mai puțin interesați, purtările boerilor au fost cumpătate și norodul ocrotit. Așa au fost la Constantin Moruz Voevod, la Alexandru Moruz Voevod, la Mihai Voevod Suful Bătrînul. Cînd boerii au fost acest fel cu hățurile strînsă, anaforalile ce da ei domnilor, pentru dările țării, era măsurate și norodul scutit (n. I. T.).

³⁴⁹ Domnul Grigorie Ghica Voevod, la 1777, april 1, au făcut o condică cuprinzătoare de toate veniturile ce s-au legiuit dregătoriilor, afară de lefi; aciastă condică să începe printr-un hrisov însămnat cu iscălitura și pecete sa. Hrisovul (să începe prin) poartă la început aceste termuri: că domnie sa au socotit îndreptare stării și buneii rându(e)le, atît în cei mari, cît și în cei mici boeri, și în toți de opște, spre odihna ce cu dreptate să cuvine a ave de către stăpînul și oblăduitoriul lor. Deci, precum multe din cele ce sînt drepte și la bună rînduială, avînd statornicie nesmintită, prin îndelungată obicinuire să fac ca o legiuită pravilă, așa și din cele nedrepte și fără cale, prin multa curgire de ani rămîn statornice. Însă una din cele trebuincioasă de a să îndrepta au fost și obiceiul ce s-au urmat pîn-acum de a să strînge la unile boerii (dregătorii) din multe feliuri de lucruri o orănduită sumă, care pre puțin folos aduce boerilor ce să împărțășă, și nici o analoghie nu ave cu a lor trebuincioasă cheltuele. Deci aflînd acum chipul cel mai folositor, nu numai pe boerii ce să află în dregătorie să-i îndestuleză de trebuincioasle lor cheltuele, ci încă și oareșce cîșlig să aibă, spre răsplătire ostenelilor lor și a purtării de grijă a dregătorii lor, cum și spre odihna opștescului norod, care să supăra mai înainte cu cele în multe feliuri venituri asuprelnice; drept aceia, rumpînd și surpînd toate condicile vechi ce au fost pîn-acum, hotărește domnie sa (n. I. T.).

§ 16. Aceste venituri din slujbe, adăogîndu-să din vremi în vremi, cu măsura cu care domnii greci au avut mai multă trebuință a fi agiutați de boeri în cișligul lor și pășind în catahris cu măsura cu care, în casile dregătorilor³⁵⁰, cișligul au chemat răsfațul, și răsfațul au cerut cișlig; aceste venituri au nădușit, supt interes, simțire de ambiție și de patriotism; au chemat la dobînda unui minut grijile cele pentru a doazi³⁵¹, cu nada unui folos așteptat în trîndăvie și cules cu leni din avutul celui de aproape, muind răzoările hărniciei de la cel mai de frunte boer pîn-la cel mai prost cărturari, au stricat plugărie; cu deprindere de a neguța dreptul altue și a învîrți unul de la altul rămășițurile strămoșăștilor averi, au adus neguțătorie în părăsire³⁵².

³⁵⁰ Șters: a cîteva familii.

³⁵¹ Șters: au stărnit între boeri (moldoveni) intrigi care au ticăloșit țara (și au stricat familii întregi).

³⁵² Plugărie în Moldova ca într-un pămînt încungiurat de provinții plugare, nu poate ave altă privire decît să eftiniască chipurile de trai a norodului, să feriască întîmplările foamettii și a scumpettii. Iar a să inchipui din aciasta o negustorie, rămîne a să aștepta de la rarile întîmplări a vremii. Pildă mai însămnată ni-au dat anii trecuți 1811—1817, cu înprotivirile timpului în Transilvanie. Așadar, negustorie ce mai însămnată a Moldovii în toate vremile au fost vitile; în vreme trecută, ia a fost mult mai lucrătoare, și locul rădica înzăcit un mai mare număr de vite, și de o mai bună făptură (iată dovada). Pravilile vremii vechi ne dă într-aciasta o (mai) vie dovadă, căci atunce moșiile (fiind), măcar că era fără venit — încit una care astăz s-ar vinde de veci cu 100.000 lei, abia agiunge la 100 sau 150 lei — era însă o hotărîre pravilicească, că acel ce ar fi strămutat o piatră hotar, să de ștriat 24 boi, supt nume de hatalii. (Aciasta dovedește mulțimea vitelor ce era atunce în Moldova și lucrare negustoriei). Astăz, cu toată scumpete moșiilor, acest fel de pediapsă ar fi pre virtoasă, căci 24 boi la ce mai mare parte este o avere însămnată. Atîta au scăzut numărul vitilor, și pricina este numai veniturile slujbilor care au făcut să amortașcă toate alte îngrijiri a iconomieii, și dritul ce are fiuștecare boer a pretenderisi slujbe. Căci pentru a fi în slujbă (de acolo nerînduelile cele multe) sau pentru a să afla față la intrigile cele pentru a-ș deschide intrare, moșinașii mai virtos acei mai de frunte, ș-au vîndut cu anul moșiile, ș-au stărpit cirezile, turmile și hergheliile, de care nu pute mai mult să să îngrijiască, și au alergat la capitalul țării. Ce mai mare parte din orîndatori, săraci, vremelnici, și pe o moșie ce (abie nu era a lui decît) abie plăte cu împrumutări, și care nu era a lui — decît dacă scumpete ei ar fi făcut pe boeri să-l lasă a-ș împlini trii ani a contractului, n-au putut niciodată să inchipuiască o negustorie de vite. Ci s-au mărghinit totdeauna în precupire apaltului băuturii de prin sate, și în lucrare zilelor boierescului a lăcuiitorilor ce șad pe moșii. Căci aceste astăzi fac cele mai însămnate venituri a unui moșinaș (n. I. T.).

Și așa, slăbire frîilor ocărmuitoare, și aceste venituri dînd un slobod curs asupririlor și prăvălind putere pravililor, pre de o parte pre boeri i-au făcut organ streinilor, pentru a înpila norodul, și pre de altă parte, între boeri au dizrădăcinat vechi cumpătare și au stricat năravurile³⁵³.

Pricina a trie: diasa schimbare a dregătorilor

§ 17. Cînd mai în urmă, după intrigile ce cișligul au stîrnit între boeri, cei depărtați au strigat înprotiva celor din slujbe, ocărmuitoarii, pentru a-i înpăca, au așăzat schimbare ce pe tot anul a tuturor mădulărilor dregătorești³⁵⁴. Și aciasta au dat ce de pe urmă lovire întru a hrentui canțileriile. De acolo nerînduelile cele multe a nedepinderii, în lipsa unii rîndueli methodicoasă, ce ar fi trebuit pusă înnadins, și pre care Moldova totdeauna au dorit-o. De acolo amortire ce de istov a hărniciei, rămîind fiuștecine în trîndava așteptare a prilejului de a cișliga din slujbe. De acolo îndesire prigonitorilor celor pentru a deschide unora drumul și altora a-l închide, care au lovit familii întregi cu ticăloșii.

§ 18. În sfîrșit, cînd intrigile au sămănat între familiile boierești o vrăjmășie neînpăcată, domnii au agiutat dijghinare înpărăcherilor, prin niște privileghii dăruite la unii și alții în parte; pe paguba țării³⁵⁵ și pe paguba domnilor ur-

³⁵³ Șters: între boeri au stîns sămînța vechii nevinovății și au stricat năravurile.

³⁵⁴ Au fost și va fi adesăori prilej într-aceste luări aminte a pomeni de lipsa unii scriiri a așăzămînturilor țării, căci nici ambiție, nici patriotismul n-au (dictuit-o) putut-o dictui vreodată, de la începutul vechului trecut pîn-acum. Aceste așăzămînturi și rînduele să păstriază mai mult într-un obicei ținut minte, totdeauna ușor a să feliuri. Deci astăzi să știe că toate mădulările dregătorești să schimbă pe tot anul, și (cele) din persoanele întrebuințate în anul (acesta) ce trece, de vor rămîne și pe anul (viitori) al doile, pricinuesc cîrtiri între cei neîncăpuți, carii cer ca cu toții pre rînd să între la cișligul slujbilor. În condica domnului Ghica Voevod din 1777, aprilie 1, arătată la nota de mai sus, să pominești la fila 16, la venitul cămărașului, „ca să ia 30 de bani noi cotăritul de la fiuștecare dughiană ce va vinde cu cotul, atîd din Eș cit și de la celelalte tîrguri, care așești 30 bani să-i ia vel Camaraș numai cînd să va face vel Camaraș și va înbrăca caftan, iar nu pe tot anul“. Aciasta dovedește că pe ace vremi adecă cu 57 de ani mai înaintea, încă nu era tocmai desăvărșit obicinuită aciastă diasă schimbare a mădulărilor dregătorești (n. I. T.).

³⁵⁵ Prin hrisoave au dăruit la unii din boeri drituri de a scuti de bir și de havalelele țării cîte un număr de familii pre la satele lor (hotari). Adivărat, cu hotărîre ca acele familii să fie venite de piste hotar. Dar satele

mași ³⁵⁶ au tras priința familiilor celor mai puternice, și acest fel, din boeri s-au făcut organ cu care au asuprit și pe boer și pe norod³⁵⁷.

§ 19. Acest fel, în lipsa unii sistemei statornice și metodică de ocărnuire, slăbire hăturilor au lăsat slobodă volnicie, care iuțindu-să de cișligul din slujbe, au oborât putere pravelilor, și au hrentuit urzire a unor rînduele pre a căror îndreptare o au cerut destul vecul, prifacere ce totdeauna a obiceiurilor, înmulțire trebuințelor, amestecare cu cei streini și shesurile megieșești și pre care vreme o ar fi putut agiuta de agiuns³⁵⁸.

§ 20. Voința ce ră găsești adesăori prilejuri ca să abată din drumul rânduvelilor, și își deschide pîrte³⁵⁹ la catahrisis, și însuș acolo unde pravilile cele mai drepte sînt întocma împlinite și unde — pentru a le pune în lucrare, dregătorii să povățuește de o sistemă regulată; însă, orișicum, acolo catahrisul, adesăori pedepsit, este ascuns, este mai rar, mai cumpătat, di aceia nici atîta de supărători, nici atîta de nesuferit. Dar unde putere pravililor îi răsturnată, unde rînduele sînt fără vro sistemă hotărîită, fără vrun method, unde volnicie celui puternic este nestrunită, unde putere dregătorilor scade au să întinde după adresul³⁶⁰ celui din slujbă, unde shesurile lor sînt încilcite; în sfîrșit, unde catahrisul are începuturi legiuite, acolo el este neînfrînat și fără hotar, acolo este theatru crudelor lui isprăvi. Moldova în domniile cele de pre urmă care s-au sfîrșit cu anul 1821, au putut da o probă de asămîne theatru. Și trebuința cerând

meghieșilor (sînt) au fost și vor fi întregi, iar îndatoririle acelor familii scutite au căzut asupra celoralanți lăcuiitori (n. I. T.).

³⁵⁶ Prin hrisoave au dăruit la unii din boeri drituri a lua din ocne sare, ca să o vîndă în folosul lor, și alte feluri de folosuri din vămii. Dar precum la domnul Calimah, vîndute fiind ocnele și vămii — mai înainte de dare acestor drituri, împlinire lor au rămas a să face de domnii urmași (n. I. T.).

³⁵⁷ Cînd s-au întînplat a rămîne familii frunțașă afară de taraful — împărecheri — domnului, precum la 1817, cînd domnul Calimah cere 1 249 926 lei, intrigile s-au făcut stavilă asupririi și norodul au rămas folosit. Dar asămîne întîmplări au fost rari; afară din tarafuri totdeauna au rămas multe persoane, dar mai totdeauna din cele mici (n. I. T.).

³⁵⁸ Art. 16—19 au o redactare inițială sumară, pe o hîrtie separată.

³⁵⁹ Șters: drumul.

³⁶⁰ Șters: adresurile.

cîteva lămuriri³⁶¹, să înlinescu cu amestecare a cîteva din fraturile tălmăcirii unii prescrieri făcută³⁶² la 1817 de un strein³⁶³. Acest strein, șazănd cătăva vreme în Moldova, au fost luător aminte asupra lucrurilor. Prisciriie sa are cu adivărat un tez oarecum ironicesc, cu toate aceste el arată lucrurile supt acele văpsăle³⁶⁴ ce au trebuit de bună samă să-i lovască privire lui ce luătoare aminte și nedeprinsă. § 21 ³⁶⁵. „Într-o odaie“, zice acela, „în casa celui după vreme logofăt mare, care să schimbă pe tot anul³⁶⁶, doi sau trii giudecători pe pat sau pe scaune împregiurul unii mesă, alți doi trii primblîndu-să sau stînd de o parte, vorbind sau tăcînd, afumănd tiutiun sau nu, aceste sînt în voe. Cîțva privitori sau așteptători, asămîne stînd în picioare sau gîos, după cum ei sînt din boerii cei mari sau din cei mici³⁶⁷, cîțiva scriitori di-a divanului, în picioare privind; unul cetînd, cînd cere trebuința. Doi persoane, sau doi trupuri de persoane, cu sfada dintre ³⁶⁸ dănsile făcînd să să-nțăliagă că ei sînt care să giudecă. Aciasta este perspectiva divanului. Dintre giudecători, o persoană cu ton mai poroncitori, întrebînd mai des pre cei ce să giudecă, țistuinu-le sfada mai des³⁶⁹, cîteodată ocărîndu-i, dînd și întrebînd socotinți, și poroncînd scriitorilor, însămnează că-i prezidentul“³⁷⁰.

§ 23 ³⁷¹. Patru scriitori mai însămnați, sub nume de logofeți de taină, asupra fiiștecăruie fiind cîte patru ținuturi de a Moldovii, și fiiștecare avînd încă cîte alți doi sau trei scriitori agiutători, alcătuesc canțilerie divanului. Ei să cunosc de pe sînul lor cel umflat de hărtii, de pe nește călămări cu coadă înfipte în brîu, de pe șoptele și neguțăriile ce fac cu acie a cărora pricini au lucrat sau au a lucra.

³⁶¹ Șters: deci.

³⁶² Șters: de un strein.

³⁶³ Șters: care șazănd cătăva.

³⁶⁴ Șters: văpsaoa.

³⁶⁵ Șters titlul art. 21 „Divanul“ (Nr. art. este îndreptat peste 20).

³⁶⁶ Șters: după vreme.

³⁶⁷ În text: miți.

³⁶⁸ Șters: sfădindu-să între.

³⁶⁹ Șters: și.

³⁷⁰ Streinul, prin o notă, însămniază că la ce dintăi oară au crezut cum că și acel ce să păre mai poroncitor n-arăta acel ton decăt pentru că era de gazdă (n. I. T.).

³⁷¹ Art. 23 îndreptat peste 22. Lipsește art. 22.

Ei lucraiază fiștecare pe la casile lor, unde nu au decît cîte o condică în care trec din vremi în vremi cele mai înșămnațe lucrări. Iar acturi, reghistre și tot ce face rânduiala unii canțilerii la dînșii sînt necunoscuți³⁷², încît aciastă giudecătorie este cu totul lipsită de arhiva lucrărilor sale. Ei nu au altă regulă pentru a isprăvi o lucrare mai întăi decăt alta, decăt ori un ton poroncitori — cînd pricina este a unui puternic, ori plata mai număroasă — cînd ia este a unui mic³⁷³.

§ 24³⁷⁴. Giudecătorii ce să ränduesc, precum nici prezidentul, nu să alegu după știința pravililor. Ei n-au nici îndemnare, nici datorie de a le învăța, pentru că nici este obicei a răspunde de lucrările lor³⁷⁵. Di aceia, sîlința ce pun în

³⁷² Șters: lipsăsc de istov, și acest fel.

³⁷³ Șters: Așa lucrînd acasă, cînd merg la divan iș poartă lucrările în sîn.

³⁷⁴ Îndreptat peste 23.

³⁷⁵ Aici apare un semn căruia nu-i corespunde nici o notă, cea existentă privind sfîrșitul acestui articol, unde e pus un semn identic. Iată nota:

Sînt anaforali și cărți de giudecată, prin care să cuprind paragrafuri pravilicești (§ 5). Acele sînt căutate ori de vreunul din mădulările giudecătorești — care au știut să le afle, ori de acei ce s-au giudecat — care au avut voe a întreba ori și pe cine pre dinafară, ori de vreun logofăt a divanului, și acele paragrafuri sînt ori di-a dreptul a pricinii ori alăturate.

După ce domnul Calimah au dat codicul său la 1817, iulie 1, apoi la 1818, ghenar 1, cu țidula să au așazăt nomofilax pe stolnic Constantin Schelitu, dăndu-i putere a da socotinți γνομοδορικὴν iar nu a așăza pravile νομοθετικὴν. Îndatoririle lui era 5:

1. Să (să) privigheză a să păzi pravilele așăzati prin codicul de la 1817, iulie 1.

2-le. Să fie față la toate giudecățile ce să vor căuta (înnainte) în divanul boerilor și înnainte domnului.

3-le. Pentru orice pricini de giudecăți, de va fi întreat de Divan, de Judecătorie Pricinilor Streine, de Hătmanie, de Agie și de Vornicie de Aprozi, să răspundă inscrist, înșămîndu-le potrivita hotărîre din codicul pravililor. Iar de nu va afla pravilă potrivită cu pricina, să de socotință după al 9-le, 10-le și al 13-le paragraf.

4-le. Să oprești cu totul de a da capite de pravilă la oricine din acei ce vor veni la dănsul și vor cere.

5-le. Cînd va fi trebuință a să adăogi vreo pravilă, sau să să împliniască lipsa, să înștiințază pe putere dătătoare de pravilă, ca de cătră dănsa să să pue la cale după paragraful al 11-le (aciastă putere, după acelaș paragraf, este Domnul cu Sfatul Opștesc).

Dintre (îndatoririle lui) aceste îndatoriri, a 4-le este de luat aminte, duhul ei este ca toate pricinile să nu ia sfîrșit decît numai prin giudecăți, și ca cel cu pricina, neștiutori de pravile, (și) neîncredințat de dreptate sa, lăsat în a lui păreri, să o înciapă și să nu să dumiriască decît înnainte divanului:

cercetări este îndemnată numai ori de hatîrul celui puternic, ori de mită celui slab. Tot aceste³⁷⁶ le dictuesc socotințele și hotărîrile.

§ 26³⁷⁷. Hotărîrile nu să dau după mulțime glasurilor, ci de cătră taraful prezidentului și adesăori prezidentul sîngur³⁷⁸ iscălește anaforali și cărți de giudecată ca din parte divanului. Acel ce să crede înstrimbătăit într-aciastă giudecătorie, ori iș mută nedejde păn-la schimbare prezidentului, ori de este silit a să înfăoșa în grabă la Divanul domnesc, să îngrijăști a cumpăra mai întăi pe gricii ministri a domnului; și acel ce, în sfârșit, să crede înstrimbătăit și de la giudecată domnului, iș mută nădejde păn-la mazilie lui³⁷⁹; și acest fel, pricina³⁸⁰ întrănd într-o giudecată necurmată, care să înoește ori pe tot anul, la schimbare prezidentului, ori la fiștecare domn, să înpovăriază și de o parte și de alta de documenturi înpotivitoare, și lucrul pricinii, de zăci ori plătit cu cheltuelile amănduror părților, cu darurile, cu mita și cu pierdere vremii, mutându-să totdiauna de la stăpînire unue la a altue, face, în sfârșit, pre unul a-ș simți sărăcie³⁸¹, care și săturându-să de a-ș mai căuta dreptate cumpărată de celalalt, ori cu tăcere lasă pricina spre zbcuimoasă moștenire urmașilor săi, ori o curmă cu o înoială dictuită de parte ce mai puternică, ori vinde lucrul și-ș mută soarta aiure³⁸².

aciasta este hrana giudecătoriaască. Numitu Schelitu, cu ace țidulă au avut 400 lei pe lună, 25 scutelnici, un cin mai sus de caminar și ränduit pe toată viața, măcar că în anul 1819 au fost scos de domnu Suțul, care de atunce au și stricat aciastă slujbă, a cărie așăzămînt n-au ținut mai mult de 20 de luni (n. I. T.).

³⁷⁶ Șters: sînt și povățuitorii socotinților giudecătorești.

³⁷⁷ Îndreptat peste 25. Lipsește art. 25.

³⁷⁸ Șters: să.

³⁷⁹ Șters: înnainte.

³⁸⁰ Șters: poate.

³⁸¹ Șters: mai.

³⁸² Nu este de tăgăduit, sînt pricini care după orișicăță prelungire și cheltuele ce au urmat, s-au curmat în sfârșit. Dar tare multe sînt și în felul arătat³⁸³ prin pomenita prescriere a streinului luători aminte, multe sînt care urmiază necurmat mai de mult, de 50 și 60 de ani. Și poate cineva zice că mai nu este moșie în Moldova, care să nu aibă pricina ori de hotar, ori de titlul vecinicii stăpîniri. De unde, oare (vine), curge aciasta? Negreșit, numai din pricină că aciastă giudecătorie niciodată n-au păzit o orânduială hotărîtă în lucrările sale. Și pentru aceia, din neștiința celor lucrate, și din nepăzirea practicilor sale, au curs și curg atitea amestecături,

§ 27. Giudecătorii divanului în adivăr nu au venituri legiuite³⁸⁴ ce sînt plătiți³⁸⁵ de cătră stat numai cu liafa³⁸⁶, afară de prezident, care pre lîngă aciasta are a mai lua cîte zăci de fiiștecare 500 lei din vânzările rusumaturilor. Suma aceștii analoghii să poate sui la³⁸⁷ lei pe an³⁸⁸, piste tot cu liafa alcătuesc³⁸⁹ lei, și aceasta este plata ce rînduită a prezidentului.

și să poate zice curat că lucrările ei nu sînt din parte slujbii, ci din parte persoanelor lucrătoare, care întru a să povățui nu au alt method decît numai voința ori capriție lor.

2-le. Că cercetările să fac fără o mai înainte gătită lămurire înscris a cursului pricinii și a scrisorilor ei, și fără a să pune într-o hotărită cumpănă, numărul și putere dovezilor părților înprotivitoare, spre a să pute da o hotărire nestrămutată. Pentru aceia, de la o privire pripită a giudecătorilor, dreptate și adivărul ușor să fac nevăzute, supt cîța nedumeririi, ori supt perdelile vicleșugului.

3-le. Că nu este o pravilă păzită, care să îndatorească ca numaidacă toate lucrările și hotărîrile să fie pravilicești. Pentru aceia, giudecătorii și scriitorii său să pot cfitu de a lor datorie cu înșirare unor rezonuri scoasă din păreri lor. Aceste păreri pot fi drepte, dar, oare, nu pot fi și greșite? Nu pot fi, oare, povățuite de neștiință, de îndărăpnicie, de pizmă, de părtinire și de mită, cînd toate aceste le sînt într-o slobodă voe? Si cini nu (va zice) strigă că cele mai multe (nu) sînt după acest mai din urmă chip? Nu este, oare, pentru aciasta că noi astăz cînd vrem a străbate la adivărul unii pricini, nu ne oprim nicicacum în lucrările făcute de vro 70 de ani încoace, ci pentru ca să aflăm un punct de statornicie în giudecățile de acum, pășim un vec întreg înapoi, de-l căutăm în curățenie, în nevinovăție și în dreptate celor vechi? Nu este, oare, pentru nerinduelile giudecătorești și pentru nedreptate cercetărilor și a hotărîrilor, că de cițiva ani încoace s-au stins mai de tot creditul lucrărilor (giudecătorești) lor? Un act a unii isprăvnicii, a unii comisii de hotărîturi, a agiei, a hătmaniilor (este, oare) are, oare, acum mai mult credit decît o hărtie nescrisă? Și din acturile divanului nu s-au văzut, oare, multe în de iznoavă cercetările pricinilor, necăutate și neprimite măcar a să ceti? Cu toate aceste, particularnicii luptăndu-să cu (vravur) valurile unor asămîne giudecăți (să încarcă cu), cumpără cu ticăloșiile lor vravuri de documenturi, cesă dezzic între dănsile; și care făcute în zilele noastre, de vremi ce noi astăz nu le credim, ce credință putem nădăjdui că vor ave la urmaș? Și ce socotinți vor ave, oare, vecurile viitoare, de haractirul vechiului nostru? (n. I. T.).

³⁸³ Loc alb.

³⁸⁴ Loc alb.

³⁸⁵ Șters: numai.

³⁸⁶ Șters: care pentru toți.

³⁸⁷ Loc alb.

³⁸⁸ Șters: și dacă sînt piste acești bani să adună pisti legiuita plată a rusumaturilor.

³⁸⁹ Loc alb.

§ 28. Divanul este giudecatorie ce dintăi, și făr-îndoială toate celelalte mai mici sau atîrnate de divan, prin pildă de la dănsul eu proba de rînduială. Deci, dacă în divan aciastă rînduială este atît de ră și netrebuicită, ce rămîne a să aștepta de la celelalte?

Departamentul streinilor

§ 29. Nu este de tăcut, însă, că de pricinile sudițăști, silit adesăori a ști lucrările de mai înainte³⁹⁰, Departamentul Streinilor au trebuit să de o regulă canțileriei sale, și din toate, aciasta numai păzăști un șir mai ținut de a sale lucrări, dar, orișicum, tot este departe de a să pute numi regulat.

§ 30. <necompletat>

<Pe o hîrtie separată>

Lefile

lei pe lună

4 200 divanul, însă:

600 Vel Logofăt de Țara de gios

600 Vel Logofăt de Țara de sus

600 Vel Vornic <de Țara de sus>

600 Vel Vornic de Țara de gios

600 Vel Vornic de Țara de sus

600 Vel Vornic de Țara de gios

350 Vel Spatar

250 Vel Ban

4 200

600 Vel Vornic al Opștiei, cu 300 lei de la Cutie Mililor.

600 Vel Vornic al Politiei

100 Vel Vornic de Aprozi

2000 Departamentul Pricinilor Streinilor, însă:

600 întăiul giudecător sau prezidentul

500 al doile giudecător

300 al triile giudecător

300 al patrule

300 al cincile

2 000

³⁹⁰ Șters: și cursul.

1250 Departamentul Cremenalului, însă:
 600 întâiul giudecător sau prezidentul
 250 al doile
 250 al triile
 150 armașul
 1250
 600 Visternicul
 1 000 Postelnicul
 — Camarașul, *din 10037 lei liafa ecfaelii cămării*
 250 Hatmanul de țîrg
 250 Hatmanul de Prut
 200 Aga
 350 un ispravnic, liafa ce mai de sus
 150 un ispravnic, liafa ce mai de gios
 100 logofăt al 2-le
 68 641 suma lefilor din toată țara, *pe lună*³⁹¹.

68 641
 12

137 282
 68 641

823 892

<1827, august>

**Scrisoare către „un frate și prietin“,
 despre starea Moldovei**

Iubitul meu frate și prietine!

Cînd mă gătem să merg la feredeile Brusii, am priimit de la dumneta o scrisoare care m-au umplut de jăle, atît pentru că am văzut strîmbătatea și răutatea oamenilor văr-sîndu-și veninul asupra dumitale, care n-ai făcut nimăruia nici un rău, cît și pentru că mi-am închipuit cît de mare poate fi numărul acelora carii sufăr în lume, în tot chipul,

³⁹¹ Arh. St. Iași 13 bis/11; cifrele lefilor sînt completate de altă mînă, cu altă cerneală. Textul subliniat adaus de altă mînă, poate a lui C. Co-nachi.

durerile strîmbătăților ominești. Eu am și răspuns dumitale, spre mîngiere, ceia ce am putut în pripă, dar mi-am și pus în gînd că, mergînd la feredeii, acolo în ticnă și fără trebuință a mă feri de cineva, să umplu cîtăva hărtie și să mai vârs în sînul unui prietin niște socotinți drepte asupra lucrurilor noastre, socotinți pe care și vremea, și lucrurile și locul m-au înlesnit a zămisli. Am fost pus în gînd încă să prisriu și să aduc în regulă niște cugetări ce din vreme în vreme am însămnate pe cîteva hărtii tăcute și amestecate.

Însă abie am început a face feredee, și mi-au cuprins o slăbiciune, încît nici am luat pana în mînă. Acum sînt sănătos, sînt tare, dar n-am acelaș răgaz, și nu-ț scriu nici a zăcia parte din cîte aș ave a-ț scrie, încă nici a suta parte din cîte aș ave a-ț spune.

Eu vreau să-ți scriu lucruri politicești, dar oare spre ce sfârșit? Dumneta di-a dreptul nu te interăsești într-însele, ca de America, pentru că trăești tras, și dînd tu<tu>ror pace, vrei să aibi despre toți pace. Tocmai pentru aceia le scriu dumitale pentru că și eu, deși țin un mic post în trebile noastre, însă fiindcă nu-mi plac, sînt cu duhul tras dint<r>-însele, poate mai mult decît dumneta! Dacă aș scrie la vreunul de un alt fel de haractir, aș da poate pripus că aș goni intrigi.

În scrisoare din 30 iuli, ce am primit eri, văd că dumneta te gătești a trece pentru cătăva vreme piste hotar. Poți să fi avînd multe alte feliuri de trebuinți, care să-ț fi cerînd acest drum. Fiind, însă, că ai și durerile strîmbătăților ominești, am dreptate a pripune că vrei să treci pentru a te întoarce mai puternic întru a-ț vindeca durerile.

Măcar că nu-mi cei sfat, dar dac-aș ști ce va fi înlăuntru nostru piste 21 de luni, de bună samă ți-aș sfătui ceva într-aciasta. Și ce zic eu *dac-aș ști*? Eu știu că va fi tot rău, numai iubire de a vide binile nostru, nu mă lasă a hotări răul de pe acum. Așa este inima omului: vede răul și, în nădejde ce măgulitoare a unui bine părut, mergi fără simțire în alt rău mai mare. Aciasta este o pravilă a firii, tipărită în organul ominesc. Într-alt chip dacă ar fi, lumia s-ar afla plină de deznădăjduirii.

Dar să venim la pripusa pricină a călătoriei dumitale. Eu nu poci să o difăim, de vremi ce sistema noastră de mult s-au netrebnicit atîta, încît un moldovan, ca să scape de nedreptăți, de multe ori îi silit a-ș lepăda driturile strămoșești și a să înbrăca cu titlu strein.

Cît plîng eu asupra aceștii stări ticăloasă! Dumneta știi că, nu de mulți ani, abie eșisăm și din copilărie și din codrii în care, departe de huetul lumii, făcem în ticnă cercările gheometriei. Atunce încă nu cetisăm pe Monteschiu, nici pe Filangeri; *Republica* lui Platon încă nu o străbătusăm. Cu toate aceste, am dat pildă de îndrăsnială, și am dizvălit cîteva socotinți asupra lucrurilor noastre. Acele socotinți, deși astăz cunosc că pe alocuria cer îndreptare, pot să dovi-diască însă din parte me o driaptă iubire de patrie.

De atunce, cîșligat mai mult în știința lucrurilor noastre și îndeletnicit fără contenire în toate ideile care alcătuesc fericiria noroadelor, poci să zic, cu oareșcare dreptate, că aș pute fi numărat între ucenicii cei mai de gios a școlii lui Solon și a lui Licurg. Socotește, dar, cu ce amărăciune privesc lucrurile patriei mele, cu totul înprotivă de ceia ce ar trebui și ar pute să fie!

Dacă aș întilni un american, mîndru pentru bogăția ce firia au dat locului său, și i-aș povesti: că asupra globu-lui este o mică parte de loc, înpodobită de fire cu munți, văi, codri, cîmpii și rîuri, și favorisită de o climă dulce³⁹², pentru a fi de agiuns roditoare; că lăcuitorii carii lucriază acel loc sînt de agiuns supuși și mai dumesnici decît toți țararii Evropei; că locul acela, dînd o foarte mică dare unii împărății puternice, să scutește de toate shesurile și lovirile de pre dinafară; că este scutit de oaste, care pretutindine aiure face biciul noroadelor; că, acolo, părintile nu-ș jă-lește fiiul cel omorît în război, nici sora, fratele, nici fimeia, bărbatul; că, acolo, ocărnuire nu are pricină a cere de la lăcuitori dări piste dări, pentru a întîmpina cheltuielile oștilor și a războaelor; că, acolo, fiștecine este slobod în legia sa a slăvi pre Dumnezăul păcii, în oltariul strămoșilor săi; că ministrii legii³⁹³, care adesăori aiure s-au abătut

³⁹² Șters: o fire dulce.

³⁹³ Șters: legia.

din pravățul lor, acolo nu au alta a învăța și a povățui decăt moralul mîntuirii; că șeful legii locului nu atîrnă decăt de la Dumnezău și de la loc însuș; că ocărnuirea poli-ticiască este slobodă în lucrările cele dinlăuntru; că sis-tema aceștii ocărnuiri³⁹⁴ are sămăntă³⁹⁵ de o monarhie re-gulată; că împărăția stăpînitore nu să amestică nicide-cît în pravilile și obiceiurile acestui loc; că afară de puțin lucru, neguțitoria locului este slobodă; că împărăția stă-pînitore din vreme în vreme au dat sute de privileghii acestui loc, pentru care o altă împărăție megieșă mijlocește necontenit țineria și păzirea lor; că nici unul din cîte locuri sînt atîrnate pe fața globului, și care sînt de mare agiutor și sprijinire împărățiilor ce le stăpînește, nu are nici a zăcia parte măcar din privileghile acestui loc, puțin folositor împărăției sale; și că, în sfârșit, acest loc este în pace cu toată lume, și nu are nici pricină, nici puțință a strica pace cu nimene. Americanul ar crede deodată că îl amăgesc, ori, dacă ar ști literatura hemisferului nostru, ar socoti că-i spun vro basnă de-a lui Omir, sau vro poveste din Halimă! Căci, în adivăr, nicăiure aiure, fața pămîntului nu are un loc care să aibă totodată atîte temeuri și atîte înlesniri firești și politicești, întru a fi pămîntul cel mai înflorit, mai ticnit și mai fericit!

Cînd, însă, l-aș încredința că aceste sînt adivăruri netă-găduite, ar sălta și ar zice: „Iată Edenul³⁹⁶ de care ni-au învă-țat evropei, fără a-i ști anume locul! Eu las de acum“, mi-ar zice el, „țărnuirile cele bogate a Americii, las locurile în care evropei cu atîta săte caută comorile pămîntului, părăsăsc și însuș locul în care Franclin au dărmat tiraniia și au așăzat fericiria noroadelor pe pravilile Republicii, las toate aceste“, mi-ar zice, „și aleg mai bine a mergi la locul păcii!“

— Stăi! i-aș zice, nu te grăbi! Locul acela ar pute fi a păcii. Dar nu-i, însă! Eu ț-am spus temeurile ce are, și pe care ar pute a-ș statornici fericire. Să-ț spun acum și

³⁹⁴ Șters: este pe temeul un.

³⁹⁵ Șters: a unii.

³⁹⁶ În text: Edemul.

chiar cum să află locul, ca să înțelegi ce parte trag lăcui-
torii lui dintr-atâte folosuri. Munții acelu loc sînt necăuțaț,
comorile lor nedistupate, o mare parte din văile lui, pustii,
codrii stricați, încît nu sînt nici pădure, nici cîmp. Cîmpiile
rău lucrate și în multe locuri părăginite³⁹⁷, rîurile cum li-au
lăsat firia, fără a fi prifăcute de mîna omului³⁹⁸, ca aiure,
spre înlesnire endustriei³⁹⁹ și a neguțitoriei. Acolo, oamenii
și meșteșugul n-au măsurat niciodată putința climii; ei nu
culeg decît rodul ce să îndură fire a le da. Prostul lăcuiitor,
supus și dumesnic, nu răsufă în coliba și bordeiul lui decît
aerul ticăloșiei; cînd au scăpat din mîna a zăci zapcii, alți
zăci îl aștiaptă. Locul, de lovirele stăpînirilor legiuite nu are
nomică a să teme, dar trei tâlhari au fost de agiuns ca să-l
robască; biciul oștii este necunoscut într-acel loc, dar bi-
ciul strîmbătății îl lovește apăsât. Acolo, părintele mii de
lucruri are a jăli pentru fiei săi, pe carii, lipsiți de umbra
pravililor, îi lasă în toată arșita răutăților ominești; sora
îș plînge pe fratile cel asuprit; fimeia pe bărbatul cel
jăcuit.

Acolo nu sînt dări piste dări, pentru oști și pentru răz-
boae; dar sînt jacuri piste jacuri și asupriri piste asupriri
despre un lăcuiitor cătră altul. Legia, acest blînd⁴⁰⁰ povă-
țuitor a cugitului ominesc, acolo este puțin învățată de
lăcuiitor și încă mai puțin urmată. Pravățul ei este a răsădi
fapta bună în inima omului și a îndrepta năravurile. Acolo,
însă, fapta bună este puțin cunoscută, și năravurile într-o
distrămare nepovestită. Deși împărăția stăpînitore nu să
amestică în pravilele și obiceiurile acelu loc, locul, însă,
nu are nici pravile, nici obiceiuri hotărîte. Lăcuiitorii aco-
lo, nici știu ce este neguțatoriia; nici unul nu este care
să fi înbrătoșat aciașta folositoare parte a îndeletnicirii omi-
nești. Privileghiile locului nu numai nu sînt lucrate înlăun-
tru, dar de multe ori nici cetite măcar . . .⁴⁰¹

³⁹⁷ Dedesubt: prilogite.

³⁹⁸ Șters: cum sînt.

³⁹⁹ Șters: iscusinței.

⁴⁰⁰ Șters: pacinic.

⁴⁰¹ Arh. St. Iași, 129/33; poartă și nr. 25.

1828, ianuarie 28

„Cercare“ împotriva deiștilor și materialiştilor

Început la 28 ianuarie 1828

*Cercare înprotiva Deiștilor, carii cred ființa unii dum-
nezăiri, dar tăgăduesc dumnezăiria domnului Hristos și
cele următoare a legii lui cei sfinte, și înprotiva Mate-
rialiştilor, carii tăgăduesc nematerialimia și nemuriria
sufletului, și cele următoare aceștii mari dogme.*

§ 1. Ei sama omul, cu di-a lungul, la purtaria și la toate
mişcările a vreunui dobitoc oarecare, precum de pildă a
unii momiță, care este mai ageră între dobitoace. Întorcă-ș,
apoi, luaria de samă asupra sa însuș, și dei-ș lui însuș soco-
țială de ceia ce au văzut de o parte, de ceia ce privește de
ceialaltă parte, și de osăbiria ce este la mijloc.

§ 2. Omul luător aminte va vide că, despre purtare și
despre mișcări, dobitocul mergi în adivăr împreună cu dînsul,
dar numai pîn-la un punct unde dobitocul rămîind, omul
pășăște înnainte, într-o sferă mai întinsă, mai largă. Să
lămurim mai bine acest adivăr.

§ 3. Omul vede, aude, miroasă, gustă, sîmte; aceste face,
deopotrivă lui, și fiiștecare dobitoc, după organele cu care
înteptul ziditor a firii au înzăstrat trupul lui, după trebuin-
țile în care l-au pomăzuit să să tîrie.

§ 4. Omul mănîncă, be, doarme, să mișcă și cel<elalte>.
Acele face și fiiștecare dobitoc, după organile sale.

§ 5. Omul, iubindu-să pre sîne, îș iubește viața, pentru
că să pliacă a fugi de tot ce-i supără sîmțiria și a să apro-
piiă de tot ceia ce i-o măculește. Aciasta face și fiiștecare
dobitoc.

§ 6⁴⁰². Să priimim un minut biruința ce părută a mate-
rialistului și să mărturisim că sînt lucruri în care dobitoacele
întrec pre om, și cu care materialistul vre să cumpăniască
pre alte lucruri cu care omul întrece pre dobitoace. În adivăr,
afară de om, pre toate celelalte vietăți a globului nostru,
de la elefant pîn-la siron, le videm înzăstrate de ziditoriul
firii cu tot ce le trebui pentru păstraria ființii lor. Au ele tre-

⁴⁰² Corectat peste: 8

buință de apărare? Ziditoriul⁴⁰³ li-au dat arme, precum coarnele taurului, precum lovirea calului, ori fugă — precum epurului. Sînt ele făcute a să hrăni din răpștire? El⁴⁰⁴ li-au dat colți ca a tigrlui, ori unghii ca a leului.

Pot fi ele supărate de frigul nordului, ori de arșita ecvatoriului? El li-au dat înbrăcăminte, precum a ursului, a vulpii, a oii; ori li-au dezbrăcat, precum pre elefant, pre jiraf; ori li-au stîmpărat căldura sîngelui, după locul în care li-au pomăzuit a trăi, precum a peștelui. Sînt ele făcute acest fel ca una să aibă trebuință de agiutoriul altuia? El li-au dat plecarea de a trăi la un loc, precum albinii, furnicii.

Piste toate aceste, ziditoriul cel înțelept au dat la toate dobitoacele năstavul prin care, din data nașterii lor, ele știu și cunosc tot ce este de a lor folos, ori de a lor stricăciune. Prin năstav ele își cunosc hrana priincioasă feliului lor și știu a o aduna. Prin năstav își cunosc primejdiile și știu a le fugi. Prin năstav pasările știu a-ș face cuibul, albina fagurul, castorul bordeiul.

Din înprotivă, omul să vede eșind din mîna firii lipsit de toate aceste înzăstrări⁴⁰⁵. Feliul lui fiind întins asupra a mai toată fața a globului, lăcuind mai toate climile, și cu sîngile destul de simțitor pentru a nu pute răbda nici gerul nici arșita, el însă să naște gol, fără nici o înbrăcăminte firiiască. Mult mai slab decît ce mai mare parte din fiară, firia nu i-au dat nici o armă cu care să să poată apăra. Fără năstav, necunoșcîndu-ș hrana, de cîte ori își răpune viața, cercînd mîncările? Fără năstav, și prunc necunoșcîndu-ș⁴⁰⁶ primejdiile, nici chipurile de a le fugi, sau a le birui, de cîte ori este joc elementurilor și pradă fiarălor! Așa, dobitoacele au cîteva înzăstrări osăbite cu care ne întrec. Au năstavul, care este poate de multe ori pricină de rîvnă a mulți.

Însă omul nu să mîhniască de aciașă sărăcie a lui, ia nu este decît părută! Nu să plîngă nicidecît că ziditoriul s-au arătat cătră dînsul zgîrcit cu asămîne înzăstrări, ci aruncînd asupra sa însuș o luare aminte adîncă, mîngîi-să

⁴⁰³ Îndreptat peste: firia.

⁴⁰⁴ Șters: ziditoriul.

⁴⁰⁵ Îndreptat peste: îndreptări.

⁴⁰⁶ În text: necunoșcîndu-ș.

și mai vîrtos bucuri-să că, născut neștiutor și fără năstav, este mai știutori decît toate alte vietăți și dascal tuturora. Că, născut gol, nu numai are toate înbrăcămintile, dar știe încă a-ș face vară în mijlocul ernii. Născut fără arme, încît cu drept cuvînt putem zice că ziditoriul l-au pomăzuit a fi pre pămînt ființa păcii, el să face ființa sîngiurilor și are armile cele mai ucigașă. Calul fugar, lăsat slobod, n-ar călca în toată viața lui decît cîteva mile; și omul, cu mersul încet, de cîte ori au încungiurat pămîntul? Puțin făcut pentru apă, el străbate mările, înnoată ochianul! Încă mai puțin pentru aer, nu numai este stăpîn pasărilor, dar încă au prins fulgerul, au măsurat stelile.

Aciașta culegînd deodată, dintr-o răpide luare aminte, să luăm din cele ce avem a zice pre larg mai înainte și, cu toată zimbiria Deistului și a Materialistului, să începim a zări de pe acum că alta este pomăzuirea dobitocului și alta este a omului. De pe acum să începim a lua sama că în însuș înzăstrările cele osăbite a dobitoacelor și în însuș năstavul lor aflăm ce dintăi osăbire între om și între dobitoc. Și să-mi fie ertată graba de a însămna de pe acum că însuș aceste osăbite înzăstrări, însuș acest năstav, de o parte, și lipsite, de alta, sînt vie dovadă că alta este calia⁴⁰⁷ dobitocului și alta este calia omului. Ca să mă slujăsc de pildă, cine nu știe că de alte instrumenturi are trebuință un cibotar și de altele un astronom?

§ 7⁴⁰⁸. Omul trăește în soțietate. Unile din dobitoace trăesc asămîne. Fiiștecine, însă, poate lua sama că soțietatia oamenilor să osăbește mult de soțiatatia dobitoacelor, și iată a doa osăbire între om și între dobitoc.

§ 8⁴⁰⁹. Omul are mai înainte prigrjire de cele trebuincioasă. O au asămîne și unile din dobitoace. Prigrjiria omului însă este mult mai întinsă, și iată a triia osăbire între om și între dobitoc.

§ 9. Omul are cinci putinți, ce să numesc a minții⁴¹⁰, adecă sîmțiria, sau putința minții⁴¹¹ de a primi tipăririle ce ia trupul de la lucruri, prin a lui cinci sîmțuri: gîndiria,

⁴⁰⁷ Îndreptat peste: drumul.

⁴⁰⁸ Corectat peste: 6

⁴⁰⁹ Îndreptat peste: 7.

⁴¹⁰ Îndreptat peste: sufletești.

⁴¹¹ Îndreptat peste: sufletului.

aducirea și țineria de minte; voința, de pildă, a să apropiia sau a fugi de vrun lucru; lucraria, adecă îndoita putință ce are sufletul a lucra întâi în sine însuș cînd, voind a gîndi, gîndește; voind a-ș aduce aminte, iș aduce; voind a să hotărî, să hotărăște. Al doile asupra trupului, precum cînd voind a rădica brațul, îl rădic, voind a mă mișca, mă mișc.

În prilejul acestor cinci putinți sufletești zărim a doa osăbire între om și între dobitoac. Nu că doar și dobitoacele nu li-ar fi avînd, căci în adivăr vedem și la dînsile sămne de aceste putinți. Dar cine este care să nu poată lua sama în toată vremea că aceste putinți în om sînt mult mai vîrtoasă și că gîndiria lui este atîta de lucrătoare pre cît a dobitoacelor n-ar pute fi niciodată?

§ 10. Aceste cinci putinți, stîrnindu-să și sprijinîndu-să una pe alta, săvărșesc în om cinci lucrări⁴¹² ce se numesc prisne:

1. *alăturare*, cînd pentru doî lucruri, treci cu luaria aminte de la unul la altul și în mintia lui le alăturiază între dînsile;

2. *deosăbiria*, cînd prin agiutoriul alăturării, află dintre doî lucruri care este mai mare și care mai mic, care bun și care rău;

3. *cunoștința*, cînd prin agiutoriul alăturării, a *deosăbirii* și a *ținerii de minte*, știe nu numai care este lucru mare, mic, bun, rău, dar și aducirile ce sînt între lucruri;

4. *giudecarea*, cînd prin agiutoriul alăturării, a *deosăbirii*, a *cunoștinții* și a *ținerii de minte*, hotărăște dacă doî lucruri sau doî idei să potrivesc între dînsile, ori nu;

5. *pricepiria*, cînd prin agiutoriul lucrărilor de mai sus pomenite, omul giudecă una după alta, într-un șir, mai multe lucruri, mai multe aduceri; precum eu știu că lucrurile apăsătoare sînt trupuri, nu știu, însă, dacă aerul este trup: deci eu sama dacă aerul apasă, și văzînd că apasă, pricep că este trup.

În prilejul acestor prisne lucrări a putinților minții aflăm a triia osăbire între om și între dobitoac; căci deși dau ⁴¹³ dobitoacele niște mici sămne de asămîne lucrări, cine nu știe, însă, cît de departe rămîn ele innapoia omului, în

⁴¹² Șters: osăb(ite).

⁴¹³ Șters: ele.

alăturare, în *deosăbire*, în *cunoștință*, în *giudecare* și în *pricepire*. Ca să urmăm⁴¹⁴ de șir cercetaria deosăbirii dintre om și dobitoac, încît să luăm sama bine cum să dejbină calia unuia de a altuia, lăsăm pentru mai pre urmă cele ce ne rămîn încă a zice pentru putințile sufletești.

§ 11. Omul are *urmărire*, adecă plecaria și putința de a face ceia ce vede pre altul făcînd. Aciasta, ca o plecare, este o voință dinlăuntru; ca o putință, ia stăruie în îndămănaria organelor de a lucra aceia ce le poroncește voința. Urmăriria de multe ori poftorită, să face deprindire. Este adivărat că și cîteva din dobitoace au *urmărire* mai mult sau mai puțin, după îndămănaria organelor lor, precum momița, păpăgalul. Însă ele sînt foarte departe de a o ave atîta pre cît omul. De pildă, măcar că vorba înlesnește vîrtos pre om în urmărire, făcîndu-l să înțaliagă ce trebui să facă pentru a urmări întocma, dar cine nu știe că nici una din asămîne dobitoace nu este destoinică a învăța atîta și așa de ușor ca surzii din naștere, la carii lipsăște înlesniria vorbii? Urmăriria este atîta de lucrătoare la om, încît de este fiul firii în lumia fiziciască, pre atîta este și fiul deprindirii în purtările lui. Și iată a patra osăbire între om și între dobitoac.

§ 12. Omul are *innălțimia* sau *iubiria de cinste*, adecă pofta de a fi însămnat între alții, de a întrece pre alții; sînt și cîteva din dobitoace supusă aceștii plecări, precum elefantul, calul. Omul, însă, este atîta de supus ei, încît aciastă plecare este pentru inima lui o *iubire de sine* moraliască, căriia, precum soldatul plin de entuziasmul de a muri slăvit, ori de frica de a nu să rușina fugînd, adesăori jărtvește pre *iubiria de sine ce fizicească*⁴¹⁵. Și iată încă a cincia osăbire între om și între dobitoac.

§ 13. Omul are *iubire de slobozanie*. Aciastă plecare este cu adivărat opștiască la om și la toate dobitoacele. Loche, în loc de plecare o au numit putință, alții voință. Ia stăruie, la un trup viu și mișcător, întru a pute săvîrși, în voe și neoprit de nimică, toate lucrările putinților sale. Căci, în adivăr, dacă un trup ce are putinți lucrătoare, n-ar ave slobozania lucrării, putințile lui s-ar afla date în zadar,

⁴¹⁴ Alături, scris: păzim.

⁴¹⁵ Șters: moraliția<scă>.

împotriva ideii cei înalte că ziditorul firii n-au făcut nimic în deșert. Cu toată aceste, în lumea fiziciască, slobozânia să vede adesăori avînd stavile, și pentru aceia hotară, precum de pildă, un dobitoc mergi, mersul lui este o lucrare a putinților sale; atunce a lui iubire de slobozanie stăruie întru a nu-i fi mergiria împiedecată. Însă o apă, o prăpastie, o înălțime, un foc sau altă întîmplare firiască îl oprește, și iată, slobozânia sa în lumea fiziciască mărginită de pravilele firii. Omul, supus asămine la aceste pravili, are și slobozânia sa mărginită de asămine stavile, cînd ele vor fi mai mari decît iscusința lui întru a le birui.

Dar, noi am văzut pînă-acum de agiuns cîtă deosăbire are omul de dobitoace, și vom vede încă înaintea cite alte putinți și lucrări mai are omul, pre care nu au dobitoacele. Negreșit dar, că și slobozânia lui are osăbire de a lor. Negreșit, iubirea lui de slobozanie să întinde mult mai mult⁴¹⁶, după măsura putinților și a lucrărilor sale. Însă, negreșit că aciastă slobozanie a lui trebui să mai fi avînd stavile măsurate cu a ei întindere; căci o slobozanie fără hotară nu poate fi partia a nici unia din ființele pămîntului. Noi vom mai veni aiuria asupra acestui punct. Iar acum, trecînd, să însămnăm a șasa osăbire între om și între dobitoc.

Să venim acum iarăș la putințele minții, de care am pomenit la sfîrșitul alineii a 10, că le lăsăm a le zice mai în urmă.

§ 14. Omul poate duce asupra lucrurilor și asupra ideilor de lucruri, *lucrări alcătuite a putinților minții sale*, precum:

1. el poate scăde o idei din mai multe idei;
2. el poate cuprinde mai multe idei la un loc, adecă le poate opși;
3. fiind despărțite ideile, el le poate împreună: (σύνθεσις);
4. fiind împreunate ideile, el le poate disface.

Dobitoacele nu ne dau nici un sămn de asămine puternice lucrări a minții. Deci, este aice a șaptia osăbire între om și între dînsile.

§ 15. Omul poate înturna asupra sa însuș lucrările putinților minții sale.

⁴¹⁶ Șters: decît a lor.

Prin aciasta, omul să giudecă pre sine, știe că trăește, știe că are a muri, știe că are un suflet, și aciastă știință, izvor spornic a mii de consecvenții în lumea oamenilor, și de care dobitoacele nu dau nici un sămn, este a opta osăbire între om și între dînsile.

§ 16. Omul are iubirea de ști. Aciastă plecare puternică și nesățioasă la om înzăstrat cu *putințele de a învăța și a ști*, și de care dobitoacele nu ne dau nici un sămn, este a noa osăbire între om și între dînsile.

§ 17. Oamenii au puțința opștiască de a fi povățuiți unii prin alții. Și, în adivăr, tot omul iubește a fi povățuitor, oamenii de opște iubesc povățuirea și i să supun din inimă, cînd ia este driaptă și credincioasă. Aflăm, dar, și aice a zăcia osăbire între om și între dobitoc⁴¹⁷.

§ 18. Omul are *vorba*. Aciasta este a unsprezăcia osăbire între dînsul și între dobitoc, osăbire atît de simțită, încît arătîndu-să mai înaintea de toate la ochiul luătoriului aminte, au și făcut pre filosofii cei dintăi a numi pre om *dobitoc cuvîntător*, spre deosăbire de celelalte vietăți numite *dobitoace necuvîntătoare*⁴¹⁸.

§ 19. Omul poate cîșliga *ideia de Dumnezău*, și poate mergi cu giudecata sa pînă a afla și cite poate din a sale atributuri. El, prin cîșligaria aceștii idei, intră în plecarea de a ave o legi. Deci iată⁴¹⁹ a doasprezăce mare osăbire între om și între dobitoc⁴²⁰.

§ 20. O, prietini, Deiste și Materialiste, eu vă cred pe amîndoi dezbrăcați de toată îndărăpnicia și vrînd cu inimă curată a întra în căutaria adivărului; vă cred pre amîndoi destul de luminați, pentru a ști cumpăni greutatea și temeiul cuvintelor, iar nu a vre a pune, fără giudecată, împotriva unui prentip de temeii, cuvinte putrede și fără vrednicie de a ține acolo locul.

⁴¹⁷ Povățuirea ce au albinile și altele din dobitoace, fiind o curată pornire a năstavului lor, este pre departe de a pute fi alăturată cu povățuirea oamenilor (n.I.T.).

⁴¹⁸ Lipssește nota lui I.T.

⁴¹⁹ Șters: și aciasta este.

⁴²⁰ *Sholie*: imi vor zice unii, poate, că aice fac o osăbire de prisos și că cîșligăria ideii de Dumnezău este ispravă a lucrărilor prisne și alcătuite a minții. Însă noi vom vede mai înaintea cit învrednicește aciastă osăbire a ține un loc osăbit (n.I.T.).

§ 21⁴²¹. Să facem ⁴²² așadar, prieteni, să aruncăm acum de iznoavă o opștiască privire asupra celor ce am aflat până-acum cu cercetaria noastră. Videm că omul și⁴²³ dobitoacele de opște merg împreună în simțirile, în putințele, în lucrările și în plecările însămnate la ⁴²⁴ § 3, 4, 5. Acele lucrări și plecări toate au aduceri cu lucruri materielnice, așadar ele slujăsc și omului și dobitoacelor, spre păstrarea ființii lor în lumia fiziciască ⁴²⁵.

La⁴²⁶ alineia a § 6, videm deodată o dizbinare sîntită între om și între dobitoc. Dizbinare atît de viderată, încît cel mai prost luător aminte poate înțalegi că alta trebui să fie pomăzuiria unuia și alt a celui alt. În adivăr, videm pre dobitoace înzăstrate cu tot ce le trebui pentru a să păstra în lumia fiziciască, și videm pre om gol de toate asămîne înzăstrări, ca cum el n-ar ave a trăi într-ace lume.

De la alineia a 7 și înainte începim a vide înzăstrările omului, și sărăciia dobitoacelor de acele înzăstrări.

De la alineia a 7 până la a 13, videm pre feliurile dobitoacelor cîte unul-unul rămîind înapoi, mai mult sau mai puțin departe. Videm că, deși unile din dobitoace să împărțășăsc la cîte ceva din înzăstrările omului însămnate la acele aline, ace împărțășire este atît de slabă, încît la unile nici învrednicește a fi însămnată.

De la alineia a 14 și înainte videm că omul are niște înzăstrări mari și puternice, la care dobitoacele nu au mai mult nici o împărțășire. Așadar, aice este punctul până-la

⁴²¹ Îndreptat peste: 20.

⁴²² Șters: aruncăm.

⁴²³ Șters: toate.

⁴²⁴ Șters: alin(eia).

⁴²⁵ Ca să nu lăsăm pricină înprotivirii, să însămnăm în sholie că ziditorului firii i-au plăcut a umple zidirea sa cu feliurimi. Sint, adecă, dobitoace care au toate aceste simțiri, plecări și lucrări; sint altele lipsite cîte de unile, precum unile nu aud, altele nu vād, altele nu să mișcă etc. Sint altele iarăș, care au unile din aceste simțiri, lucrări și plecări, mai iuți decît celelalte. Și aciastă feliurime însuș este o vie dovadă a înțalepciunii cei mari a ziditorului. Fiiștecare dobitoc, după organizația sa, după trebuințele firești ce are, după locul în care este pomăzuit a trăi, are tot ce-i trebui spre păstrarea ființii sale (n.I.T.).

⁴²⁶ Precedă, șters: videm că unile din dobitoace, au împreună cu omul plecările însămnate la § 6, 7.

care feliurile dobitoacelor vin împreună cu omul, vin însă înapoi și rămîind cîte unul-unul, aice stau ca la un *non ultra*.

§ 22. Am zis că aice stau feliurile dobitoacelor rămîind în veniria lor cîte unul-unul. Prietini, Deiste și Materialiste, spuneți-mi, unde stau? Unde rămîn? Cum să chiamă locul? Vă aud, prietini, răspunzînd amîndoi, că ele stau, ele rămîn în lumia fiziciască, și primesc răspunsul.

În⁴²⁷ adivăr, prietini, dobitoacele stau în lumia fiziciască; a lor înzăstrări firești, a lor năstav, a lor mici lucrări a gîndului, nu le slujăsc, nici sint destoinice a le sluji mai mult decît spre împliniria trebuințelor trupești. A mînca, a be, a dormi, a sălta, a fugi de vrăjmașul lui, ori a-l izgoni, iată toate trebuințele lor, iată tot la ce pot agiunge și a lor înzăstrări și a lor năstav, și slabile lucrări a gîndului lor. Omul, însă, nu stă aice. El mergi mai departe. Prietini, unde mergi el oare? Voi vă zîmbiți și-mi răspundeți că nu mergi, nici are unde a mergi mai diparte decît în lumia ⁴²⁸ în care au stătut dobitoacele, în lumia fiziciască, în care să și vede lăcuind împreună cu dînsile. Însă nu așa, prieteni! Eu mă bizuesc a vă dovedi că el mergi aiuria și, ca să aflăm unde mergi, să luăm sama mijloacelor prin care pășăști!

§ 23. Ca să nu lungim în zadar cu poftoririle, să mărturisim în scurt că, după cele ce am luat sama, în cercetaria înzăstrărilor omului de la § 7 până la § 19, fiiștecine poate cunoaște lămurit că putințele cele mai mari a omului stăruesc în lucrările cele puternice a minții sale. Dar mintia sa este mijlocul prin care el pășești înainte.

§ 24. Prietini! Voi știți că sint aduceri între Dumnezău, ca un ziditor și păstrător, și între lucrurile ce el au zidit și păstriază. Sint mii de feliuri de aduceri între lucruri însuș. Sint aduceri între oameni, între oameni și faptele lor, și sint încă aduceri între aduceri însuș. Toate aceste feliuri de aduceri, ca niște răzoară care dau feliuri de mișcări unii mari și mult alcătuite mahini, socotindu-să deosăbi, să pot înțalegi supt o sferă deosăbită, care cu tot cuvîntul poate ave numile de *lume*. Platon au dat omului acest nume

⁴²⁷ Șters: 23.

⁴²⁸ Șters: fiziciască.

(ὁ μικρὸς κόσμος). Cine, dar, va fi așa de zgîrcit ca să nu-l de unii sferi așa de mari, așa de întinsă? Și di pe organul cu care noi cunoaștem aciastă lume, o putem numi lumia minții, spre deosăbire de lumia fiziciască.

§ 25. Așa, prietini, cercetînd bine, noi am aflat de iznoavă o lume; luând sama bine, noi am văzut că omul lasă pre dobitoace în lumea fiziciască, și el pășind înnainte, întră în lumia minții.

Așa, prietini, cercetînd bine, aflăm că omul este un amfibiu. El lăcuește trupește în lumia fiziciască, acolo mîncîcă, be, doarme, să mișcă etc. Dar, precum am văzut la § 6, născut slab într-aciastă lume, fără înzăstrările trebuincioasă pentru a să sprijini într-însa, el întră în lumia minții, și acolo să înbracă cu toate puterile sale⁴²⁹. Întrînd în lumia minții, omul s-au învățat să-ș facă haine îndămănatice, lăcuinți sigure, mîncări sănătoasă; au îndumesnicit dobitoace, au umplut văile de turme, podișurile de țarini, maria de corăbii. Întrînd în lumia minții, omul au aflat cursul și dipărtaria trupurilor cerești, au măsurat iuțala luminii, au întrat în cercetaria pravelilor celor adînci a firii și, într-un cuvînt, au găsit atîția științi înnalte și meșteșuguri, cu cîte au și umplut păn-acum o enchiclopedie tomoasă, monument evlavicesc a duhului său, și slavă vecinică a vechului al 18-le.

§ 26. Așa, la videria a atîța filosofi, a atîța științi și meșteșuguri aflate, de care omeniria are dreptate a să fali înnaintea celorlalte vietăți, trebui să mărturisim că omul este o *ființă privileghetă*.

La acest cuvînt de *ființă privileghetă* mă mulțămesc, o! Materialiste, că nu te văd acum zimbindu-te; mă mulțămesc că nu te aud și acum zicînd, cu avva Sabatier de Castrî, că firia nu s-ar fi îngrijit mai mult de om decît de siron.

În adivăr, ce este a ave un privileghi, dacă nu a ave un lucru pe care să nu aibă altul? Deci, noi am văzut de agiuns că omul are 14 osăbiri de dobitoace, și avem toată dreptatia a ne uimi, văzînd înnălțimia la care omul să sue, în puteria înzăstrărilor sale celor osăbite.

§ 27. Prietini, noi am întrat în niște idei noi, pre care de bună samă mulți le vor lua de himere, de paradoxuri, dar care la mulți alții vor da, poate, pricină de adînci și fo-

⁴²⁹ Șters: și să face groznic asupra pămîntului.

lositoare procetiri, și vor sluji, poate, de întăi temelii a moralului. Deci, să ne oprim și noi puțin, ca să mai luăm sama stării omului într-aceste doi lumi, în care el trăește ca un amfibiu.

§ 28. Pravilile firii vîră pre om în lumia fiziciască, ca și pre toate alte vietăți, rapide, fără trăgănare, și pre fiiștecare osăbit-osăbit. Ele luciază asupra lui ca și asupra a fiiște-căria ființi⁴³⁰ fizicești. Supt întriagă împărăția pravililor firii, el este supus la aceia ce să numește iconomie animală. Deci, precum una din însușirile firii este a umple a ei stăpînire de felurimi, oamenii să văd născîndu-să mari, mici, albi, negri, tari, slabi; și dacă pre din afară să văd⁴³¹ atîtea felurimi, încît în milioane unul altuia nu samănă, cîte felurimi sînt în organile din lăuntru a trupului, în măruntae, în vine, în fibruri, în fierbințala sau răciala sîngelui⁴³² etc.? Și precum aceste organe sînt canale între minte și între trup, precum printr-însule să săvîrșesc lucrările minții, urmiază că acele felurimi au o încurgire trupască asupra lucrărilor gînditoare. De acole, bunile și rălile plecări firești.

Prietini, Deiste și Materialiste! La aciastă luare aminte vă văd plini de mulțămire, plini de încredințare că sistemele voastre au eșit biruitoare! Vă văd zicîndu-mi: „Omul nu învrednicește a să fali de plecările cele bune, precum nu este vinovat de cele răle; el nu ia nici pre unile nici pre altele: firia i le dă. Deci, pentru ce omul, firește plecat la rău, să fie osîndit, să fie păcătos, de vremi ce firia l-au făcut așa“?

Prietini, aciastă întrebare nu este din cele greu dizlegate; urmaria înnainte a cercetării ce facem o va dizliga⁴³³, o va lămuri desăvîrșit.

Trecînd, să însămnam, numai, că organile omului-copil sînt, poate mai mult decît a dobitocului-copil⁴³⁴, moi, vînjoasă, ușor îndoitoare; să însămnam asămîne că copilăria omului este lungă.

§ 29. Întraria în lumia minții este cu totul osăbită de întraria în lumia fiziciască. Într-aciasta pravilile firii vîră,

⁴³⁰ Șters: vietăți.

⁴³¹ Șters: sint.

⁴³² Șters: și.

⁴³³ Șters: desăvîrș(it).

⁴³⁴ Șters: sint.

ele sînt lucrătoare, vîrîtul este pătîmîtor. În lumia minții ⁴³⁵, dacă întrarea omului este neapărată, aciastă este numai pentru că aciasta este a lui pomăzuire. Aice întraria este așa de nesîlnică, așa de slobodă, încît s-ar păre că este dat la voința omului a întra sau nu. Într-aciastă ⁴³⁶ întrare omul, deci este pătîmîtor — prin a lui pomăzuire, este, însă, totodată și lucrător — prin a lui slobodă mergire.

Întraria ⁴³⁷ în lumia fiziciască este răpide de un minut; în lumia minții, deopotrivă cu pașii înțeleptului, este zăbavnică și cu di-a lungul.

Întraria în lumia fiziciască este prisne, răzliață, fiiștecare trup întră osăbit-osăbit. În lumia minții este mult alcătuită, acolo omul întră totodată și sîngur și împreună cu alții ⁴³⁸; totodată omul și trupul omenirii.

În lumia fiziciască, fiiștecare om este osăbit-osăbit ⁴³⁹: copil, bărbat și bătrîn. În lumia minții, aceste popasuri a vrîstii sînt și pentru fiiștecare om și pentru toată omenirea. Ele au de măsură, pentru fiiștecare om, viața omului, și pentru omenire, viața omenirii, viața lumii.

Fie-mi ertat a mă tălmăci cu paravoluri. Din noian în lumia fiziciască, treciria este ca pe un șas, și di aceia, răpide. Din lumia fiziciască la lumia minții treciria este suitoare. Acolo omul să sue pre scara ispitelor, și a sale însuș și a omenirii întregi.

§ 30. Iată, prietini, pentru ce ziditoriul firii au dat omului atîte osăbite și înnalte înzăstrări. Iată pentru ce i-au dat ⁴⁴⁰:

Cinci putinți a minții	care slujăsc omului a
Lucrările cele prisne a	cișliga pre a sale însuș
acestor putinți	ispite, a le giudeca și a
Lucrările lor cele alcătuite	le ști pune trepte la
Putința de a înturna asupra sa	scara suișului în lumia minții.

⁴³⁵ Șters: deș(i).

⁴³⁶ Șters: aice.

⁴³⁷ Șters:30.

⁴³⁸ Iată înființaria unuia din lucrurile ce trec neputincioasă pentru Dumnezău însuș (*urmaria sholiei pe hîrtie osăbită*). Lipsește continuarea notei.

⁴³⁹ Șters: și.

⁴⁴⁰ Șters: traiul în soțietate, care slujăști a agiuta unul pre altul la întraria în lumia minții.

insuș aceste lucrări
Traiul în soțietate
Urmăriria
Vorba
Iubiria de a ști
Iubiria de cinste
Putința opștiască de
a fi povățuiți unii
prin alții

care slujăsc oamenilor a agiuta
unul pre altul la întraria în
lumia minții
caria slujăsc a grăbi
întraria

§ 31 ⁴⁴¹. Prietini, să ne mai întoarcem puțin asupra pașilor noștri celor păn-acum. Să mai luăm sama și să socotim, oare ziditoriul firii cel pre înțelept, care n-au făcut nimică în zadar, nimică fără măsuri, dat-au omului atîtia înzăstrări numai ca să împliniască sărăciia lui ce despre înzăstrările dobitoacelor, § 6? Datu-i-li-au, oare, numai ca să tîrie în lumia fiziciască, să mănînce, să be, să doarmă? Spre aceste lucrări trupești ⁴⁴² și spre împlinirea slăbiciunii lui cei fizicești, i-ar fi fost foarte de agiuns ⁴⁴³. Cinci putinți ⁴⁴⁴ a minții, și numai lucrările lor cele prisne, încă fără atîta întindire precum li are: traiul în soțietate, pregrijiria, iubiria de slobozănie. Iar lucrările cele alcătuite a minții: putința de a le înturna asupra sa însuș ⁴⁴⁵, urmăriria ⁴⁴⁶, iubiria de cinste ⁴⁴⁷, iubiria de a ști ⁴⁴⁸, putința opștiască de a fi povățuiți unii prin alții ⁴⁴⁹, vorba, putința ce înnalte de a pute cunoaște pre ziditoriul său, spre ce i li-au dat oare? Omul cu acestia întră în cercetaria atributurilor dumnezăești și în cercetaria pravililor firii, după care ziditoriul au făcut și ține lumia. Deci, voit-au, oare, ziditoriul să facă numai așa, în zadar, un dobitoc șpion înțălăpciuunii lui?

Prietini, să lepădăm îndărăpniciia! Să mărturisim adivărul, a căruia lumină, după luările aminte ce facem, ni să ivește din toate părțile. Toate ne poartă a înțalegi că omul amfibiu, adică trăitor în lumia fiziciască și în lumia minții, are o pomăzuire mai înnalte decît ace trupască.

⁴⁴¹ Îndreptat peste: 27.

⁴⁴² Șters: firești.

⁴⁴³ Șters: traiul în soțietate, prigririria.

⁴⁴⁴ Șters: lucrări.

⁴⁴⁵⁻⁴⁴ Șters: iar.

§ 32. Lumia fiziciască este toată materie. Lumia minții este toată nematerialnicime. Omul trăitor într-amîndoi aceste lumi, urmează a fi alcătuit neapărat⁴⁵⁰ din amîndoi aceste ființi, adică de materie și de nematerie. Într-alt fel nu i-ar putea fi apropiată lumia minții.

Te văd zîmbindu-te, prietine materialiste. Tu simți că eu am a vorbi de suflet. Așa, prietine! Este vreme să intrăm într-aciastă materie, care face dizbinaria sistemii tale de sistema celorlalți filosofi.

§ 33. Tu zici, prietine, că în tine nu este nimic altă decît materie. Că gîndul tău și feliurile lui de lucrări sînt ispravă a materiei, a mișcării materiei. Prietine, toți filosofi cei mai mari, cei mai înșămnați, să unesc a-ți dovedi că materia nu poate gîndi, și că simțirile, putințile, lucrările cele prisne și cele alcătuite a minții, nu pot fi decît a unui ființi nematerialnice. Ca să nu lungesc, eu te trimit la scrisurile lor, ca să vezi a lor cuvinte temelnice. Cu toate acestia, tu ai hăcuit de mii de ori trupul omului, cu cuțitul anatomiei! Tu ai cercetat toate înlăuntrurile lui, tu ai căutat într-însele, cu curiozitatea ce mai lacomă, să afli prentipul gîndului. Spre aciasta, ai dezbrîcat vinile, ai urmărit cursul[ui] sîngelui; în crieri, loc moale, înadins pentru organele cele delicate, ai urmărit cursurile cele încolăcite a fibrelor. Spune-mi, aflat-ai, văzut-ai undeva vreă pîrtică de materie, care să-ți de prepus că ar fi prentipul gîndului?

§ 34. Prietine! Eu îți voi face o întrebare foarte proastă. Spune-mi, pentru ce vezi tot ce este înaintia ochilor tăi: vîi, dialuri, munți, ape, copaci, sate, tîrguri, și în aer, pasări, nouri, soare, lună, stele etc.? Și pre Dumnezeu, care este pretutindine, pentru ce nu-l vezi? Te aud răspunzîndu-mi, că materia este primitoare numai de materie, că ochii tăi fiind materie, pot primi tipările lucrurilor materialnice ce i se înfășșază⁴⁵¹, și că, pre Dumnezeu, ochii tăi nu-l pot vide, de vreme ce el este nematerie.

Bine, prietine! Răspunsul tău este drept și întocma. Să fim însă, consecfenți, și spune-mi încă: minte ta este materie, Dumnezeu este nematerie, cum de ai, dar, ideia de Dumnezeu?

⁴⁵⁰ Șters: a ave neapărat în sine cite o.

⁴⁵¹ Șters: iar Dumnezeu fiind nematerie, și ochii tăi materie.

Prietine, a răspunde aice, te văd încurcat. Tu vrei să-mi zici că aciastă idei o ai prin lucrările minții tale. Însă, dacă mintia ta este materie, lucrările materiei nu pot niciodată a să apropie de nematerialnicime. Di aceia, niciodată n-ai pute ave nici ideia de Dumnezeu, nici ideile de lucrările ce să numesc metafizicești, pentru a lor nematerialnicime.

Așa, prietine! Materia nu poate lua tipările nematerialnicimii. Nematerialnicimia, însă, poate lua pre a materiei. Căci, dacă eu nu văd pre Dumnezeu, Dumnezeu însă mă vede pre mine, din care curge că este apropiere între materie și între nematerie, în care apropiere nematerialnicimia are stăpîniria. Și iată dizlegată încă și o altă îndoială ta, cînd zici că dacă prințipul gîndului ar fi nematerie, cum ar pute ave unire cu trupul, care este materie?

§ 35. Atîta⁴⁵² de deosăbit de dobitoace, înzăstrat de ziditoriul cu atîtia mari înzăstrări, ființă privileghetă, amfibiu în lumia fiziciască și în lumia minții, făcut⁴⁵³ negreșit pentru o pomăzuire mai înaltă decît ace trupască, favorisit atîta încît să poată ave cunoștința de ziditoriul său și a firii, omul are negreșit în sine o parte mai suptire, mai înaltă decît materia, o parte nematerialnică, prentip a gîndului și a lucrărilor lui, și aciasta este aceia pre care numim suflet.

Așa, prietine, sufletul este în om, care face a lui nobilitate în lumia fiziciască. Sufletul îl sue în lumia minții, prin suflet el este amfibiu, a sufletului sînt simțirile⁴⁵⁴, putințile, lucrările cele puternice pre care⁴⁵⁵, pentru delicateta ta, prietine, noi am numit pîn-acum a minții. Și aceia ce pîn-acum am numit lumia minții, pre care mulți vor voi a o numi lumia shesurilor, mie îmi place de acum a o numi lumia sufletului, căci prin suflet și pentru suflet omul intră într-înșă.

§ 36. Este dovedit, este neînprotivit, că una din însușirile nematerialnicimii este a fi nesticăcioasă, și di aceia nemuritoare, vecinică. Sufletul, nematerialnicime, este dar ne-

⁴⁵² Șters: omul ar.

⁴⁵³ Șters: pomăzuit.

⁴⁵⁴ Șters: lucrările.

⁴⁵⁵ Șters: pîn-acum.

muritor, vecinic. Cu toate acestia, viața omului ⁴⁵⁶ să pare a fi hotărîta opștește de vro 80 de ani numai. Deci, vremea lucrării sufletului, oare, numai atîta este? Ziditoriul cel înțelept făcut-au el, oare, o ființă nevinovată, nematerialnică și vecinică, numai ca să mîndriască un trup 80 de ani pe pămînt și, după aceia, ace ființă să rămîie într-o vecinică netrebuincie? Nu, negreșit! Acel înțelept ziditor au făcut de bună samă pe suflet pentru ceva, și ⁴⁵⁷, de bună samă, pentru vrun scopos înadins îl dă de însuflețază trupul omului într-aciastă scurtă vreme.

§ 37. Tu îmi zici, prietine, că de vreme ce sufletul este prentipul gîndului, apoi fiindcă și dobitoacele au cît de puțin măcar lucrări de gînd, urmiază că și dobitoacele au suflet, deci și ele sînt deopotrivă omului.

Prietine! eu nu-ți tăgăduesc că tot ce are lucrare de gînd, trebui neapărat să aibă înlăuntru o parte de o ființă nematerialnică, pentru că materia nu poate gîndi. Deci, eu nu-ți tăgăduesc că și dobitoacele, care au lucrări de gînd, trebui să aibă în sine o parte de o ființă nematerialnică. Însă să mai venim iarăș la prentipul cel mare și de un adivăr vecinic, că ziditoriul cel înțelept n-au făcut nimic în zădar, și că cu a sa înțelepciune, tot ce au făcut, au făcut în măsuri și în analogii întocma. Deci, fiindcă lucrările gîndului la dobitoace sînt mult mai mici și mai puține decît la om, urmiază că ființa nematerialnică, ce este în dobitoace, trebui să fie de o fire, de o supțirătate (dacă mă poci talmăci așa) mai de gios decît aceia ce este în om. Însă tu îmi mai zici că, după luările aminte făcute asupra omului, lucrările gîndului sînt mai iuți sau mai slabe, precum organile și sîngele lui sînt mai mult sau mai puțin însușite spre aciasta. Deci și nematerialnicimă care este în dobitoace poate fi de aceiași fire ca și nematerialnicimă ce este în om, numai în dobitoace lucrările ei sînt mai mici, mai puține, pentru că organile dobitoacelor sînt mai puțin însușite spre aciasta. Prietine, este adivărat că organile trupului sînt canalurile prin care să săvîrșăsc lucrările sufletești, și că aceste urmiază a fi mai iuți sau mai moi, precum canalurile vor fi mai mult sau mai puțin îndămănatice spre acele lucrări. Însă să stăm

⁴⁵⁶ Șters: nu este mai.

⁴⁵⁷ Șters: nu este fără.

neclățiți pe prentipul cel mare, că ziditoriul în a sa înțelepciune au făcut toate în măsuri și în analogii întocma. Deci, de vreme ce pe dobitoace le-au făcut cu organe puțin îndămănatice spre lucrările gîndului, negreșit că li-au dat și prentip de gînd potrivit cu organile lor. Aciastă idei, prietine, ne deștiaptă o altă idei, care ne dă încă o pricină mai mult a ne minuna de înțelepciunea și de atotputernicia ziditoriului firii! Noi videm în lumia fiziciască că i-au plăcut a o umple de feliurimi: de la dobitocul cel mai isteți pîn-la zoofit, noi videm pe pămînt, în pămînt, în aer și în apă, mii de feliuri de dobitoace. Deci, precum au umplut lumia, materialnică ⁴⁵⁸ de feliurimi, cine știe dacă nu i-au plăcut acestui ziditor mare să umple asămîne și pre lumia nematerialnică? Cine știe dacă el n-au dat la feliurile dobitoacelor prentipuri de gînd treptuite de o fire, de o supțirătate, unul mai gios decît altul, precum și feliurile dobitoacelor sînt treptuite după a lor organizație, unile decît altele mai puțin îndămănatice spre lucrările gîndului?

§ 38 ⁴⁵⁹. După cele ce am zis pentru sufletul omului la § 36, tu îmi zici, prietine: fiindcă dobitoacele nu au nici o pomăzuire înaltă, precum are omul, pentru ce, dar, ziditoriul închide în dobitoace, pentru o scurtă vreme a vieții lor, o ființă nematerialnică și vecinică, care după moartia dobitocului rămîni a pitrece toată vecinicia în zădar, fără nici o pomăzuire? Prietine! este păgînatate a ne sîli să cercetăm lucrurile pre care ziditoriului firii i-a<u> plăcut să ne ascundă. Care muritori va pute afla vrodată pomăzuirile ce Dumnezău au dat făpturilor sale? Noi ne este de agiuns și mai vîrtoș trebui să fim mulțămitori că au voit bine a ne da să cunoaștem pomăzuiria noastră. Aciasta, dar, prietine, să o cercetăm, la aciasta să aplecăm grijile noastre, ca să ne putem face[m] vrednici de dînsa. Cît pentru altele, să urmăm ceia ce zice un poet:

Loin d'appliquer en vain nos soins à les chercher,
Ignorons sans douleurs ce qu'il veut nous cacher.

În loc de a apleca în zadar grijile noastre a le cerceta, fără a ne măhni, să ne lăsăm în neștiință pentru tot ce el vre să ne ascundă.

⁴⁵⁸ Șters: fiziciască.

⁴⁵⁹ Șters: Tu îmi.

§ 39⁴⁶⁰. Vorbind de *iubirea de slobozanie* (§13), am făgăduit ca să mai vin și aiuria asupra acelu punct. Deci, acum, mai luminați asupra stării omului, putem mai bine lua sama slobozaniia lui.

Am zis că a nici unuia din ființele pământului nu poate fi partia o slobozanie fără hotar. Deci, noi am văzut pân-acum puteria ce mare a omului, noi o videm în toate zilele aevia în faptele noastre; așadar, urmiază ca și stavilile pân-la care trebui să miargă a lui slobozanie trebui să fie puternice, de o fire și analoghisite cu a lui putere, căci îl videm în toate zilele că, într-armîndu-să în lumia minții, el să întoarce în lumia fiziciască și mai nu găsăște altă stavilă decît pre cel asămîne lui. Și⁴⁶¹ între dînșii apoi, de multe ori, loviri așa de înfricoșate, ca izbucnirea ilectriciastă a doi nouri ce dau tunetul înspăimîntători. Într-altele, el mai nu să oprește nicăiuri în lumia fiziciască: trece ochianul, calcă furtunile, străbate prăpăstiile, pășăște munții, intră în înlăuntrurile pământului, biruești și prinde pre leul cel fioros, pre tigrul cel neînblînzit, pre elefantul cel tare, pre calul cel fugari etc. Cînd își întoarce apoi furiia între cei asămîne lui, pe soarele lui calcă, pe foc și pe sînge, înapoia lui nu lasă decît cenușă, jăriști și niște rane la a căror tămăduire de multe ori trebuesc vecuri.

Prietini, la hotarale unde să cuvine să ste o așa putere, de bună samă trebuesc niște stavili potrivite cu dînsa. Care, oare, sînt acele stavili? Voi îmi răspundeți că ele sînt ocărmuirile, pravilile lor⁴⁶², moralul și cugetul. Bine. Dar acestia agiung, oare? Ocărmuirile sînt ele sîngure supusă la atîtia prifaceri, încît nu pot sluji într-acest punct de hotară statornice. Pre de altă parte, ele sînt alcătuite de oameni, organile pravililor sînt oameni asămîne, și slobozaniia acestor oameni are trebuință de stavile, poate mai mult decît slobozaniia celorlalți. Deci, unde este mecanismul cel politicesc, în care să să afle tocmai la locul lor aceste stavili trebuincioasă, și să fie așa de tari, încît nici puteria, nici viclesugul, să nu le poată birui? Moralul are, în adivăr, adivă-

⁴⁶⁰ Îndreptat peste: 37.

⁴⁶¹ Șters: acole.

⁴⁶² Șters: și.

ruri vecinice, care ar pute ține loc⁴⁶³ de aceste stavili; însă, unde este pân-acum catehismul lui primit, nu de toată omeniria, ci măcar de un săbor de filosofi? Moralul formă-luește cugetul, dar pre rar îl poate îndrepta: un copil în școala moralului să poate face bărbat vertuos, însă⁴⁶⁴ o academie de filosofi în zadar ar sfătui pe un varvar să-ș lasă cruzimia, pe un mitarnic, să-ș lasă nedreptatia, pe un cămătarnic, să-ș lasă lăcomiia etc. De un chip, cît ar pute cineva zice că moralul filosofilor este numai pentru filosofi⁴⁶⁵. Cugetul are trebuință de luminare; precum de pildă, pe un om luminat nu-l lasă niciodată cugetul să facă ucidire, pe un varvar de multe ori îl muștră cugetul că n-au ucis.

Prietini, aice să pare a fi o lipsă. S-o credem, oare? Să cuvine, oare, să cugetăm că ziditoriul cel înțelept, care au dat făpturilor sale desăvîrșiria cuviincioasă⁴⁶⁶, ar fi lăsat nedesăvîrșit acest mecanism a slobozaniie omului, acest punct atît de pășator a stării lui? Nu! O acest fel de cugetare ar fi păgînatate⁴⁶⁷. El au făcut toate deplin, desăvîrșit, și, nigreșit, lipsa ce ni să pare să videm aice are o împlinire. Prietini, noi o vom găsi, cercetînd, precum am făcut pân-acum, în răgaz, toată staria omului.

§ 40. Să mai poftorim: omul purtător de trup este, în lumia fiziciască, supus la pravilile firii, și prin aceia este supus la aceia ce numim iconomiia dobitociască (*économie animale*), adecă el să naște, după lucrările ce acele pravili fac asupra organizației lui, cu plecări ori bune, ori rale.

Cînd plecările sînt rale, cît rău nu este de așteptat de la puteria ce mare cu care el să înbracă în lumia minții?

Este adivărat că în înzăstrările ce am însămnat mai sus, el are stavili pusă de ziditoriul. Copil, și de o copilărie lungă, el are molătata organelor, pre care o bună povățuire le poate îndrepta. Copilăria ce lungă îl supune⁴⁶⁸ la povățuiriia părinților. Părinții, dar, au o datorie firiască a lumina pe fiei lor. Shesurile soțietății și plecarea omului de a fi po-

⁴⁶³ Șters: sluji.

⁴⁶⁴ Șters: adunaria.

⁴⁶⁵ Șters: Este adivărat că oamenii (omul) au putința opștiască de a fi povățuiți unii prin.

⁴⁶⁶ Șters: să cuvine, zic, să cugetăm că.

⁴⁶⁷ Șters: dar voi mă întrebați, care dar este împliniria aceștii lipsă?

⁴⁶⁸ Șters: dintr-untăi.

vățuit fac pe ocărmuiri; așadar, ocărmuirile sînt nu iscodire a omului, precum au zis-o unii, ci plecărie ⁴⁶⁹ opștească ⁴⁷⁰ a omenirii. Omul bărbat întră supt a lor povățuiri, deci ocărmuirile au o datorie a povățui bine.

Omul are iubirea de cînstă, sufletul lui să umple de mulțămire auzind laudile vreunii bune lucrări a sale, și să rușiniiază înaintia hulii ce îi aduc faptele cele răle. Acestia sînt o parte din stavilile puterii cei ⁴⁷¹ mari a omului, pre care stavili le aflăm în a lui organizație. Însă, mai tot pre acestia li-am văzut și mai sus, § 39, unde am luat sama că rămîne în mijloc lipsă. Prietini, lipsa este împlinită! Eu vă aduc martur purtăria de pre toată fața globului și din toate vecurile că, piste toate înzăstrările ce am văzut că are omul, el are încă plecăria de a ave legi, plecare pre care n-am însămnat-o la rîndul ei, pentru delicateța voastră, dar care face încă a 15-cia osăbire între om și între dobitoc. Fiiștecine știe că omul ascultă sfatul legii, nu ca pre sfatul moralului — cu nebagare de samă, ci tremurînd, și cu sufletul plin de frică.

§ 41. La acest cuvînt de lege, voi îmi ziceți, prietini, așa; omul este supus la legia firiască, legia firiască este tipărită în a lui organizații, ia dar este o stavilă vîrtoasă la puteria lui, ia este cu adivărat împlinirea lipsii ce am văzut mai sus. Însă, nu, prietini! Spuneți-mi ce este legia firiască? Eu nu văd într-aciasta decît o adunătură de prentipuri moralicești și maximuri, pre care filosofii li-au socotit potrivite omului, și că să cuvine ca omul să le urmeză. Deci, moralul și aciasta, este acelaș lucru. Ceia ce am zis pentru moral, § 39, zic și aice. Prietini! Omul are patimi, pre care nu le supune așa ușor la sfatul și socotințele altuia. El nu le supune de multe ori nici la a lui însuș giudecată. Așadar, aceia ce numim legia firiască, nefiind decît sfaturi ca și moralul, nu este nicidecît stavila ce căutăm.

§ 42. Voi ziceți că legia firiască este tipărită în organizația omului. Prietini, luați sama bine și veți vide că omul nu are în a lui organizație tipărită nici o lege. El nu are ⁴⁷²

⁴⁶⁹ Șters: puțință.

⁴⁷⁰ Șters: a ei, tipărită în a lui organizație.

⁴⁷¹ Șters: slobozâniei cei.

⁴⁷² Șters: într-aciasta.

decît numai plecăria de ave lege. Precum, neavînd a lui organizație vro sistemă de povățuire (ocărmuire), el are numai plecăria de a fi povățuit.

§ 43. Vă văd înduplecîndu-vă, prietini, și zicînd că cu adivărat omul, și mai vîrtos omul norodului, are trebuință de o lege oarecare; o lege îi strunește pornirile, îi dămolește patimile, îi luminaiază cugetul și slujește vîrtos ocărmuirilor întru a-l supune la a lor povățuiri.

Prietini! Cu toată înduplecăria voastră, noi însă nu sîntem uniți la socotinți. Voi ziceți: Omul are trebuință de o lege oarecare, adecă fie care va fi legia, omul are trebuință de una. Prietini, aciastă socotință eu nu o primesc. Cred că nu o veți primi nici voi, cînd veți socoti că o acest fel de lege ⁴⁷³ trebui să fie lucrare a omului, precum este adunătura printipurilor moralului și a legii firii. Și precum acestia nu pot ține loc stavilii ce căutăm, asăminia nu poate ține acel loc nici legia, lucrare a omului.

Că o acest fel de lege care să struniască *mai vîrtos pe omul norodului*, nu poate fi decît un viclesug a omului luminat.

Că o acest fel de lege, care să slujască ocărmuirilor întru a supune pre noroadă, este nelegiuire, este sacrilej.

§ 44. Așa precum are plecăria de a fi povățuit, omul are asămine și plecăria de a ave lege. Însă într-aceste doi plecări este o mare osăbire ⁴⁷⁴. Din plecare de a fi povățuit să nasc ocărmuirile. Pentru acestia, însă, este lăsat la om a le alcătui sistemile, a le priface, a le întocmi, a le îmbunătăți, cu măsura cu care omenirea va spori în lumia minții.

În plecăria, însă, de a ave ⁴⁷⁵ lege, nu este dat omului a-ș face și a-ș da el sîngur legia. De ar fi amintiria, atunce plecăria de legi, deopotrivă cu plecăria de povățuire, n-ar fi decît ca și aciasta: o stavilă slabă la puteria omului, atuncia lipsa ce am aflat mai sus ar rămîne neîmplinită, atunce ar fi ca ziditoriul cel înțelept să aibă făcut un lucru nede-săvîrșit, fără măsuri, fără analoghii, și am mai zis-o că a cugeta aciasta este o păgînatate.

⁴⁷³ Urmeză: este.

⁴⁷⁴ Șters: precum.

⁴⁷⁵ Șters: o.

§ 45. Așa, prietini! Mărturia purtării a toată omenirea de pre toată fața globului și din toate vecurile, ne dovedește că omul are plecarea de a ave lege, și un șir de rezoane temelnice și sănătoasă ne dovedește că nu este lăsat ⁴⁷⁶ la dînsul a-ș face și a-ș da el sîngur legia. Așadar, rămîne ca să i-o dei o ființă mai presus de dînsul, și care ființă poate să i-o de, dacă nu aceia care l-au zidit?

Acest fel, legea venind de la ziditorul omului, care i-au dat plecarea de a o ave, este cu adivărat stavila ce de temelie a puterii omului ⁴⁷⁷. Ia este mai mult, ia privește la a lui pomăzuire, și este aducire între om și între ziditorul său ⁴⁷⁸.

<Constantinopol 1828, după aprilie>

I. Tăutul către spătarii Costache Lipan,

Răducan Botezat și Grigorie Carp.

A început războiul ruso-turc. Să-i epitropisească veniturile și cheltuielile și să-i cumpere moșia Comănești din Bucovina, baștină strămoșească

*Pentru dummelui spătar Costachi Lipan, dummelui spătar
Răducanul Botezat și dummelui spătar Grigore Carp*

Cu plecăciune mă închin dumnilor voastre.

După ce, de doi ani — acum, neconținut mi-am cerut de la domniia noastră slobozăniia me din slujba de aice, abie am putut-o cîștiga în aciaștă primăvară. Dar, tocmai cînd mă gătisăm, scosăsăm și teșcheriaoa drumului, pusăsăm și o parte din lucruri în corabie, întrasăm și eu ca să le așăzi; atunce, tocmai, au venit vestia stricării păcii. După care,

⁴⁷⁶ Șters: însă fără să fie lăsat.

⁴⁷⁷ Șters: omul ascultă sfatul legii.

⁴⁷⁸ Arh. St. Iași, 129/17 și 130/33.

Ibidem, doc. 131/5, traducerea în grecește a titlurilor și a celor dintii șase articole. Spre deosebire de textul românesc, materia textului grec avea să fie organizată și în capitole, iar cele șase articole fac toate parte din capitoul întâi. Titlul începe: Δοκίμιον κατά τῶν Δεϊστων. Traducerea este tot autografă.

eprindu-mi-să mergiria, mă văd silit a rămîne aice și — înstreinat de patrie, de rude, de prietini, de cunoscuți și departe de toate ale mele — a-mi aștepta deșchidirea drumului de la potoliria lucrurilor. Răbdare! Acest fel sînt de multe ori slujbile pentru patrie, măcar că multe patrii nu obicinuesc a le cunoaște, și n-am nici o nedejde că a me va fi mai discretă. Cu toate aceste, ca un fiuu al ei, ca unul ce mă trad dînr-o familie care în vremea vechi, supt Ștefan și supt Bogdan, au slujit-o cu atîta credință și ș-au înșămnat numile în istorii și în documenturile mai a tuturor moșinașilor noștri, află și eu oareșcare plăcere măcar a răbda pentru dînsa lipsă și înstreinare, dacă nu-mi este în mîină a o sluji și a-i face binile ce ar fi îngăduit vremea liniștii.

Acest fel au curs rămîneria me aice și, slavă lui Dumnezău! mă află în toată liniștia pîn-acum, și am loc a o nădăjdui întocma și de acum înnainte. Întrebuințaz vremea în cetit și în scrisuri, cu care pi di o parte îmi fac o zabavă, pe de altă parte o nedejde că vor pute aduce într-o zi, chiar însuș cînd nu voi mai fi, și limbii noastre și nației, o parte măcar din folosul ce eu i-l doresc, și de care, de vremi ce pîn-acum în litteratură n-are nici un rînd măcar scris, dumnevoastră știți pre bine cîta trebuință are.

Grăbesc, dar, a vă înștiința de staria me, ca să n-aveț pentru mine nerăbdaria și îngrijiria, ci santimentul unui adivărat prieteșug au trebuit să vă însufle deodată.

După liniște, sînt furtuni. După furtuni, liniște. Asămine, după pace, acum ne aflăm supt război. După război, ne vom afla negreșit într-o zi iarăș supt pace. Aciasta este o pravilă statornică și atît de deprinsă, încît tot omul o știe. Acea, însă, ce nu este cuprins în hotările științii ominești, și care adesăori scoate amăgite chipzuelile celor mai iscusii speculatori politici, este, în vremea viitoare, măsura de la o epohi pîn-la alta. A o spune înnainte, negreșit, nu pot nici însuș acei ce poartă în mîină răzoarale acestor întîmplări mari. Aciasta mă face să vă scriu acum cît poci mai pre larg asupra trebilor mele de acolo, ca să nu aib trebuință a vă scrie ades. Căci nu poate fi decît de multe ori pre nepriincioasă corespondenția între persoane ce să află în hotările a deosăbite stăpîniri vrăjmășuite, oricît de ne-

vinovată de ar fi. Pravilile staturilor sînt mreji întinsă opștește în care să întîmplă adesăori a căde și cel nevinovat, și aciasta este în privire ca să nu scape vinovatul.

Păn-acum eu am avut rugați a să însărcina cu căutaria trebilor mele de acolo pe dumnelui spătar Răducanul Botezatul și pe dumnelui spatar Grigorie Carp. Acum, rog să voiască bine a să însărcina împreună și deopotrivă cu dumnelor și dumelui spătar Costachi Lipan.

Eu nu leg aceia ce mii de împregiurări cît de mici, în cursul vremii, pot dizlega, și nu zic, precum ar fi silit a zice un administrator opștesc, ca tustrei să lucrați totdeauna împreună, și ca lipsa unuia să facă zădarnică aflaria de față a celui alt. Prieteșugul n-are trebuință de acest fel de mahine. Damon cu Fintias nici au avut altă legătură decît pe a inimii lor, și aceia este ce mai tare. Eu mă încredințaz la tustrei dumnevoastră, și la fiiștecare din dumnevoastră deopotrivă. Las deopotrivă, în mîna a tustrei și în mîna a fiiștecăruia din trei, totul trebilor mele de acolo, păn-la venirea me, pentru că fiiștecare din dumnevoastră este un alt eu; încît, cînd împregiurările vreunuia din dumnevoastră îl vor sili a să dipărta de trebile mele, poate; și cînd îl vor îngădui a să apropie, poate. Atîta, numai, vă rog, ca tustrei să nu vă dipărtați tot într-o vreme.

Interesurile mele, ca a fiiștecăruia, să închei într-o vreme a lua și a ave a da.

A lua: Am venitul dughenilor mele din Eș, venitul moșiei mele Brîndeștii și cîțva bani de la dumnelui comis Ilie Gherghel. Deci, dau asupra dumnevoastră strîngirea și chipzuiria chipurilor cu care să să strîngă aceste venituri, cît va fi în cuviință și în putință mai mult. Să înțalege că dumnevoastră veți voi bine a mijloci totdeauna, în cît vă veți îndămăna, ocrotire și ușurința bieților lăcuitori a satului la nevoile lor, și că asămine, veți ave supt a dumnilorvoastre umbrire pe polcovnic Vasile Popovici, care, ori în ce chip de va fi pusă la cale căutare moșiei, să nu continiască de a lăcui acolo și de a ave supt a lui grijă lucrurile ce am la casă și la moșie. El este om vechi a casii, om a trebii, totdeauna am fost mulțămînt de dănsul, și este de a me datorie a-i fi mulțămîntor. Așadar, eu vă rog ca dumnevoastră să voiți bine a

începe prin o închiere a somii veniturilor trecute, de cînd lipsăsc din Moldova și păn-acum, și apoi să puneți la cale toate, în chipul ce veți socoti mai bun.

A da, am:

1-i. Pentru cumpăraria părții din moșia Comăneștii, în Bucovina, pe care dumnelor verii mei o au de vîndut.

Prietini! În vreme ce sînt strîmtorit de alte nevoi, care mi-ar da dreptul a vinde din cele ce am, iar nu a mai cumpăra, vi se va păre, poate, dișăntat acest interes de a lua moșia din Bucovina. Ertăți-mi-l, vă rog, acest interes! El nu-mi este de speculație, ci în inima me el este o ispravă a evlaviei firești, atîta de mare, încît aș priimi să mă strîmtoresc de o sută de ori mai mult și să nu-l pierd. Trei sute de ani aciastă moșie au fost a niamului nostru; ia este o baștină strămoșască, deci nu mi-ar fi de puțină durere a o vede înstreinată fără înturnare. Pentru aceia, eu vă rog să-mi socotiți de simțitoare aciastă pricină, încît să nu o lăsați uitată, și spre plata moșiei să întrebuițați: 1-i, cîți banii vor fi rămas din veniturile cele păn-acum a dughenilor și a moșiei; 2-le, cîștiul Sfîntului Gheorghe a dughenilor și a moșiei; 3-le, cîștiul lor de la Sfîntul Dimitrie; al 4-le, banii de la dumnelui comis Ilie Gherghel; 5-le, venitul însuș a moșiei ce să va cumpăra, vîndută pe cîți ani veți socoti, cu bani înainte. Pentru a căria rînduială a cumpărării și puniri la cale, dumnevoastră vă veți pute sluji de agiutoriu dumisale moșului Ilie Ilschi, cum și de a dumisale conselerului Ioan Dunca, căruia este destul să-i scrieți pentru mine, ca să-l aflați gata.

2-le. Pentru plata datoriei ce am a da dumisale caminar Costachi PISOȚCHI, să întrebuițați tot ce va prisosi piste cumpărătura moșiei însămnate mai sus, și tot venitul ce să va aduna de la Sfîntul Dimitrie și înainte, păn-să va plăti după sînet (sau după sîneturi, căci nu țîn minte bine). Spuneți și dumisale puniria la cale a aceștii plăți.

3-le. De la dumnelui Ioan Mavromate, au luat răposatul fratele meu cel mare 500 galbeni (sau mai mulți, căci am uitat) împrumut, însă eu am dat chizășie cu amanet. Fratiele meu au murit, fără a pute să plătiască banii, din pricina tulburărilor de la 1821. Eu am rămas platnic.

Din acei bani s-au plătit o parte, câți s-au putut scilpui: pentru ceialaltă stau încă hârtiile moșiei mele amanet. Eu cunosc în dumnelui Ioan Mavromate o persoană ce au avut cu frati-meu un prieteșug mai strîns decît frăția, și care cu frati-meu au făcut neșugătorii folositoare. Cunosc în dumnelui o persoană ce, din mila lui Dumnezeu, are toată îndămănară, încît 5 sau 6 sute de galbeni îi sînt nesimțiți, a-i ave ori nu; și de vremi ce dumnelui sîngur știe că acești bani nu sînt luați de mine, eu cred că dumnelui va dărui rămășița, prieteșugului ce au avut cu frati-meu, și să va mulțami de la mine cu o îndatorire de a-i răsplăti cu slujba me, cînd vrodată prilejurile mă vor agiuta. Iar dacă dumnelui va vre numaidecît plata acei rămășiți, eu sînt platnic, și rînduesc să să plătiască din venitul meu, îndată după cfituiri datoriei dumisale caminar Pisotchi.

4-le. Pîntre aceste, să să iconomisască cîteva sute lei pe tot anul, cîte vor trebui pentru plata învățaturii copiilor surorii mele Zmaragda; celalalt copil, ce l-am luat cu mine, învață aice și îi iconomisăsc cheltuiala cum poci. Să înveță, dară! Doresc să înveță! Învățătura este ce mai temelnică avere însuș a celui bogat, cu cît mai vîrtos poate fi acestora, carii nici o altă avere nu au asupra feții pămîntului! Prin învățatură numai, este pomăzuit omul a fi fericit pre pămînt! Și dacă pe alocuria să află învățați ticăloșiți, aceia este sămn că acolo omeniria este departe încă de triapta în care îi pomăzuită a agiunge într-o zi. Și este adivărat că sînt noroade astăz care să află cu cîteva vecuri înapoia altora, dar aceia este o dovadă mai mult a trebuinții ce au de învățatură.

5-le. Cu orice chip veți socoti mai lesnicios, să puneți în lucrare a să face în anul acesta numaidecît acele trei dughene de la locul de lîngă Beilic, pe care să plătește în zădar bezmănul, și trebui să să plătiască, ca să nu mi să piardă stăpîniria locului; faciria acelor dughene va sluji a mări soma venitului.

Osăbite trebuinți.

Cînd m-am pornit de la Eș, lăsasăm asupra fratelui meu Vasilie niște scrisori de Cerchejăni, de Brîndești și Tăutu-lești, ca să facă niște lucrări. În urmă au murit, și nu știu acele scrisori de să află la casa frățiini-meu, sau la dumnelui

(atuncea banul) Chirica. Vă rog, prietini, ori însuș, ori întrebunțind pe polcovnic Vasile de la Brîndești, cercetați acele scrisori, adunați-le, puneți-le într-o ladă pecetluită de dumnevoastră, pe care ladă polcovnic Vasile să o așază în vro bisărică din Botoșani.

Cînd m-am pornit de la Eș, am pus în dughiana de piatră a dumisale nișugătorului Mărgărint, de pe Podul Vechi, prin știria opșteștilor noștri prietini, a dumilor sale Locmăneștilor, la carii să află și chei și rețepisca de primire. Mă rog acum să să ia de la dughiana dumisale Mărgărint, și pe lîngă pecetia me, puindu-să și pecețile dumnevoastră, să să de la polcovnic Vasile, ca să le așază la vr-o bisărică din Botoșani.

Cîte cărți a mele și alte mici lucruri sînt acasă la Brîndești, polcovnic Vasile să le pue într-o ladă sau doi și, pecetluite, să le așază în vro bisărică din Botoșani.

De toate aceste lucruri, apoi, polcovnic Vasile să aibă cuviincioasa purtare de grijă⁴⁷⁹.

1829, iunie 1 Tălmăcirea „enigmei“ venite din Anglia

Tălmăcirea enigmei venite de la Angliia⁴⁸⁰.

Eu care sînt *voința opștiască a norodului rădicată în reghim democraticesc*:

Eu sînt al meu însuș părinte cînd, mai înnainte de așăzaria me, eu voință opștiască a norodului, părintele meu, în opșteasca⁴⁸¹ adunare a nației, hotărăște pravilile cele de

⁴⁷⁹ Arh. St. Iași, 131 bis/6.

⁴⁸⁰ *Pe o hîrtie deosebită textul francez al acestei enigme: Je suis de moi-même le père et le frère et le fils de l'aïeul. Je suis encore beau-père, nourrice et épouse (époux). Je suis un dragon féroce, roi des aigles. Nous sommes sept esclaves; et moi seul je sup(ri)lée au défaut des autres. Personne ne m'ôte la vie, puisque de ma nature je vais dans l'air, en feu et en eau, et je vis des autres éléments et suis certainement mortel tel que l'homme. Je ne sens dans ma poitrine ni chaire ni os; mais si vous désirez me prendre de moi des os, faites qu'un mort me tue et mes parents se nourrissent de ma chaire et de mon sang.*

⁴⁸¹ Șters: lui.

temelie după care îmi eu a me ființă democraticiască, și întru acest chip, eu singur îmi dau naștirea, eu singur sînt al meu părinte.

Eu sînt al meu însuș frate cînd, prin regulile cele de temelie, îmi eu o ființă aristocraticiasca, căci, ca între frați, sînt⁴⁸² cîteva trăsături de asemănare între mine, democrație, și între mine, aristocrație, și ca între persoane deosăbite, sînt asemenea între mine, democrație, și între mine, aristocrație, o mulțime de trăsături de neasămănare.

Monarhie, eu sînt al meu însuș fiu, fie că, voința înțeliasă a norodului, îmi dau eu singură naștere supt aciastă sistemă, fie că de mii de ori asupra acestui glob, din mine, democrație, m-am născut eu singură, monarhie; fie, în sfârșit, că ori în ce loc, ori în ce vreme, oricît de democrație de aș fi, totdeauna⁴⁸³ în sînul meu am cîte un om⁴⁸⁴ cu asandant asupra tuturor celorlalți, care de-mi respectuește ființa ca a unui maice, nu lipsăște însă de a ave oareșcare curgire stăpînitore, ca un fiu în casă părintiască.

Eu sînt însuș al meu strămoș cînd, în neatîrnaria ce primare a oamenilor sînt voință a tuturor, dar suma me ne-fiind⁴⁸⁵ încă adunată, oamenii în care mă aflu, neavînd încă alcătuit un norod⁴⁸⁶, neavînd adunată o opștiască adunare între dînșii, ca să înțeliască care sînt eu în staria de al meu tată, adecă voința opștiască⁴⁸⁷, eu încă nu sînt născut atuncia al meu tată; așadar, atuncia eu sînt al meu strămoș⁴⁸⁸.

Cînd eu întriaga opștiască voință m-am strîns într-un ghem⁴⁸⁹ putincios a să ține cu o mîină; cînd după naștirea me ce democraticiască, ori aristocraticiască, ori monarhiciască, în vremia prunciei mele, ori în vremia vreunii boale, fiind eu însuș a me maică, graba de a mă mărita nelăsîn-

⁴⁸² Îndreptat peste: nu-i.

⁴⁸³ Șters: sînt todiauna.

⁴⁸⁴ Șters: care.

⁴⁸⁵ Îndreptat peste: nu-i.

⁴⁸⁶ Șters: eu încă.

⁴⁸⁷ Șters: tatăl meu atuncia încă nu este născut, și eu.

⁴⁸⁸ Șters: Despotism, eu sînt singur al meu vitrig; supt aciastă stare, toți publiciștii, și mai virtos Mirabo, m-au scutit de a-mi mai priscrie pitreciria.

⁴⁸⁹ Îndreptat peste: despotism.

du-mi răgaz să rezonarisăsc asupra tocmelilor însoțirii mele; am primit, prin nenorocire, în cămara me pre despot⁴⁹⁰, cu dănsul m-am făcut despotism; și acest fel sînt eu singur al meu vitrig.

Cînd sînt eu însuș, ori cînd sînt fratele meu, sau fiul meu, mă hrănesc singură, ori, ca să zic așa, sînt eu singură a me maică care mă hrănește. Atunce eu mă iubesc cu nebunie, precum iubesc maicile. Îmi dau hrană covîrșitoare, dulciața hrăniî mi măgulește sînțirile atîta, încît nu eu sama nici la dosis, nici la cfalită. Atunce covîrșiria îmi pricinuește feliuri de boale; cîteodată îmi poartă mîzga spre creștet și îmi face un cap de urieș, pe un trup de loguș; cîteodată o duce în laturi și îmi dă brațul și cracii lui Hercules la inima lui⁴⁹¹. Și mai totdeauna într-aciastă stare îmi sînt stomahul slab. Ca să vindic aciasta, m-am făcut singură a me maică⁴⁹²; așa supt sistema de monarhie reprezentativă mă iubesc precum o maică pe crescut⁴⁹³, fără patimă, dar cuminte. Mă hrănesc cu cumpătare, și într-acest chip îmi țin, pe cît să poate, mădulările într-o simetrie regulată.

Cînd îmi sînt vitrig, ce dintăi îngrijire a me este să dispărtez de la mine toate inimile, căci însușiria me atunce este a nu mă încredința în nimine. Așadar, atunce, neavînd razim pre pămînt, îl caut în cer. În ochii crezămîntului mă fac că am împrumutat de la Adonai puteria minunelor, ori fulgerul lui Jupiter, ori confidenția Muselor. Și acest fel, supt păreria unui puteri mai presus de om, mă fac soția me cînd sînt vitreg⁴⁹⁴ și ori împreună cu despotul, ori văduvit de dînsul, giosăsc omeniria supt giugul theocrației.

Oricare de sînt legăturile mele în feliurile de sistemi după care îmi eu numile⁴⁹⁵, să întîmplă adesăori, din mii de pricini, că acele legături să slăbesc și să rup; atuncia eu, care sînt voință opștiască a norodului, eu singură nu știu mai

⁴⁹⁰ Șters: vrednic.

⁴⁹¹ Loc alb.

⁴⁹² Șters: mă iubesc.

⁴⁹³ Șters: prunc.

⁴⁹⁴ Variantă: ... soția me, care sînt al meu vitric (Arh. St. Iași, doc. 130/51).

⁴⁹⁵ Variantă: Supt feliuri de nume ce îmi dau oamenii după feliul sistemii în care sînt rădicată (*Ibidem*, doc. 130/51).

mult ce sînt, cã în zgomotul ohlarhiei, eu sîngurã nu ştiu ce voesc. Inşã printr-un nãstav fericit, pãstrîndu-mi sîmþiria de mine însuşi, sînt luãtoare aminte la loviri ce ar vre cineva sã-mi de. Atunce fierb de mînie, mã fac un bãlaur sãlbatic, şi ca acest fel muşc, otrãvesc, lovesc fãrã socotialã,ucid⁴⁹⁶. Nu este încã o giumãtate de vec de cînd, în sînul Evropei însuş, am fost un bãlaur aşa precum nicio datã nu fusãsã, şi precum poate nici voi mai fi; urmile ce am lãsat atunce cu a mele învîrcoliturile sã vor cunoaşte încã lungã vreme.

Aşa! Eu, voinþa opştiascã a norodului supt feliuri de sisteme, eu sînt acela supt a cãruia porunci vulturii romani sã întinsã de la *Indus* pãn-la *Atlantica*, din *Nubia* pãn-in *Voristeni*. Eu i-am purtat pe apile Senii, a Rinului şi a Tami-sii. Eu sînt încã astãz care poroncesc vulturilor Austriei, a Rusiei şi a Prusiei. Şi fiindcã aligoriia dã numile de vultur la oamenii de duh, eu sînt încã şi supt acest punct de privire, a lor împãrat.

Noi sîntem şapte robi, fie cã va numãra cineva şapte cuvinte care tãlmãcesc a me driaptã fiinþã: „voinþa opştiascã a naþiei rãdicatã în sistemã . . . . .” (dimocraticiascã, aristocraticiascã, monarhocraticiascã, despotocraticiascã, monarho-reprezentaticiascã, theocraticiascã), şi atunce numitã republicã de cãtre filosofii. Noi, supt oricare sistemã de aş fi, eu ţin, cu acest cuvînt opştesc, locul tuturor celorlalte cuvinte. Fie cã va numãra a mele şapte forme⁴⁹⁷ supt care mã arãt una dupã alta, adecã: democraþie, aristocraþie, monarhie, despotism, monarho-reprezentaticiascã, theocraþie, ohlarhie, şi atunce, supt forma ce aş fi în vreun stat, ţin acolo locul tuturor celorlalte forme. Fie, în sfîrşit, cã în ohlarhie mã arãt cu toate a mele şapte feþe şi în a lor amestecare, eu care nu sînt atunce decît zgomot, ţin locul tuturor.

Sumã a voinþilor, adecã lucru abstrat, nimine nu-mi rãdicã viaþa pentru cã, manifestatã prin chipul glasului, de firia me merg în aer, de firia me strãbat aerul, focul şi apa, pentru a mã comunicãri, a mã chentru, a mã arãta.

⁴⁹⁶ Variantã: . . . „tot ce cutiazã a mi sã înfãþoşa” (Arh. St. Iaşi, doc. 130/51).

⁴⁹⁷ Şters: sistemi.

În sfîrşit, fie cã strãbat aerul, precum focul⁴⁹⁸ şi apa⁴⁹⁹, fie cã, zãdãritã, mã într-armez de tot ce au mai stricãcios aceste elementuri; fie cã, adusã a suferi despre mine în lumi, mã gãsãsc de multe ori în suflete cu adivãrat mari care, pentru a mã pãstra, rabdã cu vitejie chinul apei şi a focului; fie, în sfîrşit, cã, dupã cum îmi cere trebuinþa, ştiu a aştepta vecuri întregi, cu toatã rãciala apei, şi ştiu a mã electrisi într-o clipalã, cu toatã iuþala focului; într-un cuvînt, voinþa opştiascã, cînd vreau, cînd ştiu vre, de cît lucru nu sînt eu destoinicã?

Vertuþile endividuale⁵⁰⁰ şi publiceşti sînt elementurile care închiagã soþietate, deci este dintr-aceste elementuri cã eu trãesc.

Şi cu toate acestia, voinþã opştiascã, în pãrþile mele murind cu fiiþtecare om, sînt întocmai muritoare ca şi dînsul, inşã totodatã mã învecinicesc precum el.

Fie cã, voinþã opştiascã, mã va lua cineva de lucru abstrat, fie cã mã va lua sama, scrisã pe filile pravililor staturilor, fie cã, cît sã poate mai bine povãþuitã, eu sînt atuncia ocãrmuiria cã cãt sã poate mai bunã, şi atunce în mine sîngile ominesc nu sã varsã nicidecum la jãrtvelnicul strîmbãtãþii şi a rãtãcirii.

Dupã toate aceste chipuri, eu nu sînt în înlãuntrul meu nici carne, nici oasã. Inşã, pentru a fi o ocãrmuire bunã, legiutoriu meu trebui neapãrat sã-mi scrie sistema în pravile cunoscutã şi primite de toatã naþia, ori, cel puþin, precum aciasta s-au întîmplat în legiuitura Spartii cei vechi, trebui mãcar sã-mi tipãriascã sistema în aducire aminte a lãcuiitorilor. Din înprotivã⁵⁰¹, de sã va întîmpla cã legiutoriu meu, într-a cãruia giudecatã toatã naþia iþ va pune voinþa, fie cã aşteptînd minute mai priincioasã, fie cã gonind al sãu particularnic interes şi voind a sã face cu di-a lungul trebuincios, îmi va þine ascunsã, în a lui cuget numai, sistema proectuitã, într-aciastã stare legiutoriu meu fireşte s-au silît, murind, muriria lui mã ucide, *mor tot într-o vreme cu dînsul*, atunce⁵⁰².

⁴⁹⁸ Şters: il strãbate.

⁴⁹⁹ Şters: fie cã atuncia cînd supt vro sistemã tiraniciascã mã chinuesc eu sîngurã pe mine.

⁵⁰⁰ Şters: sociale.

⁵⁰¹ Şters: dar.

⁵⁰² Arh. St. Iaşi, 129/12. Fragmentul de la: *Cînd îmi sînt vitrig . . .* pînã la: *Sumã a voinþilor . . .* se gãseşte şi într-o ciornã scrisã cu creionul (*ibidem*, doc. 130/51).

1829, august 27

Scrisoare către unchiul său

Ilie Ilschi, din Bucovina, arătînd îndreptăţirile
ce are de a fi ales domn al Moldovei

De astă iarnă n-am mai scris nimică dumitale, dar nici am mai primit de la dumneta altă scrisoare⁵⁰³. Purure dorinţa me ce mai vie au fost şi este să ştiu că vă aflaţi sănătoşi, că pitreceţi în toată fericiria. Cît pentru mine, am fost tot gubav de vreo 16 luni⁵⁰⁴. Cătră începutul ernii trecute mi-au fost ceva mai bine, pe urmă am pătimit; acum, slavă lui Dumnezeu, îmi este bine.

Capătul funiei să apropie de stiajăr. Păn-în ciasul acesta în care scriu⁵⁰⁵, trataturile încă nu sînt iscălite, dar⁵⁰⁶ nu este mai mult nici o îndoială de închieria păcii. Staria de război au luat sfîrşit. Provinţile noastre rămîn supt stăpînire otomanicască, precum am mai scris dumitale că trebui să o doriască tot românul patriot, căci numai supt aciastă stăpînire am pute alcătui trup de naţie, dac-am ave noroc să avem începători precum ar trebui. Supt alte stăpîniri, nu ni-ar rămîne a aştepta alta decît încet-încet să ne facă un trup cu naţia stăpînitoare, ştergîndu-ne şi numile ce purtăm, şi limba însuş. Aşa, norocul ne slujăşte încă şi acum,

⁵⁰³ Şters: afară de ce din...

⁵⁰⁴ Şters: Acum mi-am dat piste doftorie, pe care o urmezi şi nădăjduesc că mă va face desăvirşit sănătoşi. Doftoria aciasta (este) să numeşte purgativa lui Leroa, pe care doftorii nu vor să o primască de bună, dar la care mulţimi de oameni sint datori cu vindecările lor. Doftorii o poriclesc de otravă, dar eu de vreo doi luni acum o eu mai în toate zilile şi, în loc să mă ucidă, mă simt din zi în zi mai bine şi mai tare.

Tratamentul acesta era foarte răspîdit şi în apus. La 1825 celebrul violonist Paganini scria, considerînd că i-a făcut mult bine: „Medicina curativă a domnului Le Roy a demascat neputinţa medicală”; şi-l ia din nou, la 1836, cînd „am fost asaltat de obişnuitele reumatisme“ (la I. IANEGIC, *Paganini, omul şi opera*, Bucureşti, 1964, pp. 66, 132). În legătură cu acest tratament, Ion Ghica povesteşte că: „Theodor Diamant căpătă un junghi bun, care în puţine săptămîni l-a dat într-o oftică galopantă. A fost peste putinţă a-l face să admită un medic şi a renunţa la tratamentul Leroy, pe care l-a urmat pînă s-a stins“ (v. ION GHICA, *Scrisori, III*, Ed. P. V. Haneş, Bucureşti, 1914, p. 209; *Scrisori către V. Alecsandri*).

⁵⁰⁵ Şters: nu să ştie încă de sint iscălite.

⁵⁰⁶ Şters: însă.

a ne mai da şi aciastă oară prilej să ne îndreptăm, dacă vom ave minte. Şi ce zic eu? Multă minte într-aciasta nu ne trebui! A ne îndrepta noi, nu-i triaba noastră, aciasta este triaba domnului ce vom ave. Nici un norod, nică<i>uria şi niciodată, nu s-au putut îndrepta el sîngur; totdeauna cîti un începător sîngur au fost care au putut să⁵⁰⁷ îndrepteze noroadele. Zalevcus au îndreptat pe locrieni, Solon pe athineni, Licurg pe spartiaţi, Numa pe romani, Petru pe ruşi, i proci. Franţa, în zilele noastre, Franţa — norod de filosofi, pentru că s-au sumeţit a să îndrepta ia sîngură, au trecut prin toate rălile cîte pot ticăloşi⁵⁰⁸ un stat, şi nici au putut gusta un cias de odihnă şi de slobozanie, pănă cînd Luis al 18-le, crescut în Anglia, deprins cu aşă-zămînturile de acolo, i-au adus, la 1814, pravilile şi sămînturile fericirii. Aşa, a ne îndrepta nu-i triaba noastră, căci niciodată nimică bun, nimică temelnic, nu putem aştepta de la a noastre opşteşti adunări, ci, precum am mai zis, aciasta este triaba domnului ce vom ave. La noi rămîne numai, să ştim a-l alege destoinic spre acest sfârşit⁵⁰⁹. Dar unde să-l căutăm? Unde să-l găsim acest fel? Iată greutatea!

Scumpul meu unchiule! S-o dizvălesc curat. Nici un moldovan nu este mai destoinic decît mine spre aciastă trebuiţă⁵¹⁰, pentru că nici unul nu ş-au aplecat duhul, atîta pre cît eu, la procetiria lucrurilor ce fac fericiria ori ticăloşia oamenilor, în staria soţietăţii, pentru că pe cei bătrîni, vremea i-au apucat neînvăţaţi, negata; cei tineri s-au lăsat mai mult la dizmerdările plăcerilor, decît la calia cia aspră a procetirilor. Eu sîngur, nu ştiu pentru ce, de cum m-am trezit, îndeletniciria me ce mai dulce au fost să cetesc istoriile, să cetesc aşă-zămînturile şi pravilile altor niamuri, să le alăturez cu a noastre ca să le văd osăbiria⁵¹¹, ca să gă-săsc izvorul rălilor supt care ne încuibăm, şi ca să le aflu vindecările⁵¹². Patrioţii ştiu că cîţva ani mai înainte, scrisurile mele dovide că făcusăm păn-atunce destule sporiri

⁵⁰⁷ Şters: le.

⁵⁰⁸ Şters: ce poate aştepta.

⁵⁰⁹ Şters: aciasta.

⁵¹⁰ Şters: acest sfârşit.

⁵¹¹ Şters: lipsa.

⁵¹² Şters: şi.

în a mele procetiri. De atunce încoace⁵¹³ întrebuițat în chentru trebilor statului nostru, mai de aproape privitor cursului lucrurilor, mai de aproape privitor greșărilor ocărmuirii ce am avut, mai de aproape privitor trebilor Înpărăției noastre, și a înpărățiilor streine, procetirile — ce n-am conentit a face — au fost mult mai rodoasă⁵¹⁴, încît sînt astăzi într-acest punct de o sută de ori mai puternic decît cum eram cu cîțva ani mai înainte⁵¹⁵. Acesta este temeiul asupra căruia mă razim de zic: că nici un moldovan nu este mai destoinic decît mine întru a îndrepta statul.

În adivăr, noi avem trebuință de pravili. Alți moldoveni nici știu, poati, că sînt în lume alte pravili decît acele pîrgărești și cremenalicești. Nici știu, poati, că de rāzorul pravililor cremenalicești sînt și alte multe greșale a oameni de toate treptile, iar nu ca la noi, numai greșăliile proștilor tālhari. Eu știu, însă, că sînt: 1-i. dritul oamenilor, asupra căruia razămă shesurile ce poate ave un stat cu altul; 2-le. pravilile de temelie, asupra căroră razămă așăzămînturile unui stat; 3-le. pravilile politicești, asupra căroră razămă shesurile unii ocărmuirii cu supușii; 4-le. pravilile pîrgărești, asupra căroră razămă shesurile dintre⁵¹⁶ cei particularnici, și shesurile între oameni și între lucruri; 5. pravilile cremenalicești, care pun hotarā datoriilor între oameni și pedepsāsc a lor călcări; 6. pravilile care așază formalitățile pîrgărești și cremenalicești; 7. pravilile neguțătoriei.

Deci, acei ce nu știu nici că sînt în lume acest fel de pravili, li-ar pute așāza oare vrodatā?⁵¹⁷ Li-ar pute potrivi, oare, cu deprinderile norodului, ce ar ave să îndreptezā?

Noi avem trebuință de așăzămînturi⁵¹⁸. Așăzămînturile staturilor să aflā astāz într-un shesis silit cu pozițiile gheograficești. Învecinaria Rosiei, a Austriei, a Turchiei, nu poate primi aceliaș lucruri ce să pot așāza în America, în Angliia, în Franța. Deci, care moldovan au făcut o procetire adîncā,

⁵¹³ Șters; mai de a.

⁵¹⁴ Șters; și.

⁵¹⁵ Șters; și aciasta face.

⁵¹⁶ Șters; între.

⁵¹⁷ Șters: Din inprotivā, eu am făcut asupra lor niște adînci procetiri.

⁵¹⁸ Șters: Care moldovan, oare.

ca să afle unde să hotărăște Constituția cu Regulamentul, slobozāniia cu liberalismul? Eu am făcut ace procetire și știu ce să poate așāza la noi, și ce nu să poate.

Creștini de Bisărica Răsăritului, acolo unde la noi legia ar pute fi în floaria ei, ia este nepăzită, ia este mai neștiutā! Deci, care dintre moldoveni au cercetat, mai mult decît mine, pān-la care punct legia îș poate da mīna cu politica, pān-la care punct ministrii legii pot ave o putere asupra cugetului omului?⁵¹⁹ De atīta vreme fără pravili și în dijghināri, noi am sosit la triapta ce mai de pre urmā a stricāciunii nāravurilor, și avem ce mai mare trebuință a le îndrepta. Însā nāravurile nu să îndreptiazā cu sila: frica le stricā mai mult; toate poroncile lumii ar fi în zādār. Deci, care moldovan m-au întrecut în procetiria temeiurilor moralului? Care au cercetat, ca mine, firia omului, pentru ca să poată găsi cărările inimii lui?⁵²⁰ Eu și am întraciasta făcutā o shedie politico-moraliciascā.

Sāraci, datori cu mai mult decît avem, dar plini de rās-făț și di aceia încungiurați fiiștecare în toate zilile de mii de nevoi, fără a găsi nicāiurea înlesniri de agiuns ca să le putem întūmpina, avem trebuință fiiștecare a ne pune în stare a plăti datoriile, a ne ține familiile și a lāsa urmașilor cîte ceva moștenire⁵²¹. Deci, care, oare, dintre noi știe că aciastā mare lucrare este de datoriia ocărmuirii? Care, oare, știe⁵²² prin ce chipuri o ocărmuire înțāliaptā ține în mīnā izvorul bogăției tuturorā?⁵²³ Care, oare, știe că ocărmuiria la noi ar pute⁵²⁴ face ca un prunc din liagān să aibā cîșligul său, cu cît mai vîrtos un vrîsnic? Care dintre noi, oare, au strābātut prințipurile Iconomieii Politicești? Care dintre noi au alăturat aceste prințipuri cu temeiurile neguțătoriei și cu îndāmānările noastre? Eu am procetit acestia cît am putut, înnadins ca să aflu ce s-ar pute face la noi pentru ca fiiștecare să să poată scutura de giugul datoriilor, fără a păgubi creditorii, fără a-ș struncina staria, încît să

⁵¹⁹ Șters: Eu am făcut ace cercetare.

⁵²⁰ Șters: Aciasta mie mi-au fost procetiria ce favorită.

⁵²¹ Șters: o avere.

⁵²² Șters: că.

⁵²³ Șters: Care, oare, au făcut procetiri asupra chipurilor ce ar pute să întrebuițāzā ocărmuiria (într) spre aciasta?

⁵²⁴ Șters: poate.

poată lăsa și urmașilor săi o avere⁵²⁵. În sfârșit, ca să nu lungesc, noi avem trebuință de învățături, de lumini, fără care niciodată nu vom pute fi aceia ce ar trebui să fim. Avem trebuință de întocmiria și înpodobirea limbii, de sporirea cărturăriei, de științi și meșteșuguri, de îndrăzniala și desăvârșirea plugăriei, de tot ce alcătuește iconomiia cîmpască în parte și de opște, într-un cuvînt, avem trebuință de întocmiria și înpodobirea țării și a norodului, adecă avem trebuință și de grădină și de grădinar. Deci, care, oare, alt moldovan⁵²⁶ s-au strădănit mai mult decît mine, a face în toate acestia cercări⁵²⁷, și a-ș apleca într-însile luaria aminte? Și cu toate aceste, nu socotiască patriotul moldovan că acestia sînt bagatele, nici gîndiască că fără dînsile am pute ajunge la o stare de tîcnă, de fericire. Dovada este că⁵²⁸ dintr-un-ceput și pîn-acum, domniî noștri, atît pămînteni cît și streini, au fost fără aceste științi, și di aceia am venit în starea aciastă ticăloasă în care ne aflăm. Eu știu că este acum rînduit un comitet alcătuit de d. sovetnic de stat Mințachi și de opt pămînteni dintr-amîndoi prințipaturile, ca să alcătuiască o shedie de cele ce privesc la administrația dinlăuntru a locului. Însă Mințachi este strein, el nu știe⁵²⁹ cu amaruntul izvoarale durerilor⁵³⁰ noastre; și pămînteni care au să i le arăte, sînt ei, oare, destul de luminați?⁵³¹ Sînt ei, oare, descurțați de patimi și de prolepsuri, pentru ca să-i facă niște dizvăliri adivărate și întocma precum le cere interesul cel chiar al locului? Di aceia nici este de nădăjdut că ace shedie va cuprinde cu vrednicie toate aceste ramuri de administrație de care am pomenit mai sus că avem trebuință⁵³². Ba, încă, Dumnezeu să nu de ca nu cumva ace shedie să cuprindă greșale politicești, care să fie⁵³³ de piedică unui domn ce ar ave⁵³⁴ destoiniciia de a ne îndrepta. Cu toate acestia, eu nu m-aș sfii de acele

⁵²⁵ Șters: Într-un cuvînt, noi.

⁵²⁶ Șters: afară de mine.

⁵²⁷ Șters: ce mai mică cercetare, ce mai mică luare aminte?

⁵²⁸ Șters: pără.

⁵²⁹ Șters: trebile.

⁵³⁰ În text: durerilor.

⁵³¹ Șters: și.

⁵³² Șters: și.

⁵³³ Șters: pot fi.

⁵³⁴ Șters: pute.

piedici, eu mă bizuesc că ele nu m-ar pute încurca mai mult decît vro doi ani, și li-aș birui. Căci, mă bizuesc că pîn-în doi ani, aș pute deschide ochii nației asupra adivăratelor ei interesuri, și atunce, prin nație, aș face amînduror curților cuviincioasăle dizvăliri. Pre de altă parte, de m-ar rîndui cineva domn, cel dintăi pas al meu ar fi să nu primesc domnie mai înnainte de a face amînduror curților vîrtoasă luări aminte asupra acelor piedici, căci cunosc de agiuns toate ranile noastre și nu mi-ar pute scăpa nici cursa⁵³⁵, nici greșala ce ar fi vîrîtă în ace shedie.

Eu sînt tînăr încă, abie împlinesc 34 de ani la noemvri. Deci, fiindcă după Tratatul de Acherman, domnul mazi⁵³⁶ ar fi ca un mort politicesc, de bună samă că nu este de interesul meu, nici sufletul meu poate pofti ca viața ce voi mai ave de la vrîstă de 41 de ani și înnainte să-mi fie veștedă și întunecoasă, și nici mă pot amăgi de năluciria că după 7 ani voi fi ales iarăș⁵³⁷, căci eu cunosc bine ce vra să zică mulțimia, cunosc bine care poate fi totdeauna favorul ei, și știu că un norod, mai luminat decît moldovenii, au urgisit pe vitiazul Themistoclis, pe dreptul Aristidis,

⁵³⁵ Șters: vicieșugul.

⁵³⁶ Șters: eșit.

⁵³⁷ În legătură cu durata domniei se vede lămurit că Ionică Tăutul nu cunoștea încă „actul adițional” al Tratatului de la Adrianopol, prin care domnia era dată pe viață. După publicarea Tratatului însă, își face o copie după acest „act adițional”, pe care o dăm aici:

„Acte additionnel concernant les deux Principautés.

Les deux puissances en confirmant tout ce qui a été stipulé dans l'acte séparé de la Convention d'Ackerman relativement au mode d'élection des hospodars de Moldavie et de Valachie, ont reconnu la nécessité de donner à l'administration de ces provinces une base plus stable et plus conforme aux véritables intérêts des deux pays. A cet effet, il a été convenu et réglé définitivement que la durée du Gouvernement des hospodars serait à vie, sauf le cas d'abdication volontaire, ou de destitution pour cause de délit prévu par le dit acte séparé. Ils régleront librement toutes les affaires intérieures en consultant leurs divans respectifs, sans pouvoir porter néanmoins aucune atteinte aux droits garantis aux deux pays par les traités ou les hattischérifs, et ne seront troublés dans leur administration intérieure par aucun ordre contraire à ces droits.

La Sublime Porte promet et s'engage de veiller soigneusement à ce que les privilèges accordés à la Moldavie et à la Valachie ne soient d'aucune manière enfreints par les commandants limitrophes” (Arh. St. Iași, 130/4; copie).

au otrăvit pe înțeleptul Socrate, au omorât pe înbunătățitul Fochion. Așa, i-au urgisit, i-au omorât, și pe urmă li-au rădicat statue. Acest fel este mulțimia, acest fel este favorul ei! Cu toate acestea⁵³⁸, eu nu tremur înaintea a acestui fel de frici. Oricare de ar fi în urmă soarta mea, singură ideea că am făcut bine patriei mele mă va mulțami de agiuns. O asămîne ideea dulce, însuș în fundul unii colibi, mi-ar fi destulă mîngiere, așa-s cu sufletul⁵³⁹ plin de dorința de a face locului meu⁵⁴⁰ tot binele cît este putincios a i să face, și văzînd că sînt spre aciasta mii de chipuri folositoare, care să pierd cu trecire vremii, pentru că nici cunosc pre altul cineva destoinic a le pătrunde și a le pune în lucrare, mă pun înaintea patrioților, le aduc prinos, dacă primesc, truzile mele, le făgăduesc întocmirile pomenite mai sus, le făgăduesc că dacă, pîn-în trii ani și giuătate, nu vor vede în toate acestia niște sporiri simțite; dacă pîn-în trii ani și giuătate nu vor vede fața țării schimbată în bine; dacă pîn-într-aciastă vreme nu vor simți că au o matcă în mijlocul lor, precum au simțit grecii cu venirea lui Capodistrias, poate, încă, mai bine; atunce mă voi osîndi eu singur, de bună voe, atunce le dau toată volnicia ca să-mi ciară scoateria⁵⁴¹ din domnie, în puteria acestor⁵⁴² făgăduinți. Deci, giudece patrioții, că de vreme ce mă supun la o condiție atît de aspră, negreșit că sînt în mine putere și destoinicie de a lucra⁵⁴³ cîte făgăduesc. Și, în adivăr, dacă eu nu voi pute săvîrși întocmiria țării și înfloriria nației, apoi să n-o aștepte Moldova de la nimine altul! Cît pentru ceia ce mă privește în particular⁵⁴⁴, mie nu-mi pasă, căci pîn-acum m-am păstrat a fi fără familie⁵⁴⁵. Cu cît am deșchis ochii asupra trebilor țării noastre, cu atîta m-am ferit de însurăciune, pentru ca să nu adaog eu, cu fiei miei, numărul ticăloșilor pămîntului nostru⁵⁴⁶. Din înprotivă, dureria ce mare tre-

⁵³⁸ Șters: eu nu mă sfiesc de aceste.

⁵³⁹ Șters: meu.

⁵⁴⁰ Șters: patriei mele.

⁵⁴¹ Șters: să mă scoată.

⁵⁴² Șters: aceștii.

⁵⁴³ Șters: și împlini.

⁵⁴⁴ Șters: este particularnicul meu.

⁵⁴⁵ Șters: burlac.

⁵⁴⁶ Șters: Așa, pentru aciasta, particularnic, nu-mi pasă.

bui să fie acelor ce au familie: ei au trebuință a-ș întocmi stările, ca să-ș pue casile în picioare; ei au trebuință a lăsa urmașilor lor o moștenire și o estimi încredințată, întemeiată pre niște pravili statornice și drepte. Eu⁵⁴⁷ mă cfituesc de datoriia mea, arătînd ceia ce să poate face în pămîntul nostru și ceia ce poci face eu. Rămîne la patrioți a primi, ori a zvîrli. Di aceia, te rog, scumpul meu⁵⁴⁸, fă bine a arăta toate acestia la care dintre patrioți vei socoti, îndată însă, fără pierdere de vreme, și apoi va rămîne la dînșii a lucra aceia ce vor giudeca de cuviință⁵⁴⁹, aceia ce vor vre — dacă știu vre.

Cătră toate acestia, alegiria mea mai folosește încă și într-alt punct, nu mai puțin simțitor între noi. Ia întărește nobilitatia veche a izvodului lui Cantemir, pe care nobilitatia veche vre să o calce în picioare nobilitatia aciastă noastră.

Dacă patrioții vor primi acest proiect, dacă au în sufletul lor durere de a lor țară, de a lor interesuri, de a lor stări, de a lor familie și de soarta urmașilor lor, într-un cuvînt, dacă vor vre să aliagă pre omul ce să jărtvește pentru a-i rădica din cădere, atunce chipul de a lucra, pre cît⁵⁵⁰ poci socoti eu de aice, este acesta, adecă:

Tratatul de Acherman zice că pre domn să-l aliagă boerii Divanului, ca un trup a locului, cu primiria opștiască a lăcuiitorilor. Evropeii nu știu că divanul nostru nu este nimic altă, mai mult decît o giudecatorie, iar nu trup al nației, precum ei îl cred⁵⁵¹. De ar fi știut aciasta, atunce tratatul ar fi⁵⁵² zis a<lt>mintiria, atunce în loc de divan ar fi zis Opștiasca Adunari a boerilor⁵⁵³. Însă acum nu-i vreme a le face aciastă talmăcire, care astăzi li-ar miroși a liberalism. Eu le voi face-o cînd va trebui, dacă voi ține locul din care să poci fi ascultat. Așadar, acum nu rămîne altă decît a urma din cuvînt în cuvînt aceia ce zice tratatul.

⁵⁴⁷ Șters: îmi fac da.

⁵⁴⁸ Șters: unchiule.

⁵⁴⁹ Șters: socoti.

⁵⁵⁰ Șters: precum.

⁵⁵¹ Șters: l-au crez<ut>.

⁵⁵² Șters: și.

⁵⁵³ Șters: cu toate acestia.

Deci, Divanul — pentru ca să aliagă, să află⁵⁵⁴ el singur împărțit în multe f<ra>trii. Dar să zicem că, în sfârșit, va alege pe unul, pe care îl va arăta negreșit opștiei, pentru ca să audă un amin opștesc, și apoi să înștiințază la amândoi curțile.

Patrioții trebui ca mai înainte, pe supt cumpăt, să să uniască pentru⁵⁵⁵ persoana ce au a alege și să gătiască cu câte iscălituri vor pute mai multe, hărțile de care închid aice copii și care sînt potrivite pentru locurile unde au a mergi, încît atuncia cînd Divanul va aștepta opștescul amin, atunce cu toții să strige: „Nu primim pe acela, ci cerim pe cutare!“ Și totodată, fără a pierde vreme, să margă cu toții⁵⁵⁶, dar în bună rînduială, și să de cu rătăpiscă la pocită⁵⁵⁷, jaloba cătră Împăratul Rusiei; pre de altă parte, prin pocita nemțască, să-mi proftacsască aice jaloba cătră Devlet, în plic, supt adresul⁵⁵⁸ ce însămnnez osăbit.

Aciastă lucrare nu are nici o cheltuială, nici acum, nici pe urmă. Patrioții într-aciasta nu au a arăta altă, decît numai că știu vre! Si, precum sînt luate și alte măsuri⁵⁵⁹, fie deplin încredințați că vor isprăvi, vor nimeri. Mișalii numai să nu să facă, și apoi nu au a să teme de nimică pentru că privilegiul este acest fel, ca opștia să poată arăta care este voința ei; deci, drumul prin care ia îș poate arăta voința este tocmai acesta.

Rămîne încă un lucru de luat sama. Adecă, sînt unii carii, fără să știe ce zic, clevetesc că familia noastră nu s-ar⁵⁶⁰ tragi di-a dreptul din Tăutul logofătul, și că noi am răpit aciastă poreclă. Deci, negreșit, cei ce nu mă vor vre, vor alerga la acest clenci fără temei. Pentru aceia, las de o parte că moșiile Bălileștii — în care este bisărica și portretul Tăutului, și Comăneștii și Cerchejăanii și alte părți a vechiului Tăutul, au venit di-a dreptul păn-la tatul tătîni-meu; dar am documenturi; hrisoave vechi și noi, asupra niamului.

⁵⁵⁴ Șters: este.

⁵⁵⁵ Șters: asupra.

⁵⁵⁶ Șters: grămada.

⁵⁵⁷ Șters: rusască.

⁵⁵⁸ Șters: lui M.V.P.M. à C-ple, à Péra.

⁵⁵⁹ Loc alb

⁵⁶⁰ Șters: să.

Fiind, însă, că acele documenturi sînt închisă, încît nu poci rîndui acum a să deșchide, însămnnez că asămîne documenturi ave și răposat unchiul meu, vornic I. Tăutul, care acum trebui să fie în mîna verilor Tăutulești. Cătră acestia⁵⁶¹, și ceia ce este mai mult, unchiul meu Costachi Tăutul ave asupra niamului atestat latinesc a Înpărăției Nemțăști, de pe care și unchiul vornic Tăutul au fost luat copie adiverită la 1821, încît a celui atestat originalul este la mătușa în Comănești, și copîia trebui să fie la d. vărul Vasile Tăutul. Deci, cerînd trebuința, poate cineva face de acestia întrebuintăria cuviincioasă⁵⁶². De mă voi rîndui, cartia aciasta poate să ste la orișicare din patrioți, și eu mă fac răspunzător cătră nație pentru toate ce făgăduesc mai sus, cu condiția ce aspră ce am însămnnez, și căriia mă bizuesc a mă supune fără sfiială. Din înprotivă, de nu mă voi rîndui, cer în numile cinstii și a hactirului de triabă, ca să mi să de întocma înnapoi cînd voi veni în patriia me, fără a să scoate de pe dînsa, nici de pe hărțile alăturate, nici o copie măcar.

Te rog, scumpul meu, ca cu ce dintăi pocită să-mi răspunzi de primiria acestii scrisori, pentru ca să rămîn liniștit de a ei nerătăcire. Eu am lungit-o de agiuns. Trebui să o sfîrșăsc, ca să scurtez⁵⁶³ de o cetire cu atîta mai obositoare cu cît au trebuit să o scriu mărunțal. Așadar, curm, însămnnez-mă cu cel mai adînc respect.

P.S. În ciasul ce sfîrșăm aciasta, m-am înștiințat că boerii adunați la București, ar fi pus înainte ca „pentru a struni puteria domnului, să fie totdiauna împreună lucrători cu dînsul încă alți patru boeri“. Istoriia lumii nu ne dă altă pildă de o asămîne dișăntată legiuitură decît la Carthageni, sînt acum piste 2000 de ani. În ace republică, senatul să făcusă tiranicesc; dar norodul, ca să-l struniască, au rînduit asupra lui un trup de persoane, numiți sufeți. Sufeții au strunit în adivăr pe senat, însă au și rîpit puteria

⁵⁶¹ Șters: aciasta.

⁵⁶² Textul de pînă aici la Arh. St. Iași, 131 bis/20. Pe pagina de la sfîrșit, cu altă cerneală, altă mină și fără nici o legătură cu textul, este pusă data: 27 august, 1829. C.V. <stil vechi>?

⁵⁶³ Șters: te cruț.

tiraniciască. Norodul, ca să struniască și pe sufeți, au rânduit asupra lor un divan de 100. Aceștia au strunit în adivăr pe sufeți, dar n-au lipsit de a lua în mână și fierul tirăniei. Norodul, ca să struniască și pe acești 100, au rânduit asupra lor un senat de cinci. Aceștia s-au făcut în adivăr strunială celor 100, dar s-au făcut și tirani la rîndul lor. Încît, precum zice Condiliac, norodul grămăde putere piste putere, dar păstra răul pe care crede că-l vindecă.

Scumpul meu! Nu să fac așa legăturile politicești. Eu mărturisesc că interesul opștesc are trebuință de chizășie, ca puteria domnului să nu să chirciască în despotism. Însă acelaș interes opștesc n-are, oare, trebuință de o asăminia chizășie, ca struniala ce s-ar pune puterii domnului să nu să chirciască ori în tirănie aristocraticiască, ori în slăbi-ciune anarhiciască? Căci despotismul unuia sîngur, tirănia aristocrației, anarhiia mulțimii, sînt trei răle deopotrivă omoritoare soțietății, deopotrivă ucigașă de staturi, încît nu poate nimi hotărî care din trei este cel mai mic. În toate locurile, în toate vremile, tustrele deopotrivă au ticăloșit pămîntul, deopotrivă au presărat pe fața lui jăriști și mormînturi. Dacă firia n-au dat domnului destoinicia cuvîncioasă, acei patru îi vor da-o oare? Dacă el va fi destoinic, acei patru — nepotriviți cu dînsul în lumini, dizbinați de patimi și interesuri, nu-l vor înpiedeca oare de a face binile ce ar pute face? ⁵⁶⁴ Înjghebaria, administrația, este ca un organ mihanicesc, a căruia răzoară trebui să aibă armonie între dînsese, trebui să să într-agiute; iar nu să să înpotrivască, să să încrește, să să încilciască și să să roadă. Omul, ca să ⁵⁶⁵ facă un organ din roatele și răzoarale unui ciasornic, trebui să înveță mihanica mathematiciască, și ca să facă un organ ⁵⁶⁶ administraticesc din puterile unii ocărmuirii, trebui să înveță mihanica politiciască; fără aceste științi, nu să bizuiască că va isprăvi ceva, nici în unul nici în altul din aceste obiecturi. Și nu criadă moldovenii că cel mai bun hotarnic poate fi și cel mai bun politic! ⁵⁶⁷

⁵⁶⁴ Politicii înpart ocărmuirile în: monarhie, aristocrație, democrație nu știu ce nume ar da unui ocărmuitor cu patru stăpini (n.I.T.).

⁵⁶⁵ Șters: pue în mișcare.

⁵⁶⁶ Șters: instrument.

⁵⁶⁷ Arh. St. Iași, 130/28.

<1829, august>

Cererea „opștească“ adresată împăratului Rusiei, protectorul Principatelor Române, pentru numirea comisului Ioan Tăutul ca domn al Moldovei

Sire!

Cu inimile pline de facirile de bine pe care a V<oastră> În<părătească> M<ărire> au primit în bună voință a vărsa preste noi; pline de mărturisiria poftelor celor mai priincioasă, pe care a Voastră În<părătească> M<ărire> au rostit pentru pămîntul nostru, și care au străbătut până la coliba celui mai prost dintre lăcuiorii noștri; cutezăm cu umulință a aduce la picioarele voastre mărturisiria cunoștinții cei mai adînci și, precum hotărîria ce pre înaltă ⁵⁶⁸, care ni-au statornicit estimia cu chipul cel mai statornic și pre care noi și toți urmașii noștri, nu vom conteni de a o numi șefdevru a protecției În<altei> V<castre> M<ăririi>, ne dă privilegiul cel mare, ca pre domni noștri să-i aliagă Divanul țării, cu primiria opștiască a lăcuiorilor; cutezăm, cu cel mai adînc respect, a aduce totodată prin aciastă jalobă, la picioarele înpărăteștii voastre mării, și mărturisiria sentimentului și rugămintile părții aceștii de pre urmă a trupului alegător, adecă a lăcuiorilor de opște, în pricina alegerii aceștii dintăi.

Înnalta hotărîre poroncește ca alesul să fie unul din boerii cei mai vechi și cei mai destoinici a împlini bine învredniciria de domn.

Sire, boeriul cel mai vechi, de care analile țării noastre pomenesc mai cu multă laudă, au fost Tăutul logofătul, pe la anul 1500. Cel dintăi ministru a domnului Ștefan — pe care noi numim cel Mare —, și a domnului Bogdan, el au slujit pămîntului în ministeriia statului mai mult de 40 de ani, și au fost întrebuițat de acești doi domni în toate relațiile ce ei au avut cu puterile streine. El au fost ambasadorul domnului Bogdan, în vremea supunerii țării la sultan Soliman I, care l-au primit cu o cinstire însămnată, și saraiul din Constantinopol, ce și astăz să numește Bogdan-Sarai, este a lui monument.

⁵⁶⁸ Șters: pre.

Aşa, Sire, acest boeri nu-i pomenit numai în analile noastre, numile lui nu-i trecut numai în documenturile acei mai mari părți din moșinașii noștri. Analile Împărăției Turcești, prin Aziz Celebi, îl pominesc asămîne; și prințipul Dimitrie Ca<n>timir, în a sa *Istorie a Împărăției Otomane*, îl însămniază cu laudă⁵⁶⁹.

Sire, dacă o bună purtare, unită cu lumini cișligate prin ani de învățătură și de procetiri, — nu asupra a lucruri migăelnice, unită încă cu ispita cișligată în slujbile statului, dacă acestia sînt sămnile de pe care să poate cunoaște un bun ocărmuitor de ales, îndrăznim a crede că unul din urmașii în linie driaptă a pomenitului boer vechi Tăutul logofăt are destoinicia cerșută pentru a ocărmui bine. Acesta este boerul I<oan> T<ăutul> C<omis>, proin întrebuințat în deputația ce locul nostru au avut în Constantinopol, înaintia războiului, ce să află și acum într-acest capital a Împărăției Otomane.

Sire, noi nu cunoaștem între noi o altă persoană asupra cării să să potrivască mai bine aceste două cvalități cerșute de înalta hotărîre, adecă a vechimii și a destoiniciei. Deci, dacă voința opștiască a norodului și rugăciunile lui pot fi primite de a V<oastră> În<părătească> M<ărire>, îndrăznim a înștiința, sire, că, într-aciastă alegire, voturile noastre să unesc toate asupra aceștii persoane C<omisul> I<oan> T<ăutul> și ne fălim că cu alegiria aciasta va întări și norodul Moldaviei, aceia ce Monteschiu au zis de minunatul năstav a norodului întru a-ș alegei organile sale.

Sire, noi aducem rugămintile noastre la picioarele împărăteștii voastre măriri, însă într-aciasta, ca și în toate altele, ne dăm cu totul la voința⁵⁷⁰ împărăteștii sale măriri, marelui Sultan — înnaltului nostru stăpînitor, și la voința împărăteștii voastre măriri, sire, înnaltului nostru protector. Aceste voinți, sfîntite pentru noi, vor fi pravila ce înnaltă, cării vom urma purure nestrămutat.

⁵⁶⁹ Urmează un fragment șters (?), folosit mai departe, în altă formă: Sire, unul din urmașii în linie driaptă a acelu boeri vechi, are, îndrăznim a crede, destoinicia cerșută pentru a ocărmui bine.

⁵⁷⁰ Șters: marelui.

Supuși la toate poroncile împărăteștii voastre măriri, noi sîntem cu cel mai adînc respect, sire, a împărăteștii voastre măriri, cei mai umiliți, mai supuși și mai respectuoși slugi⁵⁷¹.

<1829, august>

Cererea către împăratul Rusiei, propunînd pe comisul Ioan Tăutul ca domn al Moldovei

Sire,

Si nous osons avec une profonde vénération déposer directement aux pieds de Votre Majesté Impériale la présente supplique, c'est parce que la nature des bienfaits est d'enhardir. Nos coeurs entièrement pleins de ceux que la protection philanthropique de Votre Majesté Impériale a bien voulu nous accorder, et éveillés par le sentiment le plus puissant et le plus noble de la gratitude, se trouvent encouragés de s'élever⁵⁷² vers la source des biens dont ils sont déjà appelés à jouir; ils⁵⁷³ s'enivrent du charme de trouver en même temps l'occasion d'y offrir par eux-mêmes l'expression la plus cordiale⁵⁷⁴ de leur reconnaissance éternelle et sacrée.

Oui, sire, le décret⁵⁷⁵ suprême par lequel Votre Majesté Impériale daigna⁵⁷⁶ rendre la Moldovalachie à ses princes et les princes à leur patrie, d'une manière régulière et stable, ce décret⁵⁷⁷ a créé pour toute la⁵⁷⁸ nation romeune <sic> une ère nouvelle; c'est de ce décret⁵⁷⁹ que nous daterons le rétablissement de nos droits et la fixation de notre existence politique; c'est de cet arrêt⁵⁸⁰ que nos descendants⁵⁸¹ date-

⁵⁷¹ Arh. St. Iași, 131 bis/4.

⁵⁷² Îndreptat peste: prennent le courage de s'élancer.

⁵⁷³ Șters: et.

⁵⁷⁴ Șters: touchante.

⁵⁷⁵ Șters: l'arrêt.

⁵⁷⁶ Șters: daignant.

⁵⁷⁷ Șters: de lui.

⁵⁷⁸ Șters: notre.

⁵⁷⁹ Șters: lui.

⁵⁸⁰ Șters: de lui.

⁵⁸¹ Șters: les plus reculés.

ront leur prospérité dont⁵⁸² il contient si éminemment⁵⁸³ le germe.

Ce décret⁵⁸⁴ suprême statue⁵⁸⁵ que les boyards du divan de chaque province, comme corps du pays, et avec l'accord général des habitants, fassent choix pour la dignité ... etc. ...

Nous ne nous déguisons pas, sire, quoique la plupart, boyards aussi de différents titres, mais non pas du nombre de nos 12 divanistes, nous formons cependant, d'après ces termes, la seconde partie du corps électeur, c'est-à-dire celle des habitants en général.

Il⁵⁸⁶ ordonne encore que le candidat élu doit être un des boyards les plus anciens et les plus capables à bien remplir cette dignité⁵⁸⁷.

Sire, le boyard le plus ancien, dont les annales de notre pays⁵⁸⁸ font mention avec le plus d'éloge, est Téuto logothète, qui vivait vers l'an 1500. Il fut le premier ministre du prince Etienne que nous appelons le Grand, et du prince Bogdan. Il servit la patrie dans le ministère de l'état plus de 40 ans, et fut employé par ces deux princes dans toutes les relations qu'ils eurent avec les états étrangers; il fut l'ambassadeur du prince Bogdan lors de la soumission volontaire du pays à Sultan Soliman Ier, qui le traita d'une manière distinguée. Ce boyard ancien n'est pas cité⁵⁸⁹ dans nos annales seulement, son nom n'est pas inscrit seulement dans les documents de la plupart de nos propriétaires; les annales turques par Azize Tchélebi en font mention aussi⁵⁹⁰, et le prince Démètre Cantimir lui a consacré une note particulière dans son *Histoire de l'Empire Ottoman*.

Sire, si les indices auxquelles <sic> on peut reconnaître un bon chef à élire sont: une conduite sage⁵⁹¹, des lumières

⁵⁸² Şters: cet arrêt suprême.

⁵⁸³ Şters: si puissamment.

⁵⁸⁴ Şters: cet arrêt.

⁵⁸⁵ Şters: ordonne.

⁵⁸⁶ Acest text se află scris pe un capăt de hirtie aparte (Arh. St. Iaşi, 126/397).

⁵⁸⁷ Şters: la dignité de hospodar.

⁵⁸⁸ Şters: aussi bien que.

⁵⁸⁹ Îndreptat peste: il n'est pas cité seulement.

⁵⁹⁰ Şters: de même.

⁵⁹¹ Şters: vertueuse.

acquises par des années d'étude et de méditation, sur différents objets et spécialement sur ceux⁵⁹² d'administration, une expérience plus ou moins consommée acquise dans le service de l'état, nous osons croire qu'un des descendants en ligne droite du susdit boyard ancien Téuto logothéta, possède la capacité requise pour bien gouverner. C'est le boyard Jean Téouto Comis ci-devant employé dans⁵⁹³ la députation que notre pays tenait⁵⁹⁴ à Constantinople avant l'ouverture de la guerre, à cause de laquelle il se trouve encore dans cette capitale de l'Empire Ottoman⁵⁹⁵.

Ces deux qualités, de l'ancienneté et de la capacité requise par l'ordonnance suprême, réunies dans sa personne, attirent sur lui, sire, dans cette élection, tous nos suffrages, et nous osons nous flatter que par ce choix, le peuple moldave prouvera⁵⁹⁶ aussi de sa part⁵⁹⁷ ce que Monteschiou <sic> a dit de⁵⁹⁸ l'admirable instinct du peuple pour choisir⁵⁹⁹ ses organes.

Nous ne faisons, sire, que déposer directement aux pieds de Votre Majesté Impériale l'expression⁶⁰⁰ de notre opinion générale sur cet objet, et nous supplions très humblement⁶⁰¹ que nos vœux⁶⁰² à cet égard soient exaucées <sic>.

Cependant, dans cette affaire comme dans toutes les autres, nous, boyards ci habitants de la Moldavie, nous nous résigno<n>s entièrement à la volonté de Sa Majesté Impériale le Grand Seigneur, notre auguste souverain, et à la volonté de votre Majesté Impériale, sire, notre auguste protecteur. Ces volontés suprêmes seront pour nous toujours la loi invisible que nous suivrons avec zèle.

⁵⁹² Şters: les objets.

⁵⁹³ Şters: à.

⁵⁹⁴ Şters: avait.

⁵⁹⁵ Şters: Nous ne connaissons parmi nous, sire, une autre personne.

⁵⁹⁶ Şters: offrira.

⁵⁹⁷ Şters: une preuve de.

⁵⁹⁸ Şters: sur.

⁵⁹⁹ Şters: élire.

⁶⁰⁰ Şters: du sentiment, de notre volonté générale que nous portons généralement à cet égard.

⁶⁰¹ Şters: pour.

⁶⁰² Şters: en.

Soumis à tous les ordres de Votre Majesté Impériale, nous sommes avec le plus profond respect, sire, de Votre Majesté Impériale,

Les très humbles, très obéissants et très respectueux serviteurs⁶⁰³.

**<1829, august> Constantinopol
Cerere către Înalta Poartă,
propunînd pe comisul Ioan Tăutul
ca domn al Moldovei.**

Πρὸς τὸ ὑψηλὸν Δεβλέτι.

Ὑποκλινέστατοι δοῦλοι τοῦ Ὑψηλοῦ Δεβλετίου, οἱ κατωθέν ὑπογεγραμμένοι ἄρχοντες καὶ κάτοικοι, τῆς Πογδανίας, λαμβάνομεν τὸ θάρρος διὰ τῆς δουλικῆς μας ταύτης ἀγωγῆς νὰ εἰδοποιήσωμεν ὅτι⁶⁰⁴ τῆς κραταιᾶς βασιλείας⁶⁰⁵ ἥτις ἐπιχύνη ἐπάνω μας τῶν ταπεινῶν ραγιαδῶν μὲ τόσον μεγάλην φιλευσπλαχνίαν βροχᾶς ἐλέους καὶ ἀγαθῶν, ἐπειδὴ ὁ ὑψηλὸς ὀρισμὸς τῆς προστάζει ὅπως ἡ ἐκλογή του αὐθέντου νὰ γένη παρὰ τοῦ διβανίου τοῦ τόπου μὲ τὴν⁶⁰⁶ γενικὴν γνώμην καὶ θέλησιν τῶν κατοίκων, διὰ τοῦτο ἡ γενικὴ γνώμη καὶ θέλησις τῶν ὑποκλινεστάτων δούλων σας εἶναι διὰ τὸν κόμμησον Ι.Τ. ὅστις μὲ τὸ νὰ ἦτον μεταχειρισμένος εἰς τὸ καπουκεχουδαλίκι τὸ ὅποιον ο τόπος μας εἶχεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν πρὶν τοῦ πολέμου, εὐρίσκεται ἀκόμη καὶ σήμερον ἐκεῖ. Αὐτός ὁ ῥηθεὶς κομησος Ι.Τ. κατὰ γενναίως ἀπὸ τον⁶⁰⁷ Τεούτουλον λογοθέτην, ὅστις ἦτον ἕνας, ἀπὸ τοὺς παλαιότερους καὶ σημαντικωτέρους ἄρχοντας τοῦ τοπου μας, ὁ οὗτος Τεούτουλος λογοθέτης σταλμένος ἀπὸ τον Πογδαν βοεβόδαν τον παλαιόν⁶⁰⁸ διὰ νὰ προσκυνήσῃ τον τόπον μας, εἰς τὴν ὑψηλὴν Πόρταν τῆς κραταιᾶς μας βασιλείας, ἠξιώθη νὰ προσκυνήσῃ τὸ ὑψηλὸν κατώφλιον τοῦ Ἀϊδήμου Σουλτάν Σουλεϊμάν τοῦ Κανουνῆ.

⁶⁰³ Arh. St. Iași, 126/210.

⁶⁰⁴ Ὑsters: ἐπειδὴ ὁ ὑψηλὸς ὀρισμὸς.

⁶⁰⁵ Ὑsters: ἡ ὁποία ἐκχύνει.

⁶⁰⁶ Ὑsters: ἐκ μιᾶς.

⁶⁰⁷ Ὑsters: πλέον παλαιόν.

⁶⁰⁸ Ὑsters: ἠξιώθη

Πρὸς τούτοις ὁ ἴδιος ῥηθεὶς κόμμησος Ι.Τ. ἀφ' οὗ κατὰ γενναίως ἀπὸ τὸν πλέον παλαιὸν καὶ σημαντικὸν ἄρχοντα τοῦ τόπου μας, ἔχει ὁ ἴδιος διὰ μέσου τῶν μαθημάτων, ὁποῦ ἐσπούδαξε, διὰ μέσου τῆς πείρας, ὁποῦ ἔλαβεν διὰ τα πράγματα ὄντας εἰς ὑπούργημα τοῦ τόπου, καὶ διὰ μέσου τοῦ ἐνθέρμου ζήλου καὶ πίστην πρὸς τὰς εκδουλεύσεις τοῦ ὑψηλοῦ Δεβλετίου, καὶ πρὸς τὴν καλητέρευσιν τῆς καταστάσεων τοῦ τόπου, ἔχει τὴν ἰκανότητα του νὰ διακῆ ἀξίως. Ὅθεν ἐπειδὴ ὁ φιλευσπλαγχνὸς ὑψηλὸς ὀρισμὸς προστάζει, ὅτι ἡ ἐκλογή νὰ γένη καὶ μὲ τὴν γενικὴν θέλησιν τῶν κατοίκων, τολμώμεν μὲ δουλικὸν θάρρος, νὰ ἀναφέρωμεν εἰς τὸ ὑψηλὸν κατώφλιον τοῦ ὑψηλοτάτου Δεβλετίου, ὅτι ἡ γενικὴ θέλησις μας εἶναι διὰ τὸν ῥηθέντα κόμμησον Ι.Τ.⁶⁰⁹ διὸ ὑποκλινέστατοι δοῦλοι, γονυκλιτῶς παρακαλοῦμεν νὰ εἰσακουσθῆ⁶¹⁰ εὐμενῶς ἡ δουλικὴ μας ἰκεσία καὶ νὰ δοθῶν εἰς αὐτὸν τὰ παράσημα τῆς αὐθεντείας τοῦ τόπου μας, διὰ τὸ ὅποιον, μὲ τὰς ψυχὰς καὶ καρδίας πλήρεις χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως ὅτι ἡ ἰκεσία μας ἤρρεν χάριν ἐνώπιον τῆς φιλευσπλαχνικωτάτης κραταιᾶς βασιλείας δέν θέλομεν παῦσαι ποτέ μικροὶ τε καὶ μεγάλοι τοῦ νὰ δεόμεθα ἐν θερμῶς καὶ ἐκβαθῶς ψυχῆς τοῦ παναγάθου θεοῦ, διὰ τὴν μακροβιότητα καὶ στερέωσιν τοῦ υπερτάτου καὶ κραταιωτάτου μας Ἄνακτος καὶ τοῦ ὑψηλοτάτου Δεβλετίου, ὡς διὰ τὴν πηγὴν τοῦ μεγιστου ἐλέους τὸ ὅποιον μᾶς ἐχάρησε καὶ μᾶς ἐχωρήγησε φιλευσπλάγγχνως τόσα μεγάλα καὶ πολλὰ ἀγαθὰ.

Αὕτη εἶναι ἡ παρακλητικὴ δέησις τῶν ὑποκλινεστάτων δούλων σας καὶ ὅτι ἤθελεν εἶναι ὁ ὑψηλὸς ὀρισμὸς⁶¹¹.

TRADUCERE:

Către Înalțul Devlet

Mai jos iscăliții, prea plecate slugi ale Înalțului Devlet, boieri și locuitori ai Țării Moldovei, îndrăznim, prin această plecată jalbă, să arătăm că, deoarece înalta orînduială a puternicii Împărății, care varsă cu atît de mare bunătate, asupra noastră, plecate raiale, ploi de milă și de bunătăți, poruncește ca alegerea domnului să se facă de către divanul

⁶⁰⁹ Ὑsters: διὰ τὸν ὅποιον (ὄθεν) γονυκλιτῶς.

⁶¹⁰ Ὑsters: ἡ

⁶¹¹ Arh. St. Iași, 126/397.

țării, cu părerea și voința obștească a locuitorilor, pentru aceasta părerea și voința obștească a prea plecatelor slugi ale voastre este pentru comisu Ioan Tăutul care, prin faptul că a fost întrebuințat la capuchehaialnicul pe care țara noastră îl avea la Împărăție, înainte de război, se găsește și azi acolo.

Acest numit comis Ioan Tăutul este descendent direct din logofătul Tăutul, care a fost unul din cei mai vechi și mai mari boieri ai țării noastre; care logofăt Tăutul, fiind trimis de către voievodul Bogdan cel Bătrîn, ca să închine țara noastră la Înalta Poartă a puternicii Împărății, a fost demn să se închine în fața înaltului prag al neuitatului sultan Suleiman Legiutorul.

Pe lângă acestea, același numit comis Ioan Tăutul, deoarece se trage din cel mai vechi și mai mare boier al țării, are destoinicia de a cîrmui în chip demn, mulțumită experienței pe care și-a căpătat-o pentru treburile publice, fiind într-un mare post al țării, și mulțumită zelului cald și credinței pentru serviciile de adus Înaltului Devlet și spre îmbunătățirea situației țării.

Astfel, deoarece milostivul Înalt Devlet poruncește ca alegerea să se facă și cu voința obștească a locuitorilor, îndrăznim cu plecat curaj să arătăm la înaltul prag al prea Înaltului Devlet că dorința noastră obștească este pentru amintitul comis Ioan Tăutul, pentru care, ca prea plecate slugi, ingenuchiați rugăm să fie ascultată cu bunăvoință rugăciunea noastră de slugi și să i se dea lui însemnele domniei țării noastre.

Pentru care, cu sufletele și inimile pline de bucurie și de mulțumire sufletească, fiindcă rugăciunea noastră a găsit îndurare în fața celei mai blînde împărății puternice, nu vom înceta niciodată, și mici și mari, să ne rugăm, cu căldură și din adîncul sufletului, prea bunului dumnezeu, pentru viața lungă și întărirea prea marelui și prea puternicului nostru Împărat și a prea Înaltului Devlet, ca pentru izvorul celei mai mari mile, care ne-a dăruit și ne-a dat, cu multă mărinimie, atît de mari și multe bunătăți.

Aceasta este dorința rugătoare a prea plecatelor slugi ale voastre. Și oricare va fi înalta poruncă.

<1829, august>

Manifest adresat către moldoveni, pentru alegerea sa ca domn al Moldovei

Frate moldovene! ⁶¹²

Eu mă slujăsc de acest titlu, pentru că vreau să mă adreșăsc către tot moldovanul, a căruia suflet simte încă ⁶¹³ că are o patrie și că interesul său și a urmașilor săi este legat cu al ei interes opșesc.

Frate moldovene! O dipărtare de 400 de mile și un zid de foc ⁶¹⁴, ce șasă sute de mii de războinici de îmbe părțile rădică în orizonul Rumelii, nu sînt destoinice a mă dispărți cu totul de tine! Sufletul meu, vîrtos electrisit de iubirea locului ce m-au văzut născîndu-mă, și plin, pentru dînsul, de acelaș santimenturi care ⁶¹⁵ au fost povățuit odinioară pre Dion la Siracusa, nu să află în mine decît numai pentru. că să simt viața; pentru toate altele care fac în om îndeletnicirea sufletului, el este cu totul întreg acolo, printre voi. N-am alt interes decît al patriei mele, nici altă dorință decît a fericirii ei, nici gonesc altă cinste decît a nației. Tu o știi, poate, frate moldovene! Pe tine te chem martur, dac-îț aduci aminte, că la 1821—1823, tînăr încă, lipsit de multe idei și ispite, pe care vremea și procetiria mi li-au dat în urmă, sîngur am cutezat a rădica perdiaoa a multe rătăciri. Di aceia, nu te vei minuna, negreșit, de mă vezi și acum biruind atîția stavile și aruncînd între voi socotințile ce-mi dictuește voința binelui tuturoră.

— Ești un om extraordinar, îmi va zice, poate, cineva.

Așa poate fi! Însă firia este ia, oare, așa de zgîrcită pentru Moldova, încît să nu-i de vrun om extraordinar? Și oricît de mi-ar înputa cineva acest titlu, martur îmi aduc cugetul, că n-aș vre să fiu nici Dioghenes, nici Alexandru. Aș pofti, însă, din toată inima să urmez ⁶¹⁶ pașii lui Fochion ⁶¹⁷.

⁶¹² Precedat sus în dreapta, de: Aziz Celebi <istoricul turc>.

⁶¹³ Șters: care simte încă.

⁶¹⁴ Șters: pe care, rădică.

⁶¹⁵ Șters: ce.

⁶¹⁶ Șters: găsăsc.

⁶¹⁷ Șters: Frate moldovene.

Dar să lăsăm prelungirile, frate moldovene! Vreme lor au început a trece. Sîntem aproape de dizlegaria perdelii întîmplărilor ce țin încă ⁶¹⁸ pe toată Evropa în privegi; în cursul lor, noi am fost, pentru că — nație mică — nici putem fi amintire, decît ca jivinile ce pitrec iarna în leșinare. Cu rădicaria aceștii perdele să ivește și primăvara noastră, în care ne este și noi ertat a face mișcările ce privesc spre a noastră estime.

Însă care, oare, trebui să fie a noastră ce dintăi mișcare? A alege un domn? Ori a așăza o pravilă după care să să aliagă?

Dac-am fi o nație luminată, eu aș fi de socotință că ce dintăi lucrare să fie așăzarea unii acest fel de pravili, care să hotărăscă: 1. cine anume are dritul a fi alegător; 2. în care loc să să facă alegiria; 3. în cîtă vreme să fie alegătoriul dator să să afle la locul acela; 4. cu ce chip să-ș poată da fiiștecine votul cugetului său, fără să știe unul de altul încît cumpăraria, ori sfiiala, ori părtiniria, să nu poată ave nici un loc; 5. ce chipuri de organizație politiciască trebuesc așăzate, pentru ca să nu poată ave loc nici viclesugul; 6. că alesul să fie acela pentru care să vor afla voturi mai multe.

Cît pentru cfalitățile ce trebui să aibă alesul, ele sînt hotărîte de privileghiul de anțărți: unul din boerii cei mai vechi și mai destoinici a împlini bine învredniciria de domn ⁶¹⁹.

Aciastă pravilă aș fi de socotință a să așăza mai întăi. Dar ⁶²⁰, precum am mai zis, dac-am fi o nație luminată.

Însă, nu lipsa stăpînitoriului — care trebui să facă parte în trupul legiuitor, ci staria înapoetă în care ne aflăm despre lumini, nu-mi lasă nicidecît nedejde că ar pute eși din adunările noastre o pravilă care să poată ave învredniciria cuviincioasă; și clenciul cel dintăi care îmi rîpește aciastă nedejde, și care în adunările noastre ar fi un izvor de neînvoele neînpăcate, este a hotărî cine anume să aibă dritul a fi alegător. În adivăr, dreptatia firiască asupra căriia ⁶²¹ națiile cele luminate au căutat să așăză a lor pravile, dă acest drit la tot acela ce ⁶²² cu drept cuvînt are un interes pentru patrie.

⁶¹⁸ Șters: au ținut păn-acum.

⁶¹⁹ Șters: gospod.

⁶²⁰ Șters: însă.

⁶²¹ Șters: pe care.

⁶²² Șters: națiotul.

Deci, cine are acest fel de interes? Tot națiotul ce are o avere însușită și stătătoare în acel pămînt, fie moșie, fie acaret. Însă, fiindcă numărul celor ce au averi mici este totdiauna pre mare, și o adunare pre număroasă dă cele mai de multe ori mai mult zgomot decît ispravă, rezonul — sprijinit de ispitile politicești, sfătuește a să mărgini micșuraria averilor păn-la un preț hotărît, încît la noi ar fi potrivit că tot națiotul, venit în vrîstă, care ar ave o moșie de 100 fălci, sau un acaret de prețul unii moșii de 100 fălci; ori, în sfârșit, tot națiotul vrîstnic, care ar ave venit pe ani de 1000 lei, să poată fi ⁶²³ alegător.

Însă, cîte duhuri dintre noi sînt dipărtate de adivărul acestui teme! Cîți sînt carii la aciasta ar zice ⁶²⁴: „Cu mazili să șăd eu la alegire?“ Dar acela, sârmanul, nu pricepe că cu aciastă îndărăptnicie îș închide drumul a însuș urmașilor săi, cînd, după un curs de vremi, vor căde în treptele de mai gios!

Fața pămîntului nostru pretutundine înfătoșază, supt nume de mazili ⁶²⁵, urmaș de domni și de boeri. Fiiștecare dintre noi, astăz, nu este un boer, decît dacă are un titlu cîșligat în persoana sa. Deci, precum împărțire titlurilor este numai în deplină voia domnului și precum nici o pravilă la noi nu-l îndatorește a da numaidecît ⁶²⁶ un titlu și fiiului unui boer, urmează că fiiul fiiștecăruia din noi poate, mîne, a nu fi boer. Pre de altă parte, cine nu știe că mazil ⁶²⁷, pănă cu 90 de ani mai înnainte, însămna la noi boeri eșit din slujbă, și că de triapta aciasta să socote și fiei netitluiți de boeri ⁶²⁸.

Așa, frate moldovene! ⁶²⁹ Prolipsurile noastre sînt în noi pre adînc înrădăcinate, a noastre lumini sînt pre puține, pentru ca să putem înțălegi niște adivăruri așa de mari, pe care razămă temeiurile politicești. Di aceia, nici sîntem astăz în stare a ne îndeletnici de o așa pravilă ⁶³⁰, și nici sfătuesc ⁶³¹ pentru acum aciastă lucrare. Dacă vom ave no-

⁶²³ Șters: fie.

⁶²⁴ Șters: cu ciocoi.

⁶²⁵ Șters: și de aceia ce ei numesc ciocoi.

⁶²⁶ Șters: hotărăște ca numaidecît să să de.

⁶²⁷ Șters: vra să zică.

⁶²⁸ Șters: încît nu este decit pre viderat că după un curs de vremi.

⁶²⁹ Șters: luminile noastre sînt.

⁶³⁰ Șters: deci.

⁶³¹ Șters: acum.

roc ca, în rîndul acest dintăi, să cișligăm un domn așa precum ni-l cere trebuința patriei noastre, numai la acela rămîne, numai acela va pute să ne deșchidă, încet, ochii asupra adivăratilor noastre interesuri, și să ne deprindă cu dreptul și cu adivărul. Și acela, încă, într-aciasta nu va ave, poate, decît numai un drum, acela adecă a face din pajiște și de la sîne una după alta lucrurile cele bune, a căror folosuri, lovindu-ne sîmșirile, să ne facă a înțălegi că este mai bine așa ⁶³², încît într-acest chip să ne tragă dintr-a noastre îndărăpnicii. În adivăr, nedestoinici, încă, pentru a pute picepi teoriia lucrurilor, noi nu putem fi ucenici deodată decît numai pentru școala practicii. Numai atunce ne vom pute deprinde cu adivărurile cele mari, cînd din faptele unui domn destoinic istoriia noastră va lua aprilej a zice, ca cuvîntul facerii: „Și au văzut norodul că este bine, și s-au făcut sară și s-au făcut diminiată, zioa întăi“.

Rămîne, dar, frate moldovene, a ne mărgini acum într-a alegi un domn, oricît măcar de gilcevelnic și zgomotos de ar fi chipul alegerii ce vom face. Căci, în sfărșit, după toate dezbaturile ce ne vor clătina, tot să va afla păn-la urmă o împărechere, ori mai număroasă, ori mai istiață decît celelalte, care să poată arăta pre alesul său mai destoinic decît ciialalți.

Îmi ⁶³³ este dulce a-mi închipui, frate moldovene, că patriia noastră are încă un destul număr de bărbați destoinici a înțălegi rezonul, și destul de îndrăzneț pentru ca să-i poată urma, într-un vec de stricăciune. Deci, măgulit de aciastă închipuire plăcută, oricît de nălucoasă măcar de ar fi, eu îț adresăsc socotințele ⁶³⁴ ce sîngură iubiria patriei îmi dic-tuește asupra alegerii.

Noi avem trebuință de un domn, acesta este un adivăr ⁶³⁵ sîmșit de tot moldovanul. Aceia, însă, ce fiiștecine nu este destoinic a cunoaște, fără a fi luminat, este că sînt trii ⁶³⁶ feliori de stări în care un stat are trebuință de un om ocăr-muitor.

⁶³² Șters: și.

⁶³³ Șters: mie.

⁶³⁴ Șters: mele.

⁶³⁵ Șters: pe care îl și.

⁶³⁶ Șters: doi.

Staria întăi este cînd un stat nu are așazate, supt titlu de pravile și reguli, temeuriile pe care trebui să fie zidită a sa administrație dinlăuntru.

Staria a doa este cînd pravilele și regulamenteurile statului sînt învechite, nedeagiuns, hrentuite și nepotrivate cu staria vremii de față. Cînd pravilele sînt căzute într-aciastă discărare, năravurile, negreșit, sînt în gradul cel mai de pre urmă a distrămării, și soțietatia în crisul boalii.

Staria a triia ⁶³⁷ este cînd toate ⁶³⁸ temeuriile trebuin-țoasă soțietății sînt așazate, și cînd calia tuturor trebilorn-statului ⁶³⁹ este hotărîtă de pravili țintite.

Între fiiștecare din aceste trii ⁶⁴⁰ stări ⁶⁴¹ niște mari o-săbiri, și ele, poate, să află una de alta în dipărtări deopotrivă, dar ca în figura unui trianglu isosel ⁶⁴².

Deci, oricît măcar de ar zice dimocratul că pravila, ne-fiind decît expresia voinții opștești, tot norodul să cuvine a o face; oricum măcar de ar fi alcătuită într-un stat ⁶⁴³, puteria praviliciască, teoriia metafiziciască a firii omului răzleț și în soțietate, și ispita vecurilor dau destule dovezi că voința începătoriului are ce mai mare încurgire asupra așazămînturilor, și că, acestia, vecuri întregi să sînt de a

⁶³⁷ Șters: doa.

⁶³⁸ Șters: acele.

⁶³⁹ Șters: lui.

⁶⁴⁰ Șters: doi.

⁶⁴¹ Șters: este o.

⁶⁴² Șters: pe care eu (o) asămănez, deosăbirile acestia, cu aceia ce (este) sînt între un pustiu săc mlăștinol, dar pomăzuit a fi într-o zi grădină, între o grădină învechită, părăginită (și) de un plan pisti vremi, și între o grădină lucrată, grijită, care în tot anul dă, de supt mîna lucrătoriului, rodul și plăcerile firii însoțite cu grija. Pentru ce dintăi, nu (este) sînt de agiuns numai sapa muncătoriului (nici) și răsădirile botanistului. Cătră acestia, la dînsa trebui gheometriia, ca să-i măsoare dipărtările și să-i tragă forma; arhitectura, ca să-i rădice binalile; idravlica, ca să-i scurgă mlăștinile și să tragă din cursul apii tot ce firia și meșteșugul dă mai de (frumos) plăcut și folositor. Și, în sfărșit, gustul frumosului, acest năstav mai mult innăscut decît cișligat. În loc că la ce de al doile, grădinariul (neavînd) nu are decît a urma formele trasă, a păzi întregimia benalilor rădicate, și a agiutora, cu lucraria, zămislirile firii. (Pentru ce de al doile, cătră toate acestia mai trebui încă o apucătură particularnică, un duh deosăbit).

⁶⁴³ Șters: trupul.

lui duh puternic ori slab, precum ele fac ticna ori ticăloșia norodului.

Acest adivăr pus, negreșit că trebuința statului este ca destoinicia începătorului ce va ave, să fie potrivită cu staria în care să află.

Cînd, după staria dintăi, norodul nu are nicicacum pravili, atunce are trebuința de un legiuitor. Însă un asămene norod este fecior, așa precum l-au întîmpinat Zelevcus, Solon⁶⁴⁴, Numa.

Cînd, după staria a triia, el are așazate toate temeurile cuviincioasă soțietății, atunce are trebuința de un ocărmuitori. Pentru a arăta ce osăbire este între unul și între altul, eu mă voi sluji de expresiia lui Ruso: „Însă dacă este adivărat“, zice el, „că mare prințip este un om rar, ce rămîne a fi un mare legiuitor? Prințipul nu are decît a urma probii ce legiuitoriul are să pue. Legiuitoriul este mihanicul care iscodește mahina; prințipul nu este decît lucrătoriul care o întoarce și o face să umble“ . . .

După aceste luări aminte, vei pripune, poate, frate moldovene, că pentru un stat în staria a doa ar fi de agiuns un șef de o destoinicie de mijloc, între un bun prințip și un bun legiuitor. Dar ti-ai amăgi, însă, desăvîrșit. Eu am ma<i> zis-o, că aceste trii stări să află între dînsile poate în dipărtări deopotrivă, dar ca în figura unui triangul isoscel. De primești că un începător, potrivit pentru staria a doa a unui stat, trebui să fie mai presus de un bun prințip, eu voi să-ț dovidesc că cel puțin el trebui să fie deopotrivă cu un bun legiuitor.

Dacă, pentru a scorni o mahină, trebui un duh scornitori, care să știe zidi din nimică, pentru a întocmi o mahină hrentuită, stricată și eșită din modă, trebui un duh nu mai puțin mare. Cel dintăi nu află piedici decît numai în gîndul său, până când află putinciosul în înbinaria socotelilor sale. El are a merge de la un punct hotărît la un punct ce el sîngur își alegi, pe care drum va vre. Cel de al doile, supus deopotrivă la aceste piedici abstrete, este încă și la acele ce

⁶⁴⁴ Șters: Licurg.

află în pipăiria lucrului. El are a mergi de la un punct la altul, prin drumurile unui labirint, unde nu poate aștepta firul Ariani decît de la duhul său. Sarcina acestuia⁶⁴⁵ este ca din mahina vechi să facă alta noi, fără a rîsipi materialul. El nu-i slobod să-i zvîrlă răzoarale, pentru ca să-i pue altile ce va vre. El trebuie să apipăe pe fiștecare, nu fără a osăbi, de trebui pipăit cu mîna ori cu instrumentul; fiștecare răzor are vremia lui în care poate fi pipăit. El trebui să o giciască, pentru ca să nu facă încîlcituri. În adivăr, într-un stat în care temeurile zidirii politicești sînt putrede, încît zidirea să năruște din toate părțile, într-un stat în care duhul de interes este pierdut, unde vîrțile publicești sînt fără preț și răutățile fără sfiială, unde năravurile sînt stricate, acolo îndreptătoriul, silit a să lupta în sine pentru ca, prin socotelile theoriei, să afle care după care să atingă răzoarale administrației, și în ce vremi pe fiștecare, pentru ca nici un minut să nu lasă zidirea fără poprele, are, apoi, a să lupta cu duhuri în care vechile catahrisuri au făcut rădăcini adînci, are a iconomisi mii de întesuri și a împăca mii de patimi. Este într-acestia, negreșit, că Petru și Frederig au întîmpinat cele mai mari greutăți, și este pentru aceste⁶⁴⁶ că Platon n-au vrut să de pravili chirineilor și arcadienilor. Dintre toți legiuitorii ce au avut a îndrepta noroade stricate, Licurg sîngur au fost mai fericit, pentru că au întîmpinat spartiați.

Rămîne acum, frate moldovene, să luăm sama⁶⁴⁷, cu care dintr-aceste trei stări să potrivește⁶⁴⁸ staria de acum a statului nostru, pentru ca să aflăm de care destoinicie ni-ar trebui să fie începătoriul ce avem a alegi.

Di-ndată ce au contenit strecuraria varvarilor, carii au răsturnat⁶⁴⁹ Împărăția romanilor, noi, colonie romană, dar nesprîjinită mai mult de mitropol, pribegită în Misiia din pricina pohoailor de noroade ce vărșa nordul, am început încet-încet a îndeletnici locurile noastre cu⁶⁵⁰

⁶⁴⁵ Șters: lui.

⁶⁴⁶ Șters: întîmpin.

⁶⁴⁷ Șters: staria de acum a statului nostru.

⁶⁴⁸ Șters: pentru ca să știm.

⁶⁴⁹ Șters: strec<at>.

⁶⁵⁰ Arh. St. Iași, 131 bis/5.

<1829, august>

Manifest adresat către „Frații români“

F<rați> r<omâni>,

Eu mă slujăsc de acest titlu, pentru că vreau să mă adre-
săsc către tot moldovanul și către tot valahul, a căruia
suflet simte că are o patrie și că interesul său și a urmașilor
săi este virtuos legat de al ei interes opțesc.

Acest titlu nu este nou, noi o⁶⁵¹ știm bine; el ne mai
trage în pomenire începutul nostru. Și măcar deși nu avem
loc a ne fâli de o vechime slăvită, măcar de ne și poate zice
niștine că atuncia când Greția să înbelșuga în înțelepți,
vechia Dachie di-abe asculta cu o mirare sălbatică învăță-
turile cele neîncredințate a lui Zamolxis, ucenic lui Pitagoras;
că atunce când cărturăriia înflore în Roma, Ovid — urgisit
în Dachia — să crede acolo ca în împărăția ce întunecoasă
a lui Pluton. Cu toate acestia, luînd sama că — colonii
romane — noi n-am fost așezați dintr-untăi decît în mij-
locul sliahului ce vine de la nord la sud, unde trebuia să
ne calce, ori să ne măture picioarele trecătorilor; luînd
sama că metropolul nostru, mai de pe atunce clătît din
temeliile lui, nu era mai mult în stare a ocroti provinciile
lăturașă; că di aceia, lăsați la soarta noastră, di atîtia ori
ni-am lăsat sălașurile la varvarii oaspeți: alani, roxolani,
vizigotthi, ostrogotthi, cumani, huni și alții, puînd între
noi și între dînșii, pentru zid dispărțitori, ori stîncile mun-
ților, ori apa Dunării; că pămîntul nostru, de 100 de ori
pustiit, diznorodit, biruitori ori biruit într-a lui defansivă,
au fost încă pre ades și theatru de războaie streine, de la
Traian pîn-în zilele noastre; acestia luînd sama, ne va da,
poate, cineva dreptate de a ne fâli că, prin mijlocul vecurilor
și prin atîtia strămutări a vremilor, noi sîntem cei sînguri⁶⁵²
din odrasilile Romi în linie driaptă carii, cu numile de ro-
mân, am putut păstra pîn-astăz, și am ferit de o stîngire
de tot, numile cel mare a stăpînilor lumii⁶⁵³.

⁶⁵¹ Corectat peste: il.

⁶⁵² Șters: carii.

⁶⁵³ Arh. St. Iași, 129/43.

Capitolul II

TEXTE FRAGMENTARE INEDITE, VARIANTE

1825

**Ioan Tăutul către „iubitul meu fiu“, cu sfaturi
de îngrijirea sănătății și alegerea
învățăturilor de urmat. Ii trimite și bani**

Iubitul meu fiu,

Scrisoare din 2 a curgătoarei și pricinile de acolo, ce au
dictuit-o, și aceste de aice care au trebuit de bună samă
să între într-o mare luare aminte pentru a închea o hotărîre,
au făcut în socotințele mele o trudnică luptă.

Trebuiește întemeiere sănătății. Trebui, dar! Fără dănsa,
omul este mai rău decît nedeplin, el este de zbcium, zilele
cele mai voioasă, pentru dănsul, sînt de durere. Și pe cită
amărăciune înființată nu îș schimbă¹ bucurie ce nădăjduită,
un norocit <?> părinte² care, într-acele ciasuri cînd firește ar
trebui să-ș primască îndestulare așteptării, jălește privind
duios, în slăbăciunile gubăviei, pre zalogul vieții sale, pre
sînguratica pricină a frăgezimii și a iubirii, a mângîrierii și
a nădejzii lui; ori îl plînge, în durere văzîndu-l, luptîndu-să
cu cumplire boalelor, care inima lui ce sfășietă o liagănă
în tot minutul, între nădejde și frică, între încredințare și
îndoială, într-un cuvînt, între viață și deznădăjduire.

Așadar, sănătate! Acest dar a ceriului, acest preț a
vieții, aciastă magazie a pămîntestii fericiri: sănătate, la
pristolul cărie trebuesc jărtvite toate celelalte bagatele a
migăelii ominești, trebui totdeauna cruțată, totdeauna pă-
zită și jignindu-să cumva gingășie ei, omul este dator a cerca
să o îndrepte, cu cheltuiala tuturor silinților sale și cu jărtva
tuturor plăcerilor celor părute; căci, fără dănsa, poate ave
oare vreo plăcere dulciața ei?

¹ Șters: un nenorocit părinte.

² Șters: în ciasurile în care.

într-o scrisoare

Spicatul Moldovei

de către I.T. către „Frate moldovene”,
 Pentru alegerea sa ca domn al Moldovei. Concept autograf, la Arh. St. Iași.

de către I.T. către „Frate moldovene”,
 Pentru alegerea sa ca domn al Moldovei. Concept autograf, la Arh. St. Iași.

< 1829, înainte de septembrie >. Manifestul lui I.T. către „Frate moldovene”, Pentru alegerea sa ca domn al Moldovei. Concept autograf, la Arh. St. Iași.

Sp. P.

de către I.T. către „Frate moldovene”,
 Pentru alegerea sa ca domn al Moldovei. Concept autograf, la Arh. St. Iași.

de către I.T. către „Frate moldovene”,
 Pentru alegerea sa ca domn al Moldovei. Concept autograf, la Arh. St. Iași.

< 1829, înainte de septembrie >. Manifestul lui I.T. către „Frate moldovene”, Pentru alegerea sa ca domn al Moldovei. Concept autograf, la Arh. St. Iași.

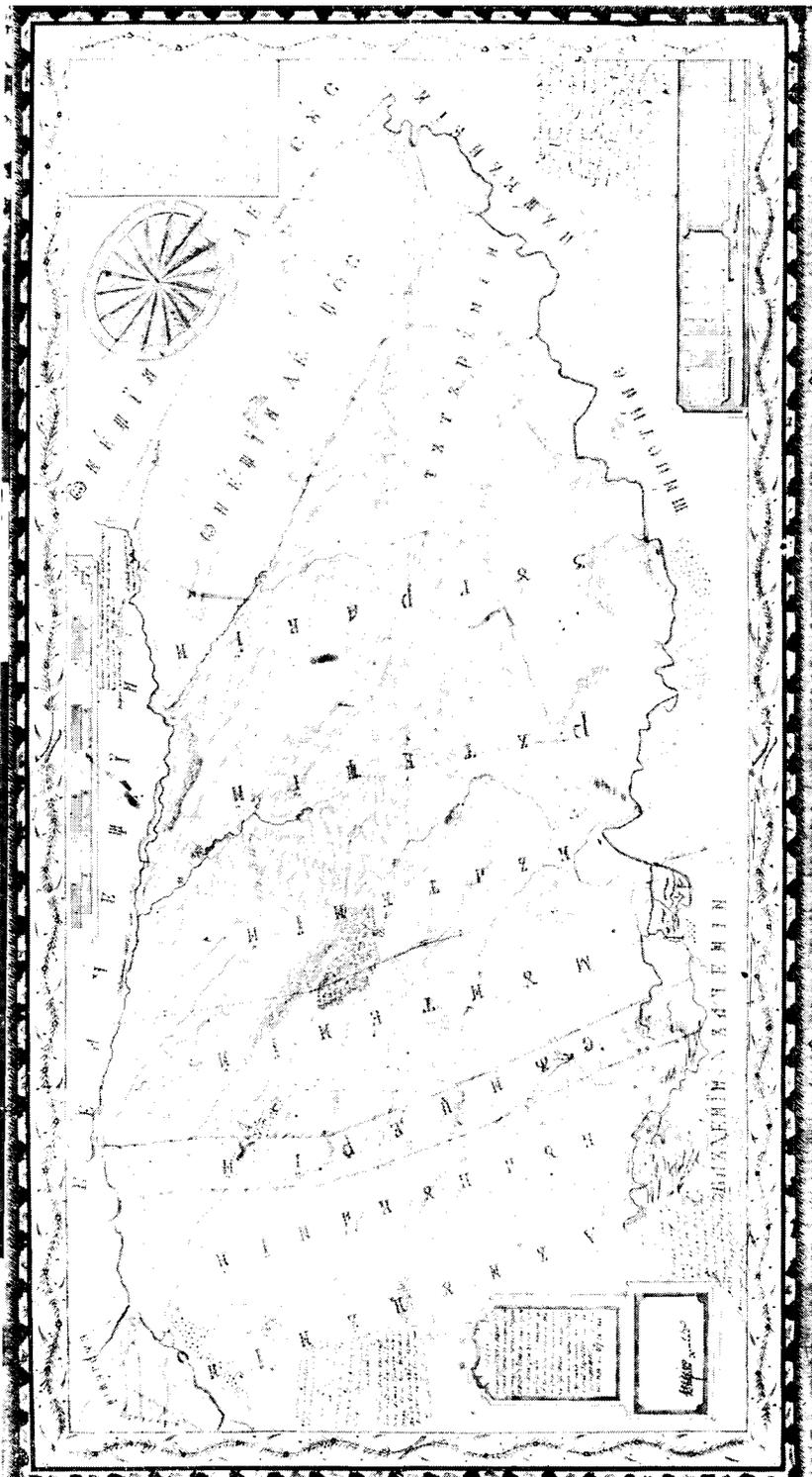

Casa din Botoșani (Calea Națională nr. 34) fostă a lui Stavrachi (Valachi), fratele mai mare al lui I.T. *Comunicat de Sofia Tăutu -- Botoșani*

Casa din Botoșani, str. Crinilor nr. 6, fostă a lui Vasile, frate mai mare al lui I.T. *Comunicat de Sofia Tăutu -- Botoșani.*

Poetul Gheorghe Tăutu, rudă și apologet al lui I.T.

1820 — Planul moșiei Cioara (Botoșani). Ark. St. Buc., Planuri-Botoșani, nr. 8.

cie căutată. Poate nu o dată ti-au făcut să-ț aduci aminte¹⁵ de vechiul proverb că *a adăogi știință este a adăogi durere*¹⁶, durere pre care unii aiure poate au ispitit-o firește, dar la noi cît îi de sufletiască! A aștepta prilejuri, este a ne învălui de îndoială vremii. Și a cerca a fi vrednic de alte staturi, nu este, oare, tîrziu? Nu este, oare, o ghizuință pre îndrăzneală, a cărie nedejde pîn-în sfârșit, în loc de folos, să nască căință? Spre aciasta ar trebui încă o de iznoavă vremi. Dar vreme, aciastă materie atît de lungă încît capitile îi sînt ascunsă în neștiință, este pre scurtă pentru viața omului, care-i datori încă și dintr-aceia pre giumătate a cheltui în nimică. Deci, privind¹⁷ la ceia ce ai trecut pîn-acum, chibzuește pre ce viitoare, și socotind că îț trebui o parte pentru gătiri¹⁸, alta pentru ticnă și alta pentru durerile slăbăciunii, află sîngur cît îț rămîne pentru a mai învăța și pentru a face practica celor învățate.

Fiiul meu! Lume nu pune la picioarele¹⁹ omului din soțietate decît numai trii drumuri: a ticloșiei, a ticnitei fericiri și a slavii. Și este adivăr că²⁰, volnic el sîngur asupra pașilor săi, nu este totdiauna și sîngur epitrop sortii sale. De multe ori întîmplări pre din afară îl împing fără voe. Deci, poate ai învățat pîn-acum pre cît îț trebui a ști să te păzești de ticloșii. Ori dacă, după vro crudă goană a întîmplărilor, va fi să caz într-însile, poate ai învățat pîn-acum cît îț trebui ca să-ț rîdici sufletul diasupra lor, să le răbzi și să le difăimi vitejăști.

Poate ai învățat, pre cît îț trebui, să-ț urzăști sîngur ticnita fericire²¹ și să simți dulciața ei. Aciasta este a fi un ticnit supus statului de care soarta te atîrnă, un bun lăcui-tori și, de vei vre, un bun bărbat, un bun părinte.

Iar pentru slavă, ia să înparte în doi: cia falnică și strălucitoare cere vremi, întîmplări, prilejuri, și niște pași pre

¹⁵ Șters: că a adăogi.

¹⁶ Ecclesiastul spune: Qui apponit scientiam apponit dolorem; et in multo sensu multa indignatio (*Ecclesiastul*, I, 18); în traducerea V. Radu și Gala Galaction: Fiindcă întru înmulțirea înțelepciunii stă spor de amarăciune și cine-și înmulțește știința își sporește suferința.

¹⁷ Șters: socotind.

¹⁸ Șters: ticnă.

¹⁹ Șters: înainte pașilor.

²⁰ Șters: ziditoriul sîngur sortii sale.

²¹ Șters: pre cit îț trebui să-ț urzăști sîngur.

cale învățăturilor luati mai timpuriu. Ce ticnită, dar mai sigură²², cere gând străbătător, giudecată driaptă, neinteresare, și dacă aceste nu le simți avute pân-acum, încît urmașii să te poată ceti cu mulțămire, acele ce sînt firești rămîn fără nădejde, și, pentru cele cișligate, vreme, poate, este tîrzie.

Trebuesc bani! De unde însă? Din Moldova____²³. Și cînd? Pe la 1824____²⁴. Cine altul poate simți mai bine aciastă greutate, decît²⁵ un lăcuiitor dintr-aciastă vremi a acestui loc? Și ce îț voi spune mai întăi? Particularnica me lipsă, amărunta împrumutare pentru cheltuiala de toate zilile, lipsa veniturilor, neîngrijire creditorilor mei, mii de nevoi ce să nasc pe toată zioa? Ori opșiasca lipsă, săcita și pohoiul care una după alta îș bate joc de sudorile muncitorului, ciurma care ne îngrozăște viața, scurgire monetii din țară, care au amortit mișcare neguțitoriei? Datornicile nevoi ce îi storc sămînța, în sfârșit, leșinare <a>lijverișului, care obosăște astăz hărnicie în²⁶ zădar<ni>ce silinți, și îngrozăște pentru a doa zi?

Cîtă greutate nu am întîmpinat pentru a pute găsi cu gre dobîndă și cu amanet ____²⁷ lei ce îț trimit spre cheltuiala pentru întemeiare sănătății și pentru drumul pân-aice. Deci, socotința me, statornicită pre cele însămnate mai sus, este ca acolo, prin mijlocire tuturor chipurilor²⁸, să te sîleşti a te pune în ce mai bună putincioasă organiciască stare, și să vii îndată aice, mulțămindu-te cu aceia ce îngiugare a atîte pricini și întîmplări te iartă a ști, destulă poate pentru ca să fi sînțitor lucrurilor, și pre de prisos pentru ca să te căești de pierdire ostinelii și a vremii, cînd vei cugeta aice a te folosi de dănsa. Și acest fel cruță, pentru neștiuturile nevoi a vremii viitoare, în casa părintiască, o avere astăz mai mult părută decăt înființată. Cruță-o, pentru ca să nu vie în stare de²⁹

²² Șters: vecinică.

²³ Loc alb.

²⁴ Loc alb.

²⁵ Șters: într-aciastă vremi.

²⁶ Șters: niște.

²⁷ Loc alb.

²⁸ Șters: să-ț aduci organiciasca stare (să te pui în ce mai bună stare).

²⁹ Arh. St. Iași, 129/36; textul se oprește aici.

<1827, octombrie>

**Scrisoare către un prieten,
sfătuindu-l în necazurile familiare
și arătîndu-i neajunsurile de care suferă țara**

Iubite prietine³⁰,

Scrisoaria dumitale din 29 septemvrie m-au otrăvit. Inima me³¹ este părtașă durerii dumitale, cu atîta mai mult cu cît prietesugul o face simțitoare, și cu cît pricina ce te năcăjește nu este o bagatelă în lumia soțietății.

Țălul a tot omul este fericiria. Fericiria este o năluca, himeră; cu toate aceste, în locul ei, să află³² cîteodată în ființă buna pitrecire. Pentru ca să o cișlige, omul trebui să triacă prin toate pomăzuirile la care îl supune firia lui; una dintr-însile este a fi părinte precum au fost fiu. Și este adivărat că în sînul cel fragid a unii soții plăcute și încungiurat de odraslele iubirii sale, omul luptători cu nevoile lumii³³ să întîmplă cîteodată să soarbă fericit uitaria necazurilor. Precum și soția sa, spre răsplătire, află în pieptul lui împliniria slăbăciunii sale. Niște asămene pilde s-au arătat și sînt încă pre fața globului, mai mult sau mai puține, după locuri, precum de pildă în Sparte era mai opștești, cînd la Athina era Lais și Frini, cînd la Chipru fața bună să rușina. Cu toate aceste, omul ghizuitor a păși înnainte pe drumul lumii, le aștiaptă pretutindine, și este destul ca să aibă pusă de fire înlăuntru lui ce mai mică pricină mișcătoare dorinților, pentru ca nedejdia să-l ia de mîna și să-l ducă îndată ori la lucru, ori în cădere. Așa fac soarta omului jocul lucrurilor și a răzoarilor ce înlăuntru lui îi mișcă gîndul și inima. Dumneta, ca tot omul simțitor³⁴, rîvnind ticnei (cei mai mult auzite decăt văzute) a unora din părinți, cu toată dreptate, ca un înpins de fire însuș,

³⁰ Șters: Scrisoare dumitale din 29 septemvrie m-au otrăvit. Necazul dumitale are pre multă pricină. Inima me este de agiuns simțitoare, pentru a nu fi părtașă.

³¹ Șters: simțitoare.

³² Șters: este cite <odată>.

³³ Șters: poate adesăori.

³⁴ Șters: cu minte.

ai poftit a o gusta. Ca tot omul cu minte, ai căutat-o în sînul unii familii, a cării bune deprinderi pute să o făgăduiască desăvîrșit. Și cînd nici o alegire nu este mai gre decît a unii fete, de vremi ce într-aciasta nu sînt alte povățuiri decît părerile (*les apparences*), cînd toate părerile pre care dumneta ti-ai răzămat sînt primite de driapta giudecată, dumneta ai avut toată dreptate a te crede nimerit. Dar, în sfîrșit, nedejde ț-au eșit amăgita. Nu este bagatelă, în adivăr, pentru omul simțitor, însă nici ești sîngur pentru a rămîne nemîngîțet; și necazul dumitale trebui să să micșureză cu atîta cu cît din partia dumitale n-au curs nici o greșală.

Pot fi unii care să fi rîzînd, și poate că aciasta să fi obrîntînd supărare, dar, credi-mă, prietine, dintre aciia, acei ce nu rîd pentru a să mîngîie ei sînguri, îș rîd negreșit neștiința (*l'ignorance*).

Cu toate aceste, dacă pricina are vindecare, dacă sînt temeuri pe care să poată fi bine așăzată nădejdia ticnii viitoare, eu poci să te sfătuesc a mai strînge legătura pe care i-o fi bălțit numai o zburdare copilăriașă a unii fimei de multe ori copilă însuș, supt sarcina anilor.

Prietine! Ceia ce eu găsăsc mai greu de tocmit³⁵ este stricăciunia focului întimplat. Acolo trebuesc ostenele și cheltuele, într-o vremi cînd lipsa prilejurilor de a aduna abie îngăduiește omului trecire dintr-o zi la alta. Cu toate aceste, de vremi ce răul este făcut, nu încape decît bărbăție; a-ș pierde cineva gîndurile în întristări este a-ș pierde vremia. De n-aș cunoaște familia dumnilorvoastre, înțaliaptă în iconomiia ce casnică, aș pute adăogi³⁶ că sîngura înlesnire ce rămîne este măsura cheltuielilor. Dar, pentru dumnevoastră, aciastă socotință nu are loc a fi pusă înainte. Părintele dumitale, în care, orice măcar de ar zice neînpăcata zavistie, eu privesc pe Aristides, știe, mai bine decît tot alt moldovan, a unii cumpătul cu agiunsul. Dar noi, vorbind prietinește, putem a ne întinde între noi asupra boalii cei molepsitoare care lovindu-ne de cîțiva ani țara, au și răpus pîn-acum stările a cîteva familii; aceasta este răsățul, necunoscut de strămoșii noștri și înpins de noi pîn-la nebulie. A vorbi de pricinile ce l-au adus la noi și de chipurile cu care s-ar

³⁵ Șters: și pentru aceia mai vrednic de întristare.

³⁶ Șters: mi-ar rămîne a.

pute stîrpi, m-ar mîna la niște socotinți neertate a să rosti de guri particularnice. Și eu, ferindu-mi gîndul de tot ce nu-mi este slobod, m-am deprins a nu mă agiunge capul la acele. Deci să ne mărginim numai într-o scurtă luare de samă a netrebniciei lui.

Lumia soțietății are trepte. Treptile ei au trebuință de osăbiri pârute³⁷.

<1828, după aprilie>

**Scrisoare către spătarii Costache Lipan,
Răducan Botezat și Grigorie Carp, despre
începerea războiului ruso-turc (variantă)**

Pentru dumnului arhon spătar Costachi Lișan, dumnului arhon spătar Răducanul Botezat și dumnului arhon spătar Grigorie Carp.

Cu plecăciune mă închin dumnilorvoastre!

Iată-ne, în sfârșit, dispărțiți de stricaria păcii între doi înpărății mari. Și mă supără aceia că vremia m-au apucat afară de patriia me, departe de toate ale mele. Mă supără aceia că prin perdioa vremii viitoare îmi este și mie, precum tuturora, cu neputință a zări de este aproape sau diparte zioa în care drumul îmi va fi slobod. Aceia ce mă supără, însă, mai mult este piedica ce am a vă scrie și a primi de la dumnevoastră scrisori.

Ci-i adivărul, eu aice poci a vă scrie ce voi vre, fiind înțales că nu poci vre altă decît nevinovățiile ce privesc asupra prieteșugului nostru și asupra trebilor mele de acolo; toate altele îmi sînt streine, precum, negreșit, vă sînt și dumnevoastră, și, prin știria ocărmuirii de aice, vă poci trimite toate scrisorile mele. Însă, cînd este a nu da pricină îngrijirii ce face o de îmbe datorie a doi stăpîniri ce să vrăj-mășăsc, atunce alta este a da scrisori prin știria poliției, și alta este a le primi prin prilejuri streine. Eu, cetînd poliției scrisorile mele, le poci da în toată liniștire, căci cuprîndiria lor și lipsa vreunii alte scrisori necercetată este deplină

³⁷ Arh. St. Iași, 129/34.

dovadă a nevinovăției; aceluia, însă, care le va primi acolo, oricît de va arăta a lor cuprindiri, îi va fi greu a încredința că n-au primit și altile. Într-un cuvînt, sabia trasă între doi puteri este și să cuvine totdeauna a fi ³⁸

1829, iunie 1
Dezlegarea „enigmei“ venite din Anglia (variantă)

Toată ocărnuirea nu este altă decît voința opștiască a norodului, povățuită.

Voința opștiască a norodului, bine povățuită, este o ocărnuire bună; rău povățuită, este o ocărnuire ră; povățuită cît să poate mai bine, este ocărnuirea ce cît să poate mai bună.

<i>Eu</i>	sînt	sîngur	al meu	<i>tată</i>
voința opștiască				voința opștiască în
¹ a				² adunaria națională
norodului, ră-				pentru a așăza pra-
³ dicată în reghim				vilile cele de teme-
⁴ dimocraticesc				⁵ lie
⁶				
⁷				

și	<i>frate</i>	și	<i>fiu</i>	și	<i>strămoș</i>
voința opștiască	voința opștiască	voința opștiască	voința opștiască	voința opștiască	voința opștiască
în aristocrație	în monarhie	în monarhie	neadunată, adecă	neadunată, adecă	neadunată, adecă
			în neatîrnarea ce	în neatîrnarea ce	în neatîrnarea ce
			dintăi a oameni-	dintăi a oameni-	dintăi a oameni-
			lor	lor	lor

și	<i>socru</i>	vitrig	și	<i>maică</i>	și	<i>soție</i>
voința opștiască	voința opștiască	voința opștiască	voința opștiască	voința opștiască	voința opștiască	voința opștiască
în despotism	în despotism	în despotism	în monarhia	în monarhia	în monarhia	în monarhia
			reprezentativă	reprezentativă	reprezentativă	reprezentativă
			theocratie	theocratie	theocratie	theocratie

Dintr-aciastă idei cred că va eși dizlegaria enigmei venite din Anglie, pre care dizlegare mă voi ispiti a o face pe osăbită hîrtie. Iar acum aciasta, pentru perierghie, s-au petcluit la 1 iunie 1829.

³⁸ Arh. St. Iași, doc. 129/20; textul se oprește aici.

Enigma mi s-au fost adus de cătră Monsieur Picard, la 31 mai 1829, adecă cu o zi mai înainte, sara.

Ioan Tăutul

vo: Χαριν περιεργίας ἐβουλλόθητό παρόν τῆ 1. Ἰουνίου, 1829

Ἐἴσωθεν διαληφθεῖσα ἰδεὰ νομίζω νὰ λύσῃ τὸ ἐκ τῆς Ἀγγλίας σταλέν ἐνιγμα ³⁹.

1829, Iunie 1
Dezlegarea „enigmei“ venite din Anglia (variantă)

Toată ocărnuire nu este altă decît voința opștiască a norodului, povățuită.

Voința opștiască a norodului, bine povățuită, este o ocărnuire bună; rău povățuită, este o ocărnuire ră; povățuită cît să poate mai bine, este ocărnuirea cea mai bună.

<i>Eu</i>	sînt	sîngur	al meu	<i>tată</i>	și	<i>frate</i>	și	<i>fiu</i>
voința op-				voința op-	voința op-	voința op-	voința op-	voința op-
știască în				știască în	știască în	știască în	știască în	știască în
democra-				miia așăzării	aristocra-	monarhiia		
ția				pravililor	tiia			
				fondamen-	tale			

și	<i>strămoș</i>	și	<i>socru</i>	și	<i>maică</i>	și	<i>soție</i>
anarhiia	voința op-	voința op-	voința op-	voința op-	voința op-	voința op-	voința op-
sau voin-	știască în	știască în	știască în	știască în	știască în	știască în	știască în
ța opștias-	despotismu	monarhie re-	monarhie re-	monarhie re-	monarhie re-	monarhie re-	monarhie re-
că fără le-		prezentativă	prezentativă	prezentativă	prezentativă	prezentativă	prezentativă
gături							

³⁹ Arh. St. Iași, 129/11. Hîrtia a fost închisă în chip de plic și sigilată cu două sigilii inelare, în ceară roșie. Cel dintîi, oval, are pe un filacter, în cîmpul ovalului: I. Tăutul (în chirilice). Al doilea, dreptunghiular, are în cîmp inițialele N.S. (adică: Nicolae Sturza) timbrate la un loc de o coroană de lauri și însoțite, la stînga și la dreapta respectiv de caduceul lui Mercur și de o spadă. Inițialele au dedesubt cifrele: 1818, și totul așezat pe două ramuri încrucișate, una cu flori și alta cu frunze.

Dintr-aciastă idei de mai sus cred că va eși talmăciria enigmei venite din Angliia, pe care talmăcire voi cerca a o face pre larg pe osăbită hîrtie.

1829, iunie 1.

Enigma mi s-a dat de cătră Monsieur Picard, la 31 mai 1829.

I. Tăutul

vo: Χάριν περιεργείας ἐβουλλόθη τῆ 1. Ἰουνίου, 1829

Pentru perierhie s-au pecetluit la 1 iunie 1829.

Ἡ ἔσωθεν διαληφθεῖσα ἰδεὰ νομίζω να λύση τὸ ἐκ τῆς Ἀγγλίας σταλέν ἐνιγμα.

Ideia ce să cuprinde înlăuntru cred că va dizlega enigma venită de la Angliia ⁴⁰.

1829, iunie 1

Tot dezlegarea „enigmei“ venită din Anglia
(fragment)

*

Slobozâniia politiciască într-un reghim democraticesc și cît o cere cuviința a unui norod.

*

Ia este sîngură al său tată, pentru că norodul înpins de năstavul ei, care nu este altă decît trebuința de a să afla bine și trebuința chizășiei că va ține chipul ce au găsît ca să să afle bine, așază pravilile prin care crede să poată agiunge la acest scopos.

⁴⁰ Arh. St. Iași, *doc.* 129/10. Hîrtia a fost închisă în chip de plic și pecetluită cu trei sigilii inelare, în ceară roșie. Cel dintîi, oval, are pe un filacter, în cîmpul ovalului, textul: I. Tăutul (în chirilice); al doilea, tot oval, are în cîmp vulturul cu aripile desfăcute, privind spre dreapta, iar sub el textul, în chirilice: Gheorghî Alcazi caminar. Al treilea este un sigiliu turcesc.

Norodul, care poate să să adune spre aciasta, nu poate fi decît un norod mic, și felul inimii omului este acest fel că, un norod așa adunat, să aliagă mai mult reghimul democraticesc, istoriia sprijinește aciasta.

Așadar, slobozâniia politiciască, chentru vecinic a oamenilor soțiiiali, dînd pricină a fi slobozâniia politiciască a democratiei, este al ei însuș tată.

*

Toată ocărmuiria nu este altă decît voința opștiască a norodului, povățuită.

Voința opștiască a norodului, bine povățuită este o ocărmuire bună; rău povățuită, este o ocărmuire ră; povățuită cît să poate mai bine, este ocărmuiria ce mai bună.

*

Voința opștiască a norodului rădicată în reghim democraticesc ⁴¹.

1829, iunie 1

Tălmăcirea „enigmei“ venite din Anglia
(fragmente)

Tălmăcire enigmei venite de la Angliia pe la

Je suis de Eu, care sînt *voința opștiască a norodului rădicată în sistemă democraticiască*:

le père Eu sînt al meu însuș părinte cînd, mai înnainte de rădicaria me în vro sistemă, dar adunată în somă din a voinților în parte a oamenilor nației, în opștiasca lor adunare, eu hotărâsc pravilile cele de temelie după care îmi eu a me ființa hotărîtă, de pildă, democraticiască; și într-acest chip, eu sîngur îmi dau naștiria, eu sîngur sînt al meu părinte.

⁴¹ Arh. St. Iași, 130/18.

le frère   Eu sînt al meu însuș frate, cînd prin pravilile cele de temelie
Toată ocărmuiria nu este altă decît voința o
Voința opștiască a unii nații este suma voinților
în parte a oamenilor ce alcătuesc nația.
Toată ocărmuiria nu este altă decît voința opștiască a nației cărmuită (dirigée).
Dintr-aceia că ⁴² răzoarele după care să cărmuește voința opștiască pot fi în multe chipuri așazate, urmiază că și voința opștiască poate fi în multe chipuri cărmuită, deci urmiază că sînt multe feluri de ocărmuiri.
Cu toate că între toate aceste chipuri nu să dipartiază unul de altul decît *graduellement et par nuances*, însă cînd între doi chipuri oarecare să face îndestulă dipărtare, încît să cunoaște o osăbire hotărîtă între amîndoî, atunce acel fel de chipuri desclinite să numesc sistemi. Dintr-aciasta curge că chipurile cărmuirii voinții opștești și sînt multe. Acele chipuri, însă, care pentru a lor deosăbire unul de altul să numesc sisteme, sînt într-un număr mai mic ⁴³.

⁴² Șters: Fiindcă sînt multe chipuri.

⁴³ Arh. St. Iași, 130/21.

Capitolul III

ACTE BIOGRAFICE

1816, martie 18

Veniamin, egumenul Mănăstirii Doljești, se tocmește cu Ioan Tăutul ca acesta să-i ridice planul moșiilor Havărna, Cordăreni și Șipoteni (Dorohoi)

Am făcut tocmală cu dumnalui Ioan Tăutul ca să rădice plan arătător pre larg de toată starea locului ce să cuprindă în moșiile de la ținutul Dorohoiului, anumi Havărna, Cordărenii cu împărțirile ei, și Șipotenii, arătînd moșiile aceste cu toati împregiurările și cursul lor, avînd arătați și toati puncturile cele înteresitoare, în care plan să să arăte și toată margine din gios a Miclăușanilor, cu toati sâmnile ce o arată ispisocul domnului Alexandru Ilieș Voevod, precum și tot cursul părăului Iubănesăi până în margine ce din sus a livezilor, cu toati puncturile ce să arată prin scrisori. Însă toate aceste puncturi au să i să arate pe pămănt.

Și plata pentru osteneala de toate aceste are să fie cinci sute lei, care au să i să dei la isprăvirea planului.

1816, martie 18.

Veniamin igumen Doljăștilor.

Prin știre me au făcut tocmală sfinție sa părintele Veniamin, egumenul de Doljăști, cu dumnalui Ioan Tăutul. Deci, isprăvind lucrul, după tocmală, va lua plata.

1816, martie 21.

Vasile Roset vel vornic ¹

¹ Arh. St. București, *Mrea Doljești*, 129/10. Actul, pînă la semnătura egumenului Veniamin, este scris de I. Tăutul.

1818, februarie 17

Împărțeața țișanilor de moștenire între cei trei frați și patru surori Tăutulești; între aceștia este și Ioan Tăutul

Împărțala țișanilor ce am făcut-o între noi frații: medelnicer Stavrance Tăutul, Vasile Tăutul, Ioan Tăutul, Zmaragda, Mărioara, Ilinca și Safta. 1818, februarie 17.

Fiindcă, după numărul sufletilor țișanilor părintești, afară de Toater țișanul cu fimeia lui Fodora și un băet a lor Gheorghii, ce-i bolnav de epilipsie, și Ioana — fimei bătrână, care, pentru bătrînețile lor cu primire tuturilor s-au ertat, să vine fiiștecărue frați câte trii suflete. Deci, sora Zmaragda ș-au priimit țișanii încă mai de înainte, și pentru aceia nici țișanii acie nu s-au pus în împărțală, nici dumniei n-au încăput încă între împărțitori.

Sora Mărioara iarăș asămine ș-au fost luat țișanii, trii suflete: Sanda, Ion Ungurianu și Căsandra. Dar acum au pus în mijloc pe Ion Ungurianu cu fimeia lui Casandra și o copilă a lor, Catrina, pentru ca să ia dintre țișanii casii alții în locul lor, trii la număr. Deci, cu primire și voința tuturilor, împărțala am făcut-o într-acest chip, adecă:

Sanda Iliana, fata Nastasiei Marie, fata Voinii	{	aceștie s-au ales în parte surorii Mărioarii, și eu, Ioan Tăutul, am să mai dau pe urmă, după vremi, surorii Mărioarii un suflet de țișan.
Ioan al Voinii Marie Zaharie	{	au venit în parte me, Stavrance Tăutul, și nu am a mai tragi nici un suflet, pentru țișanii mei ce i-am dat în casa părintiască, fiindcă osăbit i-am primit.
Alexandru Baraboi Marie, fimeia lui Anița, fata Fodorii	{	s-au venit în parte me Vasile Tăutul.
Ion Ungurianu Casandra, fimeia lui Catrina, fata lor	{	s-au venit în parte surorii Saftii

Voine
Ilinca, fimeia lui
Paraschiva, fata lor

{ în parte surorii
Ilincăi

Dinul
Marie, fimeia lui
Stefan } feciori
Gheorghii } lor

{ S-au venit în
parte me, Ioan
Tăutul.

{ Acești țișani, cu țișani părții surorii Ilincăi, au să fie totdeauna supt stăpînire me, Ioan Tăutul. Și eu, Ioan Tăutul, pentru că în parte s-au venit patru suflete, sânt răspunzător, cătră sora Mărioara, cu un suflet de țișan.

Aciasta este împărțala care, cu voința și primire tuturilor, am făcut-o între noi toți frații. Deci, volnic este de astăz înainte fiiștecare frate a-ș tragi țișanii într-a sa stăpîniri. Iar țișanii surorii Ilincăi vor rămîne supt epitropie fratelui Ioan, fără a pute sora Ilinca a-i tragi la sine. Însă și sora Ilinca îș va tragi de la dănșii cîte cinci lei de fiștecare suflet pe tot anul, dajdie lor. Fratele Ioan, însă, le va purta de grijă cu a sa cheltuială, pentru toati cele trebuincioasă lor. Și pentru aceia îi va ave și supt a sa stăpînire totdeauna. Fratele Ioan are voe a mărta pe Paraschiva, fata Voinii, cu țișanul ce va pute găsi cu a sa cheltuială, și rodul ce vor face ei să va împărți în doi cu sora Ilinca. Deci, înmulțindu-să numărul sufletelor părții surorii Ilincăi, să vă înmulți și dajdie ce va tragi, cîte cinci lei de tot sufletul, și asămine scăzînd numărul, va scăde și dajdie sa, căci țișanii ce vor muri din parte surorii Ilincăi vor înpuțina numărul numai a țișanilor ei.

Stăvrachi Tăutul medelnicer

Vasile Tăutul

Tudorachi Ursachi serdar

Ioan Tăutul

Marie Tăutu

Ilinca Tăutu ²

² Arh. St. Iași, 128/32, scris de I.T.; *ibidem*, 128/33, alt exemplar, dar scris de altă mină.

1819, mai 22

**Contractul dintre Razu spătar și Ionică Tăutul,
pentru ridicarea în plan a moșiilor Păunești,
Ruginești, Anghelești, Copăcești, Bodi,
Bîlca și Domnești (Putna)**

Am făcut tocmală cu dumnului Ioan Tăutul inginer, ca să rîdice planul moșiilor ce le am eu părintești la țanutul Putnii, pe apa Siretiului și pe apa Trotușului, făcînd hartă întocmai de stare locului, arătătoare de toate sămnile și toate pricinile, care moșii sînt aceste anume: Păuneștii, Rugineștii, Angheleștii, Copăceștii, Bodi, Bîlca și Domneștii, cu toate sîliștile ce sînt într-înșii, care sîliști să să arăți anume cu numile lor și cu toate sămnile și pricinile lor. Și aciastă moșie Domneștii să începi din hotaru Călimăneștilor și pîn-în Trotușul vechi. Afară din moșiile aceste de mai sus arătati, să mai îndatorești a rîdica și planul moșiilor ce să megieșăsc cu aceste moșii, adecă Călimăneștii, Diocheștii, Spărieștii, Movilița, Răsposăii, ce-i zic Agiudul Nou, Urecheștii și Ploscuțanii, care toate aceste moșii să să facă o hartă, în care să să cuprindă moșiile de mai sus arătati, cu toate numile, sămnile și pricinile lor, și în scurt să îndatorești de a face hartă întocmai după stare locului, după cum mai sus să pomenești. Și pentru toate aceste, m-am tocmit ca să dau dumisale patru sute galbeni Olanda, care bani să aib a-i da dumisale după săvîrșire a tot lucru, cînd îmi va face teslim harta. Și împreună cu mine acum să aibă a mergi la numitele moșii. Iar cînd, din înprotivă, nu va arăta moșiile de mai sus pomeneite întocmai după stare locului, cu toate sămnile și pricinile lor, ce vor fi, atunce să nu aibă a pretinderisi nimică pentru osteriala sa.

1819, mai 22.

Razu spătar ³

³ Arh. St. Iași, 129/48; autograf I.T. Numai semnătura de Razu.

1821, aprilie 2

**Împărțeaia veniturilor de pe moșiile Brîndești,
Prilipca și Tălhărești, ale familiei Tăutul**

Venitul părților de moșie ce au fost a casii noastre: Brîndeștii, Prilipca și Tălhăreștii, s-au vîndut cu anul dumisali Vasile Tăutul, cu contract pe cinci ani, de la 1818 pîn-la 1823, aprilie 23, cîte cinci mii lei pe an, cu banii în doi cîștiuri, ca să să plătească 22 339 la 30 parale, neagiunsul zăstrilor surorilor noastre și altele, adică:

lei parali

4 330	15	surorii Saftii Vărgolici
772	20	dumisali medelnicer Stavrachii Tăut, pentru niște lucruri ce au cumpărat tot în zăstre surori Saftii ⁴ .
5 190	—	surorii Marioarei Morțun
6 290	—	surorii Zmaragdii Ursachi
5 000	—	surorii Ilincăi, căriia trebuia să-i de cîte 1 000 pe fiiștecari an, adecă cîte 500 lei la fiiștecare cîșt.
756	35	iarăș dumisali medelnicer Stavrachii Tăut, bani ce au fost greșiți în socotelile de mai înainte a venitului acestor moșii.
22 339	30	și rămășița de 2 660 lei, 10 parali, pîn-la 25 000 lei a venitului moșiilor pe 5 ani, să să împartă în trii, între noi trii frați. Deci:

Socoteală cum s-au plătit acești bani pe trii ani, pîn-la 26 octomvrie 1820, și la cine este rămășiță să să mai dei: să încarcă Dumnului Vasilie Tăutul să scade

lei parale

lei parale

15 000	—	cîștiurile moșiilor pe trii ani de la 1818 pîn-la 1821 aprilie 23: au dat surorii Saftii Vărgolici ..	4 330	15
		au dat dumisali medelnicer Stavrachii Tăutul	772	20
		au dat surorii Marioarei Morțun	5 190	—
		au dat surorii Ilincăi	3 000	—

⁴ În text: Artei.

surorii Zmaragdii Ursachi au dat toți banii, 6 290 lei, încă în vara 1818, prin vânzare casilor din Eș, dar în socoteala aciasta să pun numai atîta cîți după cîștiurile contractului au trebuit să i să dei pîn-acum, iar rămășița de 4 582 lei 35, are a o primi dumnelui Vasile Tăutul din venitul moșiilor a alți doi ani de acum înaintea. Așadar în socoteala aciasta întră dați surorii Zmaragdii .....

15 000

1 707 5

Adecă cincisprezăci mii lei să încarcă dumnalui Vasile Tăutul cu venitul moșiilor pe trii ani și cu cinsprezăci mii lei să scade că i-au dat după chipul arătat mai sus, dar să îndatorești a da cfitanțiile priimitorilor acestor bani, pe care cfitanții dîndu-le, va scrie însuș în dosul aceștii socoteli că li-au dat, ca să nu i să mai ciară, și iscălești însuș dumnalui.

1821, aprilie 2.

Vasile Tăutul

Cine și cum anume are a mai priimi bani din zăci mii lei a venitului acestor moșii, pentru alți doi ani viitori, adecă de la 1821 pîn-la 1823 aprilie 23.

lei parale

2 000 — sora Ilinca, cîți 1000 lei pe an, adecă cîți 500 lei la cîșt.

5 469 25 dumnalui Vasile Tăutul, însă:

lei parale din parte zăstriei surorii Zmaragdii, ce 4 582 35 s-au arătat din dos.

886 30 a trie parte din 2 660 lei, 10 parale, a banilor ce întrec în cîștiuri la anul de pre urmă, cari, precum s-au arătat din dos, au a să împărți frățăști.

5 469 25

1 643 25 dumnalui medelnicer Stavrachii Tăutul, însă:

756 35 banii greșiți în socotelile de mai naintea a acestor moșii.

886 30 a trie parte din 2 660 lei, 10 parale, ce

1 643 25 întrec

886 30 dumnalui Ioan Tăutul, a trie parte din 2 660 lei, 10 000 10 parale
adecă zăci mii lei

Fiind, dar, că moșiile aceste au rămas să să stăpîniască pentru acești doi ani viitori, de la 1821 pîn-la 1823 aprilie 23, într-acest chip adecă: Tălhăreștii, carii sînt schimbați pe Văicești, să să stăpîniască de cătră dumnalui Vasile Tăutul, socotindu-să în preți pentru amîndoi anii, trii mii lei; și Brîndeștii cu Prilipca, de către dumnalui Ioan Tăutul, socotindu-să în preți pentru amîndoi anii, șapte mii lei; prețuri care iarăș alcătuesc zăci mii lei, s-au făcut tocmală ca să să plătiască într-acest chip, adecă:

lei parale

să de dumnalui Ioan Tăutul, din moșiile Brîndeștii și Prilipca, pe doi ani:

2 000 — surorii Ilincai, cîți 1000 lei pe an, adecă cîți 500 lei la cîști.

5 000 — să-i dei dumisali Vasile Tăutul, adecă:

lei parale

1 582 35 parte din 4 582 lei, 35 parale, a părții din banii surorii Zmaragdii arătați mai sus, căci 3000 lei dintr-acești bani îi va lua dumnalui din moșie Tălhăreștii, prin schimb Văiceștii, ce au luat-o asupra dumnalui.

1 188 38 ce are a lua de la dumnalui Ioan Tăutul, adecă: 1058 38 pentru întocmitu casilor din Brîndești cu 300 lei analogon pe acești doi ani.

70 — ce au rădicat pe polcovnic Vasile.

60 — ce au rădicat pe preotul Gavril.

1 188 38

25 — tij de la dumnalui Ioan Tăutul, ce au rădicat pe Dinu țiganu.

1 316 17 de la dumnalui medelnicer Stavrachi Tăutul, din banii arătați mai sus că are a lua, adică:

228 — parti de împlinială a 1 000 lei, în pricinile moșiilor M<ării sale> Doamnei Callimahi.

23 17 niște bani de la Enachi vătav.

1 065 — ce dumnalui medelnicer îngăduiești a să da dumnalui Vasili Tăutul, din banii ce are a lua dumnalui medelnicer, arătați mai sus, pentru care au și luat sinet de la dumnalui Vasili Tăutul, cu îndatorire a-i[i] răspunde.

1 316 17

886 30 ce are a lua a trie parte din acei 2 660 lei, 10 parali, întrecuți.

5 000 — adecă cinci mii lei, pe care dumnalui Ioan Tăutul are a-i da dumnalui Vasile Tăutul.

7 000 — summa din urmă, însă;

din venitul pe doi ani a Brîndeștilor cu Prilipca, care bani, după contractul pentru acest venit cel făcut pe cinci ani, ave a să da în cîștiuri cîte 1 250 lei la cîști, socotindu-să 500 lei a surorii Ilincăi. Dar fiindcă osăbite interesuri a dumisali Vasili Tăutul au cerut ca banii aceștie 5 000 lei să-i primască toți odată, iar nu rînduri, s-au alcătuit ca dumnalui Ioan Tăutul, să-i răspundă toți deplin la sfîrșitul lunii lui ghenarie a anului viitor 1822, fără socoteală de dobîndă, pentru care au și dat sinet pe numile dumisali pităresii Catincăi.

327 8 să dei dumnalui medelnicer Stavrachi Tăutul, însă:

lei parali

1 643 25 s-au arătat mai sus că are a lua dumnalui medelnicer.

1 316 17 să scad ce dintr-acei bani au intrat în cei 5 000 lei a dumisali Vasili Tăutul

327 8 ramîn

7 327 8 adecă șapte mii trii sute doîzăci și șapte lei și opt parali, are a da piste tot dumnalui Ioan Tăutul

pe⁵ cum s-au arătat mai sus, într-acești doi ani, pe cari bani îi va da din șapte mii lei a venitului moșiilor, și trii sute doîzăci și șapte lei și opt parali de la sine. Deci, spre adivărul aceștii socoteli și spre a să urma întocma, urmează iscăliturile a tustrei frații.

1821, aprilie 2.

Tăutul medelnicer

Vasile Tăutul

Ioan Tăutul

<P.S.> Cvitanție de priimirea a 6 290 lei a surorii Zmaragdii, supt iscălitura dumisale cumnatului Tudurache Ursache serdar, din 26 iulie 1818, am dat fratelui Ioan, la 3 aprilie 1821⁶.

1822—1824

Fragment dintr-un proiect privitor la organizarea Cancelariei Divanului Moldovei

Epistatul scriitoriei le va lua și le va da la Logofătul de izvoade, pentru a le așăza în arhivă.

§ 59

Logofeții de taină și condicariul opștesc să vor îngriji foarte mult ca, în condicile lor, după ce să va ține numărul de șir, să să ție asămine de șir și veletul zililor, căci, de va fi strămutat, va însămna că pricinile nu s-au căutat pre rînd, că au urmat vreun vicleșug din parte scriitorilor, sau o le-neșă luare aminte și nesîrguință în slujba lor; amîndoi sînt vinovăție pentru dănsii și răspundire epistatului scriitoriei.

§ 60

Cînd un logofăt de taină va trece în condeca de cele pentru felitul pricinilor vreo anafora făcută, va lăsa în condică alătore loc înnadins nescris, pentru ca, după cum s-au zis la al 26-le pont, atunce cînd să va primi înștiințare Logofeției al doile, că s-au întărit anaforaoa, să să scrie după ace

⁵ Șters: venitul.

⁶ Arh. St. Iași, 128/51; autograf I.T., afară de semnături.

înștiințare alături în ce chip s-au întărit, pentru ca, după aciaștă rînduială, să să poată ști totdeauna, din arhiva Divanului, cum s-au început pricinile, cum s-au lucrat și în ce chip s-au sfârșit.

§ 61

Cînd la masa unui logofăt de taină să vor aduna pre multe pricini, atunce, pentru ca să nu să zăbovască, epistatul scriitoriei va purta de grijă a mai da ajutor cu emaci de pe la alte mesă, la care vor fi venite mai puține pricini.

§ 62

Toate liniile cele pentru rosturi atît în condice și table, cît și la alte lucrări în care vor trebui, să să facă cu cernală, iar nu cu plumb, care să șterge în cursul vremii.

Adăogire

Cînd mulțime documenturilor vreunii pricini, sau încurcătura ei, va ceri a să face perilipsis și o lămurire a cursului pricinii mai înainte de a intra giudecătorii în cercetare, pentru ca mai bine și mai curînd să să poată pătrunde temerurile ei și adivărul, atunce Vel Logofăt va rîndui pre epistatul scriitoriei, sau pre unul din boerii giudecători, va însărcina și pre epistatul scriitoriei, precum va fi pricina, cari deosăbi la casile lor însuș cînd nu vor fi ciasuri de slujbă. Chemînd pre toate părțile pricinii, vor face întăi perilipsis a scrisorilor, ce vor fi, și o alăturari de ceriri și răspunsuri a tuturor părților, pre care le vor iscăli, ca să să păstrează totdeauna în practica pricinii, și apoi, după ce aceste să vor găti, va intra pricina în cercetare, după rînduiala însămnată⁷.

<1822, martie>

Scrisoare prin care Ionică Tăutul arată că se lasă de ingineria hotarnică

Cu ce mai adîncă supunire am priimit scrisoare dumitale din a curgătoarei luni mart.

⁷ Arh. St. Iași, 130/3.

Priimire scrisorii dumitali din ———⁸ a curgătoarei luni au fost supt ce mai adîncă supunire din parte me și au stîrnit în fundul inimii bucurie ce mai vie.

Sfatul, ce voești bine a-m da, spre apucătura pricinilor mele de giudecată, negreșit, este cel mai priincios a povățui la isprava dorită; fără prifaciri, pre acesta voi urma.

După spunire dumisale vărului Vasilie⁹, că eu adecă înscriu scoposul ce am întru a-m schimba stare, prin lepădare lucrării gheometriei, fără, însă, a-i talmăci felul alegerii, dumnata voești bine a-m face întrebările celi mai amărunte. Conțeptul este a glasului iubirii părintești, și slovile scrise cu cernala ce de un sînge¹⁰, care — desvăbind împlinire datoriei dumitali, înpută amuțirii¹¹ cei părute a datorii mele. Însă eu merg ca să vădesc că eu purure le am lucrătoare, și însuș atunce cînd le închid în cabinetul tăcerii.

Patru ani au trecut acum de cînd, fără a-m da¹² vreme răgaz ca să eu povățuire dumitali, am fugit de chemare ce atît de osîrdnică a preosfințitului Episcop de Huș, și fuga me au fost aflată cu cale.

Închipuești, dumneta, și acum o asămîne neîngăduire a vremii, supt o asămîne pricină, dar răsturnată (căci schimbîndu-să și locul și persoana: atunce fugem, iar acum am alergat) și cred, fără îndoială, că aceiaș dreptate îmi vei da.

Doi pricini deopotrivă lovitoare m-au făcut să dau aciaștă hotărîre. Ce întăi este că am început a obosi în alergările celi fără cruțare ce ceri gheometrie. Multele sudori ce am scos m-au slăbit; ideile ce am luat învățînd cu strădanie, au început a-ș însuși sălbătăciune locurilor¹³ de măsurat. În sfîrșit, am început a simți rodurile acestui meșteșug, mai mult în dureri decît în folos. Toate aceste mă fac a simți neapărata trebuință ce am de o stare mai tîcniță.

Și al doile este: locul ce zăre deșchis la preosfinție sa Episcopul de Roman¹⁴, unde, rîvnind a întra supt povățuire acestui bărbat ales, îmi închipuem o noi lesnire, întru

⁸ Loc alb.

⁹ Vasile Pogor (?).

¹⁰ Șters: Așadar, asprime întrebării.

¹¹ Șters: datorii mele.

¹² Șters: a ave.

¹³ Șters: Huș.

¹⁴ Șters: ce măsur.

a-m da lustru ideilor celor drepte, și noi prilejuri în câștigare unui dorit ipolipsis, pe care, pentru că eu di-a purure am fugit de vâlmășagul curților, mi să pare că veste nu-l răsună de agiuns.

Aciasta au fost plecarea, alegire și hotărîre me. Și orișicît de tăcută de ar fi fost lucrare ei, eu cred că, diparte de difăimare, nu numai dumneta, dar orișicine ar fi lăudat-o și ar fi aflat-o cu cali. Am tăcut, ca să împlinesc; dar isprava au fost din înprotivă. Dumneta o vei înțălegi cu amăruntul, dintr-aciastă critică a me.

Negreșit, una din trii pricini au îndemnat pe preosfinție sa a mă dipărta, adică: ori clevetire din parte cuiva, ori neștiința ce are pr̄osfinție sa de puținție meli — ce eu v-aș fi dator a puni întru a sali slujbe; ori pentru că veste vredniciei lui Vasilie Pogor răsună încă într-acești ziduri, cu aerul ce el au răsufat cu cîtăva vremei mai înainte și îl face¹⁵ a fi prețuit mai mult¹⁶. Măcar că oamenii cu cît sînt mai mari, cu atîta să mărești și numărul măgulitorilor și a celor vicleni ce îi încungiuură, însă eu nu cred să fie ace dintăi, după doi temeieri: unul, că și preosfinție sa are un duh străbătător și ispitit, și ar fi fost drept bagate cercetare ce înnadins și aflare adivărului; și altul, că eu, ferit purure de lucruri ce mă pot păta, mă fălesc în părere me de a nu fi sunat păn-acum cu glasul difăimării. Dacă în ființă ar fi ce de al doile, aș pune o mică ostentială ca să șterg neștiința. Dar cred mai cu temei să fie ce de al triile, căci însuș pr̄osfinție sa mi-au arătat că prin îmbe scriire are răspuns să-l aștepte că vine de piste Prut, fără întîrzieri, și va întra în slujba ce mai înainte lăsasă. Eu nu silesc mai mult, nici prin a meli puținți, nici prin mijlocire dumitali, nevrînd a sminti razămul unui prietin. Dar privesc mai înainte că, nu după mult, locul acesta va fi iarăș deșchis. Dovadă avem nestatornicie acestui bărbat, iubit de mine și tînguit totodată, căci îl videm¹⁷ călcînd cu pași urieșești în scurtă vremei cîteva trepte. Dar eu nu mă hrănesc de aciastă nădejde, căci nici vreu a tragi folosul din pierdere altue, nici paguba

¹⁵⁻¹⁶ Șters: eu nu cred să fie ce dintăi.

¹⁷ Șters: în scurtă vremei.

din pierdere vremii. Și dacă soarta¹⁸ au vrut ca nici eu să cunosc stăpînire preosfinției sale, nici preosfinție sa supunire me, cugetul am pironit aiure, și prin glas voi tălmăci cînd, nu după mult, voi veni la Eș¹⁹.

1823, septembrie 2 Propunere pentru înălțarea căminarului Ionică Tăutul la rangul de mare comis

Pre înălțate doamne!

Cu îndestule lucrări, înălțime ta ai dovedit opștiei iubire de dreptate ce ai întru a prețui fiiștecăruia și a-i da aceia ce patriia poate a-i fi datoare, pentru strădaniile ce au pus în slujbile ei și pentru vrednicia cu care s-au însămnat. Și scoposul înălțimii tale, țintit cătră tot ce [ce] are aciastă păzire a dreptății pentru fiiștecare în parte, și cătră tot ce privește spre binile tuturor de opște, ne dă și noi o vîrtoasă îndemnare pentru a agiuta patrioticeștile lucrări, a lua aminte și a aduce la știința înălțimii tale orice prilej s-ar afla plecat spre acest pravăț.

Pentru aceia, luînd sama că dumnelui caminar Ioan Tăutul, ce să tragi din săminția vechiului Tăutul logofătul, precum și documenturile acestui niam și știința tuturor mărturisăște, adecă dintr-o vechi viță boierească a acestui pămînt, care s-au însămnat totodiauna cu credincioasăle slujbe ce au adus patriei; pre lîngă driturile niamului său, pre lîngă slujbile ce și însuș s-au silit a face, și pre lîngă purtările sale, ce îl dovedesc de bun lăcuitor și credincios supus, unește apoi și cîteva din învățăturile trebuincioasă politiciii acestui pămînt, pre care sîngur, numai cu a sa silință și cheltuială, fără nici un agiutor de la patrie, s-au silit a le răzbate, încît să poate socoti între oamenii ce aduc folos pămîntului și trebuincioși patriei.

Deci, giudecînd că o răsplătire făcută în persoana sa nu numai va împlini aceia ce cer driturile niamului său și

¹⁸ Șters: noro<cul>.

¹⁹ Arh. St. Iași, 129/45.

dreptate slujbilor ce au făcut, nu numai îi va dovedi că patrie cunoaște sîrguința ce au pus întru a învăța pentru a să face vrednic de dănsa, și nu numai prin aciasta și însuș să va face îndatorit țării, de la care pîn-acum n-au luat nici un agiutor; dar încă, spre pricinuire unui opștesc bine, acias-ta să va face pildă tuturor tinerilor acestui pămînt, întru a-i urma pre drumul sîlinții și a învățăturilor.

Și dar, prin aciastă a noastră plecată anafora, aducem la știința înălțimii tale că socotița noastră este a fi de cuviință să să cinstiască numitul dumnelui caminar Ioan Tăutul, cu cinul marei comesii, cu dare scutelnicilor și cu toate driturile căzute acestui rang pentru un pămîntian.

Iar hotărîre desăvîrșit rămîne la înțalepciune înălțimii tale.

1823, septembrie 2

Ai înălțimii tale
cătră Dumnezău rugători,
pre plecați slugi²⁰.

1824, octombrie 16/28.

**Teșcherea de drum dată comisului Ionică Tăutul,
de către vodă Ioniță Sandul Sturza,
spre a merge la Stambul, însoțind pe fiii săi,
Iordache și Costache**

Bismillah

Darende-i-tezkere Bughdan boyarlarîndan komis Yuva-nika bu defa Dersaadete irsal olunan aghlum Yorghaki ve Kostaki ile beraber gönderilmekle boyar-î-mersum Asitane-i-seadete varub ghelinge esna-î-rahde güzie mütalebesi ve

²⁰ Arh. St. Iași, 131 bis/28; autograf I.T.

Hîrtie mare, turcească, cu următoarele însemnări pe dînsa: „No. 10. No. 80 bucăți hîrtii s-au găsat”. Fusese indoită ca să slujească drept plic mare, sigilat cu două peceți de ceară roșie, ovale, în cîmpul din mijloc avînd: „I. Tăutul”, pecetea cunoscută de la „enigma” venită din Anglia.

sayr veğhele rengide ve reside <?> olunmayub himaye ve siyanet olumnasî içun işbn tezkere ita kilindî.

5 Rebi-ül-evvel, 1240.

Yuvanice Isturza
Voyvoda-i-Bughdan.

Pecetea
domnească
în tuș negru

κομίσου Ἰωαννίκα Τέουτου ²¹.

— Boyar-î-mersumun imrar-î-icüm temhir olundu.

7 Rebi-ül-evvel, 1240.

Bughdan
Yași Vemini

— Boyar-î-mersumun Desaadete mirurîna rukhsat veril-mişdir.

1240, Rebi-ül-evvel 26.

Mahkeme-i-
Kaza-i-
Silistra

— Silistradan azimeti.

1240, Rebi-ül-evvel 26.

Elhağ Seid
Hasan Hayri

<1>240, Rebi-ül-aher 14.

Mahkeme-i-
Cekmege-i-
Saghir

²²

²¹ Textul grecesc este de mina comisului.

²² Arh. St. Iași, *Necatalogate*. Cele patru peceți inelare turcești, de mărimi deosebite, sînt puse cu tuș negru. Transcris și tradus de H.Dj. Siruni.

TRADUCERE:

În numele lui Allah.

Purtătorul acestei teșcherele, comisul Ionică, dintre boierii Moldovei, fiind trimis acum împreună cu fiul meu <sic> Iordache și Costache, care sînt trimiși la Stambul; boierul pomenit, pînă la sosirea sa la Stambul, în drum, să nu fie supărat cu cererea de dări sau din altă pricină, ci să fie apărat.

Drept aceasta i s-a eliberat această teșcherea.

1824, octombrie 16/28.

Ioniță Sturza
Voevodul Moldovei.

Locul peceteii
domnești

Comisul Ionică Tăutu.

<V o:> — S-a ștampilat pentru trecerea boierului pomenit.

1824, octombrie 18/30.

Moldova
Iași

— S-a dat voie de intrare în Stambul pomenitului boier.

1824, noiembrie 6/18.

Tribunalul
Ținutului
Silistra

— Plecare din Silistra.

1824, noiembrie 6/18.

Elhağ Seid
Hasan Hayri

1824, noiembrie 24/6.
decembrie

Tribunalul din
Cuciuk-Cekmege.

<1824, octombrie>

**Lucrurile luate de comisul Ionică Tăutul,
la plecarea sa spre Stambul**

Izvod de lucruri ce mirgu pi drum.
Straii

N

12 cămăș scurte
10 prosteri
12 fiță de pirni
4 pirni
2 doa scufii de cap
2 de șacșiri de șal
2 haterii maari
11 pârichi colțuni
6 pârichi pa<n>talonii
6 băsmale de nas
6 șărvite pentru maasă
3 prosoapi pentru obras
2 bucciale pentre <sic> straii
2 un biniș și o giubi
2 o cațaviică și un co<n>tușu
3 trii pärechi cuțite de maasă
3 pärechi papuce
2 ciobote
2 chiptari de noate<n>
1 o lebade de șal
2 mântaale pentru ploai²³

²³ Arh. St. Iași, 128/146; pe dos, de mina lui I.T., numerele: 70 + 150 + 400 + 62 + 200 + 60 = 942.

1825, ianuarie 6

Contract pentru închirierea dughenilor din Iași ale comisului Ionică Tăutul

CONTRACT

Eu mai gios iscălitul, alcătuindu-mă cu dumnelor comis Grigori Carp și comis Raducanul Botezat, am luat cu chirie treizăci și trei binale, însă 29 dugheni și 4 crăcime ce are dumnelui comis Ioan Tăutul, aici, în Eși, la acești locuri:

dugheni i crăcime =

5 la ulița Târgului de Giosu, cu o crăcimă;

8 la poarta Mănăstirii Barnuv<s>chi;

2 la Sf. Vineri

6 la porțița Golii, despre Școala Jidovască, cu o crăcimă;

12 la ulița Tîrgului de Sus, cu doi crăcime.

33 adică treizăci și trei, luate într-un an și giunățate, început de la 1 dechemvrie anului trecut, 1824, cu tocmală ca să plătescu șasă mii lei, numărîndu-i cu chipul următoriu, precum:

lei

3 240, trei mii doi sute patruzăci lei, cu aciastă sumă sânt datoriu mai întâi a sfârși tot lucrul dughenilor, precum mai pre larg să va însămnă mai gios, fără să pot arăta vreo altă socoteală de mai mulți bani că am cheltuit în lucrul ace<s>ta, cu care m-am îndatorit și l-am luat asupra me cu toate cheltuielile, îngrijîndu-mă a găti dughenile cât să va pute mai bine și mai în pripă.

928, noi sute douăzeci și opt lei, din 1 228 lei, plata fereștilor și a giamurilor ce am pus eu la acești dugheni, după osăbită tocmală ce am avut cu dumnelui comis, cuprinsă prin izvodul dat de polcovnic Vasile, pristavul dumisale comisului, bez 300 lei ce s-au oprit, plata unor strae care mi-au lăsat dumnelui comis, cînd s-au pornit la Țarigrad.

1 832, una mii opt sute treizăci și doi lei, cusurul păr-la împlinire de 6 000 lei, să-i număr în nahtu la Sf. Gheorghii viitoriu, aprilie 23, 1825.

6 000 adică șasă mii lei cuprinde chiria pe vreme de un an și giunățate pîn-la zi 1 iuni 1826, pentru 33 binale precum s-au arătat mai sus.

Gătire dughenilor i a crăcimilor pomenite, să să lucrezi cu bună rânduială, și la împlinire vadeli contractului acestuia, să am a le da toate în stare ce mai bună, adică văruițe, grijite, cu sobi, ogiaguri la fieșticare dugană și crăcimă, ferești, giamuri, tărăbi, obloani, paturi, dereci la prispe și scări, obloani la poduri, năsipite pe gios, în pod lipite, ogrăzile îngrădite cu gardu bun di nueli și spinit, ișitori, porți și porțițele trebuincioasă, la carile încuetoarele să fie de fher, bune și sănătoase toate, în sfârșit, să fie făcute fără cusur și lucrul curat și temelnic.

Spre pază de foc (de care, feriască Dumnezeu), mă îndatoresc a ave pururea om înnadins tocmit pentru ștergirea ogiagurilor, avîndu și însuș priveghere ce mai cu denadinsul, ca să văz și să cercu în toate zilile.

Aceste împlinindu-le, să am a stîpîni nesupărat dughenile i crăcimile, folosindu-mă cu chirie lor.

Pentru dughenile ce au apucat dumnelor a le da cu chirie, pentru care au încheiat cu acei mușterei și contracturi, ori pe cătă vreme s-au dat și ori cu ce preț, vor rămîne contracturile nestrămutate pîr-la împlinirea vadeli lor, iar chirile le voi trage eu de la chiragii aceia deplin, după contracturi, din zioa însămnată într-ansile și pîn-la împlinirea vadeli contractului acestuia de un an și giunățate, cînd sânt datoriu a le face teslim întocmai precum mă îndatoresc mai sus.

Cînd voi eu din stăpînirea dughenilor, să le dau toate cu chiragii, nici una deșartă, pentru că atunce, căte dugheni vor fi deșarte, sânt datoriu a răspunde chiria prețul cu care vor fi fost date la alții, pînă să vor găsi mușterei să să pue într-ansile.

Banii, una mie opt sute treizăci și doi lei, ce să arată că am să-i număr în naht, negreșit la Sv. Gheorghii să-i răspundu; căci dacă nu voi urma cu plata banilor, sau voi întârziia cu gătirea dughenilor i a crăcimilor, așteptînd împlinirea vadeli contractului, lucrul neertat, sau nu voi face lucrul bun și de plăcere, atunce contractul va rămîne răsufat, și stăpînire dughenilor mi să va lua din mână, fără să am vreo drepitate a cere să-m întoarcă un ban măcar pentru nimic. Și

pentru păzire întocmai acestor scrisă, s-au făcut doai asămine contracturi și s-au iscălit, rugându și pe cinstita Chesaron-Crăiasca Aghenții ca să întăriască contractu acesta.

1825, ghenarie 6.

Iscălit jidovește Avram Climer.

Dass Obsthender die velchen und eigenhändige Fertigung des Abraham Kliemer, Sohn des Herstkovitz K.K. Unterthan sey, wird von Seiten der K.K. Agenzie Kanzley anmit ämtlich bestätigt.

(L.S.) Jassy, den 27 Febr. 825

Dagonfky K.K. Agenzie Dragoman²⁴.

1825, ianuarie 10

Contract între căminarul Ilie Gherghel și comisul Ionică Tăutul, pentru a face împreună negoț

CONTRACT

Gios iscăliții adiveresc cu acest contract că au legat amîndoi între dănșii tovarășie, spre a neguțitori cu lucrurile slobode de negoț între Țarigrad și Moldova, pe condițiile următoare:

1-i. La Țarigrad are a fi, și casă și lucrător, comisul Ioan Tăutul, precum și la Moldova asămine are a fi, și casă și lucrători, caminar Ilie Gherghel.

2-le. Fiiștecare din amîndoi tovarășii au pus câte șapte mii lei, alcătuind tot capitalul tovarășiei patrușprezăci mii lei, acum în Țarigrad, dat în mîna comisului Tăutul.

3-le. Aciastă tovarășie are a ține pîn-în primăvara anului 1827 (afară de întimplări pre din afară care să o poată rupe mai în grabă), și în cursul aceștii vremi au să fie lucrătoare în negoț atît tot capitalul, cît și toate folosurile ce vor eși, fără să aibă vreun tovarăș voe a lua pentru sine bani din neguțitorie.

²⁴ Arh. St. Iași, 131 bis/8; copie.

4-le. Temelie aceștii tovarășii au a fi: dreptate, adivărul, credința și silința pusă de pre amîndoi părțile, și acest fel tovarășii amîndoi au a fi drept în doî părtaş la isprava ce va eși din aciastă neguțitorie.

Deci, spre știință, au iscălit amîndoi doî contracturi de aceste.

1825, ghenar 10.

Ilie Gherghel caminar
Ioan Tăutul comis²⁵

1825, iunie 10

**Hîrțile lucrate în cancelaria domnească
de comisul Ioan Tăutul**

no. practicilor	no. hîrtilor în fiiștecare practică	Practicile lucrate de comis Ioan Tăutul
1	1	Cătră dumnalui postelnic Grigori Palade, în intriga ce au avut la Ibrăila, cu capichihăiaoa de acolo.
2	4	Corespondenție cu dumnalui visternicu Grigorie Sturza.
3	1	Copiia anaforalii Episcopului de Roman, în pricina ce au avut cu un turcu.
4	22	Tratarisirile cu jidovii ce venisă de la Brodi, pentru a fi bangheri.
5	2	Preosvinții <sale> părintelui Mitropolitu, o scrisoare când să dusă la Mănăstiria Neamțului.
6	72	Pricinile la Galați a dumnalui hatman Gheorghie Brăescu.
7	2	Recomandația luminății sale beizade Neculachi cătră Becher Pașa Bol-Valesi.

²⁵ Arh. St. Iași, 128/89. Autograf I.T.

8	1	Țidulă către Agie, pentru cumpătare umblărilor pre uliță.
9	3	Scrisoare către dumnalui visternic Iordache Roset, cu alăturare copiilor unor scrisori deșanțate din parte vornicului Ștefănică Roset.
10	9	Corespondenție cu dumnalui visternic Iordache Roset.
11	1	Țidulă către Departamentul Pricinilor Străine, pentru a să surguni pe Gheorghie suditul.
12	2	Corespondenții cu d. baron fon Iuzica, guvernatoru Transilvaniei.
13	1	Carte către luminatu beizade Neculachi, pentru Mahmut Aga bătrânul.
14	7	Socotelile cu cumpărătorii ocnilor, după cereirea ce făcuse că să să lepede.
15	1	Țidulă domniască către Obșteasca Adunare, pentru catahrisurile sameșilor.
16	1	Țidulă către Hătmănic, pentru pasa <!> marginii Eșului.
17	5	Venirea la Cernăuți a împărăteștilor crăieștilor sale mării Înparatul Austriei și a Înparatului Rosăei.
18	5	Anafora pentru moșiile de piste Prut a mănăstirilor grecești.
19	2	Pentru o slugă a dumisale Panaite Pruncu, ce fugisă cu boerii porniți la Silistra.
20	1	Țidulă către Hatman, ca și căpitanii de margine să-ș facă din plăeșii lor oameni de potiră.
21	1	Țidulă către Vel Armaș, ca să de talhari la poduri.
22	6	Înștiințări către dumnelui Vel Visternic, de feliori de catahrisuri.
23	1	Cătră dumnalui aga Costandin Lazu, pentru cercetări de jacuri de pe afară.
24	2	Înștiințări de pe afară, de la serdar Toader Goroveiu.
25	1	Jaluba banului Cârji, în pricinile ce au avut cu răzășii de Slivna ot Covurlui.
26	2	Rădicare medelnicerului Apostoli de la Roman.

27	2	Pentru ciumă, cărți către capichihăiaoa Ibrăilii și a Silistriei.
28	3	Cereri de milă de către Govdela, dascal filosofiei.
29	1	Carte către dumnalui aga Grigori Cananău, pentru reînvoire ce casnică cu soșia sa.
30	1	Trataturile păcii.
31	1	Carte către Silistra Valesi, pentru datoriia dumisale banului Petrache Vogoridi.
32	4	Focșăanii, ce au jăluit că li să supără cu dări niște vii în Valahia.
33	3	Recomandație Domnului de Valahie pentru dumnalui caminar Rasti.
34	10	Corespondenție cu preosvinție sa Episcopu de Huși.
35	1	Nota Chesaro-Crăieștii Aghenții, pentru zahireaoa ce să ceri de la sudeți, la anul 1823.
36	—	Adunare materiilor pentru un hrisov obștesc.
37	1	Scrisoare de la un Costandin Cinechi, de piste Prut.
38	3	Locul târgului vitelor din orașu Botoșanii, cu o hartă (la măriia <sa> beizade Aleco; să află și un hrisov la Grammaticie).
39	1	Pitac particularnic către dumnalui postelnic Enacachi Milu, pentru banii ce are a da dumisale spatar Drăghici.
40	1	Carte către toată obștiia, pentru buna cumpătare a tinerilor.
41	—	Corespondenție cu dumnalui gheeneral Voronțov, pentru morile de pisti Prut (Dată de Tăutul la dumnalui Iordache Theodorul).
42	7	Corespondenție pentru cercetare documenturilor familiei Sturzăști.
43	1	Scrisoare de heritizmos, ce s-au triimis lui Mehmet Pașa, când s-au făcut vezii.
44	1	Prescriere ocrotirii sudețăști.
45	1	Boeriile în Valahia pe anul 1824.
46	8	Mergire dumisale spatar Stamatin la București, pentru împrumutare.
47	1	Copie anaforalii pentru cercetare ponturilor înfătoșate de boeri la venirea mării sale.

- 48 5 Corespondenție cu dumnalui ban Barbucian Văcărescu din Valahia: heritisiri.
- 49 6 Purcedirea unor boeri la Silistra și surgunirea boerilor.
- 50 4 Heritisiri cu Domnu de Valahie.
- 51 2 O carte scrisă de un boer din Moldova către dumnalui logofăt Grigoraș Sturza, la Cernăuți, în pricini politicești.
- 52 1 Bejinarii ce ar fi fugit din Valahia în Moldova.
- 53 2 Corespondenție cu preosvinție sa Apamiia Filaret, din Valahie.
- 54 2 Cătră dumnalui hatman Costache Jora.
- 55 1 Copia zăpisului de datorie de la dumnalui spatar Cațichi către dumnalui spatar Alecu Scorțescu.
- 56 3 Corespondenție cu dumnalui aga Mihalachi Filipescu de la Valahie.
- 57 2 Corespondenție cu dumnalui biv vel visternic Neculache Roset.
- 58 25 Corespondenție cu dumnalui aga Iancu Cananău, la lunile [le] apriliie, maiu, iunie, iulie, avgust și săptemvrie 1824.
- 59 1 Copie de pe arzu, a doao mulțămire pentru rânduire domnului.
- 60 6 Cercetările la Dorohoiu, de jacurile urmate la anul 1821 și 1822.
- 61 4 Procitiri la april 1824, a grecilor rebeli din Basarabie, ca să facă năvălire în Moldova.
- 62 1 Luminății sale beizade Neculache Sturza, în triimitere unor hărții.
- 63 2 Un Gherasim protosinghel de la Săucești.
- 64 1 Țidulă către dumnalui Vel Visternic, pentru chipul dării scutelnicilor.
- 65 7 Pricina dumisale postelnic Filip Lențul de la București, pentru banii ce cere din Moldova, a casăi domnului Calimah.
- 66 14 Corespondenție cu dumneei cucoana Zoița Sturza.
- 67 1 Copie de pe anafora de la anul 1818, pentru așezare birului.

- 68 1 Țidulă pentru socotiță de banii tainaturilor ascherilor.
- 69 1 Închiptuire de hartă în pricina de la Bratoș cu turcii de Isacce.
- 70 1 Țidulă pentru cinstire de protipendas a dumisale spatar Alecu Sturza.
- 71 11 Socoteli cu țara pentru anul dintăi a domniei, de la întâi iule 1822 până la întâi iuli 1823.
- 72 2 Corespondenție cu dumnalui postelnic Dimitrachi Stathache.
- 73 17 Însămnări de lucrurile mănăstirilor grecești (cu o condică).
- 74 2 Tratarisire cu dumnalui baron Ignat Brunich, pentru împrumutare de bani.
- 75 1 Țidule și anaforale pentru mumbae.
- 76 2 Corespondenție către dumnalui visternic Costache Canta.
- 77 1 Țidulă către dumnalui hatman Costache Mavrocordat și către dumnalui postelnic Ștefan Catargiu, epistatu Agiei, pentru a fi împreună lucrători la paza marginii Eșului, și în cele dinlăuntru, întru ferire de ciumă.
- 78 3 Chizășie ce s-au cerut de Înnalta Poartă, la iuni 1824.
- 79 3 Cătră luminăția sa beizade Neculachi, triimitire anaforalii asupra chizășiei ce s-au fost cerut de la Poartă.
- 80 2 Nota de la Poartă către ministrul Angliei, și de la ministru către Poartă.
- 81 1 Țidula dată lui Bașcihodar, spre a împlini de pe la boeri banii pentru carantine.
- 82 1 Cătră dumneei vorniciasa Zmaranda Bogdan, pentru însurare fiului său, dumnalui aga Lascarachi Bogdan.
- 83 1 Țidulă către părintele Mitropolit, pentru cercetare lui Ioniți Crucerescu, ce s-au prins mergând la Ibrăila fără voe.
- 84 4 Tratarisire ce pentru sudeți, după poruncile de la Țarigrad.

- 85 1 Înștiințare de la dumnalui postelnic Ioan Jora, de cercetare ce au făcut sameșului de Tutova.
- 86 2 Țidulă către Obștiasca Adunare, pentru banii venitului școlii.
- 87 1 Hatihumaiu pentru rânduirea mării sale lui Vodă.
- 88 1 Copie di pe harzul pentru dumnalui hatman Constandin Palade.
- 89 2 La 22 iuli 1824, către boerii moldoveni din Bucovina, pentru a veni aice.
- 90 2 Țidulă către Nazirul Podurilor, ca să de materiialurile pentru florăriia gospod.
- 91 1 Scrisoare de la dumneei cucoana Safta de piste Prut.
- 92 1 Scrisoare de la dumnalui Matei Rășcanu.
- 93 1 Carte către părintele Mitropolitu, în pricina dumisale Costachi Manu cu sora dumisale Eleni.
- 94 2 Scrisoare de la dumneei Eleni Dudiasca.
- 95 3 Cătră Domnu de Valahie, la avgust 9, 1824.
- 96 3 Cătră dumnalui ban Bărbucian Văcărescu, pentru armoniia în lucrări.
- 97 3 Pentru datoriia dumisale aga Iorgu Ghica la dumnalui Alecu Roset.
- 98 1 Scrisoare de la dumnalui Dimitrie Carp.
- 99 2 De la Părcălăbia de Galați.
- 100 1 Rânduirea luminăției sale beizade Iorgu epistat oamenilor de pază.
- 101 3 Țidulă către Departamentul Pricinilor Străine, către Hătmănie și Agie, pentru sudeții străini.
- 102 1 Țidulă de rânduire în logofăt de Țara de Sus dumnalui vel logofăt Andronachi Donici.
- 103 1 Din parte dumisale Vel Postelnic către dumnalui vornic Theodor Balș, pentru împresurare moșiei dumisale dispre granița Cordonului.
- 104 1 Ferman împărătesc despre sudiți.

- 105 1 Sfaturile lui Sultan Osman către fiul său Orhan, talmăcite din istornicul othomani-cesc Saande Efende.
- 106 1 Carte către dumnalui spătar Petrache Cazimir, pentru a sigurevsi banii ce are a da dumisale visternicesii Marghioarei Conache.
- 107 2 Izvod de catarturi, pentru care să să închei contract cu arândatoriul moșiei Borîcul din Ungaria.
- 108 1 Înștiințare pentru luoare Ipsariei.
- 109 1 Scrisoare către părintele Mitropolit, ca să să grăbască a veni spre întregirea Comitetului pentru moșiile închinat.
- 110 1 Țidulă către Camară, pentru ca să împlinească de la dumnalui visternic Catargiu niște bani cu care au bitirdisit fân.
- 111 1 Niște globiri făcute de dumnalui spatar Alecu Balș, când au fost ispravnic la Fălticeni.

Aceste mai sus cuprinse hîrtii, lucrute prin dumnalui comisul Ioan Tăutul, le-am priimit prin dumnalui comisul Grigorie Carp, din luminată porunca măriei sale lui Vodă.

1825, iuni 10, Iașii.

Voicu Stolnic

- 112 2 Țidulă către Departamentul Pricinilor Străine, către Hătmănie și Agie, pentru disfacire sudiților.
- 113 1 Pitac din parte Măriei Sale către dumnalui vornic Iorgu Ghica, la Cernăuți.
- 114 2 Țidulă către Departamentul Pricinilor Străine, pentru banii ce are a lua Ion Paspali, om a slăvitului Latif Efendi, de la dumnalui Odrîtchi sudit.
- 115 4 Cărți mulțămitoare din parte Măriei Sale, pentru primirea ce au avut măria sa Doamna, în părțile Valahiei, mergând la Țarigrad.
- 116 1 Țidulă către Agie, pentru umblatul trăsurilor pre uliți, cum și pentru plesnitul din biciușce în ograda Curții Gospod.

- 117 2 Cărți către banul Iftime Stamate și pahar-
nic Asanachi Dan, în pricina arnăutului a
doi corăbii, ce mai întâi s-au triimis la Țari-
grad și au eșit tot aprins.
- 118 5 Corespundenție cu dumnalul visternic Ior-
dache Roset.
- 119 1 Țidulă către Agie, pentru trecirea monedii
piste hotar, ce nu este slobod a eși din țară,
să să strigi crainicu.
- 120 4 Cărți pentru venirea de la București aicia
a nepoților dumnalul postelnic Grigori Paladi.
- 121 5 Corespundenție cu dumnalul comis Ioan Tă-
utul, la Țarigrad.
- 122 1 Corespundenție cu dumnalul postelnic Las-
carachi Sturza, tij.
- 123 2 Carte către dumnalul spatar Matei Rășcanu
din oblastia Basarabiei.
- 124 4 Țidulă gospod pentru rânduirea dumisale
postelnic Neculai Costandache în Epistasiia
podurilor și a Casăi cișmelilor, cum și zi-
dire Beilăcului.
- 125 2 Țidulă către Departamentul Pricinilor Stră-
ine, pentru o tulburare de la Gălați, ce s-au
întimplat cu sosirea a 19 corăbii.
- 126 1 Carte Mării Sale către cucoana Marioara Can-
ta (Litianca), pentru fiul său.
- 127 2 Carte pentru dumnalul spatar Iordache Băl-
șucă, în pricina sinetului de datorie către
caminar Tudurachi Aslan.
- 128 3 Cărți către dumnalul Ștefănică Roset.
- 129 1 Țidulă gospod către dumnalul vel logofăt
Andronachi Donici și vel vornic Alecu Cal-
imah, pentru alegirea adevăraților sudeți
după condica Comitetului.
- 130 1 Carte din parte tuturor boerilor către Măria
Sa, în pricina disfacirii sudiților, încredin-
țătoare de liniștirea țării.
- 131 1 Carte către banu Iordache Donici, peste
Prut, pentru dumnalul vornic Constandin
Costachi (Talpan), bolnav fiind.

- 132 10 Carte către măria sa Doamna, când încă să
afla în Moldova, și cărți de la măria sa Doam-
na, din Țarigrad.
- 133 2 Țidule gospod la Hătmănie, Agie și Casa
Visteriei, pentru opritu suirii monedilor.
- 134 1 Carte către Domnu de Valahia, pentru niște
bani ce are a lua dumnalul logofăt Andru-
nachi Donici de la unii de acolo.
- 135 2 Heritisiri pentru Creciun, cu dumnalul ban
Bărbucian Văcărescu, la București.
- 136 2 Heritisiri cu Vlădica de Roman și de Huș,
pentru Creciun.
- 137 5 Carte către dumnalul hatman Răducan Ro-
set, la Cernăuți, pentru pricina cucoanii Zoi-
ții, fiicii dumisale, la cerirea zăstriei maicii
sale, și alte hârtii.
- 138 2 Giudecata ce are dumneei Marghioala Pot-
log, fiica cucoanii Zoiții Sturza, pentru mo-
șii Bumbăta de piste Prut.
- 139 15 Corespundenții cu dumnalul nadvornoi so-
vetnic Sandu Teodosiev, în pricina moșiei
Manta de pieste Prut, cum și contractu spă-
tăresii Catınca Mavrogheeni, pentru parte sa,
luoată cu anu.
- 140 2 Anaforaoa boerilor pentru comis Neculai
Mandre.
- 141 1 Carte heritisitoare de Creciun, starițului de
Niamț și Săcu.
- 142 2 Carte de la Domnu de Valahie și răspuns din
parte Măriei Sale, în pricina unii datorii
cerute de la aga Theodorachi Ghica.
- 143 6 Corespundenție cu dumnalul vornic Mihai Fi-
lipescu din București.
- 144 2 Carte către Domnu de Valahie, când s-au
triimis la București pe spatar Iordache
Pruncu, în pricina idaretilor, ce s-au găsit
calpe.
- 145 1 Carte gospod către aga Enachi Băltăreț, la
Silistra, în pricina indesapilor de acolo.

- 146 1 Țidulă gospod cătră Divan și cătră Departamentul Pricinilor Stăine, pentru sudeții ce țin moșii cu anu și alte acareturi și orânz.
- 147 5 Cătră banu Barbu Văcărescu, la București.
- 148 1 Țidulă cătră Hătmănie, Agie și Visterie, pentru ca să să facă cercetare străinilor veniți din nou în țară.
- 149 1 Carte cătră dumnalui coleschi sovetnic Iancu Sturza, pentru niște dovezi cerșute de moșia Camăca și Bozienii, de peste Prut, în pricina vornicului Aslan cu visternicu Iordache Catargiu.
- 150 1 Copie de pe o scrisoare a unui patriot necunoscut cătră părintele Mitropolit și Episcopu Romanului, asupra dizunirilor.
- 151 4 Înștiințări de la Părcălabii de Gălați, pentru jafurile lui vel căpitan Neculai Caraiman, și pentru atingiria ce le-au făcut dumnelui hatman Theodor Balș într-aciastă pricină.
- 152 8 Corespondenție cu beizade Costachi, la Țari-grad.
- 153 9 Corespondenție cu beizade Neculachi, tij.
- 154 1 Țidulă cătră Agie, ca să să facă punire la cali a căsăpiilor.
- 155 1 Țidulă cătră Obștiasca Adunare, pentru ciurma ce s-ar fi auzit că s-au iscat la Chișinău, dar nu s-au pus în lucrare.
- 156 1 Țidulă cătră boerii epitropi a Svîntului Spiridon, pentru ca să dei câte 400 lei pe lună spatarului Costachi Racoviță, din veniturile mănăstirii Precista ot Roman.
- 157 1 Pitac cătră caminar Tudurachi Aslan ispravnic de Hărlău, pentru ca să poarte grijă viilor ot Cotnari.
- 158 1 Țidulă cătră dumnalui Vornic de Aproz, asupra anaforalii pentru acareturile dumnalui Hristodor Ioan.
- 159 2 Adeverința lui Gavril Pivniceriu ot ținutu Fălceiului, pentru doi hărtii a sale, ci i s-au dat din porunca Mării Sale.

- 160 1 Recomandație pentru dumnelui paharnic Mihai Pastiescu, mergând la București pentru pricinile ce are acolo.
- 161 1 Heretisiri cu dumnalui dvornic Neculai Golescu, pentru Paști, de la București.
- 162 2 Pitac cătră paharnic Asanache Danu, împreună cu însămnare pentru cheresteaoa trebuincioasă la viile mării sale Doamnei.
- 163 1 Țidulă gospod cătră Departamentu Pricinilor Străine, pentru Panaite Carpolal, tovarăș lui Fedeleș, ca să să ciară, prin notă cătră Chesaro-Crăiasca Aghenție, să să dei față.
- 164 3 Cătră dumnalui coleschi sovetnic Panaite Căzimir, cu copii dieții visternicului Iordache Balș.
- 165 2 Cătră Gubernatorul Transilvaniei și cătră Derectorul Carantini de la Tulghiuș, pentru ca să triimită fraipas cucoanei Zoiții Sturza.
- 166 5 Răspunsu cucoanii Catinca Ghica, asupra mărturiei ce au cerut.
- 167 1 Din parte Mării Sale cătră Devlet, pentru embaticurile mănăstirilor grecești, când s-au triimis încredințare pentru aciasta din parte pămîntenilor.
- 168 4 Notă de la dumnalui Aghentu Lipa cătră Mărie Sa, cu tălmăcirea ei, asupra statornicirii iarăș a pocitilor rusăști aice, și țidula ce s-au slobozit la Agie pentru gătirea casilor lui pocimaistru.
- 169 1 Cătră dumnalui clucer Ștefan Holban ot Herța, din parte Mării Sale, pentru niște bani ce are cuconu Sturza nevoe a să împrumuta.

Aceste hărtii mai sus arătate, lucrute prin dumnalui comisul Grigorie Carp, le-am primit de la dumnalui, din luminată porunca mării sale lui Vodă.

1825, iunie 10, Iași
Voicu stolnic

Partida dumisale caminar Gheorghie Bogdan și dumisale hatman Costandin Palade.

- 1 Contract a lui Vasile Misir arman, din 1824, martie 21, pentru moșia Spinoasa a dumisale hatman Costandin Palade.
- 1 Contract tot a lui Vasile Misir, pe moșia Vale Sacă a dumisale caminar Gheorghie Bogdan, de la 1824, martie 21.
- 4 Socoteli în madeaoa acestor moșii, de luoturi și daturi.
- 2 Scrisori din parte Mării Sale către dumnului caminar Gheorghie Bogdan.
- 1 Carte din parte dumisale visternic Roznovanu către Mărie Sa, aparându-să de epitropiia casăi dumilorsale boerilor mai sus însămnați Bogdan și Palade.

Aceste mai sus arătate hărtii, rămase în canțelearie de la dumnului comis Ioan Tăutul, le-am priimit prin dumnului comisul Grigorie Carp, din luminată porunca mării sale lui Vodă.

1825, iunie 10, Iașii.
Voico stolnic

Hărțile ce am priimit și au dat comisul Ioan Tăutu, spătaru<lui> Grigorie Carp²⁶.

1826, februarie 15

**Contract de tovărășie între spătarul
Costache Lipan și comisul Ionică Tăutul,
pentru export de sare în Turcia**

СÓПН

Mai giosu iscălitul adiverez, prin contractu acesta, alcătuire ci am făcut cu dumnului comis Ioan Tăutul, pentru doi milioane ocă sări. Acesti doi milioane ocă sări, eu am să li teslimarisăsc dumisale, la șchele Galații, cu toată cheltuiala me, îndatorit fiind ca pără la sfârșitul viitoarii luni iuli să o teslimarisăscu toată, precum și dumnului a o rădica, iarș pără atunce, cu corăbiile dumisale.

²⁶ Academia Republicii Socialiste România, CXXXI/147; autograf I. Tăutul pină la nr. 111 inclusiv.

Prețul s-au hotărât între noi căți șapți lei pi suta di ocă, și banii ce să cuprind să mi-i plătiască sau în bani gata, la Galați, sau să-mi trimată poliți, numai către neguțatori să-guri, din Eși, Focșani sau Botoșani, sau să-i răspundă dumnului după poliții ci voiu triimeti eu la Țarigrad.

Banii să să plătiască într-aceste vadeli: pân-la zintăi maiu să-mi de cincizăci mii lei, și ceilalți bani, rânduri să aibă a-i da, că pân-la zi întâiu săptemvrii, să-i istovască de dat.

Eu mă îndatoresc că dacă pân-la vadeaoa arătată nu voi teslimarisi sare toată, să plătescu păgubire dumisale. Dar și dumnului esti îndatorit că sau păgubiri ci mi să va pricinui din nerădicare sării pân-la vade, sau păgubiri din nerăspundire banilor în vremile hotărâti, să aibă a-m plăti pără la un ban.

Așadar, pentru a să păzi întocmai svințanii acestor îndatoriri, am iscălit.

1826, februarie 15.
Costache Lipan spătar

<P.S.>

Mai gios iscăliții ni-am alcătuie cu dumnului spătar Costachi Lipan ca întru cuprindire aceștii copii de contract, cari esti întocmai di pi acel orighinal, să dăm un milion ocă sari la șchele Galații, fiind îndatoriți și noi întocmai către dumnului, precum și dumnului către ipochimenu arătat. Iar prețul sării avem a-l lua numai căți șasă lei douzăci parali suta di ocă, lăsindu-să cusurul pân-la șapți lei pentru cheltuelile dumisale întru închiere acestui contract. Și ne îndatorim că pân-la vadeoa ci să cuprindi în copie de contract să o teslimarisim deplin milionu.

Spre credință urmiazi a noastri iscălituri.

1826, februarie 18.

Iancul ..... spătar
..... spătar
..... Duca spătar, martur
Gavriil.....comis, martur²⁷

²⁷ Academia Republicii Socialiste România, IV/55 a-b.

1827, aprilie 16/28

Comisul Ionică Tăutul, secretarul Domnului Moldovei, este autorizat de autoritățile turcești din Stambul să se ducă la Brusa

Bughdan Beyinin yazığısı orta boylu kara inge bāyāklā Yuvan Togutu nefer kapukehāsīnīn kefaleti ve reisül-kitab Atufetlu efendi ittiba'ından Mehmed Aga iltimasıla mah-ruse-i-Brusa tarafına izin dir.

1242, Şaban 24.

Meşreb Zade
Abdurrahman
kadi-i-Istanbul

Yoklandî

Petru reis sefinesile bir neferle Mudanya iskelesine azimetine izin verilmişdir.

1242, Şevval 27²⁸.

Kalem-i-eğnebiyan <?>
Istanbul
Sene 1242

1242, Sevval 24.

An ğanib
Oda-î-Liman
Sene 1242

İş'ar kılınmışdır
1242, zilkade 26.

Mersum yine Deraliyeye avdet itmekle mirurına izindir.

1242, zilkade 23.

Mahkeme-i-
Kaza-i
Brusa

Ber mugib-i-tezkere mirurına izindir.

1242, Zilkade 25

Mahkeme-i-
Kaza-i-
Mudanya 29

TRADUCERE:

Persoana Ioan Tăutu, secretarul Domnului Moldovei, de statură mijlocie, cu mustață neagră și subțire, prin garanția Capuchehaelii și prin mijlocirea lui Mehmed Aga, omul Ministrului de Afaceri Străine, este autorizat să se ducă la orașul Brusa.
1827, aprilie 16/28.

Meşrebzade
Abdurrahman,
Cadiul Stambulului

<V o:> Se autorizează să meargă la portul Mudania, cu corabia Căpitanului Petru, însoțit de o persoană.
1827, iunie 17/29.

Biroul Străinilor
din Stambul
anul 1242

1827, iunie 26.

Din partea
Comandamentului
Portului, Anul 1242

S-a făcut însemnare
1827, iulie 15/27.

Numitul fiind la înapoierea la Stambul, i s-a dat autorizația pentru intrare.

1827, iulie 12/24.

Tribunalul
Ținutului
Brusa

²⁸ Originalul la Arh. St. Iași, *Necatalogate*. Transcris și tradus de H. Dj. Siruni.
Sigiliile (șase) sînt de mărimi deosebite și puse cu tuș negru.

Potrivit teșcherelii i se autorizează intrarea.

1827, iulie 14/26.

Tribunalul
Ținutului
Mudania

1827, iunie 9/21

Teșcherea dată comisului Ionică Tăutul, de către Nicolae Sturza — capucehaia Moldovei —, spre a fi apărat de dări.

Bismillah

Darende-i-tezkere orta boylu kara bāyāklā sin'ni yighirmi sekiz Yani Teto nam boyar Bughdan rayalarından olub mersum hala Bughdan Voyvodası khâdmetinde müstahdem oldîghândan başka vilayetinde ğüzie ve tekialifini eda itmekle sadir olan ferman-î alişan mugibinge ğüziedarlar taraflarından dahl ve tearruz olunmamak içum mersumun yedine işbu memhur tezkere ita olundu.

1242, Şevval 19.

Nicolaki
Yuvan
Isturza
1238

30

<V o:>

Ἰωάννης Τέουτο ³¹

³⁰ Sigiliu mic, inelar, rotund, cu toate caracteristicile sigiliilor turcești, pus cu tuș negru.

³¹ Text scris de altă mină decît textul turcesc, în orice caz nu de mîna lui Nicolache Sturza.

Documentul original are cinci rînduri de text și se găsește la Arhivele Statului Iași, *Necatalogate*, scris pe hîrtie turcească.

TRADUCERE:

În numele lui Allah.

Purtătorul acestei teșcherele, de statură mijlocie, mustață neagră, vîrsta 28 de ani, boierul cu numele Ioan Tăutu, fiind dintre raielele Moldovei și, pe lîngă aceasta, avîndu-și achitate dările în provincia (= țara) sa, s-a liberat, potrivit înaltului decret promulgat, această teșcherea sigilată, spre a nu fi supărat din partea încasatorilor de dări.

1827, iunie 9/21.

L.S. ³²

<V o:> Ioan Tăutu.

1827, noembrie

Desfacerea tovărășiei de negoț dintre comisul Ionică Tăutul și comisul Ilie Gherghel

Comisul Ioan Tăutul și comisul Ilie Gherghel, cu contract din 10 ghenar 1825, au alcătuit între dînșii tovărășie, la care fiiștecare au pus capital cîte șapte mii lei piste tot, ca să triimată unul la altul lucruri spre vînzare, comisul Tăutul aflîndu-să în Țarigrad, și comisul Gherghel în Eși.

Deci, aice urmiază disfacătoare socotială a aceștii tovărășii, făcută pe temeiul socotelii trimisă de la Eș, din 1827, mai 10, și iscălite de comis Gherghel:

lei bani Cheltuielile ce s-au urmat de amîndoi părțile, în cursul aceștii tovărășii.

2169 — Cuprind toate cheltuielile făcute la Eș de cătră comis Gherghel, însă:

lei bani

24 — dați lui Gheorghii Căpățînă călăraș, ce au adus în Țarigrad 4100 lei

12 — asămine lui Toader călăraș, ce au adus 3330 lei

³² Legenda sigiliului este următoarea: „Nicolachi Ioan Sturza 1822”. Transcris și tradus de H. Dj. Siruni.

- 868 — chiria de la Galați pân-la Eș, a
băcăliilor
- 157 — chiria magaziei
- 444 — lăsați unui cumpărător pentru a lua
bani înainte spre plata unii poliți
alte mici cheltuieli
- 73 —
- 331 — cheltuiți în trimitirea postavului prin
vărul Ioan Manoli, însă:
- lei bani*
- 31 — chiria pân-la Galați
- 100 — Șafarului jidov
- 200 — vărului Ioan Manoli, spre
- 331 — cheltuială.
- 260 — adaos la schimbu unii rămășiți de
marfă cu alt postav
- 2169 — adecă doi mii una sută șasăzeci și
noi lei, cheltuiți de cătră comis Gher-
ghel, afară de cei cuprinși în tari-
file lucrurilor ce au trimis.
- 4688 75 Cheltuieli făcute în Țarigrad de cătră comis
Ioan Tăutul, însă:
- 600 — lui Gheorghii Mesimvriian, corăbierul
ce au adus băcăliile la Galați
- 1068 9 cheltuiți cu postavul ce au adus vărul
Ioan Manoli, adecă:
- 120 — la corabie
- 139 111 vama
- 1 60 slugii vameșului
- 1 — la Poarta Ium-
brucului
- 18 — la hamali
- 30 pentru intrare
- 3 — hamalic pentru
scos prubile
- 4 — pentru pașport
- 30 — pentru ferman,
cu bacșișul
- 48 caichiatica
- prin
Vințel
și vărul
Ioan
Manoli

- 72 — caichiatica în
cîteva rînduri
- 250 — telalîc
- 5 — hamalilor
- 5 — un bacșiș
- 12 — iar caichiatica
- 6 — hamalilor
- 400 — dați de cheltuială
vărului Ioan
Manoli, pentru
a să duce la Eș
- prin însuș
dumnelui
vărul
- Ioan
Manoli
- 1068 9 suma
- 3020 48 dobîndă plătită lui Alecu Iconomul,
pe 7000 lei luați împrumut de la
7 iuli 1826 pân-la 30 noemvrie 1827,
adecă pe 28 de luni și 23 zile,
cîti 7 pol lei la pungă
- 4688 57 adecă patru mii șasă sute optzeci
și opt lei și cincizăci și șapte de
bani, cheltuiți prin comis Tăutul,
afară de cei cuprinși în tarifele lu-
crurilor ce au trimis.
- 6857 57 Adecă șase mii opt sute cincizăci și șapte lei,
și cincizăci și șapte bani, cuprind aceste chel-
tuitele.
- Masa tovrășiei.
- Să încarcă sau are a da
- lei bani*
- 6785 — vînzaria transportului 1-i trimis de la Țarigrad
la Eș
- 15722 — vînzaria transportului 2-le trimis asămine
- 18154 — vînzaria transportului 3-le trimis asămine
- 1802 — vînzaria transportului 4-le trimis asămine
- 3905 60 vînzaria transportului 5-le trimis asămine
- 1581 — vînzaria testemelor din 2 transporturi asămi-
ne, afară de cele ce au rămas nevîndute și de
cele cu care s-au făcut schimbări

- 4469 60 vânzarea chelcelilor trimisă întâi de la Eș la Țarigrad
 5723 — vânzarea chelcelilor trimisă al doile săptămâni
 169 60 câștig din cursul monezii la 4100 lei ce au adus în Țarigrad Gheorghii Căpățînă călăraș, la 12 aprilie 1825
 9919 60 rămășițuri de marfă date în schimb pe postav în toamna anului 1825
 13983 69 lucruri rămasă nevîndute și înșămnate aice după costul lor, însă:

lei bani

2665 — în 103 1/2 rifuri postav luat al 2-le rînd în schimb cu rămășițuri de marfă, adecă:

lei bani

2404 90 prețul mărfii date în schimb
 260 30 dați adaos

2665

11318 69 în trei șaluri, adecă:
 9919 60 au ținut postavul ce s-au dat în schimb pe șaluri
 331 — cheltuiți de comis Gherghel pentru postav
 1068 9 cheltuiți de comis Tăutul, săptămîni.

11318 69

13983 69

82214 69 adecă optzeci și doi de mii doi sute patruzeci și doi lei și șasăzeci și noi bani tot bilanțul mesii tovarășiei.

Să scade sau are a lua

lei bani

Cumpărătura transportului întâi trimis la 18 ghenar 1825 prin comis Gherghel 5447 60
 Cumpărătura transportului al 2-le trimis cu corabia lui Gheorghii Mesimvriian 11359 72

Cumpărătura transportului al 3-le trimis cu Trohin calaraș 15275 45
 Cumpărătura transportului al 4-le trimis cu corabia lui Gheorghii Mesimvriian 1954 90
 Cumpărătura transportului al 5-le trimis cu luminaria sa Doamna ..... 3400 —
 Cumpărătura testemelor ..... 1516 —
 Cumpărătura chelcelilor trimisă întâi ..... 2804 —
 Cumpărătura chelcelilor trimisă al doile rînd .. 4394 —
 Postavul luat în schimb pe rămășițuri de marfă sau schimbat pe șaluri 9919 60
 Cheltuelile făcute de amîndoi părțile 6857 57

Cîșligul ce au eșit, însă

lei bani

Cîșlig în bani 5302 96

Cîșligul în lucrurile rămasă.....13983 69

19286 45

Adecă noisprezăci mii doi sute optzeci și șasă și patruzăci și cincii bani au eșit cîșlig atît în bani cît și în lucrurile ce au rămas nevîndute 19286 45
 82214 69

Să încarcă sau are a da comis Ioan Tăutul

lei bani

7000 — capitalul ce au pus comis Gherghel în tovarășie
 4469 60 vânzarea chelcelilor adusă prin Ilie Arnăutul la 12 martie 1825, cumpărate în 2804 lei
 4100 — ce au primit în naht prin Gheorghii Căpățînă călăraș la 12 aprilie 1825
 169 60 câștig din cursul acelor 4100 lei
 5723 — vânzarea chelcelilor trimisă de al 2-le prin dumnelui hatman Jora, la 14 iuli 1825
 3330 — ce au primit în naht prin Toader călăraș la 2 iuli 1825
 4500 — o poliță din 2 iuli 1825, prin neșuțoriul Buiuc

200	—	plătiți din altă poliță de 500 lei a Iconomului Dimitrie	
2500	—	o poliță din 18 iuli 1826, prin Fenerliu	
3500	—	o poliță din 30 iuli 1826, prin Fenerliu	
9919	60	în postavul adus prin vărul Ioan Manoli, bez cheltuelile lui.	
10801	12	are să mai ia	
56212	72		
6991	94 1/2	parte de cișlig ce este în lucrurile rămasă.	
63204	46 1/2		
		10801 12	
		6991 94 1/2	
		<u>17792 102 1/2</u>	

Să scade sau are a lua

lei bani

Cumpărătura transportului întâi trimis la 18 ghenar 1825 prin comis Gherghel	5447	60
Cumpărătura transportului al 2-le trimis cu corabia lui Gheorghî Mesimvriian	11359	72
Cumpărătura transportului al 3-le trimis cu Gheorghî calaraș	15275	45
Cumpărătura transportului al 4-le trimis cu corabia lui Gheorghî Mesimvriian	1954	90
Cumpărătura transportului al 5-le trimis cu lumina sa Doamna	3400	—
Cumpărătura testemelor	1516	—
Șalurile ce s-au luat în schimb pe postavul adus de d. Ioan Manoli bez cheltuele	9919	60
Cheltuelile, precum s-au arătat mai înainte ..	4688	57
Parte din 5302 lei 96 bani ce este cișlig în bani afară de partia din 13983 lei, 96 bani, ce este cișlig în lucruri nevîndute	2651	48
	<u>56212</u>	<u>72</u>
Partia de cișlig din 13983 lei 96 bani, ce sînt în lucrurile rămasă	6991	94 1/2
	<u>63204</u>	<u>46 1/2</u>

Are a da	comis Ilie Gherghel
<i>lei bani</i>	
6785	—
15722	—
18154	—
1802	—
3905	60
1581	—
9919	60
57869	—

vînzaria transportului 1-i.
vînzaria transportului 2-le.
vînzaria transportului 3-le.
vînzaria transportului 4-le.
vînzaria transportului 5-le.
vînzaria testemelor
rămășițuri de marfă date în schimb pe postav, bez cheltuelile.

Are a lua *lei bani*

Partia cîtă au pus în capitalul tovărășiei ..	7000	—
Cumpărătura chelcelilor ce au trimis întâi la Țarigrad	2804	—
Au trimis în bani prin Gheorghî Căpățînă călăraș, la 12 aprilie 1825	4100	—
Cumpărătura chelcelilor ce au trimis cu rîndul al 2-le	4394	—
Au trimis în bani prin Toader Calaraș, la 2 iuli 1825	3330	—
Au plătit o poliță la neșitorul Buiuc, din 2 iuli 1825	4500	—
Au plătit dintr-o poliță de 500 lei a Iconomului Dimitri	200	—
Au plătit o poliță la Fene(r)liești, din 18 iuli 1826	2500	—
Au plătit o poliță la Fenerliești, din 30 iuli 1826	3500	—
Au trimis la Țarigrad postavul ce au luat în schimb pe marfă	9919	60
Cuprind cheltuelile ce au făcut	2169	—
Parte din 5302 lei 96 bani ce este cișligul în bani, afară de parte din 13983 lei 69 bani ce este cișlig în lucruri nevîndute	2651	48
Are să dei încă spre împlinirea somii	10801	12
	<u>57869</u>	<u>—³³</u>

³³ Arh. St. Iași, doc. 128/121; autograf I.T.

1828, aprilie 21

Contract de tovărășie între aga Nicolae Bosie, și comis Ionică Tăutul, pentru import de untdelemn și săpun din Turcia

Δῆλον γίνεται διὰ τοῦ παρόντος, ὅτι ἡμεῖς οἱ κάτωθεν ὑπογεγραμμένοι ἐπιχειρήσαντες νὰ ἐμβασωμεν συντροφικὰ ἀπὸ βασιλευούσης ἐντεῦθεν εἰς Μολδόβαν διὰ κερδολογίαν μας, 3040, ἤτοι τρεῖς χιλιάδες τεσσαράκοντα ὀκτάδες λάδι καὶ 1791, ἤτοι χιλίας ἐπτακοσίας καὶ ἐννεήκοντα μίαν ὀκτάδες σαποῦνι, συμφωνήσαμεν νὰ ἀκολουθῆ σωμεν ἐν τῷ μεταξύ μας τὰ ἐφεξῆς, ἡγουν:

τὴν τιμὴν ἀγαρᾶς, τοῦ μὲν λαδίου ἀνὰ πενήντα ἕξη παράδες, τοῦ δὲ σαπουνίου ἀνὰ εβδομήντα πέντε παράδες, συμποσθεῖσαν μαζί καὶ μὲ τὰ ἐδῶ γενόμενα ἔξοδα εἰς 8000 ἤτοι ὀκτῶ χιλιάδες γρόσια, ἐπειδὴ κατέβαλαν αὐτὴν τὴν ποσότητα ὁ ἄρχων ἄγας Νικόλαος βόσιας μετὰ τοῦ κῆρ Ἀντώνη Κόστογλου, ἡγουν, ὁ μὲν ἄρχων ἄγας ἕξη χιλιάδες καὶ πεντακόσια γρόσια, ὁ δὲ κύρ Ἀντώνης χίλια πεντακόσια διὰ τοῦτο γενομένης τῆς πωλήσεως τοῦ πράγματος, θέλει τραβήξει πρῶτον ὁ ἄρχων ἄγας, καὶ ὁ κύρ Ἀντώνης ὁμοίως, τὰ ὁποῖα κατέβαλον 8000 γρόσια, καὶ ἀφοῦ ἐβγαλοῦν ἀκόμη καὶ ὅσα ἄλλα ἔξοδα γείνουν, ἕως οὗ πωληθῆ το πρᾶγμα ὅλον, μετὰ ταῦτα ὅσον κέρδος καὶ ἂν ἀπομείνη, ἔχομεν νὰ τὸ μοιρασθῶμεν συντροφικὰ ἐν τῷ μεταξύ μας, εἰς τρία μερίδια ἴσα. Ἐάν δε ἐξεναντίας, ὃ μὴ γένοιτο, ἀκολουθήσῃ ἀντὶ κέρδους νὰ ζημιώσωμεν οἰσδήποτε ὑποχρεούμεθα τότε καὶ τὴν ζημίαν, ὅση ἤθελεν τύχη, νὰ ἀποκριθῶμεν κατὰ δίκαιον λόγον καὶ οἱ τρεῖς ἐξίσου. Ἐγένοντο λοιπὸν ἐπίτηδες τρία ἀπαράλλακτα ἔγγραφα τῆς συμφωνίας μας καὶ ἐλάβομεν ἕκαστος ἀπὸ ἕν.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1828 — τῷ, Ἀπριλίου κά.

Νικόλαος βόσιας βεβαιῶ.
Ioan Tăutul comis³⁴.

TRADUCERE

Prin prezenta se face cunoscut că noi cei mai jos iscăliți, întreprinzând să aducem în tovărășie, de la Țarigrad, dincoace, în Moldova, spre al nostru cîștig, 3040, adică trei mii

³⁴ Arh. St. Iași, 131/26. Semnătura autografă I.T.

patruzeci de ocale de untdelemn, și 1791, adică una mie șapte sute nouăzeci și una de ocale de săpun, am convenit să urmăm între noi următoarele, anume: prețul cumpărării pentru untdelemn, de cincizeci și șase de parale, iar pentru săpun de șaptezeci și cinci de parale, adunat împreună și cu cheltuielile făcute aci, anume 8000, adică opt mii lei vechi, deoarece au depus această sumă dumnealui aga Nicolae Bosie împreună cu chir Antonie Costoglu, adică dumnealui aga șase mii cinci sute de lei vechi, iar chir Antonie una mie cinci sute de lei vechi; pentru aceasta, după ce se va fi făcut vînzarea mărfii, va retrace mai întii dumnealui aga și chir Antonie la fel, cei 8000 de lei vechi depuși. Și după ce se vor scădea și cite alte cheltuieli se vor mai fi făcut pînă la vînzarea întregii mărfi, după aceasta, cît cîștig va rămîne îl vom împărți în tovărășie între noi, în trei părți egale. Iar dacă, dimpotrivă, ferească Dumnezeu, va urma, în locul cîștigului, să păgubim, ori în ce fel, atunci ne îndatorăm și paguba, cîtă ar fi, să o răspundem, pe bună dreptate, toți trei în chip egal.

S-au făcut deci, în acest scop, trei înscrisuri la fel ale tovărășiei noastre, și am luat fiecare cite una.

La Țarigrad, 1828, aprilie 21.

Nicolae Bosie, adeverez
Ioan Tăutul comis.

<1829, toamna >

Rețetă pentru Ionică Tăutul, dată la Stambul, de un medic nenumit

Monsieur fera usage d'une boisson gommeuse et édulcorée avec le miel ou un sirop quelconque.

Il prendra un petit morceau de gomme arabique pendant les quintes de toux, surtout le soir.

Il se tiendra le ventre libre au moyen d'un purgatif doux tel que l'huile de ricin (ou de Salmo-Christi) qu'il prendra à la dose de deux onces chaque semaine.

Il aura le soin d'entretenir le plex hémorroïdal en appliquant 10 à 12 sangsues à l'anus et en facilitant l'écoulement du sang par un bain de siège émollient.

Il appliquera un vésicatoire au bras gauche; il en entretiendra la suppuration. Au bout d'un mois, il substituera un cautère, le soir, au vésicatoire, si celui-ci n'a produit aucun effet avantageux.

Si on peut se procurer du lichen d'Islande, il en prendra la décoction coupée avec quantité égale de lait. La dose est d'un verre matin et soir, deux heures avant et deux heures après le repas.

La gelée et la pâte de lichen peuvent remplacer la décoction de la plante.

Au printemps, il conviendra de faire usage du lait d'ânesse et de continuer l'emploi de ce moyen pendant un à deux mois.

Pour le régime, monsieur se conformera à ce que je lui ai dit verbalement³⁵.

1842, iulie 13

**Divanul Apelativ al Țării de Sus din Moldova
despre familia comisului Ionică Tăutul**

Divanul Apelativ a Țării de Sus din Prințipatul Moldovei.

Dumnelor sărădăreasa Zmaranda Ursachi, Mărioara Morțun și Safta Vărgolici, surori, fiicile răposatului Gheorghe Tăutul, prin jaloaba cătră acest Divan, priimită în reghistru supt Nr 3544, au făcut cerire a li să da act potrivit mărturiilor ce au, adiveritoriu că dumnilor sănt drepti surori cu medelniceriu Stavarachi, paharnicul Vasili și comisul Ioann, frați Tăutul, și care din iai au avut pogorători și care s-au săvârșit stărp; la ce vreme s-au săvârșit fiștecari precum și ce avere le-au rămas. Din povodul căreia făcându-să luare aminti mărturiilor înfătoșate de dumnelor și anume una supt iscăliturile dumnilor-sali boerilor din acest prințipat, Ilie Cogălniceanul postelnic, Toader Chirieac spatâr, Meriacri

³⁵ Arh. St. Iași, 130/58.

spătar, Gheorghie Stroescu caminar și Dimitrie Gane spatâr, întărită de giudecătoria ținutului Eșii supt Nr 869 la 8 a următoarei luni, s-au văzut aciasta cu următoare cuprindere: „Noi mai gios iscăliții, printr-aciasta a noastră scri-soare mărturisim a noastră știință, că dumnelor sărădăreasa Zmaranda Ursachi, Mărioara Morțun și Safta Vărgolici (născute Tăutul) au avut frați pe dumnilor medelnicerul Stavarache Tăutul, paharnicul Vasili Tăutul și pe comisul Ioann Tăutul. Din care Stavarachi Tăutul s-au săvârșit din vieață la anul 1823, aprilie 15 și rămîindu-i doi copii, cel mai mare născut la anul 1821, aprilie 24, anumi Gheorghie, cel mai mic Ioan, născut la anul 1822, august 22. Vasili Tăutul s-au săvârșit din vieață la anul 1825, mai 24, și i-au rămas doi copii: una parti fimeiască, Anica, născută la anul 1820, fivruar 20, și unul parti bărbătească, Ioan, născut la anul 1824, iulie 22. Iar al treile frate, comisul Ioan Tăutul, fiind sterp, neînsurat, s-au săvârșit din vieață la anul 1830, aprilie 20, în Constantinopoli. Care acești frați și surori, toți au fost legiuuți fii răposatului bătrân Gheorghie Tăutul, ce au avut întru însoțire pe Ileana Iltschi, trăitoriu cu lăcuinta la moșiea Brăndeștii, ținutul Botoșanii și s-au săvârșit din vieață la anul 1802, iulie 27. Care Gherghii Tăutul au avut frați pe Vasili Tăutul și care s-au săvârșit din vieață la anul 1809, aprilie 14; pe vornicul Ioan Tăutul, care s-au săvârșit din vieață la anul 1827, martie 10; și pe Costachi Tăutul, care s-au săvârșit din vieață la anul 1823, martie 10, la moșiea sa Comăneștii, în Bucovina, stăpînire Austrii. Și din fii și fiice a răposatului Gheorghie Tăutul, au rămas în vieață numai arătatile mai sus, dumnilor sărădăreasca Zmaranda Ursachi, Mărioara Morțun și Safta Vărgolici. Care a noastră mărturisire o întemeiem pe știința ce avem cu însuși a noastre iscălituri, rugând prin deosăbită cerire pe cinstita giudecătoria ținutului Eșii a o întări după formi, această mărturisiri a noastră“.

1842, iulie 6 zile³⁶.

Al 2-le, mărturie supt iscălitura preoților iconomi Grigori și Ioan, slujitorii bisericii din târgu Botoșanii, cu hramul Adormirii și pecetea bisericii, întărită de protopopie

³⁶ Mărturia aceasta, în copie, la Arh. St. Iași, tr. 1349, op. 1501, dos. 626, f. 48, r. 71.

acelui ținut supt Nr 242, doveditoare ca și ce de sus că re-
delnickeriu Stavarachi Tăutul s-au săvârșit din viață la 1823,
aprilie 15, și că s-au înmormântat la ace biserică.

Și al 3-le, mărturie supt iscălitura iconomului Ștefan,
slujitoriu bisericii cu hramul Bunii Vestiri din Capitalie Eși,
i pecetea bisericii, doveditoare că paharnicul Vasili Tăutul
s-au săvârșit la 1825, mai 24, și s-au înmormântat la ace bise-
rică.

Deci, pi temeiul arătatilor mărturii, să dă, din partea
Divanului, dumilor sali aciasta.

Iscăliți: Cantacuzin

Drăghici

H. Adamachi spatar

Director, Stamati

Șeful secției, Ioan Scorpan, sârdar.

1842, iulie 13 zile, o. Eși.

Secția 3 No 3461

Am primit actul No 3461: Dumitrachi Vărgolici³⁷.

³⁷ Arh. St. Iași, transport 1765, opis 2014, dos. 70, t. 456—457.

Capitolul IV

ECOURI ALE VREMII

Ecouri vechi despre viața și activitatea literară a lui Ionică Tăutul (1838—1888)

1. M. KOGĂLNICEANU, 1838: <...> Acest epitaf fru-
mos este făcut de răposatul Ionică Tăutu. Acest poet, care
au murit în Constantinopol, au scris multe poezii, din care
cea mai mare parte s-au pierdut. Mai avem încă de la el tra-
ducerea *Ruinelor* lui Volnei și o culegere de sorți în stihuri,
pentru Anul nou. Noi le vom împărtăși cetitorilor noștri, la
vremea cuvenită¹.

2. M. KOGĂLNICEANU, 1840: Banul Vasilie Vărnăv, cu
Tăutul și cu Alexandru Beldiman, sînt singurii moldoveni
cari s-au îndeletnicit cu literatura și istoria națională, într-o
vreme cînd aceste studii era cu totul părăsite².

3. J. A. VAILLANT, 1843: <...> Alors qu'elle entre dans
la dernière salle, un jeune Moldave, d'une figure dis-
tinguée et vêtue du Tasse, chantait, en s'accompagnant de
la guitare, une romance de la Roumanie. Elle marche droit
à lui, et le fixant d'un oeil sévère: Qui es-tu, lui demande-
t-elle, pour oser chanter les Roumains?

¹ M. KOGĂLNICEANU, în „Alăuta Românească“, Iași, 1838, nr. 5 din
1 septembrie, pp. 52—54, cu prilejul publicării poeziei *Epitaf*.

² M. KOGĂLNICEANU, în „Arhiva Românească“, ediția 2-a, Iași,
1860, p. 208; N. IORGA, în *Istoria literaturii române în sec. XVIII*, II,
p. 438 (ed. I), spune, avînd, poate, în vedere textul de mai sus: Mihail
Kogălniceanu numără între traducătorii harnici ai acestei epoci și pe un
Tăutu (c. 1820), care trebui să fie Vasile. — Această interpretare trebuie,
însă, înlăturată, în fața clarității textului lui Kogălniceanu. (Textul autograf
al lui Kogălniceanu la Academia Republicii Socialiste România, ms.
1176, f. 260 și 262).

Le jeune homme, ébloui de ce regard qui le pénètre jusqu'à l'âme, pâlit, se tait, baisse la tête et, lui donnant la guitare, murmure assez haut pour être entendu: Je suis Teutul.

— Teutul! reprend la dame voilée, j'ai entendu parler de toi. Paix et bonheur, Teutul³.

Et promenant ses doigts sur les cordes de l'instrument, elle en tire un mélodieux accompagnement à cette bizarre chanson⁴.

Iată traducerea textului, datorată lui C. D. Aricescu: <...> Pe când ea întrase în ultima sală, un june moldav, cu o figură deosebită, și investit cu costumul lui Tasso, cânta o romanță în onoarea României, acompianindu-se din ghitara. Ea merge țintă la dînsul și, fixîndu-l cu ochii ei cei negri codați:

— Cine ești tu? îl întreabă. Și cine ți-a dat dreptul a cînta gloria Românilor?

Junele poet, uimit de astă căutătură, ce-i săgeată inima, pălește, tace, pune ochii în pămînt și, întinzîndu-i ghitara, murmură îndestul de tare ca să fie auzit:

— Sînt Teutul.

— Teutul! se miră dama cea sublimă; am auzit vorbind de tine. Pace și fericire, Teutule!⁵

Atunci ea, plimbînd degetele-i de roză pe coardele sonore ale instrumentului, scoase din el un melodios acompianiment pentru următoarea canțonă bizară. ...⁶.

³ Teutul était poète; il descendait du grand logothète qui, en 1529 et de la part de Pierre Rarès, fit hommage au Sultan de la principauté de Moldavie. Il est mort dans la misère, à Constantinople (n.J.A.V.).

⁴ Aléco Vitéaz—J.A.Vaillant, *Le Carru-Boi. Nouvelle. Traduite du Moldave par Z. Paris* Imp. de P. Baudouin, rue des Boucheries-St.-G., 38, 1843, pp. 44—45, 60.

⁵ Traducerea notei lipsește la C. D. Aricescu.

⁶ Traducere de C.D. Aricescu (1849), sub titlul: *Carru-Boi, nuvelă de la ALEXANDRE VAILLANT*; manuscris la fostul muzeu AL. ST. GEORGES. Într-o scrisoare către redactorii jurnalului „Buciumul” (Paris, I, 1857, nr. 3 din 5 aprilie), Vaillant spune:

Unirea am arătat-o ca un lucru realizat în faptă, în scrierile mele asupra limbei și literaturii moldo-române, indoit reflet al comunității de origină și tradițiuni, de legi și obiceiuri ale acestui popor; și încă din 1843, sub numele de *Viteaz*, am arătat curat în *Carru-Boi* cît doresc realizarea acestei idei.

Adăugăm că pe coperta uneia din publicațiile sale franceze, este trecut lista lucrărilor și, între ele, în rîndul al doilea, figurează: „Le Carru-Boi, nouvelle roumaine”.

Dăm și o a doua traducere, deosebită de precedentă, din 1854:

<...> Atunce când ea întră în cea mai de pe urmă sală, un tînăr moldovan, de o figură deosebită și învăscut cu costumul lui Tasso, cînta acompianiat de ghitara o romanță în onoarea României. Ea pășește drept spre dînsul și, ațîntîndu-l cu un ochi aspru: Cine ești tu? îl întreabă ea, pentru a cuteza să cînti pe Români? Tînărul, zăpăcit de acea privire ce-l pătrunse până la inimă, să îngălbinește, tace, pleacă capul și, dăndu-i ghitara, murmură destul de tare pentru a fi auzit:

— Eu sînt Tăutul!

— Tăutul! reîntreprinsă dama învălită, am auzit vorbindu-se de tine. Pace și norocire ție, Tăutule⁷ și preumblîndu-și degetele pe coardele instrumentului, ea scoate un melodios acompianiment cu această ciudată cîntare⁸.

4. M. KOGĂLNICEANU, 1843—1844: Jean Téoutou, traducteur des *Ruines* de Volney et auteur d'un recueil de poésies aussi suaves que le parfum de la rose, mourut à Constantinople⁹.

Reproducem și o variantă a acestui text, de la aceeași dată:

Jean Téoutou, traducteur des *Ruines* de Volney et poète suave, ne fit que se montrer. Il mourut à Constantinople¹⁰.

5. M. KOGĂLNICEANU, 1845: Banul Vasili Vîrnav cu Tăutul și cu Alexandru Beldiman sînt singurii moldoveni care s-au îndeletnicit cu literatura și istoria națională, într-o vreme cînd aceste studii ăra cu totul părăsite¹¹.

⁷ Tăutul era poet. El au murit într-o mare ticăloșie, la Constantinople.

⁸ În „Foaia pentru minte, animă și literatură”, Brașov, 1854, p. 95 (nr. 19 din 12 mai); „Iașii. Împărtășită de Teofil”.

Nuvela este intitulată *Carul-Boii*, și ține numerele 16—20. Acțiunea se petrece în 1812. E scrisă între 1840—1843.

⁹ Academia Republicii Socialiste România, ms. 1176, f. 262. Kogălniceanu își exprimă această opinie cu prilejul întocmirii unui conspect al literaturii române, între 1843—1844; vezi și N. CARTOJAN, *Kogălniceanu și Societatea de arheologie și istorie veche a Nordului*, în „Drum drept”, X (1915), pp. 35—37.

¹⁰ Academia Republicii Socialiste România, ms. 1176, f. 260v.

¹¹ „Arhiva Românească”, II, Iași, 1845, p. 280.

6. ANONIM, 1848: <...> Pe cînd armata rusească, la anul 1828, intrase în Principate, proiectul *Regulamentului* este gata, lucrat printr-o soțietate de boeri din cari, ca începători, numim pe răposatii Golești din Țara Românească, pe prigonitul Tăutul și alții în Moldova <...>¹²

7. ALECU RUSSO, 1853: <...> Este a giudeca despre huietul organizării militare a Moldovei pe atunci; huietul era, oare, nedejdele patrioților ca Tăutu, a republicanilor ca Dimitrie Sturza, sau o cercare a rezmeriței grecești ce izbucni la 1821, dar care cloce mai de mult, precum istoria noastră o mărturisește <...>¹³

8. ALECU RUSSO, 1855: <...> Pe cînd sibiriiții noștri cînta după modelul lui Anachreon, poporul cînta voinicile trecute, voinicile drumurilor mari și a codrilor și surgunul Besarabiei, iar boierimea mică și înlăturată, ficiorii de neamuri și hrăniți cu durerea, cu rușinea și răsipa strămoșăștei străluciri, se deda cu doctrinele filosofice și respîndea satira, duh ce nu s-au mai stîns încă, epopeie politică din care trii cîntice ne sînt foarte cunoscute: Scrisoarea ce au trimis un boier din Moldova către d. logofăt G. S. la Cernăuți... Sfatul de la Cristești... și Jaloba Vrîncenilor, adecă 1821, 1847, 1855... trii crize a vieții României.

Cînd se apropie de nații întîmplările mari ce au a strămuta condiția lor, se arăt și oamenii cerșuți pentru a înțelege, a înlesni, a sfinți sau a mărturisi acele întîmplări; dacă nu cumva se prevestesc sau le fac ei însuși.

Sfîrșitul Fanarului, care vruse a rîdica oligarhia venetichilor pe răsipele țării și înfundarea numelor naționale, se încheie în doi oameni, născuți amîndoi din vițele ce le surpa grecii. Unul din ei, Vladimirescu, sau cum îi zic cînticele de pe Olt, Tudur, își are numele și locul făcut în istorie; al doilea așteaptă încă recunoștința și răsplătirea: Ionică Tăutu, comis de boierie, inginer de meșteșug, român de suflet, născut la 1798, era fiul lui Gheorghii Tăutu, nepot de fiu vornicului

¹² „Gazeta de Transilvania“, Brașov, 1848, nr. 35 din 29 aprilie, p. 147; republicat, de aici, în *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 367.

¹³ ALECU RUSSO <Ofișeri francezi în Moldova, 1847>, în *Scrieri*, ed. P.V. Haneș, București, 1908, p. 171 (Articolul lui Russo e din 1853).

Tăutu bătrîmul, și au murit la 1828, la Țearigrad. Ionică Tăutu e România reînviată, mișcată de toate patimile patriotice și giucînd tot același rol prin condei și stăruinți în politică, care îl giuca Vladimirescu cu pușca plăieșască. Panfletist călduros și convins, în corespondențe cu toate partizile și căutat de toate căpiteniile partizilor, giudecîndu-le toate, și iar singur de o partidă... partida țării, Tăutul se poate asemăla numai cu un om în istorie: cu I. P. Courier. Precum I. P. Courier se fălește că e un simplu vier, asămîne și Tăutu se mîndrește că este numai moldovan; și unul și altul se luptă pentru aceleași principii, unul în contra emigrației de la Coblenz, ce se aruncasă peste Franția cu furia nesățioasă de putere și de averi a fanarioților, celălalt în contra băjeniei ce rîvnea privilegii care nu se pot întălege măcar astăzi, așa sînt de disbrăcate de dreptate și de cumpănire. Tot cu acea iuțeală, cu acel duh mușcător, și tot într-o vreme scriu, și pentru întreaga asemănare, dacă hronica este adîvărată, amîndoi mor de moarte silnică politică, unul prin mrejele unei dragoste veninoase, iar Courier împușcat.

*

Sîntem la Cernăuți... Domnia coasi națională a lui Ion Sturza au început. Ambițiile domniei sînt în fierbere, partizile se șoptesc, constituțiile și proiectele plouă, prietenii politice se disfac, transacțiile și trădările se lovesc, se întăleg și se prifac ziuă pe ziuă, eteriste și turcii nu mai sînt în țară; dar retrași pe culmea Cernăuțului, ca pe muntele Aventinului, Arhondologia cea de fructe, ce se numește însuși *Proh*, nu se întoarce acasă <...> că nu frica Eteriei, nici a turcilor au adus băjană <...> dar glasul străbătător a lui Vladimirescu, ce deșteptase politica nouă a românilor. Nu frica Eteriei mai ținea în pribegie boierimea, dar ambiții însălate: tîrguie cu țara prețul întoarcerii: — scutirea întregă — acea scutire ce se uitase însuși de domni străini în vremile grele. Ca toți oamenii care se trec, cernăuțenii zicea <...> ce va face oare țara fără stîlpii săi? Convulziile intrigelor nu se astîmpăr: Ioan Sturza scrie la Cernăuți: *Scrisoarea Măriei Sale lui Vodă către boierii din Bucovina*.

„Boierilor, nu mă îndoiesc că n-au agiuns la auzul dv. mișcările unora din boierii de aici, și cred că pentru dv. au trebuit să fie de deșanțare; însă în bunele plecări ce eu păstrez

pentru dv., nu mă pot apăra de a nu vă mai mări încă mirarea, înștiințându-vă că aceea boierii nu v-au cruțat nevinovăția, cu carele vă cred îmbrăcați, publicarisind atât aceea, cât și în drumul lor în gios pînă la hotar, cum că ar fi într-o legată unire cu dv., la pasul ce au pornit. Dacă acest pas are o necuviință, dv. veți giudeca în cît vă răpune numele ce vi l-au înflorit anii și ostenelele dv., și dar eu mă grăbesc a vă face știut această comprometerisire, ca unul ce totdeauna am fost și sînt a dv. iubitor. I. S. V. V. D. 1824, fev. 7“.

Pentru a vă da seamă de revașul acesta și de toată mișcarea sufletească a României, numai vieața, corespondența și hîrțile lui Tăutu ne pot slugi; corespondența și documentele politice găsite la el sînt, la cunoștința noastră, singurele documente ale acei mișcări ce se înfundă în trataturile de la Acherman și Andrianopol, și ne dau ponturile și tălmăcirea *Regulamentului Organic*; fără Tăutu, istoria nu se poate înțelege.

Așadar, pentru a ne tălmăci cartea măriei sale lui vodă, să întrebăm pe Tăutu de cuprinderea sa. Din mormîntul lui, Tăutu ne va arăta că această carte au fost o mare ispită, de care să ținem minte capitul din mijloc a unui roman politic: hîrțile lui Tăutu cuprind tot romanul... și ce roman! Și vom zări în acest roman și unele din cvestiile capitale ce ne împing astăzi.

Eteria au jăfuit țara, dregătoriile și domniile grecești au dat mîna cu jăcitorii; prada, focul și dislocația principaturilor s-au făcut; cine are să rîdice neamul, cine are să-și aducă aminte de pămîntul acesta? De *independență*, de vechi drituri?... că ocîrmuire nu-i... Turcul stă gata a prefăce umbra țarilor în pașalicuri, și abutorii pămîntului... stîlpii patrioți... au fugit, pare că nu au lăsat nimic în urmă. În urma lor însă era mai mult decît pămîntul lor, era norodul român, apăsător, dar neuitătoriu de trecut, acel norod care se vede numai cînd sosește primejdia și greul. Boierimea nu trecuse hotarul, că un țipet groaznic striga de la o margine la alta:

„Au fost vremi să lăsați pentru un minut tot feliul de interes particularnic, și să vă țintîți gîndirea și îngrijirea la interesul obștesc, să lăsați prigonirea și dihonina ce aveți între dv., și cu o unire să lucrați cele de folosul patriei; să lăsați ura ce

purtați către toți ceialalți... Dar protivnicia urmării din partea dv. face pe obștie ca să-și rîdice glasul său acel amorțit de atîtea veacuri. Acest pămînt, odinioară ocîrmuit de independenții săi voevozi, au avut hotarele sale în întindere, așazăminturile sale în datorii, privilegiile sale în urmare și pravilele sale în îndatoriile unui om către altul... S-au văzut boierii (a căroră scaune dv. țineți astăzi) rîvnind domnești cununi, reînvoindu-se între dînșii, și întrecîndu-se unul cu altul, se îndesa să o răpească.

Dintru acesta au născut puternica pricină de orice între dînșii: legiuita pricină a apărării domnilor și sfînta datorie a pre puternicei Porți, ca să se puie în lucrare liniștirea.

Toate au venit la un pont, și neînvoiala între boieri nu s-au putut ostoi, decît numai cu punerea pe scaun a nației grecești“.

Strigare obștiei este doprosul și giudecata regimului trecut, în care nimic nu e uitat, de la vechile privilegii pînă la școale, și în care videm că, vorbind de dările răsboiului, să miară norodul de întrebuițarea banilor hotărîți de plată.

„De unde, dar, curge oprirea vînzării cei de bună voie, și în locul ei prețuri hotărîte și păgubitoare? Nevoit a lua aminte, el (norodul) n-au trecut încă în uitare că, în vremea răsboiului trecut, măria sa monarhul Rosiei au slobozit înaltă poroncă ca să se plătească în bani tot ceea ce se va lua din pămîntul acesta. Apoi norodul, dînd tot ceea ce i s-au cerut, poate arăta un număr mare de dări, pentru care nu au luat nici cea mai mică plată; și în vreme ce știe că împărăteasca hazne au plătit pentru toate acele fără cruțare, rămîne în prepusul său fără eșire, că plățile acele rînduite pentru folosul obștiei au alcătuit în pămîntul acesta numai cîteva folosuri în parte“.

Lungul rechizitorium acest a obștiei, ce ne dă a crede că numele oamenilor se schimbă, dar naravurile foarte cu greu, lungul rechizitorium în care se propune Porței toate îmbunătățirile ce se așteaptă și astăzi, dar înlătură boieria ca sfîrșită sau moartă, dădu a gîndi boierilor. Era prea lungă strigarea, prea ascuțit țipetul, prea vie durerea, ca pribejii să nu o audă; afară de *pruha*, fruntea, cei mulți se întoarseră pe la casele lor. Educația politică a obștiilor nu se face într-o zi; în capul celor mai mulți era o amestecătură a cvestiilor din lăuntru cu cvestiile din afară — faza de reforme,

în care se părea a intra Moldova cu mișcarea *Strigărei*, se prefăcea într-o combinație mai bună decât starea de mai înainte, negreșit, dar unde elementul desorganizării se suținea. Istoria va aprecia rodirile acei combinații statornicită sub numele de *Regulament Organic* și folosurile <ce> au tras fiecare treaptă moldovană, — urmărim numai duhul mișcării aceea.

.....
Așadar, boierii pribegi începură a cumpăni, a socoti și prinde la inimă; constituții și proiecte plouă, curieri cutrieră țara; Țarigradul și Petersburgul, mai cu seamă Fanarul e în picioare, mezatul opiniilor și a sufletelor se începe.

Toate proiectele seamănă unele cu altele în principuri și toate sînt într-o conglăsuire: „a restrînge puterea ocîrmuirii, a pune țeara subt epitropia boieriei“. Fiecare taraf își face o constituție. Avem mai multe constituții subt ochi, otografe. *Strigarea* zice: „Nimică altă nu era cunoscut de pravilă statornicită în toate, decât interesul, mita și părținirea ce pretutindene nu purta alte roduri decât nerînduiele, jacuri, asupriri și impilare, care pe mulți din drepti supușii pre puternicei Porți au silit a alerga să se facă sudiți străini, pentru ca să poată apăra dreptățile lor.

Acest fel era ocîrmuirea, cînd moldovenii, obosiți de jacurile ce în strîmtoare de mai înainte au fost siliți să mai sprijinească și tulburările grecilor, care au făcut vîrf ticăloșiilor lor, pentru care obștia într-aceea bănuște numai boierilor celor mari. Căci acestia erau începătorii țarei, acestia erau stîlpii patriei, la îngrijirea acestor toată obștia era rezămată, cînd fără veste s-au văzut căzută în prapastia ce au sepat împărecherea apostatilor. Cătră aceasta, strîngerea mai înainte a oamenilor lui Ipsilant, subt privirea începătorilor noștri, întrarea între acei oameni a arnăuților ce slujea pe la boierii cei mari, și, după venirea lui Ipsilant, poroncile date din visterie cătră dregătoriile țarei, spre înlesnirea strîngerei oamenilor de oaste, încingerea cu arme a lui Ipsilant, făcută prin mitropolitul țarei, și agiutarea de bani, cai și altele făcute de mulți dintre boieri, sînt destule pricini care fac a crede că acei mai puternici dintre boierii cei mari au știut mai înainte de împărechierea grecilor, și acei prin vicleşugul lor au uimit dintr-untîiu pre toți ceilalți.

Al patrulea proiect a proiectului lui I. Tăutul și preambulul deschide îndată orizonul național: „*Cererile cele mai însemnătoare se fac din partea „obștiei Moldaviei”, în întocmire cu cele cuprinse prin obștească jalbă, trimese cătră pre înaltul Devlet, și în temeiul sfîntului înalt împărătesc ferman, ce s-au slobozit, ca să fie obștește sfînțite aceste ceriri, spre a sluji pămînteștilor ocîrmuiri, pînă ce se va înființa „pravila țarei” într-o desăvîrșită alcătuire.*

Pontul 1. Norodul Moldovei, ca un norod ce din învechime și pînă astăzi au avut și are sfînțit privilegiul slobozeniei și acela de a se oblădui cu ocîrmuitoarii săi, etc.

Pontul 18. Înaintea pravilei să fie socotiți toți deopotrivă și fără deosebire, avînd a fi și pravila una și tot aceeaș pentru toți, sau pentru de a ocroti, sau pentru de a pedepsi. În pravilă nu poate să se hotărască decât aceea ce este drept și folositor, și nu poate să se oprească decât ceea ce este nedrept și de stricăciune.

Pontul 19. Norodul, spre a i se ocîrmiu trebile sale cele din lăuntru, în chipul cel cuviincios, ca să se poată folosi cu dreptățile, vechile sale privilegii, cere ca să i se întărească și legiuirea aceea a Sfatului Obștesc, ce au avut pămîntul acesta iarăși din învechime, legiuire după care puterea ocîrmuirii și a împlinirii să fie în singura mîină a Domnului, iar puterea hotărîrei să fie pururea în mîina Domnului împreună și a Sfatului Obștesc.

Pontul 46. Toate fețele ce alcătuesc Sfatul Obștesc, a fară de șasesprezece vechili a ținuturilor, toate fețele alcătuitoare divanului și celelalte, să se aleagă toți acestia după socotința Domnului cu a Sfatului Obștesc, urmîndu-se alegerea numai după meritul bunelor fapte și după puterea și vrednicia fiecărui, pentru slujba ce este să i se încredințeze, etc., etc., etc.“

Și în proiectul acesta, din care se vede că Tăutul era versat în scrierile politice a vremii, unde întîia dată în Moldova s-au așternut principul împărțirii puterii, multe definiții de drit se găsesc; dar este de mirare că proiectul tace cu totul în privința sătenilor. Ori dă a înțelege că dreptățile politice și țivile erau a se întinde preste tot, fără prejudelul legăturilor și contraturilor ce leagă proprietatea de locuitoriu, și locuitoriu de proprietate? Se poate crede și aceasta, fiindcă loc deosăbit în constituția sa nu este dat

boierimii ca unei caste, dar alegerea poate chiema, cu încrederea domnului, tot pămînteanul vrednic la slujbe; sau că Tăutul mai aştepta vreme, spre a-şi spune toate ideile sale de reformă.

Proiecte şi constituţie nu erau de ajuns boierimii, ce îşi venise în fire din spaima *Strigărei*. Domnia se aşezase; dar, din nenorocire, Moldova poate da o domnie numai, şi postulanţi se găsea din toate părţile; cu constituţiile şi cu făgăduinţi de credinţă şi alte, o sută de postulanţi stăruia, şi boierii din Cernăuţi ca şi ceilalţi, ba încă şi mai mult, ca unii ce aveau ramificaţie cu Ipsilant, Cantacuzineştii şi Eteriştii, şi sprijin mare în Fanar; pînă şi sîngele mării sale lui vodă îşi făcea partizi şi rîvnea biata domnie a lui I. Sturdza.

Huietele de domnie şi intrigele ce năşteau din toate părţile făcură pe I. S. V. V. a scrie scrisoarea din 7 fev. 1824. La 22 fev. plecatele slugi a mării sale, în număr de şasesprezăce iscălituri, răspund:

„Pre înălţate doamne! Nu poate fi alta mai străină şi deşanţată privelişte, astăzi, decît aceasta numai, că fiii cei adevăraţi a patriei noastre, bătrînii boieri şi moştenitorii familiilor celor din învechime, pre credincioase şi supuse pre puternicului, îndurătorului şi hrănitorului nostru Devlet, şi mai ales cunoscuţii întru vechime jărtfirilor ale preţuitorilor slujbe cătră pre puternica Împărăţie, prin carele chelariul său veacuri întregi s-au păzit neclintit din stejarul drept şi neprihănitei supunere. Aciea, astăzi, în tot chipul prigonită, apoi unii şi înstînjăniţi de a se apropie încă de maica lor, patria noastră, ba încă nevoiţi, cu jale şi lacrămare, a păzi o crudă tăcere, o aspră neamestecare şi o desăvîrşită neîmpărtaşire cu toată suflarea simbatrioticească din lăuntru, pentru ca să ne depărtăm şi de clevetirile cele formalnice, pornite din patrie şi din întunericul scornirilor propoveduite în lume, că adică cei din lăuntru patrioţi, nu cei din afară, ar fi avînd însoţire nepriincioasă.

Această oprire a comunicaţiei, păzită de noi cei înstrăinaţi întru sfinţenia cugetărilor, iată, ne dă tot creditul şi la înălţimea ta şi la toată lumea, acum, că nu am putut avea împărtaşirea unei ştiinţi formalnice, mai de înaintea, pentru cuvintele călătoriei cătră pragul îndurării Devletului, a unor boieri

deputaţi. Nici dacă îi particularnic, sau prin ştiinţa a mai multor simpatrioţi merg să puie lacrămile patriei la picioarele pragului milostivirei. Acum, şi din luminata carte a înălţimei tale, doamne, însemnată din 7 fev., care ne-am învrednicit a o primi, după o îndelungată încontenire, întru aceeaşi vedem a ne însemna aceasta, cum că sunetul vorbelor în călătoria lor poate aduce comprometaţie, propoveduind ei unire cu noi.

Se disleagă această întrebare că, dacă au lipsit comunicaţia, n-au putut fi hotărîrea mai de nainte şi a unirei; iar dacă este obştesc bine, apoi ei în noi şi noi în ei, precum urmează a se crede că eşti şi nălţimea ta. Şi iată, pentru că am primit luminată cartea voastră, tăind nodul tăcerii cu patrioţicesc cuget, răspundem cu plecăciune, că sîntem neuniţi cu toată suflarea a acelora carele se plac în nenorocireleşi obida patriei şi a simpatrioţilor, şi sîntem uniţi în duhul nostru cu acei care pentru binele patriei arată jărtfire. Însă lucrare, îndemnare, corespondenţie, nu am avut; de am fi fost şi noi în patrie, iarăşi nimică altă nu am fi putut face, la o pierzare mărturisită în lume a ţarei noastre, decît a năzui şi noi la limanul mîntuirii milostivirei pre înălţatului Devlet, stăpînitorul nostru. Aşadar, şi pentru aceşti deputaţi, dacă merg pentru binele patriei, datorita urmează a fi şi înălţimea ta într-o sufletească unire“.

Răspunsul ista, foarte lung, — nu s-au putut reproduce tot — plin de fraze îndoite, unde cimilitura gioacă adivărul, pică în mîna lui Tăutul:

„Măria sa vodă, carele are un suflet bun“, strigă Tăutul în Scrisoarea ce au trimes un boier din Moldova cătră d-lui. log. G. S., la Cernăuţi, „poate să fi crezînd, dar eu, carele ştiu, vă mărturisesc că, împotriva ştiinţei, nu pot crede, şi mă rog, mă iertaţi. Scriitorul dv., spornic în florile fandasiei, încît şi pragului de putea îi da picioare — măcar că ar fi bine cătră celelalte praguri să-şi cruţe dărnicia, ca să nu ne fugă uşile, — scriitorul dv. au ştiut să presoare şi să poştească în toate frazurile scrisorii lacrimile pătîmirei, neobiiduiţi simpatrioţi, obida patriei, perzarea ei, ticăloşia, nenorocirele şi alte asemîne“.

Scrisoarea unui boier moldovan e un pamflet în 32 pagine manuscrise, în care Tăutul se ridică uneori la o înălţime de idei nespūsă, cu un foc, cu o ură necruţătoare şi crudă care

face din acest panflet nu numai un monument istoric, dar și un document literar. Cernăuțenii, ca și boierii veniți pe acasă, iscălisă jaloaba și cererile obștei. Domnia lui I. Sturza era rezultatul a tuturor, dar slaba idee a naționalității reînviată, și Tăutul nu ierta fățarnicia și ambiția tulburătoare a domniilor, care amenința iarăși acest principat câștigat cu atâtea dureri. *Scrisoarea* ia la răspicat răspunsul boierilor, din cuvânt în cuvânt, supt închipuirea unui boier ce ar fi fost din taraful Cernăuțenilor < . . . >¹⁴

9. < M. KOGĂLNICEANU >, 1855: Epoca de renaștere, care a precedat cu mult *Regulamentul Organic*, o regăsim descrisă cu cea mai mare esactitate în scrierile și corespondențele lui Ionică Tăutul, a căruia biografie sperăm că odată vom putea-o comunica publicului românesc, pentru ca acesta să nu uite memoria unui bărbat care, pentru țara sa, în grele împregiurări, au lucrat mai mult decât o întreagă generație¹⁵.

10. V. ALECSANDRI, 1855: < . . . > Beldiman face parte din pleiada de poeți ce s-au ivit în Moldova pe la începutul veacului acestuia, și care se alcătuia de Conachi, Tăutul, Bălșucă, Pogor < . . . >¹⁶.

11. N. ISTRATI, 1856: L'hétérie des Grecs, en 1821, et leurs excès dans les Principautés venait à peine de porter à leur crédit, à Constantinople, un coup grave, que la tentative de Tudor Vladimiresko en Valachie contre ladite Hétérie, d'une part, et les deux pétitions nationales ou „arzmagzar“ de Moldavie, d'autre part, accompagnées du projet du *Règlement* présenté à la Porte par un homme habile, le comisse Jean Téuto, ont amené la Sublime-Porte à rétablir le droit d'élire des hospodars indigènes. Néanmoins la révision et l'application du susdit *Règlement*, qui tendait à faire disparaître les atteintes qui avaient été arbitrairement

¹⁴ ALECU RUSSO, *Amintiri*, VI, VII, VIII, IX, în „România literară“, 1855; reproduș după Alecu Russo, *Scrieri, publicate de P. V. Haneș*, București, 1908, pp. 112–117, 121–124.

¹⁵ „Stea Dunării“, 1855, nr. 25, p. 99. Articolul, datorat probabil lui M. KOGĂLNICEANU, comentează „Amintiri“-le lui AL. RUSSO; reproduș în AL. RUSSO, *Scrieri, ed. P.V. Haneș*, București, 1908, p. 348.

¹⁶ „România Literară“, Iași, I (1855), p. 61.

portées à l'autonomie, à détruire les abus qui s'étaient glissés dans l'administration et à tenir permanente une Assemblée générale au lieu de l'Assemblée extraordinaire que les princes étrangers n'ont que très rarement ou imparfaitement convoquée; cette révision, disons-nous, a été entravée par l'interruption survenue alors dans les relations entre la Turquie et la Russie < . . . >¹⁷.

12. GHEORGHE TĂUTU, 1856: *La mormintul lui Ioan Tăutu*¹⁸.

De-aici departe, departe tare,
La cel tîrg falnic, scaldat de mări,
Pe-a căror țărături încintătoare
Oricînd s-aude numai cîntări,
Cîntări, concerte de filomele,
De mii de pasări cu viers duios,
Căci trandafirul în orice zile
E ud de rouă, plăpînd, voios;

Acolo unde pe aripioare
Zefirul poartă neincetat
Parfumuri dulce, încintătoare,
Cît raiul sacru e chiar uitat,
Iară salcîmul, salcea pletoasă,
Se nasc oriunde, făr-ajutor,
Și la tot pasul, în zili focoase,
Azil găsește un călător;

Acolo unde mii de izvoare
Limpezi și rece curg, șerpuind
Prin flori, și-n urmă în lumea mare
Se zvîrl cu zgomot de se ascund;
Acolo chitru, castanul crește
În țintirime, mare, tufos,
Și iasomia se înfrățește
Cu mirtul gingaș, crinul frumos.

¹⁷ N. ISTRATI, *Despre puterea legislativă și privilegiile Principatelor Moldo-Române*. Iași, 1856. Reproduș aici după *Acte și documente relative la istoria renascerei României*. III, p. 141. Cum vedem, N. Istrati confundă datele și constituția din 1822 cu *Regulamentul Organic*.

¹⁸ Pamfletist, unchiul poetului: mort în Constantinopol (nota N. Iorga).

În aste locuri, clime senine,
Pe-aceste țermuri, pe-acest pământ,
Cuprins de mușchiuri și mărăcine,
Uitat se află un trist mormînt!
Mormîntul ista în el ascunde
Oasele unui bărbat român
Ce-n floarea vieții, Parcele crude
L-au stins, sărmanul, pe țarm străin!

La dînsul nime, nime nu vine
Ca să-l orneze cu mîndre flori;
Nici împrejurii s-aud suspine,
Fiind departe de-amici, surori;
Șopirla iute singură face
Urme pe lingă acest mormînt;
Candela care la capu-i zace,
Nime-o aprinde, ci-o sufl-un vînt.

Cu toate-aceste, bărbatul care
Se afl-aice de toți uitat,
Fiind cu viață, în lumea mare,
De-amici, de rude era stimat.
Iubia Moldova, mîndra lui țară,
C-un amor fraged, adevărat,
Îi doria zile de primăvară,
Dulci și plăcute, neîncetat.

Ale ei drepturi statornicite
De-anticul, bravul, bunu-i străbun¹⁹,
Privind cu ochii cum sînt lovite,
Plînge Românul, plînge acum,
Strigă cu voace, cu voace tare:
„Copii ai Romei, să ne unim!
Căci privilegiul ni este mare,
Decît noi trebui să-l sprijinim!”

Pe-a lui sonoră liră cerească,
Chiar acordată cu Apollon,
În limba noastră cea românească
Ciuta poetul cu dulce ton:

¹⁹ Logofătul lui Ștefan cel Mare (n. N.I.).

Varsă viața, simțirea toată,
În imnuri, verse de-amor, de dor;
Omul și lumea, falș și ciudată,
Cînta de ele, trist și sonor.

Însă amorul plin de turbare
Îl mistuiește de timpuriu,
Îl stinge, crudul, în depărtare
De-al lui țarm mîndru, de dragu-i fiu!
Ultima vorbă ce mai rostește,
Suspînind încă incetișor,
Văzînd de june că se sfirșește,
Este, sărmanul: Patrie-amor! . . .

Of! Curgeți lacrimi, curgeți șiroaie,
Și printre valuri vă strecurați
La cele țarmuri mîndre, vîoaie;
Cu ele mergeți, mergeți, zburăți,
Apoi acolo voi stați deoparte,
Așteptînd oara să vă urcați
Prin razi de soare în sferi înalte,
De unde-n rouă să picurați!

Peste mormîntul care-l adoară
Inima-mi tristă, sufletul meu,
Ah! curgeți, lacrimi, curgeți, izvoare,
C-a mea durere m-apasă greu!
Piepte, de jale pătruns, suspină,
Lasă suspine amare-adînci;
Iar tu, zefire, pe-aripa-ți lină,
Du-le acolo, l-a mării stînci.

Pină cînd ceru-i plin de-ndurare,
Aș vrea la tine să pot veni,
Ca fruntea-mi, arșă de întristare,
De piatra-ți rece a o lipi;
Pină atuncea, țarnă mîhmită,
Să-ți dau, prea scumpo, atîta pot:
Primește jertfa prea umilită
Ce ți-o trimete al tău nepot²⁰.

²⁰ G. TĂUTU, *La mormîntul lui Ionică Tăutu, mort la Constantinopoli, în „Foiletonul Zimbrului”, 1856, nr. 25, p. 199. Reproduș și la N. IORGA, Poesii ale scriitorilor din epoca unirii. Vălenii-de-Munte, 1909, pp. 153–156.*

13. CONSTANTIN SION, 1857 (c): Nemuritoriul comis Ionică Tăutu, fiul lui Vasile Tăutu — frate al vornicului Ioan Tăutu.

Acel comis Ionică, fiind trimis, secretariu, de Ioan Vodă Sturza, la Țarigrad, fiului său, beizade Neculai, ce era baș-capichiaia, sau ambasador țarei, au murit acolo, fără urmași, fiind holteiu²¹.

14. I. MISSAIL, 1862: Iată prin ce chip românii de la 1821 se însuflețeau de nobilul simț al patriei și al independenței. În proporțiunea, dară, în care se deștepta elementul român, creștea și ura străinilor. De altă parte, bărbai ca Alexandru Beldiman, ca Cîrlova, ca Mămuleanul, ca Văcărescu, ca Tăutul, prin scrierile lor, încurajau tendințele renăscînde ale națiunii pentru restatornicirea domniilor pămîntene, a unui guvern național și chiar constituțional. Astfel, pe cînd grecii se aflau în deplină ignoranță despre cele ce se petreceau în România, elementul național, deșteptat cu vigoare, se pregătea a face opozițiune fătîșă elenismului ce rodea firul vieții noastre, de una sută și mai bine de ani, și a-l isgoni pentru eternitate de pe fața României²².

15. I. MISSAIL, 1863: Întorsu-s-au boiarii, ori nu s-au întors? iată ce ne întrebăm noi înșine. Răspunsul îl așteptăm de la eventuala publicare totală a documentelor acei epoci, și mai cu seamă a lucrărilor lui Ionică Tăutul, unul din cei mai buni și luminați patrioți contemporani, ce avu Moldova pe la începutul secolului acestuia și care luă o mare parte la mișcarea restatorniciei domniilor pămînteni și a drepturilor țării. Ceea ce n-a putut să facă Tudor cu sabia, a voit să realizeze Tăutul cu capul, cu pana. Cînd cel dintîi ar fi dat Dumnezeu să se fi făcut domn legiuit al românilor, acest din urmă ar fi trebuit să fie ministrul său. Nimine altul nu era mai entusiast, mai competent a înțelege pe Tudor, epoca și regeneratoarea lui misiune.

²¹ Paharnic CONSTANTIN SION, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane cu o prefață analitică de Gh. Ghibănescu*; Iași, 1892, p. 369.

²² I. MISSAIL, *Evenimentele de la 1821*, în „Revista Română”, București, 1862, p. 441.

Pentru a avea o idee despre cele ce se petreceau între boierii de la 1821, în sfaturile lor de peste hotar, cum am zice, despre mișcarea sufletească a României de la 1821, ar trebui să avem publicate viața, corespondențele și documentele politice găsite la Ionică Tăutul, după moartea sa, tîmplată la Constantinopole. „Acestea sînt la cunoștința noastră”, zice rep<ausatul> pe la anul 1859 A. Russu, „singurile documente ale acei mișcări ce se înfundă în trataturile de la Akerman și Adrianopole, și ne dau ponturile și tîlmăcirea Regulamentului Organic. Fără Tăutu, istoria nu se poate înțelege”²³.

În adevăr, A. Russu, în *Amintirile* sale, publică după documentele găsite la Tăutu, o analiză a corespondențelor și a proiectelor de constituțiuni ce se încrucișau la 1821 între Iași, Cernăuți și Suceava. Cutez a crede că Russu nu posedă toate hîrțile lui Tăutu. Din nenorocire însă, însăși biblioteca lui Russu a căzut în mâinele unui bancher israilit din Iași. El ne-a declarat că o are amanetată de proprietarul ei. După toată probabilitatea, în acea bibliotecă trebui să fi fost păstrate și hîrțile atît de prețioase pentru istoria noastră de la 1821, a lui Ionică Tăutul. Nu se vor pierde, oare, dacă românii nu se vor sili să le răscumpere? Noi apelăm la toți bunii cetățeni spre a face tot ce vor putea, spre aflarea și publicarea documentelor lui Ionică Tăutul. Altmintrelea, un întreg tezaur național se va cufunda în hăul uitării”²⁴.

16. GHEORGHE SION, 1858: < Ionică Tăutul >, oracolul junimei moldovene < . . . > era mentorele și conducătorul partidului național ce se formase în Moldova. El scriese multe asupra istoriei naționale, dar scrierile sale se pierdură cu dînsul < . . . > acolo < la Stambul >, într-o noapte, căzu asasinat de o mîină misterioasă, poate pentru că marele vizir pusese numele său pe lista candidaților la domnie²⁵.

17. V. ALECSANDRI, 1872: Pe la începutul secolului < XIX > s-a ivit în Moldova o pleiadă de poeți, care au lăsat

²³ „România literară”, p. 508.

²⁴ I. MISSAIL, *Evenimentele de la 1821*, IV, în „Revista Română”, III, București, 1863, pp. 578—580.

²⁵ Articol scris de G. Sion, după relatările lui C. Negruzzi. Cf. G. SION, *C. Negruzzi. Epoca și scrierile sale*, în „Romanul”, 1868, iunie, p. 537 Republicat de GH. BOGDAN-DUICĂ, *Tăutu, Beldiman, Negruzzi*, în „Făt-Frumos”, V (1930) pp. 155-158.

urme adinci în memoria contemporanilor. Acea pleiadă, compusă de Tăutu, Conachi, Beldiman, Bălșucă, Pogor, Bucșănescu etc., toți boieri și feciori de boieri, erau înzestrați cu învățăturile clasice a limbilor elină, latină și franceză. Ei se îngînaseră cu imaginile poetice a mitologiei antice, și priimiseră totodată reflectul depărtat a ideilor volteriane, pe care revoluția cea mare din 1793 le răspîndise în Europa; însă distanța nestrăbătută, ce exista între patria lor și isvorul acelor idei, precum și mai cu seamă poziția lor socială, îi opriră de a se pătrunde de principiile radicale a Franței. Spiritul lor lua deci o altă direcție; el se îndrepta cu tot focul tinereții pe câmpul înflorit al poeziei, câmp ce îi ducea în templul amorului.

În curînd, Moldova fu inundată de satire, cîntece amoroase și de elegii, în care dumnezeii mitologici, și mai cu seamă Afrodita, ocupau locul cel mai important, precum în poeziile franceze de la aceeași epocă. Acele stihuri descriau în cadențe lungi jalnica stare a inimelor și chiar sub forma de acrostișe indiscrete, publicau numele zînelor adorate²⁶.

18. C. D. ARICESCU, 1873: <...> În privința literaturii profane, vom menționa în Moldova pe vornicul Al. Beldiman, autorul *Eteriei din 1821*, tipărită în Iași la 1861, Bălșucă, Conachi, Bucur, Teutu și Bucșănescu, toți poeți <...>²⁷.

19. G. VĂRNAV LITEANU, 1875: Gustul literelor, care se manifesta la începutul secolului la un mare număr de poeți: Conachi, Teutu, Beldiman, Pogor, Bălșucă și alții încă <...>²⁸.

20. IANCU M. CODRESCU, 1875: Acest Ioan Tăutul este adevărat coborîtor din vechia și româneasca familie Tăutul, căruia îi zicea lumea: „Ionică filosoful“. Despre dînsul atîta știm că, ducîndu-se la Țarigrad, a rămas acolo.

²⁶ V. ALECSANDRI, *Introducere la Scrierile lui Constantin Negruzzi*, în *Scrierile lui Constantin Negruzzi*, București, 1872, I, pp. XXIX—XXX.

²⁷ C. D. ARICESCU, *Regenerarea Grecilor și Românilor prin cultura limbii* în „Columna lui Traian“, IV (1873), pp. 139—144.

²⁸ G. VĂRNAV LITEANU, *Cugetări asupra limbii Române*, în „Convorbiri Literare“, VIII (1875), p. 409.

El a murit fără descendenței directe. Pe urma sa au rămas mai multe scrise, din care cele mai însemnate sînt: *Tragodia lui Lentor* și a lui *Sapor*, în versuri. Noi le avem amîndouă aceste, prezentate de d-nei paharniceasa Maria Tăutu, o nepoată de frate a autorului²⁹.

21. ANDREI VIZANTI, 1881: Fără presă, fără alte înlesniri de publicitate, fără un mijloc <= mediu > social preparat prin școale și lectură, *Plîngerea Moldovei* a lui Beldiman, ca și traduceri și cîntecele lui Conachi, Pogor, Tăutu și alții, nu puteau pe atunci să aibă nici un merit altul, afară doară de acela al perfecționării și al mlădierii limbei în cercul foarte restrîns al scriitorilor cari o cultivau³⁰.

22. ANONIM, 1883: <...> Cîte triste exemple avem despre aceasta; cîți autori, cîți poeți tineri, plini de merit și de viitor au murit sau și-au părăsit drumul prescris de către natură, numai pentru că în patima lor n-au găsit nici glorie, nici acea *aurea mediocritas*, ce fiecare scriitor, zice Horațiu, ar trebui s-o aibă, nici măcar pînea de toate zilele. Ionică Tăutu moare în ticăloșie, departe de patria sa, în Constantinopole, la vîrsta de 25 de ani, moare în desperare că scrierile sale atît de frumoase se vor pierde cu dînsul <...>³¹.

23. A. C<UZA>?, 1888: <...> Aceste tresăriri se văd încă cristalizate în versurile elegiace, satirice ori legendare ale timpului, și ne apar ca niște articulații de durere a unor paseri ce-și sfărămă aripile de zabrelele coliviilor.

Beldiman, Teut, Conachi și, mai târziu, Negruzzi, Alexandri, Bolintineanu și alții, erau gemătul unui corp bolnav ce aștepta sănătatea <...>³².

²⁹ Nota lui IANCU M. CODRESCU, scrisă pentru adnotarea, greșită, a unui pasaj din *Tragodia* lui Al. Beldiman: v. „Buciumul Român“, Iași, I (1875), p. 175, n. În realitate, traduceri de mai sus sînt datorate lui AL. BELDIMAN, autorul *Tragodiei* și, poate, copiate și de I. Tăutul.

³⁰ ANDREI VIZANTI, *Veniamin Costaki*... Iași, 1881, pp. 18—19.

³¹ „Binele Public“, V (1883), 194 (1254), de luni-marți, 1—2 august, articol editorial despre Eminescu, la PERPESCIUS, *M. Eminescu „Opere“*, III, 22.

³² A.C. <A. C. CUZA?>, *Transiția*, în „Convorbiri Literare“, XII (1888), p. 547.

REDACTOR: MIHAI N. POPESCU
TEHNOREDACTOR: FLORICA WEIDLE

COLI DE TIPAR: 23 + 16 PAG. PLANȘE
TIRAJUL: 825 EX. BUN DE TIPAR: 15 VIII 1974

TIPARUL EXECUTAT SUB COMANDA Nr. 117 LA
ÎNTRINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE
1918” STR. GRIGORE ALEXANDRESCU Nr. 89-97
BUCUREȘTI, REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

VERIFICAT
1997